Sz. I. Filonyenko – M. I. Filonyenko

LÉLEKTANI HÁBORÚ A DONNÁL

A fasiszta propaganda mítoszai

1942–1943

L'Harmattan

2012

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
С.И. Филоненко, М.И. Филоненко
Психологическая война на Дону. Мифы фашистской пропаганды 1942 - 1943
Кварта, Воронеж, 2007.

Fordította: Székely Ervin

© Sz. I. Filonyenko, M. I. Filonyenko, 2012
© Székely Ervin, 2012
© L'Harmattan Kiadó, 2012

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Brava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

ISBN 978 963 236 231 1

A kiadásért felel: Gyenes Ádám

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 14–16.
Telefon: 267-5979
Párbeszéd Könyvesbolt
1085 Budapest, Horánszky u. 20.
www.harmattan.hu
www. konyveslap.hu

Nyomdai előkészítés: Gembela Zsolt
Nyomdai kivitelezés: Avaloni Nyomdaipari, Reklámszolgáltató és Kereskedelmi Kft.
Felelős vezető: Anderle Lambert

TARTALOM

Előszó 7

A magyar olvasóhoz 9

I. fejezet
A PROPAGANDA MINT A NÁCIZMUS FEGYVERE 11

2. fejezet
A SZOVJET FEGYVERES ERŐK ELLEN IRÁNYULÓ PROPAGANDA 37

3. fejezet
AZ IDEIGLENESEN MEGSZÁLLT TERÜLETEK LAKOSSÁGÁRA
IRÁNYULÓ PROPAGANDA 89

4. fejezet
A LÉLEKTANI HÁBORÚ VEZÉRELVEI 159

5. fejezet
A NÁCI PROPAGANDA FORMÁI ÉS MÓDSZEREI 197

6. fejezet
A VLASZOVI „MOZGALOM" MINT A NÉMET FASISZTA
PROPAGANDA ESZKÖZE 227

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK 257

Előszó

Hamarosan 70 éve lesz annak, hogy a 2. Magyar Hadsereg történelmi vereséget szenvedett a náci Németország oldalán a Don-kanyarban. Mint közismert, a horthysta Magyarország Hitler kérése nélkül támadta meg a Szovjetuniót 1941. június 27-én. E jellegében és céljaiban rablóháború olyan katasztrófával végződött, amelyet a magyar társadalom jelentős része, főképpen annak hatalmi elitje a mai napig sem tudott teljes nagyságában megérteni és feldolgozni. Nem véletlen, hogy az események iránti érdeklődés évtizedek múltán sem hagyott alább. Itthon és külföldön egyre-másra jelennek meg dokumentumkötetek és tudományos monográfiák a második világháború történetének e szakaszáról is. Az olvasó előtt fekvő mű az első magyar nyelven megjelent könyv, amelyet orosz történészek írtak e témakörben. A magyar olvasó első kézből ismerkedhet meg a történelmi események orosz értelmezésével, amely szerfölött tanulságos lehet a nemzeti önismeretünk gazdagítása okán is.

A történész testvérpár, Szergej Ivanovics és Mihail Ivanovics Filonyenko jól ismert kutatók hazájukban, akik számos monográfiát szenteltek a doni harcoknak és benne a 2. Magyar Hadsereg pusztulásának. Szergej Ivanovics a Voronyezsi Állami Mezőgazdasági Egyetem nemzetközi rektorhelyettese, ennél fogva is érdekelt a Magyarországgal való kapcsolatok építésében. Ennek a törekvésnek is része e könyv magyar kiadása.

A szerzők tudatában vannak annak, hogy kutatási területük nehéz örökség ma is, hiszen a mai Magyarországon sokféle álláspont dívik a nyílt apologetikától a kritikai történetírásig bezárólag. A történelemhamisítás egész Kelet-Európában jellemző tendencia a második világháború és benne a nagy honvédő háború történetét illetően. Ezért a szerzők szinte kizárólag levéltári források alapján dolgoznak, amelyek nálunk tulajdonképpen nem is ismertek. A népirtó háború egy sajátos területével, a Magyarországon kevéssé kutatott pszichológiai oldalával, a harcoló felek propagandatevékenységével foglalkoznak – jegyezzük meg, komoly hozzáértéssel. Igen érdekes írott és képi anyag teszi még átélhetőbbé az egyébként is olvasmányos művet. A szerzők azt bizonyítják, hogy a szovjetellenes háború „kifehérítésére", a náci Németország és csatlósaik katonáinak hamis heroizálására irányuló törekvéseknek nincsen semmiféle reális történelmi alapjuk.

A Filonyenko testvérpár könyve tipikusan tükrözi a mai oroszországi történeti tudat, történeti gondolkodás alapvető sajátszerűségét. Azt, hogy a nagy honvédő háborúhoz való viszony a mai oroszországi elit (és az orosz társadalom) számára nagyon fontos legitimációs mozzanat az új Oroszország szellemi megalapozása terén, éppen úgy megkerülhetetlen problémakör, mint mindenütt másutt Kelet-Európában, így hazánkban is. Ebben az új értelmezésben fontos elem a folytonosság, a szovjet antifasiszta tradíció fenntartása és védelmezése egy olyan nemzetközi környezetben, amely ezt a tradíciót minden módon támadja. A mai Oroszországban a győzelem és a hozzákapcsolódó érzelmi és tudatos ragaszkodás a legszélesebb körökben továbbra is jellemző, a fiatal generációk gondolkodását is befolyásoló tényező. Ez a tény elválaszthatatlan attól, hogy a második világháború fő terhét emberi és anyagi tekintetben is a Szovjetunió viselte. A mintegy 27 milliós embervesztség, a nemzeti vagyon közel 40%-ának megsemmisülése a totális háborúban, amely minden családot, minden embert érintett, a ma élők emlékezetében, a lelkekben kitörölhetetlenül ott él tovább. Bár a háború Európa felszabadulásával és egy új, bipoláris világrend létrejöttével zárult, a szovjet világhatalom 1991-es összeomlása a mai Oroszországot különleges helyzetbe hozta: szakítani is próbál a múlttal, de őrizni is kívánja mindazt, amit a nép és persze az új hatalmi elit a múltból a sajátjának tekint.

Számunkra ez a háború természetesen más jelent. A könyv lapjain kiderül, hogy a náci és náci-csatlós propaganda csak addig volt hatásos, amíg meg nem fordult a háború sorsa: a Don-kanyarban, előbb Sztálingrádnál, majd Voronyezsnél 1942–1943 fordulóján szenvedtek döntő vereséget a náci Wehrmacht és szövetségei. 1943. január 12-én megpecsételődött a 2. Magyar Hadsereg sorsa. Ami az oroszokat és korabeli szövetségeseiket büszkeséggel tölti el, a vesztes oldalnak mindenekelőtt csak az önkritikai gondolkodás lehet a kiindulópontja, az okok és okozatok becsületes feltárásáé. Azzal ajánlom az olvasó figyelmébe ezt a nagyon elgondolkodtató és értékes képekkel illusztrált könyvet, hogy a magyar katasztrófa megértéséhez is fontos adalékokat nyújt.

Budapest, 2012. március

Krausz Tamás

A magyar olvasóhoz

A második világháború mély nyomokat hagyott országunk lakóinak életében. 27 millió polgártársunk adta életét a német fasiszta csapatokkal vívott harcokban hazánk szabadságáért és függetlenségéért.

A mi Voronyezs területünkön, a Don mentén is kegyetlen harcok dúltak. A szovjet csapatok a német megszállókkal és szövetségeseikkel – olaszokkal, magyarokkal, románokkal, szlovákokkal, horvátokkal és másokkal – vették fel itt a harcot. A Vörös Hadsereg szétzúzta a hívatlan vendégek hadosztályait a Don mellékén, és utána Berlinig menetelt. Területünk lakói azóta őrzik a nagy győzelem és az emberiség történetének legiszonyatosabb és legvéresebb háborújának az emlékét.

Azóta sok minden megváltozott. Megerősödtek és fejlődésnek indultak a jószomszédi viszonyok azok között az országok között, amelyek a háborús években a front egyik és másik oldalán álltak. Erősödik a magyar–orosz együttműködés. A mi, I. Péter cár nevét viselő Állami Agrártudományi Egyetemünk számos terven dolgozik közösen a Magyar Tudományos Akadémiával, a gödöllői Szent István Egyetemmel és a Kaposvár Egyetemmel a mezőgazdaság, a háziállat- és baromfitenyésztés területén. Az egyetemek között megvalósuló diák- és előadócserék mára hagyományossá váltak. Tizedik éve folyik szakadatlanul a kulturális párbeszéd a Magyarországon működő Orosz Koordinációs Tanács irányításával. A magyar és az orosz ifjúság egyre szélesebb körben ismeri meg a két ország kultúráját és hagyományait.

Felmerül a kérdés: érdemes-e feszegetni a múltat, fontos-e újra felidézni a háborút? Vajon szüksége van-e erre a könyvre a mai fiatalságnak?

Szent meggyőződésem, hogy igen. Ahhoz, hogy a fiatal nemzedéknek ne kelljen saját bőrén megtapasztalnia a háború borzalmait, emlékeznie kell a történelemre és annak tanulságaira. Annak pedig, hogy ezt a könyvet nem katonai stratégák, hanem a voronyezsi Agrártudományi Egyetem tudósai írták, mély szimbolikus jelentőséget tulajdonítok.

Őszinte tisztelettel kívánok minden jót és felvirágzást a magyar népnek!

A. V. Gorgyejev
Voronyezs terület kormányzója

I. fejezet

A PROPAGANDA MINT A NÁCIZMUS FEGYVERE

A teremben, ahol 1936-ban megnyílt a náci párt nürnbergi kongresszusa, ezek a jelmondatok függtek: „A propaganda segített minket a hatalomba. A propaganda segít minket a hatalom megtartásában. A propaganda segít minket az egész világ meghódításában." Mindez nem üres felirat volt, hanem a nemzetiszocializmus stratégiájának tömör megfogalmazása, ami nemcsak az emberek fizikai leigázására irányult fegyveres erőszakkal és kegyetlen terrorral, hanem mindenekelőtt a személyiség lélektani lerombolására, hogy az egyént a nem gondolkozó tömeg atomi részévé változtassa, hogy a többiekkel együtt istenítse vezérét, és egy kutya engedelmességével teljesítse minden utasítását. Az, hogy több tízmillió német embert saját odaadó szolgájává tegyen, Adolf Hitlernek elsősorban a propaganda segítségével sikerült, amiről ő maga így nyilatkozott: „a propaganda olyan fegyver, amely értő kezekben a legrettenetesebb harci eszköz lehet".

El kell ismerni, hogy Hitler igazi szakértője volt a kérdésnek. A vele született demagóg hajlama éppen a propaganda terén bontakozott ki egészében, és a jelenség már a flandriai lövészárkokban is foglalkoztatta. Az élénk észjárású őrvezető összehasonlította a német propagandamunkát az ellenségével, és következtetése nem a sajátjukéra nézve volt kedvező, ráadásul, noha képességei ezen a téren egyelőre még nem nyilvánultak meg, volt annyira magabiztos, hogy ki merje jelenteni: „Ha... nálunk én irányítom a propagandát, akkor a háború kimenetele egészen más lett volna a mi szempontunkból." Természetesen ő maga sem képzelte, hogy ennek a változatnak lett volna bármiféle valószínűsége, de az, hogy közvetlen ismeretségbe került az antant országok propagandaszolgálatának munkájával, kialakította Hitlerben a meggyőződést, hogy „a helyesen felépített propaganda gigantikus eredményeket képes hozni".

Ez esetben mindenekelőtt az angolok propagandájáról volt szó, ami valóban nagyszerűen épült fel, és fejlődésének tetőpontját a háború végén érte el, amikor irányítását az addigi parlamenti bizottság helyett előbb ügyosztály, végül a propagandaminisztérium vette kézbe. A minisztérium élére lord Beaverbrook került, az ellenséges országokra irányuló propaganda ügyosztályát pedig lord Nortcliff vezette, aki néhány hatalmas hírlap tulajdonosa is volt. Tehetséges

újságírókat és publicistákat gyűjtött maga köré, és azzal az „igazsággal kezdett el operálni", hogy „megtisztítja az utat a politikához, és észrevétlen módon formálja a közvéleményt". Nortcliff irányítása alatt havonta 5,5 millió röpirat készült el – ami az idő tájt fantasztikusan magas szám volt –, és bennük azt a képzetet erősítették a németekben, hogy az antant összehasonlíthatatlanul felülmúlja őket élő erőben, fegyverben és hadianyag-utánpótlásban is. Az angol propaganda azonban nem korlátozódott az egyszerű elrettentésre, hanem azt is célul tűzte maga elé, hogy rést üssön az ellenség táborában, feltárjon és tápláljon mindenfajta ellentétet a dinasztiák és országaik, kormányok és népek, hadvezetés és hadsereg, parancsnoki állomány és legénység között. Ahogy N. L. Volkovszkij írja, „a propaganda révén azt sugallták a németeknek, hogy abban a pillanatban, amikor megszabadulnak vezetőiktől, a szövetségesek tág lehetőségeket kínálnak nekik a megújulásra és az újjáépítésre, nem kell tartaniuk a rombolástól és a megsemmisítéstől, szemben azzal, amire a kormányuk szerint számítaniuk kell a győztes szövetségesek részéről, mert a háború a császár és a Hohenzollernek, a Németországban uralkodó ház, nem pedig az egyszerű nép ellen folyik, amelynek nincs mitől félnie"[1]. Mindemellett a brit sajtó a ténylegesnél alacsonyabb számokat közölt az angolok veszteségeiről, olyan esetekről számolt be, amikor német tengeralattjárók önként megadták magukat, ami a valóságban egyszer sem fordult elő, az ellenséges katonák szörnyű kegyetlenkedéseiről írtak, köztük olyanokról is, amilyeneket a polgári lakossággal szemben követtek el. Ez egyfelől a gyűlöletet szította az ellenséggel szemben, azt pedig demoralizálta. Mindent összevetve, az angol propaganda, akárcsak a többi antant ország propagandája is, jelentősen hozzájárult a Németország és a kontinentális tömb más országai fölött aratott győzelemhez, valamint ahhoz a társadalmi-politikai destabilizációhoz, amely forradalomhoz és a Hohenzollernek megdöntéséhez vezetett.

Mindez együtt mély benyomást tett Hitlerre, aki a *Mein Kampf*ban egy teljes fejezetet szentelt az angol propaganda hatékonyságának és a német propaganda eredménytelenségének az elemzésére. „Az ellenség propagandája mintaszerű volt – lelkesedett Hitler. – Kivételes állhatatossággal és példás következetességgel folytatták. Az egészet csak néhány, de igen fontos gondolatnak rendelték alá, és kizárólag a széles néptömegeket célozta meg. A háború folyamán az ellenség mindvégig ugyanazokat a gondolatokat sulykolta a tömegeknek és ugyanabban az egy formában. Egyetlenegyszer sem, még a legapróbb részletekben sem változatott propagandáján, mert meggyőződött

róla, hogy a hatása kiváló. A háború kezdetekor úgy tűnt, hogy a propaganda a maga képtelen állításaival merő ostobaság, azután lassan néhány nyomasztó érzést keltett, a legvégén pedig már mindenki elhitte. Négy és fél év múlva Németországban kitört a forradalom, és hogy miképpen? Ez a forradalom minden egyes jelszavát ellenségünk háborús propagandájának a fegyvertárából kölcsönözte."

Adolf Hitler személyes szerzői részvételének a foka a *Mein Kampf* megírásában mind ez ideig pontosan nem ismeretes: a hivatalos náci verzió szerint Hitler az egészet személyi titkárának, Rudolf Hessnek diktálta le a landsbergi börtönben, ahová az 1923-as sikertelen müncheni puccs után került. Következésképpen a szöveg bizonyos részei Hesstől származnak. Ezenkívül az is tudható, hogy bizonyos szerepe volt itt még a müncheni egyetem professzorának, Karl Haushofernek is, aki rendszeresen látogatta Hitlert és Hesst Landsbergben, továbbá Bernhard Stempfle lelkésznek, aki kétszer dolgozta át a szöveget és készítette elő nyomdára. Mindemellett meg kell említeni még egy jellemző részletet: Otto Strasser visszaemlékezései szerint (Otto és Gregor Strasser az NSDAP [Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Nemzetiszocialista Német Munkáspárt] alapítótagjai közé számítottak, de később vereséget szenvedtek a Hitlerrel folytatott párton belüli harcban) Stempfle több hónapot szentelt annak, hogy Hitler összefüggéstelen gondolatait összegereblyézze, és hogy szegényes stílusán javítson, „mindössze egyetlen rész úszta meg jelentős átírás és szerkesztői beavatkozás nélkül, a propagandáról szóló fejezet"[2].

Hitler a maga „forradalmá"-hoz is a propagandával kezdte meg az előkészületeket. A háború után „oktató tiszti" minőségben tevékenykedett Münchenben, egyidejűleg pedig besúgó volt a Reichswehr politikai osztályának VII. körzetében. Felettese, Ernst Röhm százados egy kis létszámú, a Német Munkáspárt nevet viselő szervezethez irányította Hitlert, aki később, ugyancsak főnöke utasítására, be is lépett oda. „Amint beléptem a Német Munkáspártba, máris magamhoz ragadtam a propaganda irányítását" – emlékezett vissza néhány év múlva. Nehéz megállapítani, hogy ez hogy is történt valójában, de Adolf Hitler neve hamarosan összeforrott a NSDAP propagandatevékenységével, ahogy az átszervezés után nevezték a náci pártot.

„Személyesen elvállaltam a propagandamunkát, és minden tétovázás nélkül végeztem az irányítását" – említi meg ismételten a *Mein Kampf* szerzője; valóban minden tétovázás nélkül végezte munkáját, de azért támaszkodott

számos, akkoriban elterjedt társadalomlélektani elméletre, amik a náci propagandát oly félelmetes fegyverré tették. Hitler maga afféle gyakorlati pszichológus volt, akinek módszeres képzése a valóság iskolájára szorítkozott, ugyanakkor a népszerű irodalom egyik-másik kiadványa révén meglehetősen széles ismereteket szerzett a tömegpszichológia vagy a „tömegek lélektana" elméletéről, amelynek egyik megalapítója a francia gondolkodó, Gustave Le Bon volt. Hitler olyan végletekig követte Le Bon elméletét, hogy a *Mein Kampf*ban szinte szó szerint megegyező részleteket találunk a francia szerző könyvéből, *A tömegek lélektaná*ból. Nos, mi volna a lényege ennek a teóriának?

Le Bon szerint az emberek összessége, amelynek minden egyes tagja rendelkezik racionálisan gondolkodó és a saját viselkedését szabályozni képes személyiséggel, meghatározott körülmények között új minőséget ölt magára – tömeggé válik. Az „ilyen emberi csoportosulásnak merőben új jellemvonásai lesznek, és élesen elütnek azoktól, amelyek a különféle egyéneket jellemzik, akik bekerülnek ennek a csoportosulásnak a közegébe"[3]. A tömeg ekkor valamilyen önálló egyénként jelenik meg, és mint pszichológiai organizmus gyakorlatilag elnyomja az őt alkotó személyek tudatát és akaratát. „Az individuum – mutat rá Le Bon –, miután bizonyos időt eltölt a mozgásba került tömegben, az általa közvetített áramlatok hatására, vagy ki tudja, milyen másik oknál fogva – hamarosan olyan állapotba kerül, mint a hipnózisnak alávetett szubjektum." A tömegben elvész a tudatos személyiség, miközben „az egész, adott tömeget alkotó összes egyén érzései és gondolatai egy és ugyanazon irányt vesznek". Az egyes ember elveszti az akaratát, önkéntelen impulzusoknak engedelmeskedik és indulatból cselekszik, mintha képtelen volna kontrollálni viselkedését. Nem tudja elkülöníteni magát a tömegtől, nem képes ellenállni a tömeget alkotó egyének összességének, teljességgel beleolvad a tömegbe – „már nem önmaga, hanem egy automata csupán, amelynek nincs saját akarata".

A tömegben minden érzelem és cselekvés különleges módon terjed; a tömegnek egyfajta kollektív lelke van, ami arra készteti a benne eggyé vált összes embert, hogy merőben másként érezzen, gondolkozzon és cselekedjen, mint ahogy mindegyikük érezne, gondolkodna és cselekedne önmagában. A tömegben az individuumoknak olyan jellemzői alakulnak ki – legelőbb is a hajlam a szuggesztióra –, amilyeneket nem találni náluk elszigetelt helyzetben. A szuggesztiót előidéző személy mindig a vezető, a vezér; a tömeg és a vezér feltételezi egymást, és egyik nem létezik a másik nélkül. „A tömeg mindig készen áll rá, hogy arra a vezetőre hallgasson, akinek erős az akarata, és

szuggesztív módon képes hatni – állítja Le Bon. – A tömegben az emberek elvesztik akaratukat és ösztönösen arra figyelnek, aki azt megőrizte." A vezér a maga részéről a tömeg koncentrált kifejeződéseként mutatkozik meg, a tömeg megszemélyesüléseként, erejeként és akarataként, ő kivonja magát a tömeg kereteiből, a tömeg pedig külső dologként feltételezi őt. A vezető a tömeg személyes megtestesítője, a tömeget az vezeti, aki korlátlanul irányítja annak pszichológiáját: „A vezérek nagyobbrészt nem a gondolkodók sorából kerülnek ki – ők a gyakorlat emberei. Nincs meg bennük a fokozott elmeél, mert az éleselméjűség rendszerint kétségekhez és tétlenséghez vezet. A vezetők zöme a pszichikailag kiegyensúlyozatlan, néha a téboly és az épelméjűség határán egyensúlyozó emberek közül jön. Bármilyen bárgyú legyen is a gondolat, amelyet védelmeznek, és a cél, amelyre törekednek, meggyőződésüket nem lehet megingatni semmilyen józan érveléssel."

Az értelem és a tömeg homlokegyenest ellentétes fogalmak; a tömeg gondolkozása nem engedelmeskedik a formális logika törvényeinek, javarészt nem logikus, hanem képi – „a tömeg képekben gondolkozik, és a képzeletében létrejött kép a maga részéről újabbakat hív elő, amik az előzővel nincsenek semmilyen logikai kapcsolatban". A tömeg gondolkodása képek összefüggéstelen asszociációjában nyilvánul meg, és ezek a képek kiszorítják és helyettesítik a valóságot: „a tömeg nem különbözeti meg egymástól a szubjektív és objektív dolgokat; az agyában keletkezett képeket tekinti valóságosaknak, miközben azok legfeljebb csak távoli kapcsolatban állnak az általa megfigyelt ténnyel". A vezér nem a tömeg véleményét fejezi ki, mert annak nincs saját véleményalkotása – „a tömeg ítélete mindig a vezértől függ". Ahhoz, hogy a vezér átvigye a tömegre a saját ítéletét, és hogy a tömeget alkotó individuumokban kialakítsa a kellő meggyőződést iránta, kötelezően félre kell dobnia az értelem minden tilalmát és korlátját. „A tömegre nem lehet hatni az értelem szavával, mert csak a gondolatok felületes társítását képes befogadni – hangsúlyozza Le Bon. – Ezért azok az érvelések, amelyek képesek a tömeg befolyásolására, mindig az érzelmekre apellálnak, és nem az értelemre. A logika törvényei semmilyen hatással nincsenek rá."

A vezér úgy hódítja meg a tömeget, hogy elsősorban nem az emberek tudatára, mint inkább az érzelmeire hat, és miután az a célja, hogy kordában tartsa a tömeg akaratát, a logikus érvelés csak zavaró körülmény; a vezér szavai nem tényleges értelmük arányában hatnak a tömegre, hanem azoknak a képeknek az erőteljessége szerint, amelyeket létrehoznak a tömeg képzeletében.

A tömeget nem meggyőzi az ember, hanem meghódítja, a tömeg nem érti a szillogizmusokat – neki parancsokra van szüksége; aki a tömeg vezérévé kíván válni, az „nagyítsa fel a dogokat, erősítse meg, ismételgesse és soha semmit se bizonyítson érveléssel". Felnagyítás, megerősítés és ismétlés – ez az a három pillér, amelyre a hatalom épül a tömegek fölött, és Le Bon megfelelő tanácsokkal is szolgál azoknak, akik efféle hatalomra törnek:

„A felfokozódott érzelmű tömeg csak ugyanolyan felfokozott érzelmeknek hajlandó engedelmeskedni. Ha a szónok hatni akar rá, akkor csak érzelmileg erős kifejezéseket használhat.

...A puszta állítás, ha nincs alátámasztva semmilyen érvvel és semmilyen bizonyítékkal, az egyik legbiztosabb eszköze annak, hogy bármilyen gondolatot a tömeg lelkébe ültessünk. Minél rövidebb az állítás, minél inkább híján van minden bizonyítéknak, annál erősebb befolyással van a tömegre.

... Az állítás csak akkor fejt ki kellő hatást, ha gyakran ismétlődik, és ha van rá lehetőség, akkor többféle szövegkörnyezetben... Az ismétlés eszközével az állítás oly erősen rögzül a fejekben, hogy végül úgy fest már, mint egy bizonyított alapigazság."

Mindamellett a tömeg nem igényli az igazság eszményét, ahogyan a jóságét és szépségét sem; fittyet hány a jogra és az igazságra, csak egyetlen idol előtt hajt fejet, és ez az erő. „A tömeget nem lehet tisztán elméleti igazságokon alapuló szabályokkal irányítani, hanem meg kell találni azt az eszközt, amely hatással van rá és magával ragadja" – mutat rá Gustave Le Bon. A vezér bármit megengedhet magának, kivéve egyet – hogy gyengeséget mutat; aki hatalmat akar szerezni az emberek fölött, annak mindenekelőtt tömegbe kell őket terelnie, azután pedig nem hivatkozva sem az értelemre, sem az erkölcsre, meg kell hódítania a tömeg akaratát, és akkor a tömeg elmegy utána és rendületlen hittel, boldogan és lelkesen teljesíti utasításait.

Adolf Hitler Gustave Le Bon jó tanítványának bizonyult – elég csak összevetni a *Mein Kampf*ban leírt kijelentéseit a francia gondolkodó soraival, kezdve az általános felvetésekkel és zárva a konkrét útmutatásokkal. „A tömegek csak az erőt tisztelik, már a jóságot nem tartják sokra, mert azt úgy tekintik, mint a gyengeség egyik formáját" – következtet Le Bon. „A tömeg egyetlen dolgot követel – az erős győzelmét a gyengébb fölött, a gyenge megsemmisítését vagy feltétlen megalázását" – hirdeti Hitler.

„Csak ha mélyen belemerülünk a tömegek pszichológiájába, akkor érthetjük meg, hogy milyen mértékig erős rajtuk a beléjük sulykolt gondolatok

hatalma" – írja a pszichológus Le Bon. „Az, amit mi állandóan a »közvélemény« szóval jelölünk, csak nagyon kis részben alapul a személyes tapasztalatokon vagy ismereteken. Az úgynevezett »közvélemény« nem más, mint az úgynevezett »felvilágosító munka« az eredménye... A tömeg politikai véleménye csak annak kérdése, hogy miként alakítjuk lelkét és értelmét" – világít rá a politikus Hitler.

Hitler a gyakorlatba ülteti át Le Bon elméletét: „Mai világunkban nem elég, ha örök igazságok törvényeit kutatjuk és állapítjuk meg. Ezenkívül szükségesek még a néplélek nagy ismerőinek az erőfeszítései is. Mert csak akkor lábalunk ki az örök igazságok és eszmék területéről, és hozhatjuk el a halandó emberek számára azt, ami emberileg lehetséges a mi gyakorlati világunkban." Hitlert nem érdekli az elvont igazság, őt a konkrét cél érdekli. „A Német Nemzetiszocialista Munkáspárt nem válhat a közvélemény szolgálóleányává, hanem annak parancsolója kell, hogy legyen. A párt nem rabszolgája, hanem ura a tömegeknek!"

Ám ezt a célt hogy éri el az ember? Mik a hozzá szükséges ismeretek, módszerek és teendők? Hitler ezúttal is Le Bon útmutatásait követi: „A tömeg csak egyszerű és szélsőséges érzéseket ismer; a tömeg minden neki sugalmazott álláspontot, eszmét vagy hitet befogad, vagy teljességgel elutasít, és vagy mint abszolút igazsághoz viszonyul hozzá, vagy abszolút tévedésnek tartja – mondja Le Bon. – A tömeget elfogultsága és a rajta elhatalmasodott érzések oda vezetik, hogy nem ismer kétséget, sem ingadozást. Akárcsak a nők, a tömeg is minduntalan végletekbe esik." „A néplélek számos tekintetben női vonásokat mutat. Kevésbé hatnak rá a józan ész, mint az érzelem érvei – ismétli Hitler. – A néplélek nem bonyolult, ellenkezőleg, nagyon is egyszerű és egysíkú. Itt nincs helye az árnyalt differenciálásnak. A nép azt mondja, hogy »igen«, vagy »nem«; szeret, vagy gyűlöl. Igazság, vagy hazugság! Igaz, vagy nem igaz! Nem ismer kétértelműséget... A széles tömegeknek semmilyen lelki fogékonysága sincs a gyengék és a kétértelmű dolgok iránt."

Hitler számára a nép – sereglet, nyáj, amire logikus érveléssel nem lehet hatni, csak pszichológiai módszerekkel. „A széles néptömegek csupán részei a természetnek" – állítja annak a pártnak a feje, amely nevében a „szocialista" és a „munkás" szavakat viseli. „A nép nem olyan emberekből áll, akik bármikor képesek józanul gondolkodni." Mindazonáltal „a propagandának mindig a tömeghez kell szólnia", és ahhoz, hogy az eredményes is legyen, okvetlenül ismerni kell a csoportok befogadóképességének a sajátosságait és a tömegek

kognitív-emocionális jellemvonásait általában. Hitler ezt írta: „A propaganda művészete abban rejlik, hogy helyesen értelmezzük a széles tömegek érzelmi világát; csak ez teszi lehetővé, hogy pszichológiailag befogadható formában tárjunk a nép elé ilyen vagy olyan eszméket. Csak így lehet utat találni a milliók szívéhez." Őt nem foglalkoztatják az emberek mint személyiségek – neki emberi lények millióira van szüksége, akik a tömegben elveszítik személyiségüket és engedelmeskednek a vezér akaratának. „A propaganda feladata nem az, hogy tudományos képzést adjon néhány önálló individuumnak, hanem az, hogy a tömegekre hasson" – állította Hitler. Ahhoz pedig, hogy ez a hatás kézzelfoghatóvá váljék, a propagandistának nem a logikát kell használnia, hanem a pszichológiát – „a propagandának elsősorban az érzelmekre kell hatnia és csak elenyésző mértékben az úgynevezett értelemre".

A propagált gondolatoknak a lehető legegyszerűbbeknek kell lenniük ahhoz, hogy az érzelemre hassanak: „Minden propagandának érthetőnek kell lennie a tömeg számára; színvonalát az határozza meg, hogy milyen a felfogóképessége a legelmaradottabb egyénnek azok közül, akikre hatni akar. Minél nagyobb számú embert céloz meg a propaganda, gondolati színvonalának annál elemibbnek kell lennie... Minél kevesebb propagandánkban az úgynevezett tudományos ballaszt, annál inkább összpontosul kizárólag a tömeg lelkére, annál nagyobb lesz a siker." A propaganda másik nem kevésbé fontos elve az ismétlés: „mindenfajta propagandának csak néhány gondolatra kell szorítkoznia, de azokat a végtelenségig tanácsos ismételni"; „ahhoz, hogy a tömeg emlékezete megőrizze akár csak a legegyszerűbb fogalmat, ezerszer és ezerszer el kell ismételni neki". Az a helyzet ugyanis, hogy „a tömeg felfogóképessége igen korlátozott, értelmi köre szűk, ezért a feledékenysége hatalmas. Már ennél az egy oknál fogva is, ha a propaganda sikeres kíván lenni, akkor néhány pontra szorítkozhat csupán, és ezeket a pontokat röviden, világosan és érthetően kell előadni, könnyen felfogható jelmondatok formájában, és ismételni őket mindaddig, amíg a legcsekélyebb kétség sem marad afelől, hogy a legelmaradottabb hallgató is magává tette, amit akartunk."

A propaganda az uralom eszköze, a hatalom megszerzésének, a hatalom megtartásának a módja és lehetőség az ellenség kisöprésére a hatalomból. Egyedül ez a propagandamunka hatékonyságának kritériuma, amelyben az igazság vagy a legátlátszóbb hazugság alkalmazását csakis az a haszon határozza meg, amit hozni képes. A propaganda célja az, hangoztatta Hitler, hogy „szakadatlanul bizonyítsa a maga igazságát, és távolról sem az, hogy az

objektív igazságot keresse". Itt az igazságnak semmi keresnivalója – állította. – A propaganda nem engedelmeskedik semmilyen erkölcsi korlátnak, és a propagandamunkás nemcsak megengedheti magának, hanem egyenesen kötelező a számára rá, hogy nyilvánvaló hazugságokhoz folyamodjon, hogy ha azoktól kedvező hatás várható. A propaganda nem igaz vagy hazug, hanem hatékony vagy hatástalan, és ha a cél elérése érdekében a propagandista hazudni kénytelen, akkor nem szabad ingadoznia, ellenkezőleg, minél cinikusabban ámítja az embereket, annál jobban fognak neki hinni. „Az egyszerű emberek hamarabb hiszik el a nagy hazugságokat, mint a kicsiket – fogalmazza meg Hitler kerek-perc. – Ez pedig a primitív szellemükkel van összefüggésben. Annyit tudnak még, hogy kicsiben ők is képesek hazudni, de már hatalmas lódításokra aligha mernének vállalkozni gátlások nélkül. Mi több, egy nagyobb hazugság egyszerűen az eszükbe sem jut. Hát ezért nem tudja a tömeg elképzelni, hogy mások viszont képesek a leghajmeresztőbb hazugságokra, a tények legarcátlanabb elferdítésére is. És még amikor elmagyarázzák neki, hogy valami égbekiáltó hazugságról van szó, akkor is ott marad bennük a kétség, és hajlamosak azt hinni, hogy azért biztosan ott bujkál valahol az igazság magja."

Ezek a gondolatok nem egy elvont elmélet részei voltak, hanem a mindennapi gyakorlati munka alapjai az emberek tudati és akarati befolyásolásában. Hitler nemcsak természetében volt demagóg, hanem demagóg volt ő a meggyőződésében is – úgy vélte, hogy a propaganda leghatékonyabb formája az élő szó, amikor az intonáció, az érzelmi sűrítés, a mimika, a gesztusok és az élő beszéd egyéb kifejezőeszközeinek a segítségével közvetlenül és erősen lehet hatni az értelemre, az érzelemre és főleg a hallgatóság akaratára. „A feladat az, hogy a megfelelő módon befolyásoljuk a néző vagy hallgató akaratát" – bizonygatta, és ennek érdekében ki kell használni minden pszichológiai momentumot. Először is, a tömeggyűlésen részt vevő hallgató másképp fogja fel az információt, mint amikor egyedül van, vagy kisebb társaságban. Ezeken a gyűléseken az embert „magával ragadja három-négyezer másik ember morajlása és lelkesedése... Annak a delejes erőnek a hatása alá kerül, amit mi úgy nevezünk, hogy »önszuggesztió«". Ezért az embereket, vélekedik ő, minél gyakrabban kell tömegbe terelni, kiragadni abból a társadalmi szerepből, amit általában betölt, szét kell zúzni az identitását és megbénítani képességében, hogy kritikusan értelmezze, elemezze és értékelje az információt. A propagandasiker érdekében a személyiséggel rendelkező egyént tömegemberré kell

változtatni, ezért kell minél gyakrabban tömeggyűléseket szervezni és belekényszeríteni a tömeghipnózis valamilyen állapotába. Hitler a *Mein Kampf*ban feltárja saját „szakmai titkait a propaganda terén: „A tömeggyűléseken nincsenek elmélkedések. És én kihasználom ezt a helyzetet; ettől lesznek a beszédeim annyira hatásosak, és én mindenkit gyűlésekre hívok, ahol az emberek tömeggé lesznek, akár akarják, akár nem. Értelmiségiek és kispolgárok éppúgy megfelelnek, mint a munkások. Én összegyúrom a népet. Úgy beszélek vele, mint tömeggel." Nem véletlen, hogy a nemzetiszocialisták és maga Hitler is hihetetlen mennyiségű gyűlést szervezett, találkozókat és egyéb tömegrendezvényeket, Különösen így volt ez az 1931-es kampány idején, amikor közel 180 ezer találkozóra került sor; a németek száma, akik előtt Hitler személyesen lépett fel, elérte a 14 milliót.[4] Ők maguk hozták létre a tömeget, és mindig a tömeghez szóltak, mert egy önálló gondolkodású, tudatos és magáért felelő ember számára nézeteik nemcsak taszítónak, hanem egyenesen badarnak tetszettek volna. A tömegben azonban minden megváltozott, ezért tanulmányozták a nácik igen alaposan a csoportok befogadóképességének minden árnyalatát. A propagandista csak akkor tudja véleményét vagy ítéletét az emberekre erőltetni, csak akkor tudja rájuk kényszeríteni akaratát, ha megtöri az ellenállásukat, és kézben tartja őket, amit akkor érhet el egyszerűbben, ha a szóban forgó személyek kritikai érzéke, amellyel az információkat fogadják, csökken. „Nem kétséges – elmélkedett Hitler –, hogy az ember akarata reggel és talán az egész nap folyamán is erősebb, mint este; ezért aztán bármelyik hallgató nagyobb belső ellenállással fogadja a szónok ellentétes nézeteit, mint este. Nem kétséges, hogy az egyszerű ember este könnyebben veti magát alá az erősebb akaratának, aki történetesen előadóként áll ki elé... Az embereket könnyebb meggyőzni a napnak azokban az óráiban, amikorra maga a természet gyengítette meg ellenállóerejét, mint a napnak azokban az óráiban, amikor ugyanez az embere még ereje és akarata teljében van."

A nácik a pszichológiai befolyás sok egyéb árnyalatát is tanulmányozták, például a szín pszichogén hatását: az 1920-as évek elején előszeretettel használták propagandacélú plakátjaikon a tűzpiros színt, és ezt nem csak a kommunistákkal való konkurencia miatt tették. „Mi tudatosan választottuk plakátjainkhoz és röpiratainkhoz a vörös színt – ismerte be Hitler. – Ez a szín lelkesít a legjobban." Valóban, kísérletileg bizonyított, hogy a vörös szín hatására az ember pulzusa felgyorsul, a lélegzete elmélyül, a vérnyomása megnő. A vörös színt az emberek többnyire a vérhez vagy az izzó parázshoz társítják,

miáltal nyugtalanságot vagy riadalmat ébreszt bennük, megnöveli az aktivitásukat; jellemző, hogy ez a szín a gyengébb idegrendszerű embereknek[4] tetszik inkább, akiket a propaganda alkalmasabb alanynak tart az információs-lélektani hadviselésben.

Valószínűleg az is helytálló Hitler okfejtésében, hogy az emberek könnyebben befogadják a vizuális képet, mint a nyomtatott szöveget. „A tömeg megrögzött és lomha. Nem szívesen vesz kézbe nyomtatott kiadványokat – állította Hitler. – A rajz minden formájában, ideértve a filmet is, már közelebb áll hozzá. Ez esetben nem kell túlságosan megerőltetnie az agyát. Elég, ha csak megnézi a rajzot, legfeljebb még elolvassa hozzá a rövid kísérő szöveget... A rajz gyorsan hat az emberre, mondhatni, egy csapásra. Nem kell hozzá sok idő, mint az olvasáshoz." A náci propagandában a képek legkülönfélébb fajtáját használták fel, és ez tette különösen hatásossá és veszedelmessé; ez a fajta propaganda objektív tudományos kutatási adatokat vett figyelembe az észlelés pszichológiájából, csak éppen bűnös célokra használta fel őket. „Az okos és helyesen felépített propaganda képes rá, hogy a nép képzeletében a poklot paradicsommá változtassa, vagy fordítva" – állította Adolf Hitler, és a náci propaganda szándéka pontosan ez volt, előbb a német, később más népekkel szemben.

Mindamellett, hogy a képi ábrázolás csakugyan könnyebben befogadható, olyan mennyiségű és minőségű információt nem tud közvetíteni, mint a nyomtatott szöveg. A propaganda számára, amelynek az egyik legfontosabb elve az ismétlés, különösen hatásosaknak ígérkeztek a periodikus kiadványok, és ezt a nácik hamar felismerték. „A sajtó jelentősége tényleg hatalmas – állította Hitler. – A sajtó szerepét nem lehet túlbecsülni. Mert pontosan a sajtónak jelöltetett ki az a szerep, hogy átvegye az emberek nevelését, már felnőtt korukban... A politikai nevelés feladata, ez esetben a propaganda szó is remekül illik rá, a sajtóra hárul." Hitler már jóval a hatalomátvétele előtt tervezte, hogy a periodikus sajtót (akárcsak a többi tömegtájékoztatási eszközt) a totális ellenőrzése alá vonja, és teljes mértékben a propaganda alá rendeli. A *Mein Kampf*ban ezt írta: „Az államnak különös figyelmet kell szentelnie az újságoknak, mert az újságok hatnak legerősebben és legmélyebben az emberekre, már csak azért is, mert nap mint nap szólnak hozzájuk. Mert pontosan ez, a propaganda egyenletessége és az állítások folyamatos ismételgetése van kivételes hatással az emberekre. Hát ebből adódik, hogy az államnak ezen a téren még inkább, mint bárhol másutt, joga volna rá, hogy abszolút módon megragadjon minden eszközt, ami a céljához vezet. Ebben pedig semmiféle hőbörgés az úgynevezett

sajtószabadság nevében nem akadályozhatja az államot, amelynek egyszerűen kötelessége, hogy biztosítsa a népnek a számára oly fontos egészséges szellemi táplálékot. Az egészséges államnak mindenáron kezébe kell vennie a népnevelésnek ezt az eszközét, és feladata is, hogy a sajtót ténylegesen a népe szolgálatába állítsa." A német sajtó nem sokkal később valóban szolgálatba állt, csak nem a nép, hanem a nácizmus szolgálatába, amiben nagy segítségére volt Hitlernek a propaganda másik virtuóza, Joseph Goebbels.

„Mozgalmunk számára csak annak az értelmiséginek van értéke, aki oly mélyen megértette mozgalmunk feladatait és céljait, hogy a propagandát képes kizárólag abból a szempontból szemlélni, hogy mennyire a hat a tömegekre, és végképp nem abból a nézőpontból, hogy őrá magára mennyire hat" – jelentette ki Hitler, aki Goebbels személyében pontosan egy ilyen „értelmiségi"-re bukkant. Goebbels katolikus, középosztálybeli családból származott, diákkorában filozófiát és filológiát tanult, 1921-ben pedig elnyerte a filozófia doktora címet. Doktor Goebbels a Német Néppárt soraiban kezdte, majd mint Gregor Strasser titkára és a sajtóközlemények szerkesztője átment az NSDAP-ba. Amikor Hitler kijött a börtönből, Goebbels az ádáz ellenségévé vált, mi több, javasolta kizárását a pártból, 1926 azonban otthagyta Strassert, és átpártolt Hitlerhez, amiért megkapta a Berlin Gauleitere címet. A következő évben a náci *Der Angriff* újság főszerkesztője lett, 1930-ben pedig a NSDAP birodalmi propagandaigazgatóság élére került. 1931 májusában Hitler az egyik befolyásos lipcsei lap szerkesztőjének, Richard Breutingnak adott interjút, amikor elismerően szólt propagandavezetőjéről, és kijelentette: „Doktor Goebbels fellépései nem pusztába kiáltott szavak. Propagandavezetőm a lélektani hadviselés parancsnoka. Ha hatalomra kerülök, létrehozom a propagandaminisztériumot, aminek éppoly fontos szerepe van a kormányzásban, mint a Külügyminisztériumnak vagy a tábornoki karnak a hadseregben."[6]

Ez a kistermetű, sánta ember, egy elvetélt író hatalmas ambíciókkal, valóban meg volt áldva az ékesszólás tehetségével és ha jobban nem is, de nem kevésbé volt demagóg, mint Hitler. Berlini szobájában órákon keresztül próbálta egy állótükör előtt az arckifejezéseket, az arcjátékot, a gesztusokat, és kéziratiban efféle megjegyzések szerepeltek, mint „várható taps" vagy „szünet a tapsban". Ő vezette be elsőként Berlinben azokat a nagy színes plakátokat, amelyeken saját fellépéseit hirdette, és minden létező eszközt megragadott, hogy felkeltse a közönség érdeklődését. Otto Strasser véleménye szerint „Goebbelsnek igazi démoni ereje volt a meggyőzésben és különös képessége

a hipnotizálásra. Hitler semmi hasonlóval nem tűnt ki"[7]. Nehéz megállapítani, hogy a pártbeli ellenlábas értékelése mennyire volt objektív Hitler szónoki képességeiről, de amit Goebbelsről mondott, azt el lehet hinni neki. Strasser visszaemlékezési szerint Goebbels minden fellépése előtt tájékozódott róla, hogy milyen közönség lesz a teremben, és ebből kiindulva előre meghatározta a beszéd tónusát és stílusát, amivel még hivalkodott is a rá jellemző cinizmussal: „Ma milyen lemezt tegyek fel, nemzetit, szociálisat vagy szentimentálisat? Nekem az egész a fejemben van, csak az a fontos, hogy a megfelelőt válasszam ki."[8] Azzal meg egyenesen dicsekedett, hogy propagandamunkájában mennyire nem törődik a szellemi tisztességgel és a hétköznapi becsülettel: „Amikor vidéken lépek fel, egészen másképpen beszélek, mint Berlinben, és a beureuthi (Richard Wagner szülővárosa) lakosok előtt egészen más szavakat mondok, mint a berliniek előtt. Mindez élettapasztalat, nem pedig elmélet... Hadd mondják, hogy a mi propagandánk harsány, mocskos, aljas, hogy megsért minden illemszabályt – köpni rá! Adott esetben ez tökéletesen mellékes. A fontos az, hogy a sikerhez vezessen – ennyi az egész!"

Doktor Goebbels nézetei a propagandáról, akárcsak Hitler elmélkedései, Le Bonnak a „tömegek lélektanával" foglalkozó elméletére épültek, és a nácizmus győzelmét célzó feladatok határozták meg előbb a németek, majd az Európa más népei ellen viselt pszichológiai háborúban. „A propagandában nincs módszer – hangoztatta –, hanem csak cél van, a politikában pedig az a cél, hogy megnyerje magának a tömegeket." Ennek ellenére maga Goebbels nemcsak a célok között igazodott el jól, hanem nagyon is ismerte a propaganda módszereit. Az általános koncepciója a következő volt: „A néptömegek általában sokkal primitívebbek, mint ahogy képzeljük róluk. Ebből kiindulva a propagandának egyszerűnek és egyértelműnek kell lennie. A közvélemény befolyásolásáért folyó kimerítő versenyfutásban csak az képes lényeges eredményeket felmutatni, aki a problémákat a legegyszerűbb formában képes előadni, és akiben van elég bátorság, hogy ugyanazt ugyanabban az egyszerű formában szakadatlanul szajkózza, mit sem törődve az értelmiségiek berzenkedésével."[10] A filozófiának ez a doktora nemigen állhatta az értelmiségieket, mert önálló személyiségekben nem könnyű elnyomni a hajlamot a kritikai megközelítésre a propagandista sámánkodással. Ott van azonban a nép, és az egészen más. A tömeglélektan benne látja a propagandisztikus befolyás legalkalmasabb alanyát, és pontosan ebből kell kiindulni. „Mi a népnek írunk, a néphez beszélünk, és nem az értelmiségiekhez – írta Goebbels a naplójában.

– Mindennek egészen primitívnek kell lennie. A nép azt akarja, hogy az érzelmeihez szóljunk, ne az értelmükhöz. A mi intelligenciánk erről gyakran megfeledkezik. Alapvető az állandó ismétlés, miközben az intenzitás soha nem csökkenhet, ez a propaganda lényege. A Führernek tetszik a mi propagandánk. Különösen azért, mert a primitív ösztönökre irányul."[11] Semmi kétség, hogy ez tetszett a Führernek, a sátáni munka pedig az ember állati szintre süllyesztésére, az értelmes erkölcsi lény átváltoztatására az ösztönei által irányított fenevaddá, szakadatlanul és lankadatlanul folyt. „A propaganda ismétlés, örökös ismétlés, ismétlés mindaddig, amíg az utolsó és legostobább ember is fel nem fogja és magáévá nem teszi vezérszólamainkat"[12] – írta Goebbels, és valamiképpen ez lett a „pszichológiai front" hitleri harcosainak hitvallása.

Az ismétlés mindenesetre ott szerepelt a propaganda alaptörvényei között, amelyeket a Berlini Egyetem professzora, E. Dovifat által vezetett tudományos kutatócsoport állított fel. Öt ilyen törvény volt: 1. a tartalmi egyszerűség törvénye; 2. az anyag korlátozásának a törvénye; 3. a folyamatos ismétlés törvénye; 4. a szubjektivitás törvénye; 5. az érzelmi sűrítés törvénye. A tartalmi egyszerűség követelménye azt írta elő, hogy bármilyen, valamelyest is bonyolult érvrendszert olyan elemi sémára kell egyszerűsíteni, hogy az érthető legyen egy közepes felfogású közönség számára is. Az anyag korlátozására azért volt szükség, mert az információk bősége nehezíti a befogadást, a többféle megközelítés pedig akadálya annak, hogy ki lehessen választani az egyetlen igaznak tekintett gondolatot. „Ha eltekintünk ettől az elvtől, és megpróbáljuk több síkra helyezni propagandánkat – figyelmezet Hitler –, akkor a hatása nyomban szertefoszlik, mert a széles tömegek nem lesznek rá képesek, hogy megemésszék és emlékezetükbe vessék az egész anyagot. Ezáltal az eredmény gyengül, vagy lehet, hogy egészen elmarad." Az ismétlésről már elég szó esett. A szubjektivitás törvénye ezt mondta ki: az anyagot úgy kell tálalni, hogy az tartalmában, formájában és előadásmódjában megfeleljen a propaganda-célszemélyek szellemi, érzelmi, pszichológiai és egyéb képességeinek, ugyanakkor a propagandista is vessen számot azzal, hogy tevékenysége semmiképp sem az objektív igazság megállapítására és terjesztésére irányul. Végül az érzelmi sűrítés arra szolgált, hogy az objektumot állandó feszült figyelemben tartsa, elnyomja az értelem ellenállását, és minél erősebben hasson az irracionális rétegekre, a pszichikai mechanizmusokra. Ezeket a törvényeket végig következetesen alkalmazták a náci propagandában, és nem kis mértékben ez tette lehetővé Hitler 1933-as hatalomátvételét Németországban.

Ezt követően a nemzetiszocialista propaganda minőségileg új szintre emelkedett, amikor is a NSDAP pártstruktúrája összeforrt az államhatalmi szervekkel, végbement a tömegtájékoztatás monopolizációja, és a szigorú információs politika teljes egészében a lélektani hadviselés céljait szolgálta. 1933. február 28-án, a Reichstag felgyújtásának másnapján Hitler kiadta „A nép és az állam védelméről" szóló rendeletet, amely számos alkotmányos jogot felfüggesztett, köztük a sajtószabadságot is. A szöveg szó szerint azt mondta ki, hogy „a személyes szabadság, a véleményszabadság, azon belül a sajtószabadság joga a törvény által általánosan megszabott határoktól függetlenül is korlátozható"[14]. Néhány hónappal később a NSDAP két, sajtóügyekkel foglalkozó funkcionáriusa, Otto Dietrich és Max Amann (a későbbiekben Amannt birodalmi kultuszminiszterré nevezték ki, Dietrich pedig megkapta a Birodalmi Sajtófőnök címet) kidolgozta „A szerkesztőségekről" szóló törvényt, amelyet 1933. október 4-én fogadtak el. Ez a törvény megfosztotta a szerkesztőségeket attól, hogy saját kiadói politikájuk legyen, ami a német sajtót végleg a náci propaganda eszközévé tette. A törvény kimondta, hogy az újságírás attól fogva állami jelentőségű foglalkozásnak számít, az újságíróknak kötelező belépni a sajtókamarába, és ami a legfontosabb, előírás számukra az árja származás, akárcsak a könyvkiadói szerkesztők számára. 1935-ben mindez kiegészült azzal a követelménnyel, hogy az újságíróknak csatlakoznia kell a NSDAP tagságához. Rögtön ezután tömeges tisztogatás kezdődött: félezer szerkesztőt fosztottak meg a jogától, hogy folytassa tevékenységét, amikor is olyan újságíróktól szabadultak meg, akik a NSDAP politikai ellenfeleinek számítottak, nem voltak „teljes értékű árják", vagy zsidó személlyel éltek házasságban. A hírközlés és -terjesztés joga ettől kezdve kizárólag az államra szállt: megalakult az úgynevezett „Kormányzati sajtókonferencia", amelybe minden szerkesztőségnek kötelező volt elküldenie képviselőjét, hogy megkapja a hivatalos híreket. A szakmai szervezeteket államosították, a hírügynökségeket átszervezték, egységesítették és alárendelték a NSDAP-nak. A nemkívánatos kiadványok megszűntek; arról, hogy milyen fokra jutott a folyamat, az alábbi számok tanúskodnak: 1932-ben 4700 újság jelent meg Németországban, 1939-ben 3500, 1944-ben pedig 977. Ezzel egyidejűleg megnőtt a NSDAP pártkiadványainak a száma: 1932-ben a náci párt 70 nyomtatott kiadványt állított elő, 1935-ben 140-et, 1944-ben pedig már 352-t. Hasonló tempóban emelkedett a példányszám is: a NSDAP fő sajtóorgánuma, a *Völkische Beobachter* 1932-ben 145 ezer példányban jelent meg, 1933-ban 310 ezres, 1941-ben pedig 1,2 milliós példányszámban.[15]

Adolf Hitler tehát a hatalom megragadásával megvalósította régi elképzelését a sajtószabadság megszüntetésről és a sajtó államosításáról. Ugyanígy valósult meg terve egy különlegesen nagy propagandaminisztérium felállításáról is, amiről Breutingnak beszélt 1931-ben. 1933. március 13-án megalakult a Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium, amelynek élére Goebbels került, miközben megőrizte Birodalmi Propagandavezető címét is a NSDAP propagandahivatalában. Doktor Goebbels a következő feladatot írta elő munkatársainak: „Hosszú időn keresztül kell dolgoznunk az emberek átnevelésén, mindaddig, amíg a mi oldalunkra nem állnak, amíg fel nem fogják, hogy ami manapság Németországban játszódik le, az nem csupán szükséges, hanem végbevihető is." Annak jelentőségéről, amit a nácik „az emberek átnevelése"-nek tulajdonítottak, mindenekelőtt a propagandahivatal költségvetési számai tanúskodnak: a minisztérium kerete kezdetben 4-5 millió márka körül mozgott, 1935-ben azonban ez az összeg már a kolosszális 296,5 millió márkára rúgott A hivatali létszám is rohamosan nőtt: az 1933-as 350 főről, 1936-ban 2400-ra, 1937-ben 3000-re. A Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium indulásakor öt főosztályt foglalt magában, azután ez a szám folyamatosan nőtt 9-re, 12-re, 15-re és 16-ra. Az egyes főosztályok a német és külföldi sajtóval, az irodalommal, a színházzal, a rádióval, a filmmel, a képzőművészetekkel, a zenével stb. foglalkoztak.[16]

Látható, hogy doktor Goebbels nemcsak a sajtótermékeket igyekezett maximálisan kihasználni a propaganda céljaira, hanem a tömegtájékoztatás más eszközeit, sőt a művészetek valamennyi válfaját is. Ugyanakkor a szóbeli propagandáról, aminek Hitler és maga Goebbels is kitüntetett jelentőséget tulajdonított, sem feledkeztek meg. Megalakult a Szónoki Ügyekért Felelős Főhivatal, amelynek állományába olyan struktúrák épültek be, mint a Szónokok Szervezete és a Szónokok Hírügynöksége. A NSDAP propagandahivatala továbbra is nagy számban szervezte a tömeggyűléseket: így 1939. szeptember 1-jétől 1940. december 15-éig 140 találkozóra és gyűlésre került sor, emellett rendeztek még 50 ezer gyári és üzemi gyűlést. A náciknak az élő szó erejébe vetett hite annyira rendíthetetlen volt, hogy Goebbels minisztériuma olyan különlegesen titkos szervezeteknek a tevékenységét finanszírozta, amelyek álhírek terjesztésével foglalkoztak; Schwarz van Berg „irodája" például Németország területén, K. Böhmer „irodája" pedig külföldön gondoskodott a „szóbeszéd"-ről.[17]

Még hatékonyabb eszköznek bizonyult idővel a rádió, aminek a segítségével a lélektani hadviselés céljait szolgáló élő beszédet lehetett közvetíteni, és nem

Westdeutscher Beobachter

Siegkreis

Amtliches Organ der NSDAP. und sämtlicher Behörden
Ausgabe Siegkreis

Rheinische Landeszeitung

Ausg. D

AMTLICHES BLATT DER NSDAP.

Volksparole

Düsseldorfer Stadtanzeiger

AMTLICHES KREISBLATT

Norddeutsche Ausgabe

„Freiheit und Brot"

Berlin, Donnerstag.

VÖLKISCHER BEOBACHTER

Niederdeutscher Beobachter

Das Blatt des Reichsstatthalters und Organ der NSDAP Gau Mecklenburg

Zeitung des Mecklenb. Staatsministers, der Landräte und Gemeinden

Folge 96 / 21. Jahrgang — Mittwoch, den 25. April 1945 — Ausgabe C / 15 Pfg

Berlin verteidigt jeden Fußbreit Boden

A fasiszta propagandagépezet egészen a Harmadik Birodalom utolsó napjaiig működött. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 419., 420., 421., 422.

csupán a gyűlések résztvevőihez, hanem a távol maradt hallgatók sokaságához és még külföldre is. A rádiózás egésze állami kézbe került: irányítására megalakult a Rádiós Kamara, amelynek tevékenységét a következő jelmondat határozta meg: „A Führer szavát minden intézménybe és minden lakásba." Különös figyelmet kapott a vezeték nélküli adások fejlesztése: a németek kikísérletezték és tömegtermelésre bocsátották a világ legolcsóbb rádiókészülékét, amivel külföldi adókat nem lehetett fogni. 1939-ra a német családok 70%-ának volt rádiókészüléke, és ezek 15 központi rádióadó műsorait közvetítették; a rádióhallgatók száma 1933-ban 4 millió körül mozgott, a második világháború kezdetére elérte a 9 milliót, 1945-re pedig 15 millióra nőtt. Más országok lakossága számára a hivatalos Német Rádió sugárzott műsorokat, amiknek teljes időtartama 1933-ban 45 perc volt naponta, ez 1937-ben 47 órára nőtt, 1940-ben pedig már 240 program ment külföldre 31 nyelven és napi 87 órás

összidőtartamban. Mindemellett Goebbels hivatala is nagyobb teret kapott azáltal, hogy külföldre szóló adásokat szervezhetett az úgynevezett „fekete", azaz titkos adók révén, amiknek a programjait úgy tüntették fel, mint államellenes erők szerveződését a hitleri Németországgal ellenséges országokban[18].

Goebbels nem hagyta figyelmen kívül a Führer megjegyzéseit sem arról, hogy a vizuális művészetek segítségével is viszonylag magas fokú hatás érhető el a propagandamunkában.1937-re az összes német filmtársaság állami kézben volt, és gyakorlatilag minden új filmprodukciót Goebbels ellenőrzött személyesen a birodalomban. Nem csoda hát, hogy minden egyes minden művész- és dokumentumfilm elsősorban propagandacélokat szolgált azzal a különbséggel, hogy míg az olyan „művészi alkotások", mint Leni Riefenstahl filmje, a híres *Az akarat diadala* vagy a *Jud Süss* erős, de egyszeri pszichológiai hatást gyakorolt a nézőre, addig a filmhíradó, a *Deutsche Wochenschau,* ami hetente jelent meg, már egyértelműen a „folyamatos ismétlés törvényéhez" igazodott. A nácik olyan technikai újdonságokat is felhasználtak propagandacélokra, mint a televízió, és Berlinben kidolgozták a „teleszínházak" rendszerét, de számos olyan technikai nehézség merült fel, hogy a kezdeményezés csírájában maradt[19].

Meg kell jegyezni, hogy Németországban és a második világháború folyamán meghódított országok területén nemcsak Goebbels szuperminisztériuma végzett propagandamunkát, hanem még jó néhány más intézmény, köztük a NSDAP Külpolitikai Hivatala, a Kulturális Minisztérium, a Külügyminisztérium sajtó- és propaganda-ügyosztálya, az 1941 júliusában alakult Keleti Megszállt Területek Birodalmi Minisztériuma, a Wehrmacht, az SS különleges szervei stb. Egy ilyen gigantikusnak mondható szervezet foglalkozott az információs lélektani hadviseléssel, amely elválaszthatatlan részévé vált a második világháborúnak. Azokat a gazdag tapasztalatokat, amelyeket a nácik előbb a pártszintű, majd az állami méretű propagandatevékenységük során szereztek, 1939. szeptember 1-jétől kezdve gyümölcsöztették igazán, mint fegyvert az európai országok ellen viselt háborúban, 1941. június 22-étől pedig a Szovjetunióval szemben.

A háború kitörésétől fogva a hitleri propaganda katonai jelleget öltött mind tartalmát, mind szervezeti formáját tekintve, a vezető pozíciót pedig Goebbels hivatala helyett a Wehrmacht szervezete foglalta el. Már 1938 tavaszán nézeteltérés támadt Goebbels és az OKW (Oberkommando der Wehrmacht – a fegyveres erők főparancsnoksága) vezérkari főnöke, W. Keitel között arról,

hogy kit illet meg a propaganda irányítása a küszöbönálló hadműveletek idejére. Akkor a Csehszlovákia ellen készülődő agresszió, az úgynevezett „Grün" terv kapcsán merült fel a kérdés. Doktor Goebbels, aki állami szinten irányította a propagandát, azon az álláspontón volt, hogy a közeli háborúban az ellenségre gyakorolt lélektani hadviselés az általa vezetett Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztériumra tartozik, tekintettel a felhalmozott tapasztalatokra és a rendelkezésére álló hatalmas emberi és technikai forrásokra. A Wehrmacht főparancsnoksága ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett, mert nézete szerint a hadszíntereken folyó műveletekben minden intézkedés kizárólag a Wehrmachtot illeti meg. A propagandaminisztérium és az OKW feje között kialakult vitát a teljhatalomról Hitler döntötte el a Wehrmacht javára. Már 1938 októberében, a Szudéta-vidék lerohanásának idején, katonai propaganda-alegységeket rendeltek a hadtestekhez, 1939 áprilisában pedig a Főparancsnokság mellett megalakult a Propagandahivatal, amelynek élére Hasso von Wedel ezredes (később tábornok) került[20].

Az OKW Propagandahivatala vette kezébe a Wehrmacht propagandaegységeinek az általános irányítását: ő jelölte ki a személyi állományt és foglalkozott minden biztonságtechnikai kérdéssel, direktívákat és utasításokat dolgozott ki a nagyobb propagandaakciók lefolytatására és a többi. Ugyancsak a hivatal foganatosított minden óvintézkedést társadalmi csoportok ellen a birodalmon belül és határain túl is, ha azok a Wehrmacht vagy az ország védelmének érdekeit sértették.

A Wehrmacht Propagandahivatala alá különleges katonai alegységeket rendeltek, az úgynevezett propagandaszázadokat (Propagandakompanie; léteztek még propagandaszakaszok és -félszakaszok is). Feladatkörükbe legelőször is a német polgári lakosság és a katonák között végzett propaganda („hazai propaganda"), másodsorban a harcoló egységeknek szervezett propaganda („frontpropaganda") és harmadsorban „az ellenségre irányuló propaganda", amely annak fegyveres erőit és polgári lakosságát vette célba. A propagandaszázadok állományába haditudósítók, fotó-, film- és rádióriporterek, rádiós gépkocsik, filmberendezések kezelőszemélyzete és a propagandairodalom különféle szakértői kerültek. A kiválasztott személyeknek nem csupán újságírói és riporteri gyakorlattal kellett rendelkezniük, hanem bizonyos katonai ismeretekkel is, hogy adott esetben repülőgépek, harckocsik, hajók elesett legénységét helyettesíthessék. A harcmezőn készült és onnan közvetlenül sugárzott rádióriportok és a leghatásosabb jelenetekből összeállított filmhíradók részei

voltak a tömegméretekben folytatott lélektani hadviselésnek. A filmoperatőrök által felvett és Berlinbe küldött szalagok hossza jóval meghaladta azt a mennyiséget, amely feltétlenül szükséges volt a hetente megjelenő 45 perces híradóhoz, úgyhogy a szerkesztők válogathattak a leghatásosabb témák közül. A propagandaszázadok a hadsereg kötelékéhez tartoztak. Az ilyen alegységek tagjai vagy egyénileg, vagy szűk csoportokban működtek. Egy propagandaszázad átlagos személyi állománya 115 főt számlált, és a teljesítendő feladattól függően a létszám nőhetett vagy csökkenhetett. A második világháború kezdetekor a Wehrmachtnak 14 propagandaszázada volt. A Szovjetunió megtámadásának pillanatára a számuk 19-re nőtt. Közülük 12 alegység a szárazföldi seregek (1941. június 22-ére a Wehrmacht hét hadtestéhez és három harckocsizó csoportjához 11 propagandaszázadot rendeltek 2244 fős létszámmal), 4 a légierő és 3 a hadiflotta kötelékébe tartozott. 1943 áprilisára (abban az évben a propagandaszázadokat önálló hadtestté szervezték) a Wehrmacht propaganda-alegységeinek a létszáma elérte a 15 ezer főt, beleértve a szárazföldi csapatok 21 propagandaszázadának személyi állományát és a haditudósítók 8 szakaszát. Ezek a számok egyértelműen mutatják, hogy a náci Németország fegyveres erőinek parancsnoksága mekkora fontosságot tulajdonított a háborús propagandának[21].

Az ellenség polgári lakosságával és fegyveres erőivel szemben azok a propaganda-zászlóaljak vezették a lélektani hadviselést, amelyeket közvetlenül a keleti fronton harcoló „Kelet", „Közép" és „Dél" hadseregcsoportok mellé rendelt az OKW. Ezek a zászlóaljak nemcsak a frontszakaszokon tevékenykedtek, hanem az elfoglalt területek hátországában is. A „B" propagandazászlóalj („Észak" hadseregcsoport) a baltikumi lakosság körében végzett propagandát, a „W" zászlóalj („Közép" hadseregcsoport) Belorussziában, az „U" zászlóalj Ukrajnában, a „D" zászlóalj a Don mentén, a „K" zászlóalj pedig a Kaukázusban. Rajtuk kívül létezett még az „Oroszország" zászlóalj, amelyet Grotte százados parancsnokolt és közvetlenül az OKW IV. Propagandahivatalának volt alárendelve.

A Wehrmacht propaganda-zászlóaljak feladatait pontokban írták elő:

a) ...minden olyan intézkedés kidolgozása, előkészítése és végrehajtása, ami propagandisztikus jelentőséggel bírhat a helyi lakosság körében;

b) minden technikai eszköz (rádióadók, nyomda- és kiadóvállalatok, zenei és kulturális intézmények, sőt filmforgalmazó vállalatok) felhasználása, ami a propagandamunkát segítheti;

БОЙЦЫ, КОМАНДИРЫ
И ПОЛИТРАБОТНИКИ!

ВЫ ОКРУЖЕНЫ!
ВАМ НЕТ ВЫХОДА!

Железное кольцо Германских Войск сжимается все теснее и теснее. Все Ваши безумные попытки прорваться обречены на полную неудачу.

На земле Вы попадаете под смертоносный огонь наших танков, минометов и пулеметов, на штыки нашей победоносной пехоты.

С воздуха Вам несут смерть наши штурмовые и пикирующие самолеты.

В окруженном участке Ваши бездарные командиры продолжают бессмысленно и беспощадно гнать Вас на верную смерть. Они же сами в момент крайней опасности, как и всегда, удерут на самолетах.

Német röpirat a Nagy Honvédő Háború kezdeti időszakából. 1941. 82.347./Ny.t.

c) együttműködés minden katonai és polgári intézménnyel, ha azoknak a tevékenysége érinti a propagandatevékenység területét;

d) a propagandaszázadok támogatása.

A német fegyveres erők propaganda-zászlóaljainak a hatáskörébe tartozott mindenféle olyan tevékenység, ami komoly eredménnyel kecsegtetett, így például:

– a helyi lakosság körében folytatott aktív propaganda;

– újságok szerkesztése és megjelentetése a Szovjetunió népinek nyelvén, mellette az egység körzetében fellelhető összes kiadvány cenzúrája:

– rádiós műsorszórás az éteren és vezetéken keresztül a Wehrmacht és a helyi adóállomások felhasználásával;

– filmszínházak és vándor mozik felszerelése és üzemeltetése, filmek bemutatása és kölcsönzése a helyi lakosság számára;

– kulturális intézmények, köztük színházak, koncerttermek, népművészeti gyűjtemények irányítása és cenzúrázása[22].

A Wehrmacht Propagandahivatalának alárendelt egységeken kívül egyéb katonai intézmények és szolgálatok is folytattak propagandamunkát a Szovjetunió fegyveres erői és polgári lakossága ellen. Például az SS-csapatok saját propagandaszázaddal rendelkeztek, amelyet 1941 nyarán zászlóaljjá növeltek, és abból alakult meg 1943-ban pedig a „Kurt Eggers" SS-ezred. A szovjet–német fronton az SS propagandaszázadának 7 szakasza tevékenykedett[23]. Propagandatevékenységet a német katonai felderítés, az Abwehr különálló alegységei is végeztek. Az OKW tábornoki törzskara mellett működő „Abwehr – külföld" parancsnokság (köznapi nevén „Walli parancsnokság") egyebek között bomlasztó tevékenységet folytatott, aminek alapvető része volt az ügynöki és „fekete" propaganda. Ez a fajta munka az Abwehr–II. parancsnokság kompetenciájába tartozott. A parancsnokság diverziós és hírszerző osztagokat dobott át a Vörös Hadsereg hátába, ahol azok ügynökök toborzásával és felkészítésével – nemegyszer propaganda jellegű feladatokra – foglalkoztak. Az Abwehr ügynöki csoportjai már 1941 februárjában kezdtek beszivárogni a Szovjetunió területére, és a határ menti katonai körzetekben a szovjethatalommal elégedetlen emberek beszervezésével, röplapok, kompromittáló anyagok, rémhírek stb. terjesztésével foglalkoztak, előkészítve a talajt a küszöbönálló támadásra. Az Abwehr ügynökei röpiratokkal és szóban próbálták demoralizálni és árulásra biztatni a sorállományú katonákat. Később, már a német csapatok elvonulása után szovjetellenes irodalmat állítottak

elő a megszállt területeken, a terjesztésre pedig speciális ügynököket használtak. Kifejezetten a nacionalista, szovjetellenes propagandára szakosodott az 1942-ben létrehozott „Unternehmen Zeppelin"hírszerző szolgálat, amely az Abwehrrel és a Wehrmacht parancsnokságával szoros együttműködésben (közvetlenül a RSHA-nak [Reichssicherheitshauptamt – Birodalmi Biztonsági Főhivatal] volt alárendelve)[24] mélyen a Szovjetunió hátországába juttatta el ügynökeit.

A Szovjetunió fegyveres erői és polgári lakossága ellen irányuló propaganda általános ideológiai és stratégiai tervét Goebbels és hivatala dolgozta ki. A Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium már a Szovjetunió ellen indított háború előkészítésének időszakában tömegméretekben állított elő propaganda jellegű röpiratokat, plakátokat, felhívásokat, film- és hanganyagokat, aminek eredményeképpen a támadás megkezdésékor 50 millió röpirat és zsebben elférő brosúra állt készen a Szovjetunió 30 nyelvén, nem számítva a filmeket és rádióműsorokat. 1941 júniusában doktor Goebbels ezt írta naplójába: „Oroszországban már három titkos rádióadóval dolgozunk. Az első trockista beállítású, a második szeparatista, a harmadik orosz nacionalista, és mind a három erősen Sztálin-ellenes." Ezt a fajta tevékenységet a propagandaminisztérium két hírszerző szolgálata, az „Ost" és a „Wineta" (keleti körzetek propagandaszolgálata) végezték. Az „Ost és antibolsevizmus" ügyosztály az Antikomintern paktum keretében alakult meg mint a propagandaminisztérium álcázott fiókvállalata. Az ügyosztályt doktor E. Tauberg vezette, akinek nagy tapasztalata volt az antimarxista és szovjetellenes propagandában. Az ügyosztály a következő területeket ölelte fel: propaganda a Vörös Hadsereg soraiban, az elfoglalt keleti területeken, a birodalomban dolgozó keleti munkások között, volt szovjet állampolgárok önkéntes csatlakoztatása a Wehrmachtba, antibolsevista propaganda Németország és a szövetséges országok lakossága körében és a megszállt Európában. A keleti ügyosztály alá brosúrák, röpiratok, újságok, plakátok kiadásával, kiállításszervezéssel, hangfelvételek készítésével foglalkozó operatív alosztályok tartoztak, azonkívül külön részlegek a filmpropagandára, rádiópropagandára, kultúrára, valamint különleges feladatokkal megbízott ügynökök[25].

A Szovjetunió elfoglalt területein végzett propagandamunkát a Rosenberg által vezetett Megszállt Keleti Területek Birodalmi Minisztériuma irányította, amelynek megvolt a maga külön sajtó- és propagandahivatala Krantz őrnaggyal az élén, és részt vállaltak benne Ribbentrop Birodalmi Külügy-

minisztériumának különféle szervei is. Ám köteles volt propagandamunkát végezni az összes német intézmény, minden tiszt, hivatalnok és alkalmazott, aki a megszállt területeken tartózkodott. A megszálló hatalom propagandagépezetéhez nemcsak a parancsnokságok és elöljáróságok kapcsolódtak, hanem a közigazgatás minden alacsonyabb eleme is – polgármesterek, sztaroszták, rendőrfőnökök, közrendőrök stb. Végül meg kell említeni még, hogy a németek nagy számban képeztek propagandistákat a helyi lakosság köréből is; számos iskolát nyitottak és tanfolyamokat indítottak olyan leendő propagandistáknak, akiket helyi értelmiségiek és hadifoglyok közül válogattak ki.

Mindent összegezve elmondható, hogy a náci propaganda, amely teljes cinizmussal használta fel a tömeglélektan objektív, tudományos eredményeit, komoly tapasztalatokra épült, szertágazó apparátust épített ki és a legfejlettebb technikai eszközökkel rendelkezett. A propaganda különlegesen veszedelmes fegyverré vált, és az agresszorok ezt a fegyvert használták minden tudásukkal a Szovjetunió ellen viselt háborújukban.

Jegyzetek

[1] Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, Szentpétervár, 2003, 102. o.

[2] Podkovinszkij, M.: *V okruzsenyii Gitlera.* Moszkva, 1981, 14. o.

[3] Az összes idézet Le Bon, G. *Pszihologija narodov i massz* című művéből való. Szentpétervár, 1995.

[4] Picker, G.: *Zasztolnije razgovori Gitlera.* Szmolenszk, 1993, 187. o.; *Njurnbergszkij processz.* 3 kötetben. 1. kötet, Moszkva, 1965, 271. o.

[5] Kriszko, V. G.: *Szekreti pszihologicseszkoj vojni.* Minszk, 1999, 22. o.

[6] Podkovinszkij, M.: *V okruzsenyii Gitlera.* 68. o.

[7] Ugyanott, 17. o.

[8] Ugyanott.

[9] Idézet Gogun, A. *Csornij PR Adolfa Gitlera. SzSzSzR v zerkale nacisztszkoj propagandi; Dokumenti i matyeriali* című művéből. Moszkva, 2004, 17. o.

[10] Idézet Gercstejn, R. E. *Vojna, kotoruju viigral Gitler* című művéből. Szmolenszk, 1996, 33. o.

[11] Idézet Volkovszkij, N. L. *Isztorija informacionnih vojn* című művéből. 2 részben. 2. rész, 240. o.

[12] Idézet Volkovszkij, N. L. *Isztorija informacionnih vojn* című művéből. 2 részben. 2. rész, 215. o.

[13] Orlov, Ju. Ja.: *Krah nyemeckoj-fasisztszkoj propagandi v period vojni protyiv SzSzSzR.* Moszkva, 1985, 38. o.

[14] *Nyurnbergszkij processz.* 3 kötetben. 1. kötet, 87. o.

[15] *Nyurnbergszkij processz.* 3 kötetben. 1. kötet, 270. o.; Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, 192–193. o.

[16] Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, 191., 192. o.

[17] Ugyanott, 201. o.

[18] Ugyanott, 194–195. o.

[19] Ugyanott, 194–200. o.

[20] Kirchner, K.: „Vojennije lisztovki". In *Rogyina,* 1996, 5. sz., 63. o.; Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, 203. o.

[21] Orlov, Ju. Ja.: *Krah nyemeckoj-fasisztszkoj propagandi v period vojni protyiv SzSzSzR.* 129–131. o.; Kriszko, V. G.: *Szekreti pszihologicseszkoj vojni.* 350. o.

[22] Gorelkin, V. A.: *Propagangyisztszkaja gyejatyelnoszty nacisztszkoj Germanyii szregyi vojennoszluzsascsih Krasznoj Armii i naszelenyija vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSzSzR v period Velikoj Otyecsesztvennoj vojni: 1941-1945.* Kandidátusi disszertáció, Volgográd, 2003, 36–37. o.; Filonyenko, M. I.: *Propagangyisztszkoje vozgyejsztvije fasisztszkoj Germanyii na szovjetszkije vojszka i naszelenyije vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSzSzR v godi Velikoj Otyecsesztvennoj vojni. Verhnyij i Szrednyij Don v Velikoj Otyecsesztvennoj vojnye.* Nemzetközi konferencia anyaga, Voronyezs, 2006, 393–394. o.

[23] Mulin, V.: „O vojennoj propagangye gitlerovszkogo rejha". In *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1956, 1. sz. 98. o.; Jugyenkov, A.: Polityicseszkaja rabota partyii szregyi naszelenyija okkupirovanniv tyerritorij. Moszkva, 2005, 54. o.

[24] „Szmers": *Isztoricseszkije ocserki i arhivnije dokumenti.* Moszkva, 2005, 118–131. o.

[25] *Isztorija Vtoroj mirovoj vojni. 1939-1945 gg.* 12 kötetben. 4. kötet, Moszkva, 1974, 316. o.; Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* Moszkva, 2004, 280. o.; Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, 205., 249. o.; Filonyenko, M. I.: *Propagangyisztszkoje vozgyejsztvije fasisztszkoj Germanyii na szovjetszkije vojszka i naszelenyije vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSzSzR v godi Velikoj Otyecsesztvennoj vojni. Verhnyij i Szrednyij Don v Velikoj Otyecsesztvennoj vojnye.* Nemzetközi konferencia anyaga, 395–396. o.

2. fejezet

A SZOVJET FEGYVERES ERŐK ELLEN IRÁNYULÓ PROPAGANDA

A náci Németország politikai és katonai vezetése már a Szovjetunió ellen készülődő támadás idején is különös jelentőséget tulajdonított a propagandának. A birodalom katonai pszichológusai mindenekelőtt a Wehrmacht 1939–1940-es kampányának elemzéséből és értékeléséből merítettek maguknak biztatást, mert az említett időszak tengernyi röpirata és erőteljes rádiópropagandája meghatározó módon segítette a német csapatokat abban, hogy feltűnően gyors és az első világháborús eredményekhez képest szinte vértelen győzelmek sorát arassák.

A több mint egymilliós lengyel hadsereg legyőzése a Wehrmachtnak mindössze három hetébe került; a németek fogságába 694 ezer lengyel katona és tiszt esett, miközben a német fegyveres erők 10 572 katonát vesztettek. Dániát egy nap alatt foglalta el két német hadosztály. Norvégia bevétele a szövetséges deszantok és flották ellenállása miatt két hónapig húzódott, viszont a Wehrmacht győzelme csupán 1317 katona életébe került. Hollandiát öt nap alatt foglalta el Németország. Belgium a támadás megindításától számítva 17 nap után kapitulált. Franciaország területén 1940. június 5-én kezdődtek a hadműveletek, június 14-én a német csapatok bevonultak Párizsba, június 17-én a francia kormány fegyverszünetet kért, 1940. június 22-én pedig, a fasiszta betörés kezdetétől számított két hétre, Franciaország kapitulált. A 400 ezer fős angol expedíciós hadtest által támogatott 2,7 milliós francia hadsereg legyőzése a Wehrmachtnak 27 074 katonája életébe került[1].

A hitleri Németország fenomenális sikerei nem magyarázhatók csupán a Wehrmacht haditechnikai és operatív-taktikai fölényével; az európai demokráciák villámgyors szétzúzásában a legjelentősebb szerepet a nácizmus legújabb fegyvere, a propaganda játszotta, amelynek hatalmas apparátusát a németek az agresszió elindításával egyidejűleg hoztak mozgásba, és a had-műveletek során csak tovább fokozták üzemeltetését. A német vezérkar igen pontosan felmérte a lélektani hadviselés jelentőségét – az OKW egyik, 1939 szeptemberében kiadott rendeletében ez állt: „A propaganda a háború eszköze, veszedelmes fegyver, amelynek lehetőségeit elsősorban a katonai

vezetésnek kell kihasználnia."[2] Ennek a fegyvernek a bevetése 1939 őszétől 1940 nyaráig hatalmas sikereket hozott a hitleristáknak, mert döntő mértékben aláásta az agressziót szenvedett országok fegyveres erőinek ellenálló képességét. A lefolytatott kampány összegzését az OKW propagandahivatala állította össze „A katonai propaganda hatása az ellenségre" című elemző tanulmányában. A dokumentumban megállapítást nyert, hogy amíg korábban „a fegyveres győzelmekből hiányzott a legfontosabb és legutolsó elem, addig Lengyelország, Norvégia, Hollandia, Belgium és Franciaország katasztrófája gondosan elő volt készítve és meg lett alapozva... a propagandának köszönhetően. Túlzás nélkül kijelenthető, hogy a német propaganda meggyorsította az ellenség összeomlását Nyugaton és Keleten, és sok német katona életét megkímélte"[3]. Tehát a nácizmus pszichológiai fegyvere, amely korábban már bizonyította hatékonyságát a politikai küzdelmekben, most a fegyveres harcban is kiválóan bevált. Ennek fényében érthető, hogy egy új támadásra készülődve a hitleristák kettőzött erővel álltak neki, hogy kidolgozzák az agressziót biztosító propaganda tervét.

A fasiszta Németország vezetői abból indultak ki, hogy a Szovjetunió fegyveres erői, amelyeket az 1930-as évek végén végrehajtott tisztogatások megygyengítettek, dezorganizáltak és demoralizáltak, nem képesek kellőképpen ellenállni sem a Wehrmacht-seregek csapásainak, sem a német propaganda bomlasztó hatásának. A németeknek minden alapjuk megvolt rá, hogy így gondolkodjanak, mert az a kádervesztesség, amelyet a Vörös Hadsereg a háború előtt elszenvedett az önkényes politikai represszió következtében, valóban hatalmas volt. Az általános harcképesség mélyre zuhant, a katonák és tisztek morális szelleme romokban állt. Évekkel később G. K. Zsukov ezt írta: „Ha összehasonlítjuk kádereink felkészültségét, hogy milyen volt az ezekben az években lezajlott események előtt, 1936-ban, és milyen az események után, 1939-ben, akkor megállapítható, hogy a csapatok harckészültsége erősen visszaesett. Amellett, hogy az egész hadseregben, kezdve az ezredeken, eluralkodott a fejetlenség, az általános morál is megsínylette az eseményeket. A fegyelem elképesztő mértékig megbomlott, már odáig fajult, hogy a katonák önkényesen távoztak, dezertáltak. Számos parancsnok valósággal kétségbe esett amiatt, hogy nem képes fegyelmet tartani."[4]

A nácik, akiknek hiteles értesüléseik voltak a Vörös Hadseregben bekövetkezett súlyos nehézségekről, nem akarták elszalasztani a kedvező pillanatot a támadásra. 1941. január 9-én Berghofban, a Wehrmacht vezérkari

tanácskozásán Hitler kijelentette: „Nem kétséges, hogy az orosz hadsereg most egy fej nélküli, agyaglábú óriásnak tetszik, a későbbi fejlődését azonban nehéz megítélni. Úgyhogy Oroszországot mindenáron le kell rombolni, és legjobb, ha most tesszük, amikor az orosz hadseregnek nincsenek vezetői."[5] Be kell látni, hogy ennek a vélekedésnek bizonyos értelemben volt is alapja: a helyzet úgy állt, hogy miközben egészen a háború kitöréséig folyt a tisztogatás a parancsnoki állomány tagjai között, a Vörös Hadseregben folyamatosan alakultak meg az új egységek. Ez azt hozta magával, hogy a háború kitörésekor a parancsnoki állomány zöme kevesebb mint két éve volt a posztján, következeséképpen nem volt meg a kellő katonai felkészültsége. Komoly hiányosságok voltak a sorállomány feltöltésében is: az 1941 tavaszán behívott újoncokat azonnal a határ menti területeken állomásozó hadtestek hiányzó állományának a feltöltésére vezényelték, ami azt idézte elő, hogy ezeknek az egységeknek a sorállománya 2/3-ad részben első éves újoncokból állt, azoknak a fele, azaz a legénység 1/3-a pedig egy-két hónappal a háború kitörése előtt kapta meg a behívóját, így mód és idő sem volt rá, hogy kiképzést kapjon[6]. Egy ilyen ellenfél valóban a legmegfelelőbb célpontnak ígérkezett, és nemcsak az inváziós hadsereg csapásai, hanem a Wehrmacht propaganda-alegységeinek információs-lélektani hadviselése előtt is, nem véletlenül jutottak tehát az OKW propagandahivatalának elemzői erre a következtetésre: „Az aktív propaganda összes eszközének bevetésétől a Vörös Hadsereg ellen indított háborúban nagyobb siker várható, mint a német fegyveres erők által korábban bármilyen ellenséggel szemben folytatott harcban. Ezért a lehető legnagyobb mértékű alkalmazása ajánlatos."[7]

Ezek a sorok abból a dokumentumból valók, amely direktívákat fogalmazott meg a Barbarossa hadművelet során alkalmazandó propagandáról, és amelyet az OKW hadműveleti parancsnokságának törzskari tisztje, A. Jodl tábornok írt alá, majd 1941. június 6-án továbbítottak a seregekhez. Ez a dokumentum teljes egészében megszabta a németek által a Szovjetunió ellen folytatott lélektani hadviselés előkészítésének és kivitelezésének rendjét, amellett a propaganda céljait, formáit és módszereit is részletezte. A Szovjetunió fegyveres erőinek katonái között végzett információs-lélektani hadviselés fő feladatai a következők voltak: az ellenség megfélemlítése, a rokonok iránt érzett aggodalom fokozása, a defetista hangulat erősítése, a Szovjetunió állami és katonai-politikai vezetőinek, a parancsnokok és elöljárók tekintélyének az aláásása, buzdítás az ellenszegülésre velük szemben, kedvező kép kialakítása a hadifogságról, ösztönzés az önkéntes megadásra, a dezertálásra.

A propagandaszolgálatoknak egyenesen előírták, hogy minden eszközt ragadjanak meg az ellenség tudatának és akaratának befolyásolására, ne riadjanak vissza a legátlátszóbb hazugságtól és a provokációtól sem. A Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium speciális „Javaslatokat" dolgozott ki „az ellenséges csapatoknak szóló röpiratok összeállítására", és bennük ezeket hangsúlyozták: „A bomlasztás propagandája szennyes módszer, semmi köze a hithez és a világnézethez. Ezen a téren egyedül az eredmény a meghatározó. Ha sikerül elnyernünk az ellenség bizalmát azzal, hogy besározzuk vezérét és segítőit, a módszereit és világnézetét, és ha e bizalom révén sikerül beférkőznünk az ellenséges katona előttünk rejtve maradt lelkébe, és megpiszkáljuk a belé-jük plántált jelszavakat – és tökéletesen érdektelen, hogy ezek marxista, zsidó vagy értelmiségi jelszavak, a fontos, hogy valóságosak legyenek –, akkor többet érünk el, mint a legvilágosabban kifejtett prédikációval a bolsevista veszélyről és a plutokrata rendszerről, amit az ellenség katonája amúgy sem értene meg, mert az effajta méreganyagok ellen a vezetői már túlságosan sok ellenmérget tápláltak belé."[8]

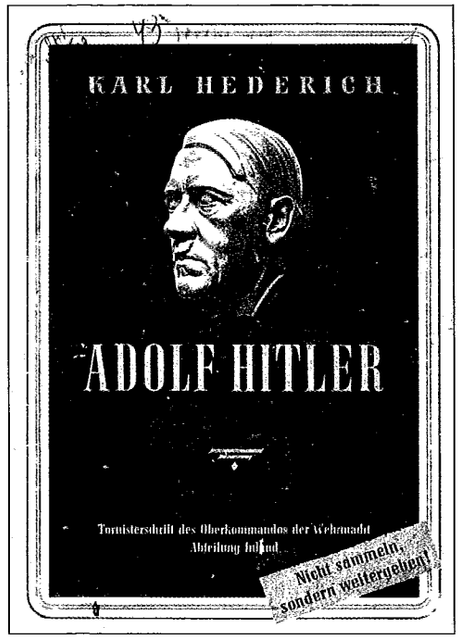

Fasiszta propagandafüzet, amelyet a megszálló csapatok körében terjesztettek a Don mentén. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 319., 1. l.

Ezzel párhuzamosan az OKW is kiadta „A frontpropagandistáknak szóló direktívá"-it, amelyben a propagandaintézkedések szervezési-technikai szabályai (az akció céljának meghatározása, a személyek köre, az aktuális akciók helye és időpontja, a ráhatás alapmódszerei, a technikai eszközök stb.) mellett, lefektette az ellenségre gyakorolt propagandamunka alapelveit is:

„1. A frontpropagandában feleslegesek a bonyolult, kusza, mesterségesen felépített mondatszerkezetek. Minél egyszerűbb, világosabb, magától értetődőbb és primitívebb a tartalom, annál nagyobb lesz a hatásfoka.

2. Az ember mindenekelőtt az emocionális hatásokra fogékony, ezért sokkal több eredménnyel jár, ha az érzelmeire apellálunk, és nem az értelmére.

3. A propagandaszövegeket logikusan végig kell gondolni, de nem fontos logikailag alátámasztani.

4. A propaganda varázsszava az ismétlés. A jól felépített propagandatézist addig kell sulykolni, amíg változás nem lesz tapasztalható a pszichológiai állapotban.

5. A frontpropaganda hatásának a növelésében a tapasztalat a legjobb tanító."[9]

A fenti elvek által vezérelt német háborús propaganda 1941. június 22-e hajnalán kezdte meg a maga lélektani hadviselését a Vörös Hadsereg harcosai és parancsnokai ellen: amikor első ízben nyitottak tüzet szovjet területen fekvő célpontokra, már bomlasztó tartalmú röpiratokkal teli speciális lövedékeket is kilőttek. Ezekben a németek mindenekelőtt a szovjet sorkatonákat próbálták megfélemlíteni szöveges és képi utalásokkal a Wehrmacht erejéről, aminek megtörésére a Vörös Hadseregnek nincs ereje, sem módja. 1941-ben a német háborús propaganda széles körben alkalmazta a hasonló tartalmú röpcédulákat. A szovjet csapatok Moszkva alól indított sikeres ellentámadásától fogva azután az efféle röpiratok hatékonysága szemlátomást csökkent. 1942 tavaszán azonban, amikor a Vörös Hadsereg sikertelenül próbálkozott támadó hadműveletekkel Ljubanynál, Gyemjanszknál, Harkovnál és a Krímben, a röpiratok tartalma újra időszerűvé vált, és a „Blau" hadművelet megkezdésekor ismét tömegesen jelentek meg egészen 1942 végéig–1943 elejéig, amikor Sztálingrád alatt véglegesen megdőlt a hitleri (és a velük szövetséges, román, olasz és magyar) hadsereg legyőzhetetlenségének mítosza.

„A Vörös Hadsereg az összeomlás és a dicstelen vég szélén áll" – hirdették a német röplapok 1942 tavaszán és nyarán.[10] Az ellenállás hasztalan – ismételgették vég nélkül –, a szovjet hadsereg harcképtelen, és aki a németek ellen harcol, az a biztos halált választja magának. „A Vörös Hadsereg megrendítő csapások sorát szenvedi el – állt az egyik röplapon. – Minden józan gondolkodású orosz ember előtt világos, hogy a Vörös Hadsereg számára tökéletesen értelmetlen a háború folytatása! Már csak Moszkva diktátorainak és zsidó érdekcsoportjainak akarat nélküli rabszolgái hisznek Joszif Sztálin hazugságaiban, és hagyják magukat még most is a csatába hajtani. A ti úgynevezett szövetségeseitek (Kína, Anglia, Amerika) csődöt mondtak! A Vörös Hadseregben

és az egész Szovjetunióban éhség uralkodik! Családotokat a keserű kétség gyötri, mert már maguk előtt látják sírotokat! ...Már csak a bolondok maradtak közületek a fronton... Ne hagyjátok, hogy ágyútölteléket csináljanak belőletek!"[11]

Minden oda van, mindennek vége – a Vörös Hadsereg rövidesen és elkerülhetetlenül megsemmisül a diadalmas és legyőzhetetlen német seregekkel szemben, de terád még annál is előbb és még annál is biztosabban a halál vár – fenyegette a német propaganda a Vörös Hadsereg katonáit és parancsnokait. „Bajtársak! Meddig tűritek még, hogy kegyetlen komisszáraitok a vörösök kiagyalt győzelmeiről szóló hazug hírekkel bolondítsanak, és tízezer számra hajtsanak titeket az értelmetlen halálba, mint barmot a vágóhídra? Látnotok kell végre, hogy komisszáraitok minden szava arcátlan hazugság! Voronyezstől egészen a Kaukázusig felmorzsolódtak az erőszakkal harcba kényszerített vörös hadosztályok! A szövetséges európai seregek már a Kaszpi-tenger mellékén és a Volga partján támadnak!" – hívta fel a vöröskatonák figyelmét egy német röpcédula a voronyezsi–vorosilovgrádi védelmi hadműveletek sikertelenségére és a súlyos harcokra a sztálingrádi és észak-kaukázusi frontszakaszon[12]. A Vörös Hadsereg a pusztulásra ítéltetett, és vele együtt elpusztulsz te is – állították a német röpcédulák, már konkrétan az egyes katonákhoz fordulva: „Csak a csodának köszönheted, hogy még mindig ép vagy, és sértetlen! De mi lesz veled néhány óra múlva? Hamarosan egy újabb és még borzalmasabb tűz- és acélorkán zúdul rátok, ami téged is megsemmisít!"[13]

A Wehrmacht propagandaszázadának lélektani szakértői ugyanakkor nem feledkeztek meg Hitler és Goebbels útmutatásairól sem, hogy ha úrrá akarnak lenni az emberek tudata és akarata fölött, akkor nem elég a szöveg, hanem képek sorozatát is fel kell használni. A voronyezsi fronton a fasiszta propagandisták nagy számban szórtak szét olyan elrettentő hatású röplapokat, amelyeken színes rajzok voltak láthatók minimális szöveggel. A fekete és vörös színekkel készült rajzok a Wehrmacht közeli és elkerülhetetlen győzelmét ábrázolták szimbolikusan a RKKA (Munkás–Paraszt Vörös Hadsereg) fölött. A diadalmasan lengő horogkeresztes zászló mögött német harckocsik és repülőgépek tömör fala tornyosul a menekülő szovjet csapatok maradéka mögött. A támadó Wehrmacht-seregek ívbe görbülő arcvonala a bekerítést sugallja[14], vagy éppen magát a bekerítést ábrázolja, ahogy a harckocsik és repülőgépek folyamatos vonala szoros gyűrűt alkot a földre eső vörös zászló és utolsó védelmezői körül. A németek használták még a csapda, kelepce és hasonló eszközök különféle

ábrázolásait a bekerítés érzékeltetésére, ami a Vörös Hadsereg értelmetlen és reményetlen támadási kísérleteinek elkerülhetetlen végét jelképezte.

A lélektani hadviselés célja ebben az esetben a megfélemlítés volt, a katonák bekerítéstől való félelmének a felkeltése, amellett utalás Vörös Hadsereg gyenge harckészültségére. A német propagandisták számításai az ilyen röplapok lélektani hatásáról meglehetősen objektív alapokra épültek. Az történt ugyanis, hogy a háború első időszakában a Wehrmacht sikeresen használta azt a taktikát, hogy a szárnyakon indított páncélosékkel törte át a front vonalát, majd körülzárta a szovjet csapatok még harcban álló egységeit. Csupán 1941-ben a Belosztok, Minszk, Szmolenszk, Umany, Kijev, Melitopolje, Brajnszk és Vjazma mellett kialakult „katlan"-okban hajtottak végre a németek a bekerítést, aminek eredményeképpen 2 millió szovjet sorkatona és tiszt esett német fogságba. 1942 tavaszán a Vörös Hadsereg támadásai újabb bekerítéssel értek véget Ljubany, Rzsev, Vjazma és Harkov alatt. A bekerítéstől való félelem, akár védekezés, akár támadás közben alakult ki, ezek után jelentős tényezőjévé vált a lélektani hadviselésnek, és a Wehrmacht propagandája maximálisan igyekezett kihasználni a benne rejlő lehetőségeket.

Emellett a fasiszta propaganda minden erővel azon volt, hogy a Vörös Hadsereg katonáinak tudatában pozitív képet alakítson ki a hadifogságról, amivel tovább akarta gyengíteni ellenállásukat. Az ellenség propagandistáinak komoly erőfeszítésébe került, hogy az általuk sugallt meggyőződés erősebb legyen, mint a katonákba nevelt, homlokegyenest más, a törvény és a fegyelmi szabályzat által is megerősített viszonyulás a fogsághoz. A helyzet az volt, hogy az önkéntes megadás már a 20-as években is közönséges szökésnek és árulásnak számított a Munkás–Paraszt Vörös Hadseregben, amit a törvény teljes szigorával büntetett. A hadsereg belső szabályzata egyenesen kimondta, hogy a katona a végsőkig köteles teljesíteni harci feladatát, amivel a hazájának tartozik, és semmilyen körülmények között, még életveszélyben sem engedheti meg, hogy fogságba essék[15]. A fogságba esés, akárcsak az átpártolás az ellenséghez az 1927-es „A katonai bűncselekményekről szóló rendelet" szerint kivégzést és teljes vagyonelkobzást vont maga után, ráadásul az 1934-es, „A hazaárulásról szóló törvény" kimondta, hogy az áruló hozzátartozói is büntetőjogi felelősséggel tartoznak[16].

A háború kitörésével a kérdés tovább szigorodott: G. K. Zsukov visszaemlékezése szerint röviddel az után, hogy a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, L. Z. Mehlisz, a RKKA politikai főhivatalának csoportfőnöke

és a honvédelmi népbiztos helyettese azt a tételt állította fel, hogy valamennyi fogságba esett katona hazaárulónak minősül, és ha fogságba esés fenyegeti, akkor köteles végezni magával[17]. 1941. augusztus 16-án a Legfelső Főparancsnokság Főhadiszállása kiadta 270. számú utasítását „A gyávaságról és fogságba esésről, és az ilyen esetekben követendő eljárásról": „Azok a parancsnokok vagy politikai tisztek, akik harc közben megadják magukat az ellenségnek, rosszhiszemű dezertőröknek számítanak, családjukra pedig börtön vár, mint minden esküszegő és hazaáruló hozzátartozóira. Minden elöljáró parancsnok és katonai biztos köteles agyonlövéssel büntetni a parancsnoki állomány dezertőr tagjait... Elő kell írni minden közkatonának, függetlenül a szolgálati beosztásától, hogy ha egységét bekerítették, akkor követelje elöljárójától, hogy küzdjön a végsőkig, hogy eljusson az övéihez, ha pedig a parancsnok vagy a vöröskatonák egy része az ellenség visszaverése helyett a megadást választja, – akkor minden eszközzel, égen és földön, meg kell őket semmisíteni, és a hadifoglyok családjától meg kell vonni minden segélyt és támogatást."[18] 1941. december 27-én született meg az Állami Honvédelmi Biztosság titkos határozata, aminek értelmében minden hadifogságból szabadult katonát toloncállomásra kell vitetni, majd az NKVD (Belügyi Népbiztosság) különleges táborába küldeni[19]. Következésképpen az ellenséges propagandának nem kevés nehézséggel kellett számolnia akkor, amikor a Vörös Hadsereg harcosait és parancsnokait arra akarta motiválni és ösztönözni, hogy önként megadják magukat.

Márpedig a náci propagandisták szemlátomást nem tartották teljesíthetetlennek a feladatot, és nem fukarkodtak a bőkezű ígéretekkel a leendő szökevényeknek. „Mi jól bánunk a foglyokkal" – ismétlődött a refrén német röplapok tucatjain és százain[20]. Azután a téma ezerféle színben és változatban élt tovább a német propagandában. „Az a szóbeszéd, hogy a németek lelövik és megkínozzák foglyaikat – szemenszedett hazugság, amit azért találtak ki, hogy megfélemlítsenek benneteket!" – hirdette egy több rétbe hajtogatott röpirat[21]. „Vöröskatona! Gondolj arra, hogy már több mint hárommillió testvéred, közkatonák és parancsnokok, tartózkodik a front innenső oldalán. Ők egytől egyig épségben, sértetlenül és jó egészségben élik napjaikat a német táborokban" – fordultak az ismeretlen szerzők a Vörös Hadsereg katonáihoz egy másik, 1942-ből származó röplapon[22].

Állításaikat művészi hatású fényképfelvételekkel is illusztrálták, amiken a hadifoglyok gondtalan életét mutatták be a náci koncentrációs táborokban.

Például egy 1942-ben napvilágot látott illusztrált röpcédula valamilyen táncegyüttes fellépését örökítette meg hadifogoly vöröskatonák előtt, a hátoldalán pedig, „Így élnek a hadifoglyok" cím alatt ez a szöveg állt: „A bolsevik propaganda hazug hírek terjesztésével riogatja a vöröskatonákat a »németek kegyetlenkedéseiről« a hadifoglyokkal szemben. Ezen a felvételen jól látszik, hogy mivel is töltik a hadifoglyok a vasárnapot. »Kegyetlenkedések« elszenvedése helyett a hadifoglyok önképző köröket szerveznek maguknak. A táborélet vidám képei (sic! – a szerző), amik a nemrég átélt harcok borzalmait váltották fel náluk, azt a meggyőződésüket táplálják, hogy hamarosan visszatérnek hazájukba. Addig pedig annak örülnek, hogy megőrizték életüket a maguk és családjuk számára."[23]

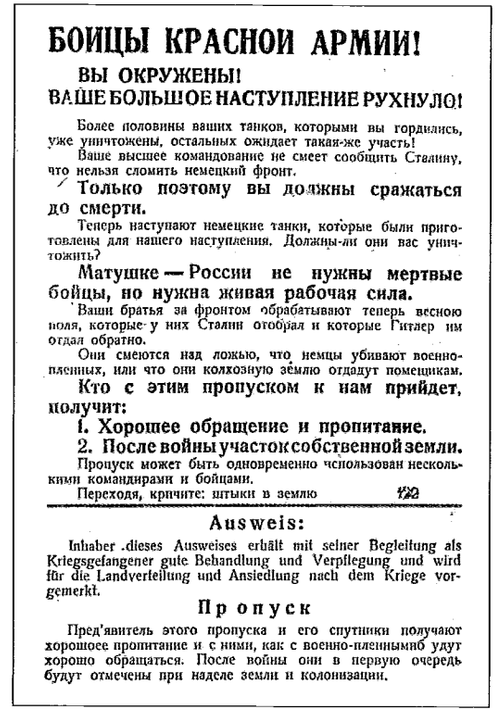

БОИЦЫ КРАСНОЙ АРМИИ!

ВЫ ОКРУЖЕНЫ!
ВАШЕ БОЛЬШОЕ НАСТУПЛЕНИЕ РУХНУЛО!

Более половины ваших танков, которыми вы гордились, уже уничтожены, остальных ожидает такая-же участь!
Ваше высшее командование не смеет сообщить Сталину, что нельзя сломить немецкий фронт.

Только поэтому вы должны сражаться до смерти.

Теперь наступают немецкие танки, которые были приготовлены для нашего наступления. Должны-ли они вас уничтожить?

Матушке — России не нужны мертвые бойцы, но нужна живая рабочая сила.

Ваши братья за фронтом обрабатывают теперь весною поля, которые у них Сталин отобрал и которые Гитлер им отдал обратно.
Они смеются над ложью, что немцы убивают военнопленных, или что они колхозную землю отдадут помещикам.

Кто с этим пропуском к нам прийдет, получит:

1. Хорошее обращение и пропитание.
2. После войны участок собственной земли.

Пропуск может быть одновременно чспользован несколькими командирами и бойцами.
Переходя, кричите: штыки в землю

Ausweis:

Inhaber dieses Ausweises erhält mit seiner Begleitung als Kriegsgefangener gute Behandlung und Verpflegung und wird für die Landverteilung und Ansiedlung nach dem Kriege vorgemerkt.

Пропуск

Пред'явитель этого пропуска и его спутники получают хорошее пропитание и с ними, как с военно-пленными будут хорошо обращаться. После войны они в первую очередь будут отмечены при наделе земли и колонизации.

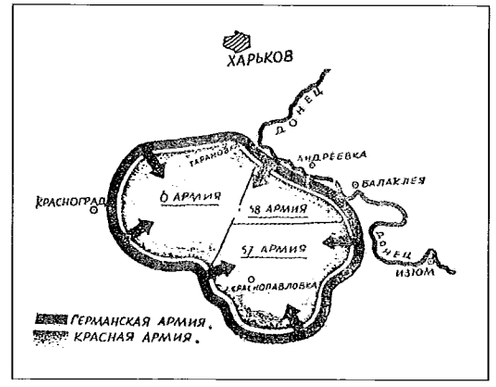

Német röplap és menlevél. 1942. 74.143.3/Ny.t.

„A táborélet vidám képei"-t mutatta be egy másik, négyoldalas röpirat is, ami azt a címet viselte, hogy „Életképek a német fogságból". A felvételeken szovjet hadifoglyok álldogálnak elégedett arccal, a kezükben teli levesestál, mások német katonákkal társalognak, megint mások német parasztasszonyokkal közösen válogatják a krumplit. „Ők nem panaszkodhatnak az éhezésre, mert ételük bőséges és tápláló – közölte a szöveg. – A táborban a saját, szintén hadifogoly orvosuk vigyáz az egészségükre. A német katonák barátságosan közelednek a hadifoglyokhoz. Sok bajtársatok német parasztoknak segít a mezőgazdasági

munkában." És a propagandatermék természetesen nem mulasztotta el, hogy a legfontosabbat is tudomására hozza címzettjének: „A szovjet propaganda minden eszközzel igyekszik elleplezni az igazságot arról, hogy miként élnek bajtársaid a német fogságban. Propagandistáitok nap mint nap újabb és újabb rémségeket eszelnek ki arról, hogy mi vár rátok, ha fogságba estek. Sztálin és Mehlisz attól fél, hogy ha megtudjátok, milyen bánásmód vár a hadifoglyokra, akkor többé nem akartok meghalni a bolsevikok nevében, hanem felszabadított népetekkel együtt Sztálin ellen fordultok. Molotov szinte havonta agyalja ki legújabb »feljegyzéseit a kegyetlenkedésekről«, hogy megtévesszen és megfélemlítsen benneteket, és a propagandisták ezeket szajkózzák nektek éjjel-nappal. Ne higgyetek nekik! Ne higgyétek el, amit a propagandisták sugallnak nektek Sztálin meg a zsidó Mehlisz és Lozovszkij utasítására. Ne hagyjátok magatokat becsapni!"[24]

A műfaj valóságos remekének lehet minősíteni azt az illusztrált brosúrát, amely „A számukra már véget ért a háború..." elégikus címet viselte. Tizenhat oldalán át hatásos képek tucatjai ábrázolták a magukat önként megadó, kezüket magasra tartó katonák odisszeáját. „Az ellenállás értelmetlen" – közölte az egyik aláírás; magasba tartott kezek, fehér zászló, német röpcédula-igazolvány –. „menetlevél az életbe", „az ő életük már biztonságban van", „ők élni fognak". Boldogok, hogy „maguk mögött hagyták a halált", hogy végre szabadon lélegezhetnek és rágyújthatnak, a derűsen mosolygó hadifoglyok megkapják a németek kezéből az első laktató ebédet, majd harmonikaszóra dalolnak, amikor teherautón és szekéren „a fronttól távolodva utaznak a hátországba –az új élet felé". „Mi már nem félünk a németektől, remek gyerekek ezek..." – idéz valakit az aláírás. - Az elosztó táborokban, ahol „sokkal vidámabb az éle, mint a bolsevikoknál", a német katonák és a szovjet hadifoglyok „szavak nélkül is megértik egymást", és hát „a német tisztek egyáltalán nem olyanok, mint amilyeneknek a szovjet propaganda mondja őket". A foglyok „igazmondó" kollaboráns újságok olvasásával töltik idejüket, sportversenyeket látogatnak vagy éppen egy fúvós zenekar játékát élvezik. Boldog jelenetek váltogatják egymást: találkozások az apával, anyával, nővérekkel és feleséggel, akiknek a megjelenése a táborban, csókokkal és hazulról hozott tejecskével, nem egészen érthető. A hadifoglyokat valósággal traktálják – a kondérban sűrű leves rotyog, a kenyér friss („a tábornak saját sütödéje van"), és jókora karéjokra még vaj is kerül: „Az étel bőséges és finom. Azt mondták nekünk, hogy a németeknél éhínség van, de ma már csak

nevetünk rajta, ha ez eszünkbe jut." A sebesültek és betegek orvosi ellátásban részesülnek, orosz ápolónők gondoskodnak róluk, és „német orvosok, akik a legjobb orvosok a világon". A betegek világos és tágas sátrakban fekszenek puha ágyakon, amiken mindig tiszta az ágynemű. „Holott nekünk azt mesélték, hogy a németek megkínozzák és agyonlövik a foglyokat ..." Szó sincs róla: „A németek nem tesznek különbséget a saját és a hadifogoly sebesültek között – az egyik ugyanolyan orvosi ellátást kap, mint a másik." Arról már nem is beszélve, hogy a foglyok a képzettségüknek megfelelő munkát kapnak: szemlátomást felszabadultan, felejtve a szörnyű lövészárkot és a puskát, most építenek, aratnak, festenek stb. „Munkánkkal le tudjuk győzni a bolsevikokat" – összegzi az aláírás. Lám, a német táborokban elégedettek és boldogok a hadifoglyok, dalolnak és nevetgélnek, mint a gyerekek, és a világ minden kincséért sem térnének vissza „a sztálini paradicsomba".

Az említett példák egyértelműen mutatják, hogy a német propagandisták kiválóan elsajátították Hitler és Goebbels eszméit a „nagy hazugság"-ról. A német táborokban tartott szovjet hadifoglyok ragyogó életéről szóló történetek hazugsága nem egyszerűen nagy volt, hanem egyenesen égbekiáltó. Persze a szovjet propaganda sem volt egészen objektív, amikor az ellenséges csapatoknál terjesztett *Képek a frontról* című újságban az 1943-ig viszonylag kis számú német hadifogoly életéről számolt be a szovjet táborokban[26]. Azért az olyan fokú cinizmustól, amilyennel a náci propaganda hazudott a szovjet hadifoglyok „boldog életéről", a szovjet propaganda nagyon-nagyon távolt állt. A valóságos helyzet ugyanis gyökeresen különbözött attól, ami a náci röpiratokon jelent meg.

1941. június 22-étől december 31-ig 3,9 millió szovjet hadifogoly került a németek kezére (a háború teljes ideje alatt a hadfoglyok összes száma elérte az 5,8 millió főt[27]), és1942 februárjában már közel kétmillió ember nem volt életben közülük[28]. Ez miképp történhetett meg?

Mindenekelőtt úgy, hogy a fasiszta Németország a Szovjetunió ellen indított háborút nem akképpen tervezte és valósította meg, mint hagyományos hadviselést két állam között, hanem mint totális népirtást, mint egy megsemmisítő háborút. „Azt az országot el kell törölnünk a föld színéről, a népét pedig meg kell semmisítenünk" – fogalmazta meg Adolf Hitler a Szovjetunió elleni támadás végső célját[29]. Az 1941. március 31-én tartott tanácskozáson a következő irányelveket írta elő tábornokainak: „Az Oroszország elleni, előttünk álló háborút nem viselhetjük a lovagiasság szabályai szerint: ez harc lesz két

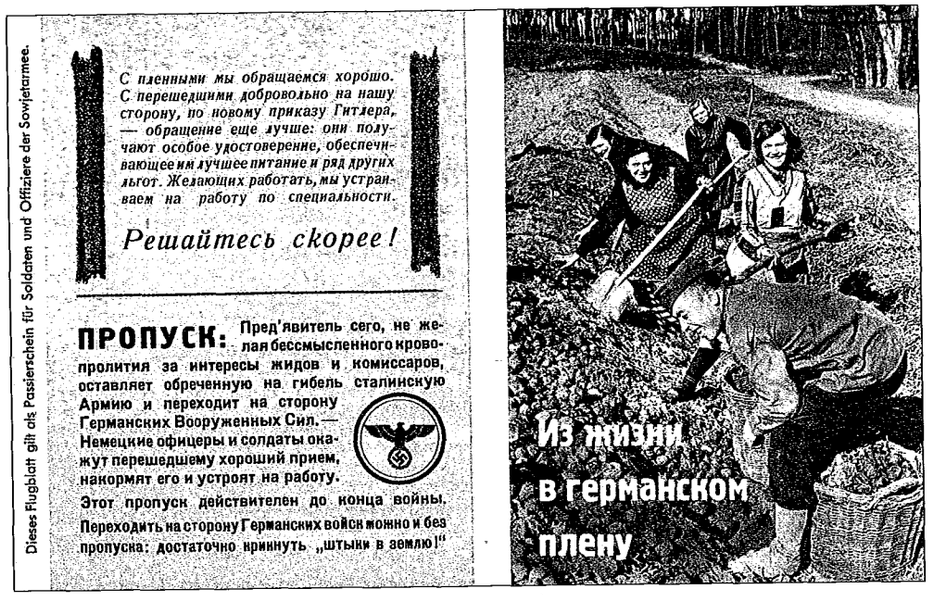

„Életképek a német fogságból." Részlet egy német menlevél-röplapból. 1942. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 216., 1. l.

különböző ideológia és két faj között, és határtalan, mind ez ideig példátlan kegyetlenséggel megy majd végbe."[30] A tanácskozáson részt vevő Halder tábornok, a Szárazföldi Haderők Főparancsnokságának vezérkari főnöke naplójában jegyezte le a Führer direktíváit: „Ez a háború élesen különbözni fog a Nyugaton viselt háborútól. Keleten a kegyetlenség lesz a jövő záloga."[31] A Barbarossa hadművelet tervéhez mellékelt irányelvek ekképp határozták meg a küszöbönálló háború jellegét: „Ennek a háborúnak a célja a mai Oroszország lerombolása, ezért a harc szokatlan kegyetlenséget követel meg. Minden egyes hadműveletet úgy kell megtervezni és végbevinni, hogy abban az ellenség totális megsemmisítését célzó kegyetlen elszántság érvényesüljön."[32]

Az „ellenség totális megsemmisítését célzó kegyetlen elszántság"-ra adott utasítás hatálya gyakorlatilag a hadifoglyokra is kiterjedt. Még a hitleristáknak a Szovjetunió ellen indított támadása előtt, majd a háború folyamán ismételten is, mind a fasiszta Németország legfelső katonai vezetői, mind a közép- és alacsonyabb szintű parancsnokai kiadták azokat a rendelkezéseket, amelyek a szovjet hadifoglyok megsemmisítését vagy/és a szándékosan embertelen bánásmódot írták elő velük szemben. Hitler maga már a háború előtt többször nyilatkozott úgy, hogy a szovjet hadifoglyokkal szemben Németország nem

GAVO, f. 2100., op., 1., d. 216., 1. l. hátoldala.

köteles tartani magát a hágai és genfi konvencióhoz. Arról, hogy pontosan mire gondolt, tanúskodik például a Német Fegyveres Erők Főparancsnoksága 1942. január 14-én, Hitler nevében kiadott parancsa, amelynek 2. pontja így szól: „A hadifoglyokkal szemben tanúsított bármilyen kímélet, emberség szigorú büntetést von maga után. A német katonának kötelessége, hogy éreztesse a fogollyal a maga felsőbbségét... A fegyverhasználattal való késlekedés a fogollyal szemben veszélyt rejt magában. A főparancsnok elvárja jelen parancsának maradéktalan végrehajtását."[33] Korántsem Hitler volt azonban az egyedüli, aki ilyen felfogást vallott. A háború kitörése után nem sokkal, 1941 októberében–novemberében a Wehrmacht olyan magas rangú katonai vezetői, mint Von Manstein, Gott, Von Reichenau, is hasonló szellemű, különleges rendelkezéseket hoztak a „katonák magatartásáról Keleten". Ezekben a rendelkezésekben többek között az állt, hogy a német katonának mindenáron „az álnok és kegyetlen ellenség irgalmatlan elpusztítására" kell törekednie, mert azzal a „Wehrmacht katonáinak életét menti meg Oroszországban". Arról, hogy az „irgalmatlan pusztítás"-nak a hadifoglyok is célpontjai, például ez a mondat is tanúskodik: „A békés lakosság és a hadifoglyok élelmiszer-ellátása felesleges humanizmus."[34]

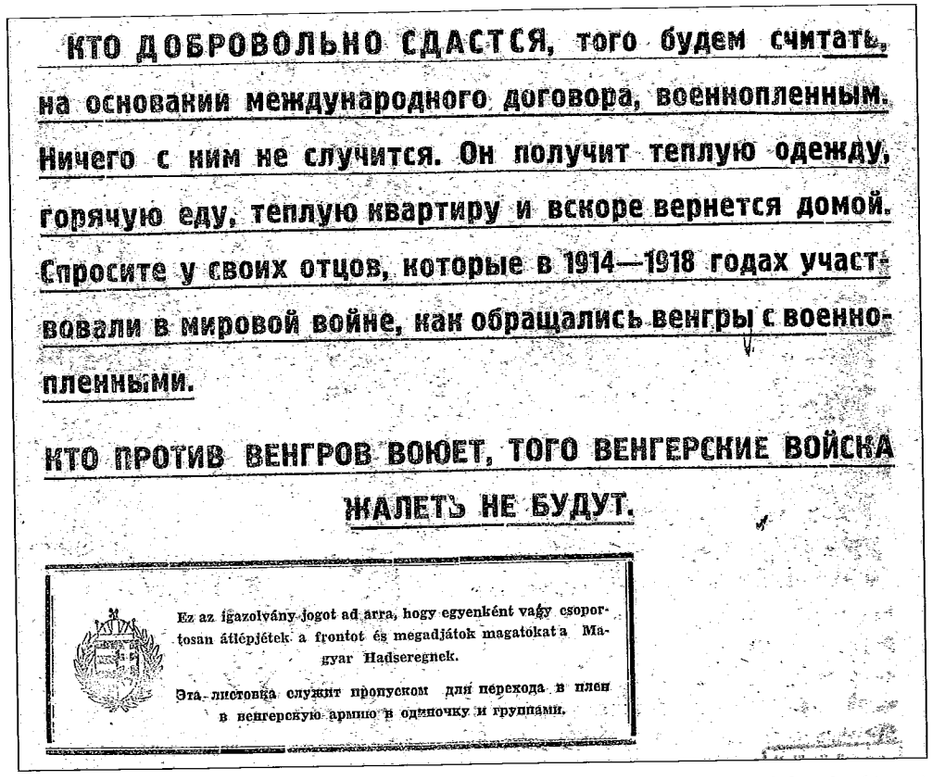
КТО ДОБРОВОЛЬНО СДАСТСЯ, того будем считать, на основании международного договора, военнопленным. Ничего с ним не случится. Он получит теплую одежду, горячую еду, теплую квартиру и вскоре вернется домой. Спросите у своих отцов, которые в 1914—1918 годах участвовали в мировой войне, как обращались венгры с военнопленными.

КТО ПРОТИВ ВЕНГРОВ ВОЮЕТ, ТОГО ВЕНГЕРСКИЕ ВОЙСКА ЖАЛЕТЬ НЕ БУДУТ.

Ez az igazolvány jogot ad arra, hogy egyenként vagy csoportosan átlépjétek a frontot és megadjátok magatokat a Magyar Hadseregnek.

Эта листовка служит пропуском для перехода в плен в венгерскую армию в одиночку и группами.

„Aki önként megadja magát, azt a nemzetközi egyezmények alapján hadifogolynak fogjuk tekinteni. Neki semmi baja nem esik. Kap meleg ruhát, meleg ételt, meleg szobát, és hamarosan hazatérhet. Kérdezzétek meg apáitokat, akik az 1914–1918-as években részt vettek a világháborúban, hogy miként bántak a magyarok a hadifoglyokkal.
Aki a magyarok ellen harcol, azzal szemben a magyar csapatok nem lesznek kíméletesek."
Magyar röpcédula és frontátlépési igazolvány. 1942. 5534/Ny.t.

A fentiekhez hasonló rendelkezéseket nagy számban bocsátottak ki a Wehrmacht alacsonyabb szintű egységeinek és alegységeinek a parancsnokai is, ráadásul nemcsak a hadműveletek idején, hanem már a háború megkezdése előtt. A Szovjetunió külügyi népbiztosának, V. M. Molotovnak 1942. április 27-i feljegyzésében az olvasható, hogy a szovjet hadsereg által a németektől zsákmányolt dokumentumok között megtalálták az 56. hadtest 234. gyalogezredében 1941. június 6-án kiadott, 214/4. számú körlevelet „A keleti területek ellátásának irányelveiről", amelynek 8. oldalán ez áll: „Ruházati felszerelést nem kell tervezni. Ezért különösen fontos, hogy a hadifoglyoktól elvétessék a használható lábbeli, és azonnal hasznosítani kell az alkalmas ruhadarabjait,

alsóneműt, zoknit stb." A 34. német gyalogos hadosztály 88. ezredének 202. számú törzskari parancsa is azt mondja ki, hogy „az orosz hadifoglyoktól mérlegelés nélkül el kell venni a lábbelit", a foglyok ellátásával kapcsolatban pedig ez az utasítás: „A hadifoglyok élelmezésére lovak tetemeit kell felhasználni. A kialakított pontok (lótetemek dögkútja) útjelzőként szolgálnak majd. Malo-Jaroszlavcében és Romanovo és Belouszovo falvakban már végig ilyenek sorakoznak az út mentén." A 60. gépkocsizó hadosztály számára kiadott 166/41. számú parancs erre figyelmeztet: „Az orosz sorkatonák és alsóbb parancsnokok nagyon bátrak a harcban, már egy egészen kicsi, önálló csoport is mindig támadást kezdeményez. Ez oknál fogva sem engedhető meg emberséges bánásmód a foglyokkal szemben. Az ellenség pusztítása tűz- vagy hideg fegyverrel kötelező a teljes ártalmatlanná tételig..."[35]

A hivatalos direktívákat a német katonai intézmények viszonyulásáról az RKKA sorkatonáival és parancsnokaival szemben a Wehrmacht főparancsnoksága által 1941. szeptember 8-án kibocsátott „Rendelkezések a szovjet hadifoglyokkal való bánásmódról"[36] fogalmazták meg. Már a rendelkezések bevezető részében megfogalmazódott, hogy a Wehrmacht katonáinak úgy kell viszonyulniuk a RKKA fogságba esett katonáihoz, mint bűnözőkhöz, és minden körülmények között éreztetniük kell velük felsőbbrendűségüket: „a bolsevista katona minden jogát elvesztette arra, hogy igényt tartson olyan bánásmódra, mint amilyen egy becsületes harcosnak kijár a genfi egyezmény alapján. Ezért a német fegyveres erők méltósága megköveteli, hogy minden német katona éles határt vonjon maga és a szovjet hadifogoly közé... A legszigorúbban tartózkodnia kell mindenfajta együttérzéstől, a segítségnyújtástól pedig még inkább. A szovjet hadifoglyok őrzésére kirendelt német katonának egész környezetével éreztetnie kell büszkeségét és felsőbbrendű mivoltát."

A dokumentumban szó szerint az állt, hogy a foglyok minden, ellenállásra utaló megnyilvánulását terrorisztikus módszerekkel kell elnyomni: „Bármilyen engedetlenséget, aktív vagy passzív ellenállást azonnal és teljességgel fegyver (szurony, puskatus, lőfegyver) segítségével kell elfojtani... A szovjet hadifoglyokkal szemben még pusztán fegyelmezési okokból is kötelező a fegyver nyers használata." „A fegyver használata a szovjet hadifoglyokkal szemben minden esetben jogszerűnek számít" – mondta ki a rendelkezés, mi több, külön felhívta rá a figyelmet, hogy „mindenkire büntetés vár, aki a kényszermunkásokkal szemben nem használ vagy nem kellő eréllyel használ fegyvert a parancs végrehajtásának érdekében".

A foglyok semmilyen formában sem érintkezhettek a polgári lakossággal. A sorkatonákat el kellett különíteni a parancsnokoktól; „a rend és a fegyelem fenntartása érdekében" belső rendőrséget kellett kiállítani a hadifoglyok közül, „akiket fel lehet szerelni botokkal, korbácsokkal és hasonlókkal". „A politikailag nemkívánatos" hadifoglyokat a Biztonsági Rendőrségnek és az SD-nek (Sicherdienst – titkosszolgálat) adták át, vagyis a kivégzés várt rájuk, amit ekképp indokoltak: „A keleti hadjárat különleges feltételei különleges intézkedéseket követelnek meg, amiknek végrehajtását teljes felelősséggel vállalnia kell mindenkinek mindenfajta bürokratikus és adminisztrációs megkötöttség nélkül."

A német propaganda által kibocsátott és idillikus jelenetekkel illusztrált anyagokban olvasható ígéretek helyett, miszerint minden hadifogoly a képzettsége szerinti munkát végezheti, vagy éppen közösen szedheti a krumplit jókedvű és jól táplált német parasztmenyecskékkel, a valóság azt a képet mutatta, amelyet a „Rendeletek" következő pontjai alapján alkothat meg bárki: „A szovjet hadifoglyok csak zárt alakzatban vezényelhetők munkára, a legszigorúbb módon elkülönítve polgári személyektől és más nemzetiségű hadifoglyoktól – állt a dokumentumban. – Csak olyan vállalatok jöhetnek szóba, ahol a hadifoglyok állandó fegyveres őrkülönítmény felügyelete alatt dolgozhatnak. Elkülönítésük polgári személyektől és más nemzetiségű hadifoglyoktól nemcsak a szálláskörzetekben, hanem a munkahelyeken is kötelező. Amellett ügyelni kell arra is, hogy harmadik személy jelenléte ne zavarhassa meg az őrkülönítmények azonnali fegyverhasználatát." Az őrkülönítményeket úgy kellett felállítani, hogy egy őrre tíz fogoly jusson, és az alakulat nemcsak puskával, hanem kézigránáttal, nagyobb oszlopok mellett pedig géppuskával vagy géppisztollyal is fel legyen szerelve, hogy azután ezeket a fegyvereket a legkisebb gyanús jelre működésbe is hozza.

A „Rendelkezések" mellékleteként napvilágot látott még az „Emlékeztető a szovjet hadifoglyok őrzéséről"[37], amelynek az utasításai a náci propaganda cinikus hazugságát cáfolják meg arról, hogy a német katonák, e „remek gyerekek" és a szovjet hadifoglyok között kiváló viszony, teljes és kölcsönös megértés, már-már testvéri szeretet honol. A szovjet hadifoglyokkal szemben – mutatott rá az „Emlékeztető" – „a legnagyobb éberséget, a legnagyobb óvatosságot és a legnagyobb bizalmatlanságot kell tanúsítani". A továbbiakban az őrkülönítményeknek szóló utasítások következtek pontokba szedve:

„1. Az ellenállás vagy engedetlenség legkisebb jelére a kíméletlen megtorlás a válasz. Az ellenállás megtörésére kötelező a könyörtelen fegyverhasználat. A szökést megkísérlő hadifogolyra felszólítás nélkül célzott lövést kell leadni, a megsemmisítés határozott szándékával.

2. A hadifoglyokkal minden szóbeli közlés – mind a munkába vonuláskor, mind visszafelé –, az ügyeletes parancsok kivételével, tilos. Szigorúan tilos a dohányzás munkába menet vagy jövet, akárcsak munka közben. Megakadályozandó, hogy a hadifoglyok szót váltsanak polgári személyekkel, és szükség esetén a polgári személyekkel szemben is kötelező a fegyverhasználat.

3. A munkahelyeken ugyanúgy szükség van a német őrség állandó és éber felügyeletére. Minden őrnek olyan távolságban kell tartózkodnia a hadifogolytól, hogy bármikor használhassa a fegyverét. A hadifogolynak sohasem fordíthat hátat.

4. A hadifoglyokkal szemben még akkor sincs helye az engedékenységnek, ha engedelmesen és szorgalmasan dolgoznak, mert azt a fogoly a gyengeség megnyilvánulásának vélheti, aminek beláthatatlan következményei lehetnek."

Más dokumentumok is vannak, amik szemléletesen illusztrálják a fasiszta propaganda „igaz" történeteit arról, hogy a németek milyen példásan „táplálják" és „gyógyítják" a szovjet hadifoglyokat. Ilyen például a Biztonsági Rendőrség és az SD parancsnokának a direktívája 1941. november 1-jéről: „A koncentrációs táborok parancsnokai panaszkodtak arra a körülményre, hogy a szovjet hadifoglyok 5–10%-a, akikre a megsemmisítés vár, holtan vagy haldokolva érkezik a táborba. Ez a körülmény azt a benyomást kelti, mintha Stammlagerek ily módon akarnának megszabadulni a hadifoglyoktól. Megállapítást nyert, hogy a gyalogmenetek alatt, például a pályaudvarról a táborig, feltűnően sok hadifogoly esik össze útközben a kimerültségtől, és hal meg vagy kerül félholt állapotba... A hasonló esetek lehetséges elkerülésére életbe léptetem a szabályt, amely szerint azokat a szovjet hadifoglyokat, akik nyilvánvalóan a halál szélén állnak (például hastífuszos betegek), és emiatt nem képesek annyi erőkifejtésre, amennyit egy rövid gyaloglás megkövetel, és nem érhetik el a koncentrációs tábort, a helyszínen ki kell végezni"

Tehát a hadifoglyok toloncolása a katonai parancsnokság alatt álló Stammlagerekből az SS haláltáboraiba úgy zajlott, hogy a betegeket és a gyengéket előírásszerűen legyilkolták. A Stammlegerek általában semmivel sem voltak különbek, mint az SS koncentrációs táborai – habár a foglyok

megsemmisítése itt nem megtervezett módon folyt, hanem úgymond természetes módon az embertelen körülmények – éhezés, betegségek, kényszermunka, kínzások, vallatások stb. – következtében. (Azokat a hadifogolytáborokat, amelyek az OKW irányítása alatt működtek, több kategóriára osztották: voltak az átmeneti táborok, a Dulagok [Durchsanlager], a sorkatonák és tisztesek állandó táborát Stalagnak [Mannschatftstammlager], a tisztek állandó táborát pedig Offlagnak [Offizierslager] nevezték. A Stalagokból a foglyokat olykor munkatáborokba [Arbeitslager] vezényelték, amelyek a Todt és a Speer ipari konszernjeinek haditermelésre átállt egységei számára dolgoztak vegyesen. A büntetőtáborok és haláltáborok, a Konzlagerek az RSHA – a Birodalmi Biztonsági Főhivatal – irányítása alatt álltak, és SS-alakulatok őrizték őket.) Erről a tényről elsősorban a náci Németország vezetőinek és intézményeinek a hivatalos iratai tanúskodnak. A minszki szovjet hadifogolytáborról szóló jelentés például Rosenberg kancelláriáján készült el 1941. július 14-én:

„A minszki hadifogolytáborban egy Wilhelmsplatz nagyságú területen körülbelül 100 ezer hadifoglyot és 40 ezer polgári személyt őriznek. Az elzártak olyan fokig zsúfolódnak össze a szűk területen, hogy jóformán mozdulni sem bírnak, és szükségüket kénytelenek azon a helyen elvégezni, ahol éppen vannak.

A tábort egy századnyi hivatásos katonákból álló egység őrzi. Ez a létszámában elégtelen őrkülönítmény csak a kegyetlen erőszak alkalmazásával képes ellátni feladatát.

A hadifoglyok előtt, akik a kevéssé megoldott élelmezési problémák miatt 6-7 napot is eltöltenek táplálék nélkül, csak egyetlen cél lebeg, amit a vadállati éhség vált ki – hogy bármit megszerezzenek maguknak, ami ehető.

A polgári személyek, akiknek életkora 15-től 50 évesig terjed, Minszkből vagy annak környékéről származnak. Ezek a rabok, amennyiben Minszkiek, a rokonaik révén jutnak némi élelemhez. Ételhez tehát csak azok jutnak, akiknek vannak hozzátartozóik, és azok hajlandók rá, hogy a reggeltől estig tartó hosszú sorokban várakozzanak a fogolytábor előtt. Éjszaka a többi kiéhezett fogoly rátámad azokra, akik csomagot kaptak, csak hogy egy darab kenyérhez jusson.

A hiánytalan őrizet egyetlen hathatós eszköze az éjjel és nappal tüzelőállásban tartott géppuska, amelyet az őrség tagjai kíméletlenül használnak is."[39]

1941 novemberében a táborban járt Halder tábornok, a Szárazföldi Haderők Főparancsnokságának vezérkari főnöke, aki naplójában jegyezte le

minszki látogatásának benyomásait: „A hadifoglyok szörnyű nyomorának képei..." – két nappal később pedig a vilniusi és kaunasi tapasztalatait: „A foglyok helyzete siralmas. A hadifogolytáborokban tombol a flekktífusz."[40] A nácik roppant egyszerűen vették fel a harcot a tábori járványokkal – a betegek agyonlövésével, ráadásul a katonai hatóságok képviselői azért is ágáltak, hogy ez az ő egyedüli kompetenciájuk, és nem a polgári közigazgatásé, úgyhogy követelték, hogy „hogy szükség esetén, amikor járványellenes és járványmegelőzési meggondolásokból hadifoglyokat lőnek le, akkor feltétlenül vonják be a Wehrmachtot az ilyen jellegű intézkedések végrehajtásába[40]".

A szovjet hadifoglyok helyzete a birodalom területén létrehozott állandó táborokban sem volt jobb. A lamsdorfi (Szilézia) 344. Stalagba, amely a VIII. breslaui katonai körzethez tartozott, 1941 végén kezdtek érkezni szovjet hadifoglyok. A táborban egykor szolgálatot teljesítő Cecilia Frei később így vallott: „A táborban az oroszok halálozási aránya hatalmas volt. Amikor megérkeztek a szerelvények az orosz hadifoglyokkal, akkor már sok volt köztük, a hadifoglyok között, a vérhasos beteg... 1941 téli időszakában az orosz hadifoglyok táborában a hastífusz tombolt. A hadifoglyok, betegek és egészségesek vegyesen, egy helyre kerültek, mert még nem épült fel az összes barakk, úgyhogy a foglyok gödrökben laktak a tábor területén... Azt beszélik, hogy a tífuszjárvány tombolása idején naponta 100 ember halt meg... A táborban mindenféle betegség előfordult, de legjobban a flekktífusz, a magas láz és a vérhas gyötörte az embereket. Amikor hadifogoly-szállítmány érkezett, és a foglyokat a vasúttól a táborba terelték, az egész utat vértócsák jelölték. Rengeteg orosz meghalt..."[42]

Joseph Henkel, a tábor volt „Karaulmeister"-e ezt vallotta:

„Az orosz hadifoglyoknál nem volt ruhacsere, egyáltalán, semmilyen ruházatot sem kaptak, a régi pedig rongyokban lógott már, így nagy részük félig meztelenül és mezítláb járt. A foglyok halott társaikról húzták le az utolsó ruhadarabokat, hogy azokba burkolják magukat, amiért az őrök gyakran megbüntették őket. 5-7 embert fel is akasztottak, néha még többet is. A beteg foglyokat egy speciális barakkba terelték, az úgynevezett »Krankenbarakk«-ba, ott lelökték őket a földön szétterített szalmára, ahol kiszenvedtek. Én egyszer sem láttam, hogy egy beteg foglyot bekötöztek volna vagy gyógyszert adtak volna neki... Azt láttam, hogy a meztelen holttesteket sátorlappal letakarva két megrakott szekér viszi a temetőbe. Azok a halottak olyan soványak voltak, hogy minden egyes csontjuk látszott..."[43]

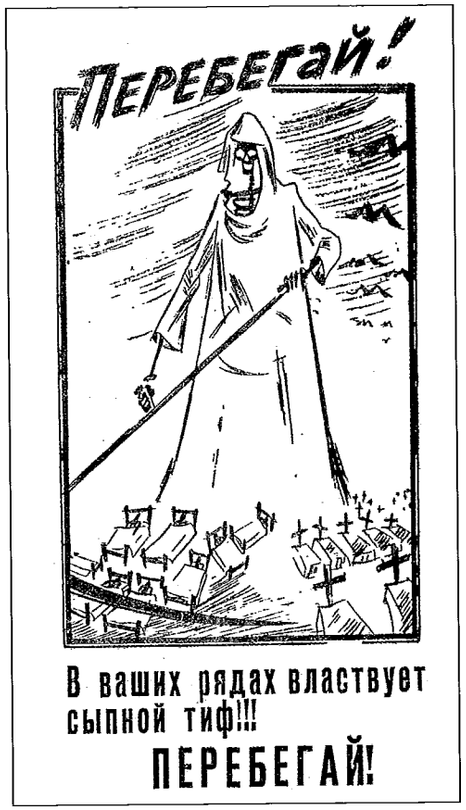

„Állj át!" Magyar röpcédula és frontátlépési igazolvány. 1942. 5532.1/Ny.t.

I. A. Lupakov, egykori hadifogoly ezt mesélte:

„A lamsdorfi táborba 1941. december 3-5. körül érkeztem, és 1941. december 29-éig voltam ott... A tábort a következőképpen alakították ki: volt egy nagy tér szögesdróttal bekerítve, és azt több szekcióra osztották, amiket külön-külön is szögesdrót választott el egymástól. Minden szekcióban hosszú gödröt ástak, körülbelül 300-400 méter hosszan és úgy 3 méter szélességben. A gödrök mélysége akkora volt, mint egy átlagos termetű ember... Az összes gödör zsúfolásig megtelt, aki meg nem fért be, az ott maradt védtelenül a szabad ég alatt, vagy ásott magának valamilyen gödröt, hogy legalább a széltől védje magát. A gödrökben semmilyen alom nem volt, a puszta földön feküdtünk... A köztünk szétosztott leves karórépából, fagyott krumpliból készült, néha pedig krumplihéjból... Aki a kimerültségtől nem volt olyan állapotban, hogy kimásszon a gödörből, az éhen maradt, emiatt naponta hullottak az emberek a táborban... A saját szememmel láttam, hogy az összes gödörből naponta viszik el a halottakat, azután feldobják őket egy furgonra, mint a fahasábokat, és viszik őket a temetőbe... Láttunk eseteket, amikor olyan hadifoglyokat emeltek ki saroglyán a gödrökből, akik még éltek, lélegeztek, habzott a szájuk, de őket is felrakták a furgonra, és vitték eltemetni. Haltak meg ott emberek a rendszeres éhezéstől, a hidegtől, a gödrök zsúfoltságától, mert olykor 700 ember is szorongott ott, hogy alig lehetett lélegzethez jutni, meg számos más okból is. Naponta fordultak elő esetek, hogy valahol leszakadt a gödör fala, és ráomlott az emberekre; egy ilyen eset a szemem előtt játszódott le abban a gödörben, ahol én is voltam. Akkor ott vagy 50 ember fulladt meg azonnal..."

Azokat a szovjet hadifoglyokat, aki valahogy átvészelték ezeket az embertelen körülményeket, Auschwitzban fenyegette tovább a halál. A Biztonsági Rendőrség és a SD parancsnokának 1941. július 17-én kelt 8. számú műveleti parancsának megfelelően a Stalagokban működő Oberkommandók a hadifoglyok közül kiválogatták a „politikai szempontból nemkívánatos elemeket", mely kifejezés számos kategória hosszú listáját foglalta magában, úgymint „a jelentős állami személyiségeket és pártvezetőket", „a Vörös Hadsereg valamennyi politikai tisztjét", „az államhatalom minden felső és középvezetőjét", „gazdasági vezetőket", „szovjet értelmiségieket", „minden zsidót", „minden felbujtót és fanatikus kommunistát" és másokat[45].

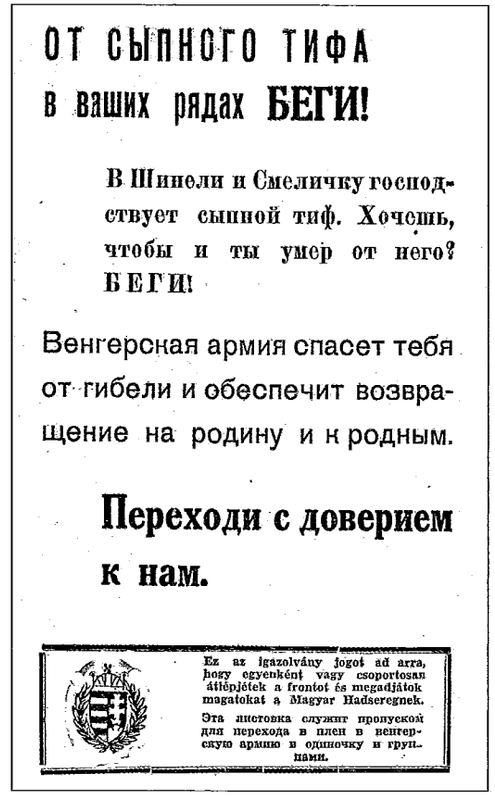
ОТ СЫПНОГО ТИФА
в ваших рядах БЕГИ!

В Шинели и Смеличку господствует сыпной тиф. Хочешь, чтобы и ты умер от него? БЕГИ!

Венгерская армия спасет тебя от гибели и обеспечит возвращение на родину и к родным.

Переходи с доверием к нам.

Ez az igazolvány jogot ad arra, hogy egyenként vagy csoportosan átlépjétek a frontot és megadjátok magatokat a Magyar Hadseregnek.

Эта листовка служит пропуской для перехода в плен в венгерскую армию в одиночку и группами.

5532.2./Ny.t.

Ezt követően 1941 októberében körülbelül 10 ezer szovjet hadifoglyot szállítottak Lamsdorfból Oświęcimbe, akiket ott egy újabb, az auschwitz-birkenaui haláltábor felépítésére használtak. 1942. október 1-jén már csak 159 ember volt életben közülük. Még korábban, 1941 augusztusában–szeptemberében kísérletképpen másfél ezer szovjet hadifoglyot végeztek ki Auschwitzban Cyklon-B gázzal, hogy felmérjék hatásosságát a zsidók tervbe vett teljes és módszeres kiirtásában. Rudolph Hess, Auschwitz parancsnoka később így adta elő az esetet: „Jobban emlékszem 900 szovjet hadifogoly elgázosítására a régi krematóriumban, mert a 11-es blokk nem működött jól. Amikor az orosz fogolyszállítmány megkezdte a kivagonírozást, a krematórium plafonjára néhány lyukat fúrtunk. Az oroszok a folyosón levetkőztek, és teljesen nyugodtan vonultak be a krematóriumba, mert azt mondták nekik, hogy személyi fertőtlenítés lesz a tetvek ellen. Amikor mind bent voltak, az ajtókat rájuk zárták, és a nyílásokon keresztül

Szovjet hadifoglyoknak felállított koncentrációs tábor a Don-vidéki sztyeppéken. 1942. HTM, 50.694.

Szovjet hadifoglyok számára létesített koncentrációs tábor Sztarij Oszkol környékén. 1942. HTM, 97.369.

gázt bocsátottak be. Hogy mennyi ideig tartott a gyilkosság, már nem tudom. Bizonyos ideig még hallatszott hörgés. Előtte valaki elkiáltotta magát, hogy »gáz!«, amire ordítozás kezdődött, és dörömbölés minden ajtón. De azok ellenálltak. Csak néhány óra múlva nyitották ki az ajtókat szellőztetésre. Akkor láttam először embereket ekkora mennyiségben, akik gáztól haltak fulladásos halált. Egészen kirázott a hideg, pedig a gázhalált sokkal rosszabbnak képzeltem. De a hullákon a görcsnek semmilyen jele sem látszott. Az orvosok később elmagyarázták, hogy a ciánhidrogén a tüdőre hat bénítólag, és ez a hatás olyan hirtelen és erős, hogy a folyamat nem jut el a fulladás jelenségéig, mint a világítógázoknál vagy az oxigén kivonásakor a levegőből. Akkoriban nemigen töprengtem az orosz hadifoglyok megsemmisítésén. Parancsot kaptam rá, és a parancsot köteles voltam teljesíteni. Az mindenesetre biztos, hogy ez az elgázosítás nyugtatólag hatott rám, mert nem sokkal később kellett elkezdenem a zsidók tömeges megsemmisítését, és sem előttem, sem Eichmann előtt nem volt világos, hogy ezt a megsemmisítést milyen módszerrel lehet lebonyolítani a kívánt méretekben. És hogyha gázzal, akkor melyikkel és miképpen? Most megtaláltuk hozzá a megfelelő gázt és annak felhasználási módját."[46]

Ha fogolynak történetesen sikerült is megmenekülnie Auschwitzból, akkor sem maradt túl sok esélye az életben maradásra. A náci Németország különféle hivatalai igazi német precizitással és alapossággal olyan normákat írtak elő a szovjet hadifoglyok elhelyezésére, tartására és élelmezésére, hogy az általuk kialakított körülményeket gyakorlatilag lehetetlen volt túlélni. Például „A szovjet hadifoglyok elszállásolására" vonatkozó, 1941. október 17-én kelt irányelvek részletesen megszabták, hogy a típusbarakkok befogadóképességét a másfélszeresére, kétszeresére vagy akár a háromszorosára kell növelni megfelelő számú fekhely, priccs és rekeszfal eltávolításával, attól fogva pedig a „hadifoglyok kötelesek a földre szórt szalmán vagy hasonló anyagon hálni"[47]. A VII. katonai körzet (Breslau) 1941. október 28-i kiadott direktívája kimondta, hogy „a szovjet hadifoglyok papírtakarót kapnak, amiket maguknak kell elkészíteniük kartonpapírból, tűzéssel, hogy papírhulladékkal vagy hasonló anyagokkal lehessen őket bélelni"[48]. A német Élelmezésügyi Minisztérium 1941. novemberi ülésén, ahol a szovjet hadifoglyok élelmezéséről esett szó, a következőt állapították meg: „Az oroszok számára rendelt speciális kenyér előállítását célzó kísérletek azt mutatják, hogy a legelőnyösebb összetétel 50% rozskorpa, 20% melasz, 20% cellulózliszt és 10% liszt szalmából vagy falevélből... Az oroszok emellett lóhúst és feldolgozásra alkalmatlan

húsféléket kaphatnak ellátásként..."[49] V. M. Molotov, szovjet külügyi népbiztos 1941. november 25-i jegyzékéből az derül ki, hogy abból a bizonyos „kenyér"-ből is csak 600 g, és abból a bizonyos „hús"-ból is mindössze 400 g jutott egy főre havonta. Ennek a táplálkozásnak a végeredménye csakis a gyötrelmes éhhalál lehetett, és hogy ezzel is milyen pontosan számoltak a németek, azt a fent említett VIII. katonai körzet 1941. október 28-i direktívája is bizonyítja: „a szovjet hadifoglyokat meztelenül, legfeljebb csomagolópapírba csavarva és koporsó nélkül kell a földbe ásni"[50].

Ameddig azonban a szovjet hadifogolyban még pislákol az élet, addig dolgozni köteles a Német Birodalom és hadiipari komplexuma javára. Ez a munka azonban a tartás és élelmezés embertelen körülményei között a végtelen kínszenvedéssel volt egyenlő, aminek a RKKA rengeteg, fogságba került volt katonája esett áldozatul. Keitel Feldmarschall 1941. október 31-i direktívájában ez olvasható: „A munkaerőhiány különlegesen fenyegető akadályként tornyosul a német hadiipar jövője előtt. A hadseregből való leszerelések jóvoltából remélt segítség időben nehezen meghatározható. És még ha ez megtörténi is valamikor, a munkaerő mennyisége ekkora kereslet mellett is elégtelen marad. A Führer parancsba adta, hogy mostantól fogva nagy mennyiségű orosz munkaerőt kell bevetni a hadiiparban."[51] Korábban a Birodalmi Munkaügyi Minisztérium 1941. augusztus 24-i körlevele is foglalkozott a kérdéssel, amikor utasításba adta, hogy „az orosz munkaerőt csak kompakt csoportokban lehet alkalmazni, a legszigorúbb rendtartás mellett"[52].

A szigorú rendtartásról már a német gyárak vezetőinek a különféle hivatalokkal és intézményekkel folytatott levelezése is sokatmondó képet ad. A Farben landsbergi gyárigazgatóságának levelében például, amelyet 1942. január 24-én küldtek a frankfurti katonai körzet parancsnokának, ez állt: „Mint Ön is tudja, 1941. november végén 500 szovjet-orosz hadifoglyot bocsátottak a rendelkezésünkre... A szovjet-orosz munkások már kezdetben is gyengén dolgoztak a hiányos táplálkozás miatt. Az elmúlt időszakban igen sok szovjet-orosz halt meg, de még ennél is többen vannak azok, akik betegség miatt nem jelennek meg az építési területen. Példának okáért 1942. január 22-én ez volt a helyzet:

Érkezett 500 szovjet-orosz hadifogoly. Kettőt azonnal visszavittek az alaptáborba (Stalag), 33 a táborban dolgozik, 82 meghalt, 198 beteg.

Maradt 315. Közülük 185 munkaképes."[53]

A német ipari adminisztráció természetesen távol állt mindenfajta filantrópiától, és aggodalom nem a foglyokkal szemben alkalmazott embertelen

bánásmód miatt ébredt benne, hanem amiatt, hogy az adott körülmények között erősen megcsappant a munkaerő hatékonysága. A nácik gyűlölete a szovjet hadifoglyok iránt azonban annyira erős volt, hogy felülmúlt minden racionális meggondolást, aminek gazdasági célszerűsége lett volna. Ezt számos példa is mutatja. Közülük az egyik az a levélváltás, amely a Krupp Művek esseni mozdonygyára és a Német Munkafront (DAF) között történt 1942 februárjában és márciusában. A DAF április 21-én leveket írt a Krupp Művek Munkástanácsának, ahol azzal vádolták meg egyik dolgozójukat, Fritz Seelinget, hogy „fellépett a szovjet hadifoglyok érdekében", akiket a weidkampi táborból küldtek munkára. Az illető pár nap múlva szintén levélben válaszolva elmagyarázta, hogy miképpen zajlott le az incidens: „Február 13-án 23 orosz hadifoglyot küldtek a kazánépítő műhelybe. Reggel szerszám nélkül érkeztek a munkába, és előtte nem kaptak enni semmit. A szünetben a hadifoglyok odamentek a német munkásokhoz, és kenyeret kértek tőlük, miközben jelekkel azt mutogatták, hogy nagyon éhesek...Elmentem a weidkampi tábor konyhájára, és beszéltem az ellátásért felelős Block polgártársnővel. Másnap ugyanúgy nem volt étel. Néhány orosz összeesett az éhségtől. Miután telefonhívásaim ezután sem érték el hatásukat, ismét megkerestem Block polgártársnőt. Ez alkalommal kerek-perec megtagadta, hogy ételt adjon ki az orosz hadifoglyoknak. A beszélgetés részletei. Jelen voltak még a Munkafront képviselői, Prior polgártárs és még két másik... Prior polgártárs igen éles és sértő szavakkal vádolt meg engem a »bolsevikok gyanús támogatásával«... Én kitartóan próbáltam elmagyarázni Prior polgártársnak, hogy hozzánk nem mint bolsevikokat, hanem mint munkásokat küldték az oroszokat. Az emberek éhesek, kimerültek, és a kazángyártó műhelyben nem képesek elvégezni a nehéz munkát, amire küldték őket. A beteg ember csak nyűg a vállalat számára. Erre Prior polgártárs azt felelte, hogy ha ezek nem felelnek meg, akkor majd lesznek mások, akik megfelelnek. A bolsevikok, mondta, olyan emberek, akiknek nincs lelkük. Ha elpusztul 10 ezer, akkor kerül a helyükbe másik 10 ezer. Azt válaszoltam, hogy a munkaerő ekkora fluktuációja nem teszik lehetővé, hogy teljesítsük a tervet, nevezetesen hogy mozdonyokat küldjünk a német vasútnak, amiket az nap mint nap vár tőlünk. Prior polgártárs ezt felelte: »Ebben az esetben a mozdonyok szállítása másodlagos kérdés«... Befejezésül csak annyit mondhatok, hogy én mint német jól tudom, hogy miként kell viszonyulni az orosz hadifoglyokhoz, de az adott esetben a feletteseim igényei szerint jártam el a termelési terv teljesítése érdekében."[55]

Hadifogoly az éhhalál szélén. 1942. június 27. HTM, 52.217

A levél szerzőjének a főnöke, bizonyos Heile, szintén elmesélte, hogy miről beszélt a DAF munkaerő-gazdálkodásáért és a kapcsolattartásért felelős beosztottjával, Lehmann-nal: „Rögtön azután, hogy február 16-án a munkaerő-gazdálkodási iroda elküldte hozzánk az orosz hadifoglyokat, én azonnal Lehmann polgártárshoz fordultam, hogy megbeszéljük az élelmezés kérdését. Megtudtam, hogy minden hadifogoly 300 g kenyeret kap reggel 4.00 és 5.00 óra között. Azt mondtam neki, hogy ennyi kenyérrel lehetetlen 18.00 óráig dolgozni, amire Lehmann polgártárs azt válaszolta nekem, hogy az oroszoknak hozzá kell szokniuk ehhez az ellátáshoz."[56] Március 26-án Teile igazgató feljegyzést készített, és ezt állapította meg benne: „Az orosz hadifoglyok mindegyike igen rossz fizikai állapotban van... A 32 ideküldött fogolyból 10-12 beteg, Véleményem szerint az orosz munkások munkaképtelenségének az oka a rossz táplálkozás. Annyi étel, amennyit adnak neki, nem teszi lehetővé, hogy ellássák azt a munkát, amit Önök bíztak rájuk. Az egyik nap például az ebéd híg levesből állt, amiben néhány káposztalevél és kevés karórépa úszkált. Ráadásul ilyen ételt is csak rendszertelenül adnak nekik. Kénytelen vagyok megállapítani, még ha kellemetlen is, hogy az orosz munkások alkalmazása a legkisebb mértékben sem javította a termelést." A gyári vezetés jelentései azonban a legcsekélyebb hatást sem váltották ki, és a bánásmód az orosz munkásokkal a későbbiekben is ugyanolyan maradt – az őrök szüntelenül szidták és verték őket, ami pedig az élelmezésüket illeti, arról az egyik német munkás, Franz Bedun leírása ad képet: „...az az étel, amit az oroszoknak adtak, csak egy híg lötty volt, benne néhány káposztalevél és fagyos krumpli. Az a leves szabályosan bűzlött, amikor széttöltötték a tálkákba."[58] A többi vállalatnál sem volt jobb a helyzet. 1942. november 19-én a Krupp Művek szerszámgépgyárának jelentésében például

ez állt: „Az utóbbi napokban ismét megállapítottuk, hogy a hadifoglyok fejadagja, akik gyárainkban kizárólag nehéz fizikai munkát végeznek, egyszerűen elégtelen... Egyre-másra azt tapasztaljuk, hogy ezek az emberek, ilyen táplálkozás mellett, rövid időn belül összeesnek, némelyikük pedig meg is hal. Az sem megoldás, hogy időről időre új munkásokat küldenek hozzánk..."[59]

Ilyen volt a valóság, és élesen különbözött a náci propaganda hazugságaitól a bőséges táplálkozásról és kellemes munkakörülményekről a német fogságban. Az orosz foglyokkal szemben táplált fajgyűlölet felülkerekedett a gazdasági érdekek szempontjain, és erősen akadályozta a tisztán propagandisztikus célok elérését. Otto Breitigam, a politikai osztály egyik vezetője Rosenberg minisztériumában, 1942. október 25-én írt jelentésében ezt állapította meg: „Most már sem barátaink, sem ellenségeink előtt nem titok, hogy lágereinkben hadifoglyok százezrei pusztultak el szó szerint az éhségtől, vagy fagytak meg. Ennek az oka állítólag az, hogy rájuk nem jut elég élelmiszer. Mindenesetre különös, hogy csak a szovjet hadifoglyoknak nem jut élelem, miközben más hadifoglyoknál – lengyeleknél, szerbeknél, franciáknál és angoloknál – nem merült fel panasz. Holott egészen nyilvánvaló, hogy semmi sem erősíti jobban Vörös Hadsereg ellenállását, mint az a tudat a katonákban, hogy a német hadifogságban a lassú kínhalál vár rájuk... Túlságosan megkönnyítettük a szovjet propaganda helyzetét, hogy eredményesen szítsa a gyűlöletet Németországgal és a nemzetiszocialista rendszerrel szemben. A szovjet katona egyre bátrabban harcol, politikusaink minden erőfeszítései ellenére, hogy ennek a bátorságnak más irányt szabjon. Egyre több és több drága német vérnek kell elfolynia ahhoz, hogy megtörjük a Vörös Hadsereg ellenállását. Ma az orosz elképesztő bátorsággal és önfeláldozással harcol emberi méltósága elismertetéséért."[60]

Hiába erőlködött a német propaganda, hogy elhitesse állítását, miszerint a „németek remek gyerekek", a nácik a valóságban szinte állatias gyűlölettel viseltettek a szovjet hadifoglyokkal szemben, feltüzelve a rasszista elméletektől és a hagyományos oroszfóbiától[61]. Az embertelen bánásmódot az orosz hadifoglyokkal szemben a német politikai és katonai vezetők azzal igyekeztek megmagyarázni, hogy a Szovjetunió nem tartozik azoknak az országoknak a sorába, amelyek aláírták a hágai egyezményt „a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól" 1907-ben, és a genfi egyezményt „a hadifoglyokkal való bánásmódról"1929-ben (ez utóbbiban szabták meg az emberséges bánásmód normáit: nevezetesen, hogy a hadifoglyoknak ugyanolyan ellátást kell

biztosítani, mint a saját hadseregnek; tilos őket olyan munkákra vezényelni, amelyek hadműveletekhez kapcsolódnak, továbbá fegyverek és hadianyagok gyártására és szállítására). Holott éppen Németország írta alá mind a két egyezményt, és az ő kötelessége lett volna, hogy betartsa őket Ugyanakkor a Szovjetunió önként vállalta a hágai egyezmény által előírt kötelezettségeket, és igaz, hogy 1929-ben valóban nem írta alá a genfi konvenciót, viszont 1931. március 19-én a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa megerősítette államrendeletét a hadifoglyokról, amely csaknem teljes egészében megegyezett a genfi konvencióval. Ezt a németek pontosan tudták, amiről a katonai felderítés parancsnokának, Canarisnak a feljegyzése is tanúskodik, amelyet Keitel tábornoknak, a Wehrmacht vezérkari főnökének írt 1941. szeptember 15-én, egy héttel azután, hogy aláírták a „Rendelkezéseket a szovjet hadifoglyokkal való bánásmódról". A „Feljegyzésben" a következőkre hívta fel a figyelmet:

„1. A hadifoglyokról szóló genfi egyezmény nem érvényes Németország és a Szovjetunió között, de élnek a nemzetközi jog alapelvei a hadifoglyokkal

„Ez ő..." Magyar röpcédula és frontátlépési igazolvány. 1942. 55291/Ny.t.

Az ígért hadifogoly-tábori kórház helyett – halál a koncentrációs láger kerítésének tövében. Sebesült szovjet hadifoglyok. 1942 nyara, HTM, 86.837.

való bánásmódról. Az utóbbiakat a 18. századtól kezdve abban határozták meg, hogy a hadifogság nem bosszú és nem büntetés eszköze, csupán elzárás biztonsági célokból, kizárólag a hadifogoly további részvételének megakadályozása a harcban. Ez az alapvető irányvonal egy minden hadseregben meghonosodott nézetnek a kapcsán kapott megerősítést, miszerint a fegyvertelen ember megölése vagy megsebesítése ellentmond a katonai felfogásnak; ugyanakkor minden hadviselő államnak fontos annak tudata, hogy saját katonáját nem fenyegeti kegyetlen bánásmód, ha fogságba esik.

2. A szovjet hadifoglyokkal való bánásmódról szóló rendelkezés azonban, amint az a kiegészítő határozatokból kiderül, egészen más felfogásból indul ki. Ennek értelmében a katonai szolgálat a Szovjetunióban úgy tekintendő, mint a hadkötelezettség feladatának teljesítése, hanem – a szovjetek által elkövetett gyilkosságok miatt – mint közönséges bűncselekmény. Ennélfogva a bolsevizmus elleni harcban a katonai normák hatálya érvényét veszti, és ezenkívül sok minden más is, ami a korábbi tapasztalatok szerint nem csupán célszerűnek bizonyult háborús időkben, hanem a fegyelem és a harci szellem fenntartásának elengedhetetlen feltételének a saját csapatoknál.

3. A rendelet nagy vonalakban fogalmaz, és ha a fő irányelveit tekintjük, akkor ezek a szenvedélytől irányított előírások óhatatlanul az önkényhez, a kínzásokhoz és a gyilkosságokhoz vezetnek, még ha az önkényességet formailag tiltják is...

5. A 2. számú melléklet tartalmazza a hadifoglyokról szóló orosz törvényerejű rendelet fordítását, amely alapvető rendelkezéseiben megfelel a nemzetközi jognak és a hadifoglyokról szóló genfi egyezménynek. Kétségtelen, hogy ezt a rendeletet a fronton figyelmen kívül hagyják, de mind a kettőt – az orosz és a német rendeletet is – mindenekelőtt hazai területeken kívánják foganatosítani. Nehezen feltételezhető ugyan, hogy az orosz rendeletet be fogják tartani a Szovjetunió orosz területein, viszont nehezen lehet tagadni annak a veszélyét, hogy az ellenséges propaganda felkapja a német rendeletet és szembeállítja a szovjet-orosz rendelettel...

9. Megszűnik annak a lehetősége, hogy tiltakozzunk a szovjet fogságba esett Wehrmacht-katonákkal szemben tanúsított rossz bánásmód ellen."[62]

Az Abwehr parancsnokát természetesen nem a szovjet hadifoglyok rettenetes helyzete aggasztotta, hanem az, hogy „mindazok után, amiket a táborokban átélnek", nehéz lesz őket beszervezni és felhasználni hírszerzési célokra vagy szervezési feladatokra a megszállt területeken „mint a bolsevik rezsim belső ellenfeleit". A józan érvek azonban egytől egyig megbuktak, mert Keitel ezt írta a feljegyzések margójára: „Az okfejtés a lovagi háborúk szellemét tükrözik. Most azonban egy világnézet megsemmisítéséről van szó. Ezért én jóváhagyom és támogatom ezeket a rendelkezéseket."

A hitleri seregek Moszkva alatt elszenvedett veresége és az USA hadba lépése után azonban az addigi győzelmektől megittasult náci vezetésnek új katonapolitikai helyzettel kellett szembenéznie. Németországnak és szövetségeseinek most már az erők felmorzsolására kellett játszania a Hitler-ellenes koalíció országaival szemben, amelyeknek a katonai-gazdasági potenciálja felülmúlta a fasiszta tömbét. A náci Németországnak a folyamatos és globális háború folytatásához új forrásokra volt szüksége – energiában, technikában és természetesen emberanyagban is. A német hadsereg vesztesége a háború 1 éve és 10 hónapja alatt, vagyis 1939. szeptember 1-jétől a Szovjetunió megtámadásáig, a halottakat, sebesülteket és eltűnteket számítva, körülbelül 300 ezer fő volt. Ezzel szemben 1941. június 22-től 1942. március 20-ig a szárazföldi haderők tábornoki törzskarának adatai szerint (a betegeket nem számítva) a hadsereg 1 073 016 embert vesztett, a 33,5%-át annak az

állománynak, amellyel Németország háborút indított a Szovjetunió ellen[65]. Az úgynevezett „Blitzkrieg"-ben gondolkodó hitleristák nem számítottak rá, hogy a Szovjetunió elleni háború ekkora veszteségekkel jár majd, mert azok 1942 tavaszára a négyszeresére nőttek annak, mint amennyit a két és félszer tovább folytatott háborújukban elszenvedtek Nyugaton. A veszteség pótlásának szüksége azzal járt, hogy munkaerőt kellett elvonni a birodalmi gazdaságból, ami nem ment a hadiipari termelés visszaesése nélkül. A lengyel és a francia hadjárat tapasztalataiból kiindulva, amikor a veszteség mind technikai eszközökben, mind lőszerben kevesebb volt a tervezettnél, a németek úgy döntöttek, hogy a Szovjetunió feletti győzelemhez is elég lehet a minimális felszereltség. A hadiipar termelését nem hogy nem fokozták, hanem Hitler, aki egészen biztos volt a Szovjetunió közeli vereségében, 1941 októberében egyenesen utasítást adott a hadiipari termelés csökkentésére. Csakhogy a keleti fronton akkora haditechnikai és fegyverveszteségek álltak elő, amik igencsak meghaladták a „Blitzkrieg" megtervezőinek optimista előrejelzéseit: 1942. március 20-ára a Wehrmacht 3,5 ezer harckocsit és rohamlöveget (84%-át annak a páncélostechnikának, amennyit a Szovjetunió megtámadására terveztek), 17,3 ezer löveget és aknavetőt (43%), 110 ezer lőfegyvert vesztett. Ezenkívül 1942 márciusára a német hadseregnek 40 ezer teherautója, 40 ezer motorkerékpárja és mintegy 30 ezer vasúti vagonja hiányzott. Az igás állatokban bekövetkezett összes veszteség elérte a 180 ezer darabot, utánpótlásként pedig csak 20 ezer érkezett. Hasonló volt a helyzet a fegyverekkel is – a Wehrmacht 1942. március 20-áig elveszített 3319 harckocsijának és 173 páncélos rohamlövegének a pótlására a német hadiipar csak 732 harckocsit és 17 rohamlöveget volt képes előállítani[66].

Ilyen körülmények között a német vezetés kénytelen volt új munkaerőforrásokat feltárni a németországi hadiipar számára, és ezt a kérdést magától értetődően a szovjet hadifoglyok tömeges dolgoztatásával gondolták megoldani. Ekkorra már a hadifoglyok nagy része meghalt az embertelen bánásmód, az elégtelen táplálkozás és a kegyetlen kizsákmányolás következtében, ezért feltételezhető volt, hogy a hitleristák megpróbálnak némileg javítani a helyzeten, és legalább minimális mértékben könnyítenek a hadifoglyok körülményein. De a gyűlölet érzése ezúttal is erősebbnek bizonyult a józanságnál (már ha ezt a fogalmat egyáltalán alkalmazni lehet a nácikkal összefüggésben): Az OKW 1942. március 24-én kiadott újabb rendelkezései a szovjet hadifoglyokkal való bánásmódról semmivel sem voltak humánusabbak, mint az előzők.

„A szovjet hadifoglyok fokozott mértékű munkába állítása új szabályokat követel meg a velük való bánásmódban" – írták a preambulumban. A folytatás azután már maradt a régiben, ami kevés változtatás mégis belekerült, az csak a még több kegyetlenkedés irányába mutatott:

„A bolsevizmus a nemzetiszocialista Németország halálos ellensége. A szovjet katonát úgy kell tekinteni, mint a bolsevizmus megtestesítőjét. Ezért a politikai szükségszerűségnek, a német hadsereg nagyságának és méltóságának megfelelően minden német katonának kötelessége, hogy távolságot tartson a szovjet hadifoglyokkal. A szovjet hadifoglyokat felügyelő katona kötelező büszkesége és felsőbbrendűsége mindig és mindenkor érezhető kell, hogy legyen a környezete számára. A könyörtelen és energikus beavatkozás engedetlenség, munkából való kimaradás és munkavégzésbeli hanyagság miatta különösen a felforgató szellemű bolsevikokkal szemben ajánlatos. Mindenfajta ellenkezéssel vagy tevőleges ellenállással szemben fegyver alkalmazásával (szuronnyal, puskatussal vagy lövéssel, és nem bottal) kell fellépni.

Aki e parancs ellenére sem használ fegyvert vagy nem kellő eréllyel, azt felelősségre kell vonni.

A szovjet hadifoglyok munkára fogása és munkaerejük kiaknázása a legszigorúbb felügyelet mellett történhet. Ha valaki kivonja magát a munka alól, az szigorúan büntetendő. A gyenge vagy közepes munkateljesítmény, hacsak nem alkati felépítés, kimerültség az oka, azonnali és megfelelő büntetőintézkedést von maga után.

... A szökést megkísérlő szovjet hadifoglyot felszólítás nélkül agyon kell lőni. .... Figyelmeztető lövés leadása tilos... Polgári személyek, vagy akár más nemzetbeli hadifoglyok jutalomban részesülnek, ha szökött szovjet hadifoglyokat lepleznek le."[67]

A RKKA fogságba esett katonáira továbbra is úgy tekintettek, mint vágóbarmokra, a szó legteljesebb értelmében – máskülönben nehéz megmagyarázni az OKW 1942. július 20-i 3142/42. számú speciális direktívájának határozatait:

„1. A szovjet hadifoglyokat eltávolíthatatlan jellel kell megbélyegezni.

2. A jelzés mintegy 45 fokban megdőlő hegyes szögű háromszög, a szára hossza egy centiméteres, a hegyével fölfelé néz, és a végbélnyílástól egy tenyérnyi távolságban a bal farpofára kell tenni. A jelet lancettával kell kirajzolni, ami minden katonai egységnél megtalálható. Festőanyagként kínai tus használandó...

3. A bélyegzés nem kíván egészségügyi intézkedéseket."[68]

Ezeket az embertelen utasításokat a fasiszták feltétel nélkül betartották, akik még parancsok nélkül is megengedtek maguknak bármilyen elvetemültséget. Amúgy nemcsak a haláltáborokban működő SS-legények, de a Wehrmacht katonái is műveltek szörnyűségeket a front mögötti ideiglenes táborokban és a Stalagokban. 1943 januárjában az osztrogozsszk–rosszosi támadó hadművelet eredményeként a szovjet csapatok által felszabadított ideiglenesen megszállt Voronyezs területen számtalan olyan tényre derült fény, és készült róluk hivatalos dokumentum, amik a németek és a velük szövetségben itt tartózkodó magyarok és olaszok emberellenes, bűnös tetteiről tanúskodnak a Vörös Hadsereg fogságba esett katonáival és parancsnokaival szemben.

Az ideiglenesen megszállt területen fekvő Kantyemirovkában a „Vörös-partizán" kolhozban létesült hadifogolytábor, ahová közel 70 000 embert vittek. A foglyoknak naponta egy pohár gabonát adtak, kegyetlenül bántalmazták és tizenhat órai munkára kényszerítették őket. 1943 januárjában a tábor területén ásott kilenc gödörben 2127 szovjet állampolgár holttestét találták[69].

Rosszos város közelében a megszállók a „Lenini Út" kolhozhoz tartozó ló- és marhaistállókban állítottak fel tábort 1942 júliusában, mintegy háromhektárnyi területen, szögesdrót kerítéssel körülzárva. Az első napokban több mint 500 embert zártak be ide – hadifogoly vöröskatonákat és evakuáló polgári személyeket, akiket a németek akkor fogtak el, amikor át akartak kelni a Don folyón. Később a foglyok száma 10 és 14 ezer között váltakozott. A tábor a többi közül is kirítt különösen kegyetlen rendjével: mindennaposak voltak a kivégzések. Rosszos város felszabadulása után a „Lenini Út" kolhoz silóvermeiben 1502 agyonlőtt és halálra kínzott hadifogoly, civilek, nők és gyerekek, holttestét fedezték fel. A német elhárítás tisztje, Langheld százados, aki sikeres „közreműködő" volt néhány hadifogolytáborban, köztük a rosszosiban is, 1943. szeptember 1-jei kihallgatásán ezt vallotta: „A német parancsnokság úgy tekintette az orosz hadifoglyokat, mint az igavonó barmokat, amikre bizonyos munkák elvégzésére van szükség. A német hadifogolytáborokban tartott orosz hadifoglyok csak annyi ételt kaptak, hogy dolgozni tudjanak ránk... A hadifoglyokkal szemben elkövetett kegyetlenkedések célja az volt, hogy megsemmisítsük őket mint felesleges embereket. Mellesleg el kell mondanom, hogy annak a kiindulópontja, ahogy mi az orosz hadifoglyokkal bántunk, a német hadseregben bevett, szokásos hozzáállás volt az oroszokhoz. A német hadseregben volt egy általános felfogás az oroszokkal szemben, ami

szinte parancs volt a számunkra: »Az orosz nem teljes értékű nép, az oroszok barbárok, akiknek semmilyen kultúrájuk sincs. A németek arra hivatottak, hogy megteremtsék az új rendet Oroszországban.« Ezt a meggyőződést a német állam nevelte belénk. Tudtuk azt is, hogy az oroszok sokan vannak, és nekünk minél többet el kell pusztítanunk közülük, hogy az új rend bevezetése után Oroszországban ne tanúsíthassanak semmilyen ellenállást a németekkel szemben... A német hadsereg minden katonája és tisztje, akinek csak orosz hadifoglyokkal volt dolga, kegyetlenül bánt velük ... Én rendszerint egy 4-5 centiméter átmérőjű husánggal vertem a hadifoglyokat. A hadifoglyok ütlegelése általános volt a német hadseregben."[70]

A „Dulag-191"-es hadifogolytáborban, amelyet Osztrogozsszk városban állítottak fel a németek a téglagyár területén, 3 ezer embert tartottak fogva. A foglyokat téglaszárító pajtákba zárták, amiknek nem volt sem ablaka, sem teteje. V. P. Mamcsenko orvos elmondása szerint a hadifoglyoknak még szalmát sem adtak, hogy maguk alá terítsék, ezért a puszta földön háltak. A betegeket nem kezelték semmivel, a sebeiket sem kötözték be. A sebek elgennyesedtek, üszkösödés, majd merevgörcs lépett fel, és az emberek hullottak. A munkanap 12 órán át tartott; a hadifoglyok reggel és este kaptak valami híg kotyvalékot, amibe nagy ritkán került kevés, nagyon büdös húscafat az elhullott lovak teteméből. Steinbach, a tábor német orvosa kijelentette; „Az orosz kutyáknak még ez a hús is túl jó." Ilyen körülmények között a napi halálozási szám elérte a hatvanat. Előfordult, hogy amikor a kiéheztetett hadifoglyok munkába menet lehajoltak, hogy felvegyenek a földről valami szekérről lehullott répát vagy krumplit, a kísérő őrök ott helyben agyonlőtték őket.[71]

Ugyanitt Osztrogozsszkban, a Medvegyovszkja utca egyik pincéjében 100 hadifoglyot zártak össze. Marija Tyerentyevna Najgyennyikova helyi lakos tanúja volt, hogy a pincében a fasiszták tüzet raktak, és azzal kínozták az embereket, hogy vagy a kezüket, vagy a lábukat tartották a tűz fölé. Azután szuronnyal megölték a megkínzott áldozatot.[72]

Az Osztrogozsszk kerületben található Novaja Melnyica falu mellett a hadifoglyok azt a vasúti szárnyvonalat építették, amely Jevdakovót kötötte össze Osztrogozsszkkal. 1942. szeptember 17-én a fasiszták tömeggyilkosságot követtek el, és erről hivatalos jegyzőkönyv is készült: „Azalatt, amíg a hadifoglyok munkában voltak, a fasiszta szörnyetegek gránátot dugtak a kályhába abban a barakkban, ahol 600 embert helyeztek el. Este, amikor az emberek a munkából visszatértek a barakkba, tüzet raktak a kályhában. Bekövetkezett a robbanás,

és a láng belekapott a barakk nádfedelébe és a falakba. A kijárathoz tóduló embereknek magyar őrök állták útját, és tüzet nyitottak a hadifoglyok tömegére. A hullák eltorlaszolták a kijáratot, mire kitört a pánik és az emberek egymást taposták le. Összesen 397 ember halt meg, 80 pedig súlyos égési sérüléseket szenvedett, és közülük még 50 ember halt meg a lazaretben. A halottak száma ezzel elérte a 447-et."[70]

Az osztrogozsszki táborok rettenetes híre messze túlterjedt az osztorgozsszki kerület határain. Kurt von Österreich, a danzigi katonai körzet hadifogolyügyi osztályának volt vezetője 1945. decemberi kihallgatásán elmondta, hogy 1942 nyarán Ukrajnába vezényelték, hogy a B hadseregcsoportnál átvegye a hadifogolyügyi részleg parancsnokságát. „Különösen nagy volt a halálozási szám azok között a hadifoglyok között, akiket az osztrogozsszki kerületben dolgoztattak – mondta Österreich. – Annak következtében, hogy ezeket a hadifoglyokat árkokban és gödrökben tartották (1942. október), a kimerültség és a súlyosan fertőző gyomorbetegségek miatt emberek tucatjai és százai haltak meg naponta. Hasonló volt az orosz hadifoglyok helyzete a toloncoláskor is. Hozzám a hadifoglyok már súlyos állapotban érkeztek, le voltak gyengülve és képtelenek a munkára, rongyokban és mezítláb jártak, mert a német hadsereg katonái elvették a rabok csizmáját, bakancsát, felső ruháit, fehérneműjét és más ruhadarabjait."[74]

A szovjet hadifoglyoknak azonban a többi táborban sem volt jobb sora. A németek csak magában a Kamenszki kerületben 7 tábort (a „Tyernovoje" Szovhoz területén, Karpenkovóban, Tyimirjazevóban, Olhov Logban, a „Sztucsi, masina" Szovhozban és Kamenka faluban kettőt) állítottak fel szovjet hadifoglyok és büntetésre ítélt helyi lakosok számára. A kamenkai növényolaj-feldolgozó szovhozban 5000 hadifoglyot tartottak fogva, és Osztrogozsszkba vitték őket vasútépítési munkára. Az embereket elhullott állatok húsával etették, néha híg levesfélét kaptak és 1928-as sütésű kenyeret. Itt naponta tíz ember halt meg, a tábor fennállása alatt pedig 750. A karpenkovói tábor területét szögesdróttal vették körül, és egy pajtaépületben 300 személyt zsúfoltak össze. Az udvaron a németek oszlopokat ástak a földbe, és ezekhez kötötték ki a „veszélyes" hadifoglyokat, és mindenkit, aki megszegte a tábor rendjét.

A „Sztucsi, masina" Szovhoz területén a fasiszták kizárólag szovjet hadifoglyokat őriztek, akik közül a Vörös Hadsereg a felszabadítás pillanatában körülbelül 300 embert talált életben. A foglyok többsége anyaszült meztelen volt. Miután a lóistállóban tartották őket, mindannyian átfagytak, néhányuknak

hiányzott a lába vagy a karja, és vakok is voltak közöttük. A hadifoglyok csak takarmányrépát kaptak enni – egy szálat naponta. Ebben a táborban 200 ember halt éhen. A halottakat el sem temették, hanem egy gazdasági épületbe hordták őket élő emberek közé.

A Voronyezs terület Jevdakovszki kerületében található Merkah faluban is létesült hadifogolytábor, ahova 476 embert vittek a németek. Az éhezés, a kimerítő mezőgazdasági munka, a testi bántalmazás és a kivégzések következtében itt 400 ember pusztult el.

A csatlósállamok katonái semmivel sem viselkedtek különbül a szovjet hadifoglyokkal, amiről például a Voronyezs terület Bogucserszki kerületében található Belij Kologyec faluban az olasz fasiszták által végbevitt gaztetteiről készült jegyzőkönyv kivonata is tanúskodik: „Ljalicsneko kolhoztag kunyhójában rátaláltak egy súlyosan sebesült vöröskatonára, az 1917-es születésű Andrej Petrovics Szotnyikovra. Ő mondta el, hogy a december 15-i ütközet után sebesült katonák egy csoportja, összesen 12 fő esett fogságba. Elvitték őket a szögesdrót kerítés mögé, és otthagyták őket a szabad ég alatt, a hóban. Olasz katonák lehúzták a harcosokról a halinacsizmát. A foglyok ott maradtak mezítláb az erős fagyban, semmilyen ételt nem kaptak, verték őket, és hogy még jobban megalázzák a sebesült katonákat, olykor csontokat vetettek oda nekik, hogy azokat rágcsálják. December 17-én az olaszok kivitték a foglyokat a kerítésen kívülre, ahol kegyetlenül ütötték őket botokkal és puskatussal. A fasiszták botokkal és puskatussal ütlegelték a fegyvertelen és sebesült vöröskatonákat, a vérző testüket, lábukat, karjukat és arcukat. Végül a megkínzott, súlyosan összevert vöröskatonákat kivégezték. Amikor az olaszok már érezték, hogy a Vörös Hadsereg egységei egyre közelednek a faluhoz, azon voltak, hogy minél gyorsabban leszámoljanak a szovjet foglyokkal. December 17-én 18 órakor golyószóróból és puskákból közvetlen közelről tüzet nyitottak vöröskatonákra, és akiben közülük még maradt szemernyi élet, azt a fasiszták puskatussal verték agyon. Szotnyikov vöröskatona, aki súlyosan megsebesült, úgy maradt életben, hogy a fasiszták gaztettük befejezése után azonnal elvonultak, és akkor ő kúszva elvergődött az említett kolhoztag kunyhójához."[76]

Hasonló tartalmú dokumentumok végtelen sora tanúsítja a német propaganda cinizmusát és szennyes nézeteit, amikor az a hadifogolyélet „gyönyörűségeit" ecsetelte a legkülönfélébb módon. Alighogy a német fasiszta csapatok betörtek a (voronyezsi – a szerző) területre, a megszálló hatóságok

máris megkezdték a koncentrációs és átmeneti táborok hálózatának a kiépítését a fogságba esett szovjet katonák és a megszállóknak nem tetsző békés polgári lakosok számára. Hasonló táborok, ahol száz vagy akár több tízezer fogoly tartózkodott egyszerre, mindenfelé létesültek az ellenség által elfoglalt területeken. A Golosznovszki, Jevdakovszki, Zemljanszki, Kantyemirovszki, Korotyakszki, Liszkinszki, Nyizsnyegyevicki, Novokalitvjanszki, Osztrogozsszki, Podogorenszki, Radcsenszki, Rosszosanszki, Szemilukszki, Szinyelipjagovszki, Hoholszki kerületben és Voronyezs város megszállt negyedeiben nem kevesebb mint 40 tábor létezéséről tesznek említést a dokumentumok. Tábort rendeztek be iskolaépületekben, kolhoztelepeken, elhagyott gyárműhelyekben. Sok tábor viszont egyszerűen a szabad ég alatt működött.[77] Természetes persze, hogy különféle utakon a Vörös Hadsereg katonáihoz és parancsnokaihoz is eljutottak hiteles információk arról, hogy a hitleristák valójában miként viszonyulnak foglyaikhoz, és ez erősen bonyolította a Wehrmacht propagandamunkáját. Propagandistái azonban csak még buzgóbban folytatták próbálkozásaikat, hogy gyengítsék és bomlasszák a Munkás–Paraszt Vörös Hadsereget, és az információs-pszichológiai hadviselés mind körmönfontabb eszközeihez folyamodtak. 1942-ben a német propaganda már nem szorítkozott a szovjet katonák közönséges megfélemlítésére, hanem bonyolultabb módszereket kezdett alkalmazni.

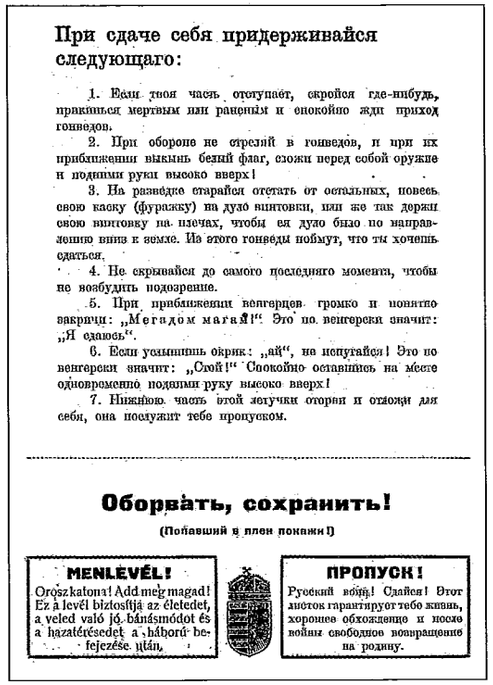

При сдаче себя придерживайся следующаго:

1. Если твоя часть отступает, скройся где-нибудь, прикинься мертвым или раненым и спокойно жди прихода гонведов.

2. При обороне не стреляй в гонведов, и при их приближении выкинь белый флаг, сложи перед собой оружие и подними руки высоко вверх!

3. На разведке старайся отстать от остальных, повесь свою каску (фуражку) на дуло винтовки, или же так держи свою винтовку на плечах, чтобы ея дуло было по направлению вниз к земле. Из этого гонведы поймут, что ты хочешь сдаться.

4. Не скрывайся до самого последняго момента, чтобы не возбудить подозрение.

5. При приближении венгерцев громко и понятно закричи: „Мегадом магам!". Это по венгерски значит: „Я сдаюсь".

6. Если услышишь окрик: „ай", не испугайся! Это по венгерски значит: „Стой!" Спокойно оставшись на месте одновременно подыми руку высоко вверх!

7. Нижнюю часть этой листочки оторви и отложи для себя, она послужит тебе пропуском.

Оборвать, сохранить!

(Попавший в плен покажи!)

MENLEVÉL!
Oroszkatona! Add meg magad! Ez a levél biztosítja az életedet, a veled való jó bánásmódot és a hazatérésedet a háború befejezése után.

ПРОПУСК!
Русский воин! Сдайся! Этот листок гарантирует тебе жизнь, хорошее обхождение и после войны свободное возвращение на родину.

„Add meg magad!" Magyar röpcédula és frontátlépési igazolvány. 1942. 5527/2/Ny.t.

Ez év tavaszától fogva azok a felhívások vették át a főszerepet a Vörös Hadseregre gyakorolt propagandában, amelyek a katonákat átállásra buzdították a németek oldalára, és az ígérték a szökevényeknek, hogy a „legjobban felszerelt táborokban feljavított ellátás és a legjobb bánásmód"[78]

„Az olaszok fogságában." Olasz röpcédula és frontátlépési igazolvány. 1942. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 295., 2. l.. 2. l. hátoldala.

várja őket. A röplapok egyre sűrűbben tettek említést „Hitler bizonyos új rendelkezésé"-ről, miszerint a szökevényeknek „különleges igazolvány jár, ami jobb élelmezést és számos egyéb kedvezményt biztosít nekik"[79]. Nehéz megállapítani, hogy ezeknek az ígéreteknek volt-e akár a legcsekélyebb alapjuk is: V. A. Gorelkin véleménye szerint nem valószínű, hogy ha 1942-ben életben van ilyen rendelet, akkor azt a Wehrmachtnak hasonló tartalmú rendeletekkel kellett volna megerősítenie 1943-ban[80]. Akárhogy is azonban, megkezdődött az intenzív propagandamunka, amely a dezertálásra és az átállásra buzdított. A röplapok részletes útmutatásokat közöltek a szökés módjairól azokkal, „akik viszont akarják látni hazájukat, családjukat":

„1. Amikor elindulsz katonáink felé, ne félj!

2. Ne bújj el az utolsó pillanatban, mert akkor kétséget ébresztesz afelől, hogy szándékaid őszinték.

3. Bátran és határozottan közeledj, a lopakodás veszélyes a számodra.

4. Mindeközben tartsd fel a kezedet!

5. A felszólításra ne ijedj meg, csak állj meg azonnal!

6. A kezedben ne tarts fegyvert! A puskát csővel lefelé akaszd a válladra!

7. Ha észrevétlenül akarsz távozni az egységedtől, akkor a legkedvezőbb pillanat, amikor őrségben vagy, vagy járőrözöl.

8. Éjszaka vagy ködös időben könnyebben ott tudod hagyni az egységedet, mint fényes nappal. Mielőtt elindulsz, várd meg a hajnalt. Ha ilyenkor közeledsz vonalainkhoz, akkor nem keltesz gyanút katonáinkban.

9. Ne felejtsd el, hogy mindig a legközelebbi német egységnél jelentkezz.

10. Kerüld a partizánokat, máskülönben egyik veszélyből a másikba kerülsz.

11. Ne vesd le az egyenruhádat: az véd meg téged a nemzetközi jog értelmében, amelynek rendelkezéseit a német katonák mindig tiszteletben tartják."[82]

A Wehrmacht propagandistái ugyanakkor nagyon is jól tudták, hogy a nemzetközi jog rendelkezéseit nemcsak a német katonák, hanem maga a Führer is mennyire „tartja tiszteletben", aki több ízben is kijelentette, hogy a konvenció rendelkezései a hadifoglyokkal való bánásmódról nem érvényesek a Szovjetunióval szemben. A propaganda azonban azzal számolt, hogy a feltételezett szökevényben bizalmat ébreszt, ha úgy hiszi, hogy életét és méltóságát némi jogi norma is védi. Jó néhány röpiratban még az a figyelmeztetés is szerepelt, hogy „Ne felejts el papucsot és csajkát is magaddal hozni!"[83], ami nemcsak arra lett volna hivatott, hogy a meleg és a jóllakottság érzését

„Add meg magad!" Magyar röpcédula és frontátlépési igazolvány. 1942. 5527/1/Ny.t.

társítsa hozzá a „befogadó fél", hanem garanciát is lásson benne a pozitív szándékok komolyságáról.

Az ellenség oldalára való átállás pszichológiai motivációjának felkeltésére különféle változatok szolgáltak. A legegyszerűbb azokon a röpcédulákon nyilvánult meg, amelyeken baloldalt német lövedékeket, bombákat és kézigránátokat lehetett látni („Ha ellenünk vagy"), jobboldalt pedig kenyeret, kolbászt, kávét és cigarettát („Ha velünk vagy"). A képaláírás is tömör volt: „A napi fejadagod: válassz!"[84] A német propagandisták persze tudták jól, hogy a katona szívéhez nem csupán a gyomrán keresztül vezet út, és nem szorítkoztak csak ilyen primitív motívumokra. Az árulásra biztató röpiratokon pontos pszichológiai kiszámítottsággal ábrázolták a harcos feleségének és anyjának szimbolikus alakját is. Az első esetben ez állt a kép alatt: „A kedvesed újra mosolyog, mert a németek által elfoglalt területeken helyreállt a béke és a rend. Már csak te nem vagy idehaza! Kíméld meg az életedet – gyere át a németekhez!", a második esetben pedig ez: „Az édesanyád téged kérdez: tudod-e, drága fiacskám, hogy sok bajtársad hazatért már, ők megint dolgoznak, a németek pedig nagyon jól bánnak velük. Úgy hiszem, kisfiam, hogy nem tudod az igazságot!

Máskülönben már régen itthon volnál. A szívem szakad meg utánad! Ne felejtsd el a te édesanyádat!."[85]

Ugyanebbe a sorozatba tartozó röplapok arra szólítják fel a szovjet katonát, hogy „bátran gyere át hozzánk, nálunk rád egy új, boldog élet vár"[86]. Az utóbbi állítást a gyári munkás, a paraszt, a traktorista, az asztalos, a mérnök, a hivatalnok stb. békés munkáját ábrázoló szimbolikus és humoros árnyalatokkal átszőtt rajzokkal támasztották alá, a szöveg pedig ekképp győzködött: „Minél előbb jössz át hozzánk, annál hamarabb ér véget a háború! Ha átjössz hozzánk, akkor nemsokára hazajutsz, és lehetőséged lesz rá, hogy a megszokott munkádat végezd."[87] Ez esetben azzal kalkuláltak a német propagandisták, hogy az emberek kimerültek a háborútól, és erős bennük a vágy, hogy visszatérjenek a megszokott békés foglalkozásukhoz.

Számos röplap azt igyekezett sugalmazni a Vörös Hadsereg katonáinak, hogy életük megmentése a legfontosabb, amit csak úgy érhetnek el, ha átállnak a németekhez. „Mentsétek meg életeteket" – harsogták a plakátok kötve magukat egy és ugyanazon gondolathoz. „Csak egy lehetőséged maradt, hogy megmentsd az életedet: ha átjössz hozzánk!"[88] Nem olyan szörnyű dolog az, ha átszöksz a németekhez, és fontos tudnod, hogy ezt nem egyedül teszed, úgyhogy ne legyen bűntudatod – bizonygatták az irományok. A meggyőzés eszközei itt különféle szövegek voltak szökevényekről készült felvételekkel, akiknek a nevét a készítők azért nem közölték, hogy megvédjék az átpártolt személyek rokonait a megtorlástól. A szövegek meggyőző erejét az összeállítók azzal próbálták növelni, hogy olyan részleteket közöltek, mint az átállás pontos ideje és helye, a szökevény rendfokozata, az egység száma, ahol szolgált stb.

Az egyik röplapon például egy bizonyos M. nevű vöröskatona, a 20. lövészdandárból, aki „1942. május 9-én jött át hozzánk Gyagilev mellett", mesélte el átállása körülményeit: felderítőosztaguk össztűz alá került, amikor M. és két társa „kihasználta a beállt fejetlenséget, és felemelt kézzel megadta magát". A bűntudat semlegesítésére a felelősség áthárítása volt a legjobb módszer: „Nem sokkal ez előtt kolhozparasztokkal beszélgettünk. Ők azt mondták, hogy az lesz nekünk a legjobb, ha átmegyünk a németekhez. Még néhány félbehajtott menlevelet is adtak nekünk. Mi ezekkel a cédulákkal mentünk át, és így mentettük meg az életünket..."[89] A szerkesztők ugyanezt a módszert alkalmazták egy másik röplapon is: „K. vöröskatona 1942. április 12-én jött át hozzánk", és elhatározását ütegparancsnoka elejtett szavaira alapozta,

aki „néhány alkalommal kinyilvánította vágyát, hogy minél előbb érjen véget a háború", azonkívül társai véleményére, akik közül sokan már a német megszállás küszöbén „eldöntötték, hogy maradnak ott, ahol vannak, és vállalják a fogságot". K. nem érez semmilyen bűntudatot: „Már másodszor vagyok német fogságban. Ezt sem bánom, mint ahogy az előzőt sem bántam meg."[90] Sok röplapon fénykép is társult a szöveghez. Például az is, amelyik állítólag 1942. május 25-én készült a Harkov alatti harcokban, és egy teljes alegység önkéntes megadási jelenetét mutatta, ahol a parancsnok halad az élen feltartott karral és fehér zászlóval[91]. „Vonjátok le a következtetést!" – próbálták őrizni a készítők a tárgyilagosság látszatát, amikor ekképp fordultak Vörös Hadsereg katonához és partancsnokaihoz[92].

Ha valaki mégsem lett volna képes levonni a helyes következtetéseket, annak érthetően elmagyarázták: „Vöröskatona! A komisszárod Sztálin parancsára hajszol téged az ütközetbe. Az ütközetben a németek végeznek veled. Ha nem mégy az ütközetbe, akkor a komisszárod lő le téged. Csak egyetlen lehetőséged maradt, hogy megmentsd az életedet: ha átjössz hozzánk!"[93] Az ellenállás értelmetlen, a németek győzni fognak, és egyáltalán, ez nem a te háborúd: az értelmes katona, aki „nem hajlandó értelmetlenül a vérét hullajtani a zsidók és komisszárok érdekeiért, otthagyja a legyőzött Vörös Hadsereget, és átáll a németekhez. Mert tudja, hogy a németeknél őt meleg szállás, ízletes étel és jó bánásmód várja, és hogy menlevél nélkül is befogadják, ha azt kiáltja: »Szuronyt a földbe!«"[94]. A szökevény példája követendő, szuggerálták a vöröskatonáknak a Wehrmacht propagandistái, mert ő megmentette a saját életét, hazatér a családjához, a gazdaságába és a munkájához, előtte a boldog jövő áll; gondolkozz el és értsd meg végre, hogy a habozásnak nincs helye – „Fejezd be a harcot, és gyere át a németekhez!"

A németek az egész 1942-es évben hevesen biztattak mindenkit az ellenséghez való átállásról. A Wehrmacht propagandistái végig őrizték a reményt, hogy a Vörös Hadsereg katonái és parancsnokai tömegesen özönlenek majd hozzájuk, a következő, 1943-as évben azonban Németország és csatlósai megsemmisítő sztálingrádi veresége után a Szovjetunió „elkerülhetetlen" katonai vereségének tézise vált a döntő érvvé a Felső-Don és középső szakasza mentén. Az 1943 tavaszán kibocsátott röplapokon már nem oda került a fő hangsúly, hogy a Wehrmacht már legyőzte a Vörös Hadsereget, hanem hogy a Vörös Hadsereg nem képes legyőzni a Wehrmachtot. A háborúnak nincs vége, a fronton és a hátországban minden elviselhetetlenül rossz, és ebből a végeláthatatlan

zsákutcából csak egyetlen kiút van – az átállás a németekhez: körülbelül ez volt a propaganda sematikus üzenete.

„Hátországotokban a végtelen kétségbeesés és csüggedés uralkodik – adták hírül egy röpirat készítői a szovjet katonáknak és parancsnokoknak.– Az éhes és elcsigázott munkások, akik Sztálin parancsára végzik a 12 vagy még több órás kényszermunkát, a sír szélén állnak, az éhezéstől és kimerültségtől a lassú kínhalálra ítéltettek. Az élet rémálommá vált – mindenütt éhező, félholt gyermekek, elsorvadt nők, öregek és rengeteg nyomorék, láb, kéz nélkül, mankókkal. Lám, mire jutottatok! Köszönhetitek a szeretett Sztálinnak, hogy egyenesen és megállíthatatlanul a halálba vezet benneteket. Ma már mindenki csak egyre gondol – mikor ér véget a háború? De a háború vége még nem látszik. Amíg Sztálin és klikkje uralkodik, addig nem ér véget a vérontás, addig az éhség csontos keze egyre erősebben szorongatja az egyszerű dolgos emberek torkát, addig nem lesz béke. A dolgozóknak nem kell a háború – nekik a béke és az élet kell! A háború Sztálinnak, a bolsevikoknak, az angol és az amerikai kapitalistáknak kell; ők már eltökélték, hogy feláldozzák az egész népet. Ezt már emberek milliói megértették, azok, akik ideát vannak. Értsétek meg ti is! Mentsétek meg magatokat és a népeteket... Le Sztálinnal! Le a háborúval! Éljen a béke! Gyertek át hozzánk! Mi jól bánunk a foglyokkal, és még jobban azokkal, akik önként állnak át a mi oldalunkra!"[96]

„Gazda akarsz lenni, vagy nyomorék?" – tették fel a náci propagandisták a szónoki kérdést a vöröskatonáknak, képekkel erősítve a pszichológiai disszonanciát: a virágos kedvű parasztcsalád a dús gabonában a békés virágzást jelképezte, az alamizsnáért könyörgő, mankós, féllábú férfi pedig a háború borzalmait[97]. „Melyik a jobb? Válassz!" – kísértettek a röplapok. „Vöröskatona – válassz!: halál, vagy élet?" „Döntsetek! A halált akarjátok, vagy az életet? Nálunk élni fogtok!" – állította újra és újra dilemma elé a szovjet katonát az ellenséges propaganda[98]. A röpcédulák összeállítói nem feledték, hogy a propaganda legfőbb törvénye az ismétlés, és fáradhatatlanul hirdették „az igazságot a hadifoglyok életéről a német lágerekben", és kecsegtettek mindenféle örömökkel a szökevények számára.

1943-ban jelent meg a sorozat „Hallgassátok meg, hogy mit mondanak bajtársaitok!" címmel, amely szöveggel és illusztrációival vegyesen igyekezett a lehető legkedvezőbb képet kialakítani a német fogságról a szovjet fronthar-cosok körében. Az egyik röpcédulán A. V. I. hadifogoly, aki 1943. IV. 12-én esett fogságba, ezt mesélte: „Sebesülten kerültem német fogságba. Végezni

akartam magammal, de a német katonák közbelépése megakadályozott benne. A katonák elvittek a kötözőhelyre. Tört orosz nyelven elmagyarázták nekem: »Orosz, ne félj – a németek nem lövik le a hadifoglyokat.« A kötözőhelyen ellátták sebeimet, megetettek és adtak cigarettát. Azután átküldtek a hadifoglyok számára kijelölt lazaretbe, ahol találkoztam sebesült bajtársaimmal. Ők egyhangúan állították, hogy nagyon jól bánnak velük, gondosan ápolják őket, és semmi kétségük afelől, hogy ez a jövőben is így lesz. 13 napig voltam ebben a lazaretben, és meggyőződtem arról, hogy a mendemondák, miszerint a németek kínozzák és lelövik a hadifoglyokat, merő hazugság."[99] A cédula hátoldalán a felvétel azt a jelenetet ábrázolja, amint „az orosz és a német orvos megmenti egy vöröskatona életét", miközben német sorkatonák és tisztek aggódnak körülöttük az orosz harcos életéért. A németek humanisták és emberszeretők, kénytelen levonni a következtetést a frontharcos, nem úgy, mint saját kőszívű parancsnokai és politikai biztosai, akik semmibe veszik a katonákat, mert számukra csak a parancs végrehajtása a fontos, és hogy elismerést kapjanak a parancsnokságtól.

„Minket erőszakkal hajtottak az ütközetbe – bontakozott ki a téma ennek a sorozatnak az egyik darabján. – Az egyik vereség követte a másikat. 5 nap után az ezredünkből gyakorlatilag csak egy századnyi ember maradt. A parasztoktól kéregettünk ennivalót, de gyakran úgy gyalogoltunk végig több tucat kilométer, hogy nem kaptunk enni semmit. II. 7-én a németek csapdájába estünk, és csaknem az egész állomány elesett. Teljesen kimerülten és sebesülten estem német fogságba. Most a német lazaretben vagyok, ahol német orvosok gyógyítanak és orosz nővérek ápolnak bennünket."[100] A felvételen egy kellőképpen rokonszenves ápolónő hajolt a mosolygó katona fölé, és az aláírás, a nagyobb érhetőség kedvéért el is magyarázta, hogy „az orosz nővérek ápolják a sebesült vöröskatonákat a német lazaretekben". Még egy másik röpcédulán is látható, amint az „intézményben" (!) német orvos gondozza a „volt vöröskatonát", a szöveg pedig közli, hogy „a beteg bajtársak számára kellő mennyiségű gyógyszer és kötöző nővér áll rendelkezésre"[101].

A németek fogságában, szemben a szovjet fronttal, a rend, elégedettség és igazságosság uralkodik – állították a röpiratok és a felvételek. Bizonyos „V. P. Z. hadnagy, aki 1943. IV. 4-én esett fogságba, jogos felháborodással meséli, mennyire megviselte őt a fronton, hogy a dohány, a cukor és egyebek elosztásánál borzalmas igazságtalanság történt. Az esetek zömében alig jutott nekik étel, mert az oroszlánrészt a tisztek zabrálták el, úgyhogy a sorkatona

fejadagjára jóformán semmi sem maradt"[102]. A felvétel egy ettől merőben eltérő, idilli képet mutatott: amint a hadifoglyok a németekkel együtt kedélyesen cigarettára gyújtanak a bőséges ebéd után. Egy másik röplapon „N. Sz. V. hadifogoly" háborog a rossz minőségű amerikai köpeny miatt, amilyet neki és bajtársainak kellett viselnie a fronton; ezek után milyen lesz a bizalom a szövetségesek iránt – érvelt –, „az angolok és az amerikaiak szándékosan a legrosszabb anyagokkal láttak el bennünket, csak hogy a háború minél tovább tartson". Bezzeg itt a németeknél egészen másképp van: „A hadifogolytábor műhelyeiben kijavítják a lábbeliket és szünet nélkül folyik a hadifoglyok felruházása – közölte a szöveg a hasonló tartalmú fénykép alatt. – A hadifoglyok szükségleteit olykor új holmikkal is kielégítik."[103]

A német fogságban mindenki kedvére dolgozhat, mert a hadifoglyok „Németországban vagy a bolsevizmustól felszabadított területeken képzettségüknek és képességeiknek megfelelően kapnak munkát". A hadifoglyok örömteljes, szabad akaratból végzett munkája a németeknél szembeszökően különbözik az örömtelen sztálini kényszermunkától: „Ez év elején még egy hadivállalatnál dolgoztam az Urálban, és saját tapasztalatból ismerem az ottani viszonyokat – állítja »A. Sz. L. hadifogoly, aki 43. III. 21-én esett fogságba«. – A munkások zömét Moszkvából evakuálták 1941-ben. Rettenetes zsúfoltságban élnek, néha 100 ember kényszerül egy kis helyiségbe, és csak ez a tömeg ad télen bizonyos meleget, mert a tüzelő jóformán teljesen hiányzik. A munkaidő mindenkinek 14 óra, még a nők és kamaszok számára is. A legkisebb késést és a legjelentéktelenebb vétségeket is kegyetlenül megbüntetik, még ha önhibáján kívül is követte el az illető. Az élelmezés igen nyomorúságos, szinte mindig üres gyomorral kellett dolgoznunk. Bármilyen árucikket is csak a legritkábban lehetett kapni kéz alatt, de akkor is olyan árat kértek érte, hogy azt közülünk senki sem tudta megfizetni. A pocsék táplálék és a túlságosan hosszú munkanap miatt a munkaképesség csökken. Bajtársaink a fronton nem értesültek arról, hogy milyen állapotban vannak a hadiüzemek. Éppen fordítva, az újságok híradásai alapján arról vannak meggyőződve, hogy a hátországban minden rendben."[104]

A németek fogságában összehasonlíthatatlanul jobb minden, mint a szovjet fronton – voltak kénytelenek következtetni – a Wehrmacht propagandistái szerint – a Vörös Hadsereg harcosai és tisztjei, és ennek megfelelően dönteni is arról, hogy mi a legokosabb, amit tehetnek és tenniük is kell, vagyis átállni a németekhez. 1943 áprilisában–májusában, amikor a hitleri

hadvezetés a „Zitadelle" hadműveletet készítette elő azzal a céllal, hogy bekerítse és megsemmisítse a Voronyezsi és Központi Front csapatait, amelyek a kurszki kiszögellés térségében védekeztek, és utána magához ragadja a stratégiai kezdeményezést, a Wehrmacht propagandaegységei a maguk támadási hadműveleteiken dolgoztak az „Ezüst fénysáv" (egyéb fordítási megoldások szerit „Ezüst csík", „Ezüst vállcsík") kódolt cím alatt. Ez a propagandakampány azt célozta, hogy a német támadás kezdetére meggyengítse a szovjet csapatok ellenállását, harci szellemét, és minél inkább növelje a szökések számát. Ennek érdekében az általános propaganda-hadjárat keretein belül mindenáron fel akarták kelteni a Vörös Hadsereg katonáinak figyelmét az úgynevezett 13-as számú hitleri rendeletre, amelyet tömegesen kibocsátott röplapok hirdettek és ismertettek[105]. „A Vörös Hadseregnek a Német Hadsereg oldalára önként átállt katonáiról szóló rendelet", amelyet nem Hitler írt alá személyesen, hanem az OKH tábornoki törzskarának vezérkari főnöke, Zeitler vezérezredes, a szökevényeknek elhelyezés, élelmezés és ruházat tekintetében kiváltságos, nevezetesen a genfi konvencióban előírt körülményeket ígérte. A szökött tiszteket az átlagosánál nagyobb fejadagon és kivételes bánásmódon felül tisztiszolga biztosításával is kecsegtették (századosig bezárólag egy tisztiszolgát három személyre, őrnagytól felfelé két főre egyet, minden tábornoknak pedig külön egy ordonáncot[106]). Úgy látszik, a németek komolyan gondolták, hogy egy ilyen példátlan nagyvonalúság hallatán a Vörös Hadsereg ezredesei és tábornokai tömegesen futnak majd hozzájuk.

Röplapok a rendelet teljes szövegével vagy rövidebb ismertetésével tömegesen terjedtek a Voronyezsi és Központi Front csapatai között: 1943. május elsejéig a Kurszk körzetében húzódó frontszakaszon a német propagandaszolgálatok 32 millió példányban szórták szét röpirataikat[107]. Az akció kétségtelenül járt bizonyos eredménnyel, mert a szökevények száma az 1943. májusi 2424 főről ugyanez év júniusában 6574-re emelkedett[108]. Ugyanakkor a teljes front viszonylatában az utóbbi szám sem volt lényegesen jelentősebb, mint a korábbi; ennek megítélésében bátran csatlakozhatunk V. G. Kriszko véleményéhez, aki szerint „ez a propaganda-hadjárat kudarccal végződött, mint maga az egész támadás a kurszki kiszögellésben. A németek utolsó keleti támadásának fiaskója után a Wehrmacht lélektani háborújának az apparátusa is elvesztette kezdeményező erejét, kénytelen volt átállni a védekezésre"[109]. Annak mértékében, ahogy a Wehrmacht győzelmeit mind inkább a vereségek váltották fel, csökkent a szökevények száma is a Vörös Hadseregből: 1942-ben 79 779 fő szökött

meg, 1943-ban 26 108, 1944-ben pedig már csak a 9207[110]. A német propaganda pontosan akkor veszítette el lélektani háborúját a szovjet fegyveres erőkkel szemben, amikor Németország és csatlósainak hadseregei is, és abban a pillanatban, amikor a Csernozjom teljes területe felszabadult a megszállóktól, ez már előttük is véglegesen világossá vált.

Jegyzetek

[1] Tippelskirch, K.: *Isztorija vtoroj mirovoj vojni.* Szentpétervár–Moszkva, 1998, 42. o.; Urlanisz, B. C.: *Isztorija vojennih potyer.* Szentpétervár–Moszkva, 1998, 194–195. o.

[2] RGVA (Rosszijszkij goszudarsztvennij vojennij arhiv – Orosz Állami Katonai Levéltár) – f. 1275., op. 5., d. 422., 8. l.

[3] Idézet: Gorelkin, V., A.: *Propagangyisztszkaja gyejatyelnoszty nacisztszkoj Germanyii szregyi vojennoszluzsascsih Krasznoj Armii i naszelenyija vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSZSZR v period Velikoj Otyecsesztvennoj vojni: 1941-1945.* Kandidátusi disszertáció, Volgográd, 2033, 57. o.

[4] *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1987, 9. sz., 50. o.

[5] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. Moszkva, 1998, 80. o.

[6] Ugyanott, 80–81., 89. o.

[7] Ukazanyija o primenyenyii propagandi po variantu „Barbarossza". In *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 7 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1958, 575. o.

[8] Idézet: Kriszko, V. G.: *Szekreti pszihologicseszkoj vojni.* Minszk, 1999, 356. o.

[9] Idézet: Kriszko, V. G.: *Szekreti pszihologicseszkoj vojni.* 357. o.

[10] GAVO (Goszudarsztvennij arhiv Voronyezsszkij oblasztyi – Voronyezs Terület Állami Levéltára), f. 2100., op. 1., d. 236., 1. l.

[11] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 226., 7. l., 7. l. hátoldala.

[12] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 280., 1. l.

[13] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 267., 1. l.

[14] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 286., 1. l.

[15] Maligina, Sz. A.: Szovjetszkije vojennoplennije vtoroj mirovoj vojni: pervije itogi naucsnogo izucsenyija. In *Matyeriali naucsnih konferencij sztugyentov i aszpirantov isztoricseszkogo fakultyeta TGU. 1988-2001 gg.*

[16] Ivasov, L. G.–Jemelin, A. Sz.: Nravsztvennije i pravovije problemi plena v otyecsesztvennoj isztorii. In *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1992, 1. sz., 47. o.

[17] Szimonov, K.: Zametki k biografii G. K. Zsukova. In *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1987, 7. sz., 53. o.
[18] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. 504. o.
[19] *Isztorija otyecsesztva v dokumentah (1939-1945 gg.).* Moszkva, 1994, 121. o.
[20] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 290., 1. l. hátoldala; d. 291., 1. l.; d. 201., 2. l.; d. 201., 5. l.; d. 202., 1. l.; d. 202., 4. l.
[21] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 217., 1. l.
[22] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 236., 1. l.
[23] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 274., 1. l.
[24] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 222.
[25] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 216., 17–24. l.
[26] Kirchner, K.: *Flugblattpropaganda im 2. Weltkrieg, Europa.* Band 13. Flugblätter aus der UdSSR: Front-Illustrierte 1941-1945. Erlangen, 1992, S 55-59.
[27] Kozlov, V. I. : O ljudszkij potyerjah SzSzSzR v Velikoj Otyecsesztvennoj vojnye 1941-1945 gg. In *Isztorija SzSzSzR,* 1989, 12. sz.. 59. o.
[28] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. 469., 518. o.
[29] Idézet: *Vszerosszijszkaja Knyiga pamjatyi, 1941-1945.* Gyűjteményes kötet, Moszkva, 1995, 37. o.
[30] Idézet: Roberts, J.: *Pobeda pod Sztalingradom. Bitva, kotoraja izmenyila isztoriju.* Moszkva, 2003, 40. o.
[31] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, Moszkva, 1965, 414. o.
[32] Idézet: Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, Szentpétervár, 2003, 250. o.
[33] http://nurnbergprozes.narod.ru/011/5.htm
[34] L. Roberts, J.: *Pobeda pod Sztalingradom. Bitva, kotoraja izmenyila isztoriju.* 43–44. o.
[35] http://nurnbergprozes.narod.ru/011/5.htm
[36] GARF (Goszudarsztvennij arhiv Rosszijszkoj Fegyeracii – Az Orosz Föderáció Állami Levéltára), f. 7021., op. 148., d. 256., 204–209. l.
[37] http://ef.1939-1945.net/b001_005_1.shtml
[38] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1966, 290. o.
[39] GARF, f. 7021., op. 148., d. 256., 299. l.

[40] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, 446. o.
[41] http://ef.1939-1945.net/b001_005_1.shtml
[42] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 280. o.
[43] Ugyanott, 282. o.
[44] Ugyanott. 284. o.
[45] http://ef.1939-1945.net/b001_005_1.shtml
[46] http://ef.1939-1945.net/b001_005_1.shtml
[47] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 298. o.
[48] http://nurnbergprozes.narod.ru/011/5.htm
[49] http://nurnbergprozes.narod.ru/011/5.htm
[50] http://nurnbergprozes.narod.ru/011/5.htm
[51] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 298. o.
[52] Ugyanott, 683. o.
[53] Ugyanott, 714. o.
[54] Ugyanott, 687. o.
[55] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 3. kötet, 684. o.
[56] Ugyanott, 684. o.
[57] Ugyanott, 686. o.
[58] Ugyanott, 694. o.
[59] Ugyanott, 688. o.
[60] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 253–257. o.
[61] Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, 242–246. o.
[62] http://ef.1939-1945.net/b001_005_1.shtml
[63] http://ef.1939-1945.net/b001_005_1.shtml
[64] Urlanisz, B. C.: *Isztorija vojennih potyer.* 195. o.
[65] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, 458. o.
[66] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. 113., 320., 517. o.; Szamszonov, A. M.: *Sztalingradszkaja*

bitva. Moszkva, 1989, 34–35. o.; Roberts, J.: *Pobeda pod Sztalingradom. Bitva, kotoraja izmenyila isztoriju.* 54. o.

[67] GARF, f. 7021., op. 148., d. 256., 229–233. l.

[68] http://nurnbergprozes.narod.ru/011/5.htm

[69] CAMO (Centralnij arhiv Minyisztyersztva oboroni – A Védelmi Minisztérium Központi Levéltára), f. 1155., op. 1., d. 42., 2. l.; GAVO, f. 1784., op. 1., d. 7., 1. l.

[70] CDNIVO (Centr dokumentacii novejsej isztorii Voronyezsszkoj oblasztyi – Voronyezs Terület Legújabbkori Történelmi Dokumentációs Központja), f. 103., op. 1., d. 257., 55., 56. l.; Filonyenko, Sz. I.–Filonyenko, N. V.: *Krah fasisztkogo «novogo porjadka» na Verhnyem Donu (ijul 1942-fevral 1943).* Voronyezs, 2003, 27–28. o.

[71] CAMO, f. 1396., op. 1., d. 154., 24. l.; Filonyenko, Sz. I.–Filonyenko, N. V.: *Krah fasisztkogo «novogo porjadka» na Verhnyem Donu (ijul 1942-fevral 1943).* 29. o.

[72] CAMO, f. 1396., op. 1., d. 154., 25. l.

[73] GAVO, f. 1784., op. 1., d. 33., 7. l.; CAMO, f. 1396., op. 1., d. 154., 24. l.

[74] http://nurnbergprozes.narod.ru/011/5.htm

[75] CAMO, f. 1396., op. 1., d. 154., 25. l.; Abroszkin, Sz.–Nyejno, V.–Szergejenko, M.: *Zemlja zalitaja krovju.* Voronyezs, 1944, 35. o.; Vorobjev, F.: Za koljucsej provolokoj. In *Szvetlij puty,* 1992. december 17.

[76] CAMO, f. 334., op. 5259., d. 2., 150. l.

[77] Kuzin, K. I.: Lagerja vojennoplennih na tyerritorij Jevdakovszkogo rajona Voronyezsszkoj oblasztyi. In *Voronyezsszkij vesztnyik arhiviszta,* 3. füzet, Voronyezs, 2005, 186. o.

[78] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 238., 1–2. l.

[79] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 222., 1. l.; d. 274., 1. l.

[80] Gorelkin, V., A.: *Propagangyisztszkaja gyejatyelnoszty nacisztszkoj Germanyii szregyi vojennoszluzsascsih Krasznoj Armii i naszelenyija vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSZSZR v period Velikoj Otyecsesztvennoj vojni: 1941-1945.* 76. o.

[81] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 236., 1. l.

[82] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 236., 1. l.

[83] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 274., 1. l.

[84] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 250., 6., 9. l.

[85] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 277., 1. l.; d. 278., 1. l.

[86] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 218., 2. l. hátoldala; 3. l. hátoldala.

[87] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 218., 2., 3., 5., 6., 12., 13. l.

[88] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 238., 1. l. hátoldala, 2. l.

[89] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 202., 4. l.

[90] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 202., 1. l.

[91] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 228., 1. l.

[92] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 202., 1., 4. l.

[93] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 238., 1. l. hátoldala.

[94] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 238., 2. l.

[95] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 269., 1. l.

[96] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 188., 1. l.

[97] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 201., 5. l.

[98] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 201., 2. l.

[99] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 271., 5. l.

[100] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 271., 1. l.

[101] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 240., 2. l.

[102] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 271., 4. l.

[103] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 271., 3. l.

[104] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 271., 2. l.

[105] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 240., 2. l.

[106] Kriszko, V. G.: *Szekreti pszihologicseszkoj vojni.* 361–362. o.

[107] Ugyanott, 362. o.

[108] Gorelkin, V., A.: *Propagangyisztszkaja gyejatyelnoszty nacisztszkoj Germanyii szregyi vojennoszluzsascsih Krasznoj Armii i naszelenyija vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSZSZR v period Velikoj Otyecsesztvennoj vojni: 1941-1945.* 96. o.

[109] Kriszko, V. G.: *Szekreti pszihologicseszkoj vojni.* 362. o.

[110] Bolszun, G. A.: *Protyivosztojanyije nyemeckoj i szovjetszkoj propagandi na okkupirovannoj tyerritorii Belaruszi (1941-1944 gg.).* Kandidátusi disszertáció autoreferátuma, Minszk, 1999, 15. o.

3. fejezet

AZ IDEIGLENESEN MEGSZÁLLT TERÜLETEK LAKOSSÁGÁRA IRÁNYULÓ PROPAGANDA

A náci Németországnak és csatlósállamainak a Szovjetunió ideiglenesen megszállt területein élő lakossága körében végzett propagandatevékenységét tartalmilag eleve és totálisan a „nagy hazugság" elve határozta meg. A fasiszta propagandaszolgálatok azt a feladatot állították maguk elé, hogy az emberekben olyan képet alakítsanak ki az agresszió céljáról és módszereiről, ami gyökeres ellentéte a valóságnak. A német információs-lélektani hadviselés mindenáron el akarta érni, hogy a megszállt területek lakossága a vereséget mint győzelmet, az elnyomást mint felszabadítást, a terrort mint biztonságot, a rablást mint együttműködést, a kizsákmányolást mint gazdasági felvirágzást fogja föl. Azt kellett sugalmaznia, hogy az igazság hazugság, a hazugság igazság. Nem kétséges, hogy mindez nem volt könnyű feladat, úgyhogy megoldására a németek igen jelentős szellemi, szervezeti és technikai forrásokat mozgattak meg, de ez sem tette lehetővé a náciknak, hogy teljesítsék a teljesíthetetlent és elérjék az elérhetetlent.

A Szovjetuniónak a Barbarossa-hadműveletben elfoglalni tervezett területeinek lakossága ellen irányuló lélektani hadviselés alapelveit a németek külön egy a propagandaműveletek alkalmazására vonatkozó utasításban fogalmazták meg:

„1. A Szovjetunió ellen irányuló propaganda végleges formáját és összes irányát jelen pillanatban még nem lehet meghatározni... Alapvetően azonban már most kimondhatók az alábbi pontok:

a) Németországnak nem a Szovjetunió népe az ellensége, hanem kizárólag a zsidó-bolsevik szovjetkormány a maga tisztségviselőivel és a világforradalomra készülődő kommunista párt.

b) Különösen világossá kell tenni, hogy miközben a szovjetek a mostanáig uralmuk alatt tartott településeken szégyenletesen erőszakos politikát folytattak az egész lakossággal szemben, addig a német katonai hatóság nem mint a lakosság ellensége jött az országba. Ellenkezőleg, meg akarja szabadítani a lakosságot a szovjetek elnyomásától.

Ha azonban a lakosság nem bolsevista részéről ellenállás mutatkozik, akkor azt a német katonai erők kénytelenek lesznek eltaposni, méghozzá példátlanul szigorú módon.

c) A német fegyveres erők ugyanúgy a katonai törvények teljes szigorával lesznek kénytelenek fellépni azokkal szemben, akik kémkedéssel, diverzióval (szabotázs) vagy a nemzetközi joggal ellentétesen fegyverrel tesznek kárt a német fegyveres erőkben, és aki segíti a szovjeteket...

e) Az elkövetkező időkben feltétlenül nyomatékosítani kell a lakosság előtt annak szükségességét, hogy mindenki tartson ki a munkahelyén. Az élelmiszer eltulajdonítása vagy elherdálása, a gépek és gazdaságok megsemmisítése elkerülhetetlenül a nyomorhoz és az éhezéshez vezet..."[1]

Ugyancsak itt esik szó a polgári lakosságra irányuló propaganda módszereiről és eszközeiről:

„7. Célszerűnek látszik, hogy a hadsereg a házak falára olyan felhívásokat ragasszon ki, amelyek alapvetően megfelelnek a propagandatevékenységre vonatkozó utasítás első szakaszának, és mind tartalmilag, mind nyelvileg befogadhatók legyenek a különböző településeken élő összes lakossági rétegnek. Továbbá a felhívások a lehető legtömörebb formában tartalmazzák a katonai parancsnokság utasításait a lakosság számára. Ezeket a felhívásokat nemcsak németül kell összeállítani, hanem az adott településen beszélt nyelven is...

8. A hangszórók alkalmazása nemcsak az ellenséggel folyatott harc propagandaeszköze, hanem a megszállt települések lakosságra gyakorolt meggyőzésnek is...

11. Az elfoglalt településeken rendkívül fontos a sajtó ellenőrzése, és kívánatos, ha néhány nagyobb újság továbbra is megjelenik német cenzúrával... Az azonnal életbe léptetendő cenzúra feladata annak biztosítása, hogy az információk és kommentárok a legkisebb mértékben se sértsék a német érdekeket. A sajtónak abban kell látnia fő feladatát, hogy megnyugtató módon hasson a lakosságra, és eltántorítsa mindennemű szabotázsakciótól. Ott, ahol nem lehetséges a sajtó ellenőrzése, be kell tiltani az újságok, folyóiratok és hírügynökségek működését.

12. Különös jelentőséggel bír a széles körben kiépített szovjet rádióhálózat elfoglalása, lehetőség szerint sértetlen formában, hogy azonnal felhasználható legyen a német propaganda céljaira... Ha már biztosítható a folyamatos cenzúra a rádióállomások fölött, akkor korlátozott időtartamban haladéktalanul el kell indítani az adásokat... Határozott felhívások révén figyelmeztetni kell

az egész lakosságot, hogy ne vegyen részt a harcokban, továbbá fel kell szólítani a rend és a nyugalom megőrzésére..."[2]

Így tehát a megszállt területeken a tömegtájékoztatás valamennyi eszközét egyetlen cél alá rendelték a németek – a lakosság propagandisztikus eszközökkel való befolyásolásának célja alá.

A német fasiszta csapatok által 1942 júliusában elfoglalt Don melléki területeken a megszállók (a 2. német, a 2. magyar és a 8. olasz hadsereg állomásozott itt) fő propagandaeszköze a sajtó lett, különösen a néhány oldalas kiadványok (röpiratok, felhívások, rendeletek, utasítások stb.) és a periodikák. A sajtótermékek teljes arzenálja elsősorban azt az elképzelést igyekezett az emberekbe táplálni, hogy a megszállók nem megszállók, nem hódítók, hanem felszabadítók, akik szabadulást hoznak a kommunista elnyomás alól. „A bolsevizmus alól felszabadított területek polgárai! – szólították meg a fasiszták a meghódított körzetek lakosait. – A bolsevizmus végleg összeomlott. A földeteken a németek és szövetségeseik tartózkodnak.

Szabadok vagytok! Megszabadultatok a 24 évnyi szörnyű szolgaságtól és a kommunizmus hazug tanításainak ostobaságától, a családokat szétválasztó szokásoktól, a kollektivizálás erőszakos módszerétől, a sztahanovista versenyfutástól és kényszermunkától, a pártbeli fejesek önkényeskedésétől, a bolsevikoktól és zsidóktól, az NKVD örökös szaglászásától és terrorjától!

A népámító Sztálin utolsó talpnyalói fejvesztve futnak keletre! A német kard és saját, nem tiszta lelkiismeretük hajtja ezeket a gonosztevőket oda, ahová a ti ártatlan fivéreitek és nővéreitek százezreit száműzték, és ahol éhen haltak a kényszermunkára ítélt rabok: Kazahsztán sztyeppéire és Szibéria erdőségeibe.

A bolsevizmus elbukik, és ti elkezdtek egy új életet!

... A háborúba kényszerített németek a humanizmust megőrizve és a nemzetközi jogokat szem előtt tartva, senkinek sem ártanak, aki békésen teljesíti saját feladatát, és engedelmeskedik a szükséges katonai rendeleteknek.

...Polgárok és polgártársnők!

Egy új és jobb élet kezdődik számotokra!

Fogadjátok a németeket és szövetségeseiket teljes bizalommal..."[3]

A többi felhívásban is ugyanez a téma váltakozott:

„Polgárok!

Elűztük a bolsevikokat!

A németek eljöttek Hozzátok.

A szovjet rezsim 24 esztendeje véget ért, és soha többé nem tér vissza: hazug ígéretek és hangosan pufogtatott frázisok 24 éven át és ugyanennyi évi csalódás, növekvő nyomor, terror, ínség és könny!

A németek nem hódítókként jöttek el hozzátok, hanem mint felszabadítók a bolsevik iga alól. A német hatóságok, ahol csak lehet, mindenütt segíteni fognak mindenkinek, aki bizalommal és reménnyel fordul hozzájuk..."[4]

„A német hadsereg kizárólag a bolsevizmus ellen visel háborút" – közölte „A német csapatok által elfoglalt területek lakosságához szóló hirdetmény"[5]. „Németország, Olaszország, Románia és Magyarország csapatai nem hódítóként jöttek – hangoztatta egy másik felhívás. – Ők titeket akarnak felszabadítani a zsidó-bolseviki elnyomók despotizmusa alól. Utána a lehető leghamarabb helyreállítják a rendet..."[6] És így tovább és így tovább – a „felszabadítás" fogalma vörös fonalként húzódott végig a megszállók valamennyi felhívásán és hirdetményén. A bolsevizmus elleni harc tézise többnyire azokban a propagandakönyvecskékben is visszaköszönt, amiket a fasiszták a szovjet–német frontra induló olasz és magyar csapatoknak szántak.

A megszállók propagandaanyagai és a kollaboráns sajtó úton-útfélen a „felszabadítók" dicsőségét zengte, afféle kiadványokban például, mint a Wehrmacht 30952. számú tábori parancsnokságnak a kiadványa, a *Novij puty* (a „felszabadított területek" lakosságának szóló újság), a belgorodszki napilap, a *Voszhod*, a *Kurszkije izvesztyija*, a *Novaja zsizny* a sztarooszkolszki kerületből, a *Rosszosanszkij vesztnyik* Rosszos városában, az osztrogozsszki városi elöljáróság kiadványa, az *Osztrogozsszkij vesztnyik*, a *Birjucsenszkij vesztnyik* a bugyennovszki kerületben és mások. Az *Osztrgozsszkij lisztok* 1942. augusztus 26-i, 4. számában bizonyos A. Granatov Adolf Hitlernek, „a forradalmárnak és államférfinak, a társadalmi haladás és a nemzeti növekedése állam megalapítójának" életéről szóló cikkében, ezt állítja: „Miután Adolf Hitler felszabadította a német népet, most más népeket is fel akar szabadítani, legkivált pedig a Szovjetunió népeit... Amikor látta, hogy mit műveltek a bolsevikok Oroszországgal, nem maradhatott közömbös a jelenséggel szemben. Hitler, aki mindig saját elveit követi a népek felszabadításáról és helyzetük megjobbításáról, kinyújtotta felénk a kezét, és minden vágya, hogy felszabadítson bennünket a zsidó-bolsevik elnyomás alól."[7]

Az osztrogozsszki és valujszki püspök őeminenciája, Alekszej is üdvözölte a „felszabadító" Hitlert. Az *Osztrogozsszkij lisztok* 1942. szeptember 12-i, 8. számában ő ezt írta: „Az Irgalmas Isten Adolf Hitler áldott személyében

küldött mentőövet az egyháznak, a pravoszláv orosz népnek pedig megmenekülést a zsidó elnyomás alól. Csoda történt? Eltűntek a sátáni zsidó férgek, az egyház feltámadott, mécsesek világítják meg a szentek orcáit, gyertyák gyúlnak, és az emberek félelem nélkül vallják hitüket. Éljen az ezerszer áldott Adolf Hitler! Sok boldog esztendő kívánunk neki fényes életében!"[8] Ugyanez az újság a maga részéről 1942. október 6-i vezércikkében rebegett „hálát a dicsőséges Német Hadseregnek" a nevezetes dátum alkalmából Osztrogozsszk életében, merthogy – „három teljes hónap telt el azóta, hogy a város területére lépett a felszabadító hadsereg"[9].

Nemcsak a németek, hanem csatlósaik is szívesen tetszelegtek a „felszabadító" szerepében: az *Osztrogozsszkij lisztok* 1942. augusztus 21-i, 3. számában közölt „Sz. Sztyepanovics magyar főhadnagy" aláírással egy cikket „Orosz testvéreim!" címmel. A szerző a magyar megszállók és az orosz nép „testvériségének" tézisét igyekezett bebizonyítani: „Mi, magyarok, Ázsiából jöttünk. Népszokásaink, énekeink, táncaink szinte olyanok, mint a tieitek. Mi jól megértünk benneteket." Következésképpen a horthysták nem más okból jöttek Oroszországba, mint hogy felszabadítsák testvéreiket a bolsevik elnyomás alól: „Nem ellenségként jöttünk ide, hanem mint barátok. Mi nem az orosz nép ellen harcolunk, hanem a szovjetrendszer ellen... Segítsetek nekünk!"[10]

Pedig hát a hódítók eredeti célja végképp nem „Oroszország felszabadítása" volt, hanem a Szovjetunió orosz és más népeinek a leigázása. „Külpolitikánk célja nem lehet más, mint új területek szerzése – hirdette Adolf Hitler a *Mein Kapmf*ban. – Mi, nemzetiszocialisták, a háború előtti kultúrpolitikai vonalvezetést teljes mértékben elvetjük. Ott folytatjuk, ahol őseink hatszáz évvel ezelőtt abbahagyták. Mi megállást parancsolunk az örökös germán vándorlásnak Európa déli és nyugati részei felé, és kelet felé tekintünk."

Ezek a gondolatok végigkísérték Hitler és bűntársai egész életét, akik pontosan számot vetettek azzal, hogy mit miért csinálnak. A már említett Otto Breitigam leszögezte: „Németország hármas háborút visel Keleten: háborút a bolsevizmus megsemmisítéséért, háborút a Nagyorosz Birodalom lerombolásáért, és végül háborút gyarmati területek megszerzéséért, hogy megszervezze az ottani lakosságot és a gazdasági kizsákmányolást."[11] Tehát ezek voltak a célok, amiket jó előre kitűztek, és nem szerepelt köztük az orosz nép semmiféle „felszabadítása". Közvetlenül a Szovjetunió ellen indított német támadás előtt, 1941. június 20-én Rosenberg beszédet mondott, amikor is teljes tömörséggel fogalmazta meg a „keleti politika" náci koncepcióját.

Beszédében élesen kikelt a német imperializmus hagyományos képviselői ellen, akik úgy gondolták, hogy „Németország végső harcot vív a bolsevizmussal, és ezt a végső harcot végigviszik katonai és politikai téren is, majd ezután elkezdődik az újjáépítés korszaka és létrejön a szövetség az újjászülető nemzeti Oroszországgal. Ez a szövetség egy kontinentális tömböt hoz létre minden eljövendő időre, és sérthetetlen lesz. Ez egy kivételesen szerencsés társulás lehetne, lévén Oroszország mezőgazdasági, Németország pedig ipari állam, és e kettő eredményesen venné fel a harcot a világ többi részével"[12]. Csakhogy a náciknak nem volt szüksége sem szövetségre, sem tömbre egy nem kommunista Oroszországgal; ők arra törekedtek, hogy megsemmisítsék Oroszországot mint államot és az oroszokat mint népet, és arra, hogy a lakosságnak azt a részét, amelyet ésszerűnek látszott életben hagyni, a német gyarmatosítók rabszolgájává tegyék. „Mi ma nem azért viselünk »keresztes háborút« a bolsevizmus ellen, hogy örök időkre felszabadítsuk a »szegény oroszokat« a bolsevizmus alól, hanem hogy megvalósítsuk a német világpolitikát és védjük a Német Birodalmat"[13] – hangoztatta Rosenberg, és már ez az egy állítása is egyértelmű bizonyítéka lehetne a német propaganda fő tézisének hazugságára. Rosenberg véleménye szerint a német politika abban áll, hogy Oroszországot fel kell darabolni, a Szovjetunió területén létre kell hozni Moszkvával ellenséges nemzetállamokat, a „primitív Moszkvát" pedig „eltolni" Szibéria felé, merthogy ott a helye, és a terv megvalósításának első szakaszában az oroszok létének egyetlen értelme az, hogy etessék a németeket. „Ezeknek az éveknek a folyamán nem kétséges, hogy a német nép élelmiszer-ellátása lesz a legelső követelmény Keleten; a déli területek és Észak-Kaukázus kompenzációképpen köteles lesz élelmiszer termelni a német nép számára. Mi azonban semmiféle kötelezettséget sem vállalunk arra nézve, hogy gondoskodjunk az orosz nép ellátásáról e bőven termő vidékek termékeivel. Mi tudjuk, hogy ezt a kegyetlen szükségszerűség diktálja, ami nem ismerhet emberi érzéseket... Az oroszokra nagyon kemény évek várnak."[14] Az oroszokra nemcsak erőszak és fosztogatás várt, hanem az is, hogy célpontjává válik a német gyarmatosításnak: „Minden egyes embernek, aki ebbe az országba utazik – fogalmaz Rosenberg nyíltan és világosan –, tisztában kell lennie azzal, hogy hatalmas célt szolgál, és hogy a keserves kolonizációs munka éveit vállalja magára."[15]

A hódítók valódi viszonyulása „orosz testvéreikhez" a „felsőbbrendű lény" viszonyulása volt az „alsóbbrendű lényhez", a „felsőrendű ember"-é az

Heinrich Himmler, a fasiszta rémuralom egyik ideológusa és szervezője. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 316., 6. l. hátoldala.

„alacsonyrendű"-hez. Az egyik ember elpusztítása, a másik rabszolgasorba hajtása – ez volt az agresszorok igazi célja. „Az alsóbbrendű fajnak kisebb hajlék, kevesebb ruha, kevesebb élelem és kevesebb kultúra kell, mint a felsőbbrendű fajnak" – írta doktor Ley 1940 januárjában. Az alsóbbrendű fajnak mindenből kevesebb kell, de a legfontosabb szempont az, hogy ebből a fajból minél kevesebb maradjon – ez a logika vezette a nácikat. Hitler kijelentette: „Mi most annak kényszere előtt állunk, hogy csökkentsük a lakosság számát, mert ez része küldetésünknek, hogy megvédjük a német népet. Fejlesztenünk kell az elnéptelenítés technikáját... Szándékomban áll teljes faji csoportok kiirtása. És én pontosan ennek végrehajtására készülök. Őszintén szólva, ez az én feladatom. A természet kegyetlen, és ezért nekünk is kegyetleneknek kell lennünk. Ha én elküldhetem a német nemzet virágát a háború poklába, és a legcsekélyebb sajnálat sincs bennem a kiontott értékes német vérért, akkor magától értetődően minden jogom megvan rá, hogy megsemmisítsem az alsóbbrendű fajok millióit, akik úgy szaporodnak, mint a férgek!"[17]

Ami pedig azokat a „férgeket" illeti, amiket egyelőre nem taposott el a német csizma, nekik hasznot kellett hajtaniuk, mert egyedül ez igazolta jogosultságukat az életre. „A szlávok dolgozzanak nekünk. Ha már nem lesz rájuk szükségünk, akkor meghalhatnak" – összegezte a keleti területek politikáját Rosenberg egyik beosztottja[18]. Himmler még „ékesebben" fogalmazott: „Engem végképp nem érdekel egy orosz vagy egy cseh sorsa – tárta ki szívét az SS feje a beosztottjai előtt. – ...Hogy más népek jólétben élnek-e, vagy felfordulnak az éhségtől, az engem csak abból a szempontból érdekel, hogy kultúránknak szüksége van-e rájuk mint rabszolgákra; máskülönben ez engem semennyire sem érdekel.

Ha tízezer orosz nő esik össze a végkimerülésétől a tankelhárító árkok ásása közben, engem akkor is csak az fog érdekelni, hogy elkészül-e az a tankelhárító árok Németország számára... Az egész világon mi németek bánunk a legmegfelelőbb módon az állatokkal, úgyhogy ezekkel az emberállatokkal is megfelelő módon fognunk bánni, de bűnt követünk el a saját fajunkkal szemben, ha gondoskodunk róluk, és ezáltal olyan eszméket nevelünk beléjük, hogy fiaink és unokáink már nehezebben boldogulnak velük.

...Gondoskodásunk és kötelességeink tárgya a mi népünk és a mi fajunk, nekünk róluk kell gondoskodnunk és ennek tudatában kell gondolkodnunk, dolgoznunk és harcolnunk, semmi másért. Semmi más nem számít.

Azt akarom, hogy az SS pontosan erről az álláspontról közelítsen az összes idegen, nem germán nép problémájához, és főleg az oroszokéhoz. Minden egyéb elképzelés szappanbuborék, a saját népünk becsapása és a mielőbbi győzelem akadálya a háborúban.

...Ebben a háborúban egyetlen szempont lényeges: inkább az orosz pusztuljon, mint a német."[19]

Himmler azt javasolta, hogy azokat az oroszokat, akik rabszolgaként egyelőre szükségesek a felsőbbrendű árják számára, idomítani kell, mint cirkuszban a fenevadakat: „...Arra ügyeljetek, hogy mindig rátok nézzenek, hogy mindig a vezér szemébe nézzenek. Ez ugyanúgy van, mint az állatoknál. Ameddig az állat az idomár szemében néz, addig nem vetemedik engedetlenségre..."[20]

Alfred Rosenberg származására nézve balti német volt, Revelben (ma Tallinn) született 1883-ban, Rigában és Moszkvában tanult, és csak 1918-ban menekült Németországba. Gyűlölte Oroszországot és az oroszokat, és alighanem még jobban, mint Himmler vagy maga Hitler. Gyűlölte őket, mert félt tőlük, és ezért is igyekezett kompenzálni a felsőbbrendűség tudatával kisebbségi komplexusát. Amikor Rosenberget kinevezték a megszállt keleti területek birodalmi miniszterévé, aki a náci párt vezető ideológusi szerepére tört, lehetőséget kapott rá, hogy legkedvesebb eszméit hirdesse arról, hogy az „északi germán" faj az „uralkodó faj" minden másik faj, de legkivált az orosz fölött. Felszólította munkatársait: azon dolgozzanak, hogy „a német uralmat úgy gyökereztessék meg másutt. mint a világ legtermészetesebb dolgát, és mire a helyi lakosság ráébred helyzetére, akkor úgy lássa, hogy a számára legmegfelelőbb hatalom érkezett el... és számára nincs más kiút, mint hogy alávesse magát a németeknek". Oroszország lakói számára, állította Rosenberg, „az önkény és despotizmus lesz a legmegfelelőbb hatalmi forma", de mindenáron

Német röpcédula negatívja. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 182., 1. l.

éreztetni kell velük, hogy az igazi uruk érkezett el, akinek a hatalma szükségszerű és megváltoztathatatlan. („Az igazi uralom mindig úgy jelenik meg mint valami magától értetődő dolog. Amint elfoglalta pozícióját más népek fölött, rövid időn belül áthatja a szokásokat, a törvényeket és az irányítást, és mi örömmel kijelenthetjük, hogy a pozíció, amelyet katonáink elfoglaltak a legyőzött országokban, természetesnek hat, olyan, mintha már húsz éve ott lennének azokban a városokban és falvakban, a jelenlétük pedig egészen magától értetődő."[21])

Azokat a „munkatársakat, akiket Keletre irányítottak" alaposan felkészítették abból, hogy hogyan viselkedik egy német az oroszokkal szemben, hogy igazi urává váljék. Az „uralkodás" szabályait egy külön rendeletben fektették le, amely „A német magatartás 12 parancsolata Keleten és az oroszokkal való bánásmód" címet kapta. „Tekintettel rá, hogy az újraegyesített területeknek hosszú ideig kell erősíteniük Németországot és Európát, sok minden függ majd attól, hogy önök miként viselkednek ott – szólt az instrukció az új keletű gyarmatosítók számára. – Tisztában kell lenniük azzal, hogy önök egy teljes évszázadra szólóan a nagy Németország, a nemzetiszocialista forradalom és az új Európa zászlóvivői lesznek. Ezért méltóságuknak teljes tudatában meg kell hozniuk a legkegyetlenebb és legkíméletlenebb intézkedéseket is, amit csak az uralom megkövetel. Az egyéni jellemgyengeség feltétlenül visszahívást von maga után a megbízatásból. A visszahívás azzal jár, hogy az illető többé nem foglalhat el felelős posztot a birodalom határain belül."[22]

A fasiszták elképzelése szerint az uralmat gyakorló személy nem ismerhet szánalmat a rabszolgával szemben, de a kegyetlenség önmagában kevés; az uralkodás egy külön tudomány, aminek feltétlenül ismerni kell a törvényeit és szigorúan követni őket. A nietzschei tanokat követő epigonok parancsolat számba menő szabályai az alábbiak voltak:

„Rövid, érthető utasítások az alattvalóknak – parancs formájában.

Semmiféle magyarázat és megokolás, hogy munkatársainkban mindig a főnököt lássák az oroszok.

Bajtársiasság a németek között... Ha okkal elégedetlenek valamelyik német társuk viselkedésével, azt soha ne mutassák ki az oroszok előtt.

... Az oroszokkal szemben mindig elzárkózónak kell lenni.

Az oroszokkal szemben a hibákhoz is ragaszkodni kell, ha azokat német személy követte el.

... Ne beszéljenek, hanem cselekedjenek. Az oroszokkal soha nem szabad »szóba állni«, sohase próbálják meggyőzni őket szóval. Ő ügyesebben csavarja a szót, mint önök, mert ő született dialektikus, és örökölte »hajlamát a filozofálgatásra«. Minél kevesebb szó és minél kevesebb vita. A cselekvés a fontos. Az orosznak csak a tett imponál, mert természeténél fogva nőies és szentimentális...

Ezért az oroszok előtt nem szabad olyan benyomást kelteni, hogy önök ingadoznak. Mutassák azt, hogy önök a tettek emberei, akik minden vita, mindenféle hosszas, terméketlen beszéd és okoskodás nélkül készítik elő és hozzák meg a szükséges intézkedéseket. Ez esetben az orosz készségesen engedelmeskedni fog.

...Különösen ne legyenek soha lágyak és érzelgősek. Ha az oroszokkal együtt siránkoznak, akkor ő boldog lesz, mert ettől kezdve fölényben érzi majd magát. Mivel az orosz a természeténél fogva nőies, a férfias dolgokban is mindig a gyarlóságot keresi, hogy lehetősége legyen a férfiasság lekicsinylésére. Önök legyenek mindig férfiasak, őrizzék meg nordikus higgadtságukat.

...Tartsák távol magukat az oroszoktól, mert ők nem németek, hanem szlávok. Ne vetemedjenek arra, hogy oroszokkal iszogatnak. Ne kezdjenek viszonyt az önökhöz tartozó vállatoknál dolgozó asszonyokkal és lányokkal. Ha leereszkednek az ő színvonalukra, akkor elveszítik tekintélyüket az oroszok előtt...

...Óvakodjanak az orosz szellemiségtől... Az a szellemiség különös igézettel és művészettel képes hatni a német jellemre. Ez a képesség ott lakozik az orosz férfiban és még inkább az orosz nőben.

...Mi nem akarjuk az oroszokat a nemzetiszocializmus útjára terelni, mi csak a fegyvereiket akarjuk a saját kezünkben tudni. Önöknek kötelessége, hogy meghódítsák a fiatalságot, megmutassák neki, hogy mi a feladata, közben legyenek energikusak és büntessék kíméletlenül, ha ezeket a feladatokat szabotálja vagy nem teljesíti."[23]

A hitleristák persze nemcsak a fiatalságot akarták „meghódítani" és „kíméletlenül büntetni", hanem mindenkit, aki nem volt hajlandó kutya módjára

engedelmeskedni az újonnan megjelent gazdáknak. „Amelyik polgár fegyvert fog, az a nemzetközi jognak megfelelően az életével lakol" – figyelmeztették és rémisztgették a Don melléki megszállt kerületek lakosságát a hódítók propagandafelhívásai[24]. Ám még ebben a nyers kijelentésben is ott lappangott a nyilvánvaló hazugság – a németeknek eszük ágában sem volt, hogy a nemzetközi jogra ügyeljenek. A Szovjetunió megtámadása után néhány hónappal Rosenberg az egyik direktívájában ezt írta elő a megszállt keleti területek parancsnokságának: „A szárazföld harcok folyamán a hágai konvenció rendelkezéseit teljes mértékben figyelmen kívül kell hagyni, mert a Szovjetuniót meg akarjuk semmisíteni... Ezért bármilyen eljárás megengedhető, ha azt a német vezetés szükségesnek és célszerűnek ítéli."[25] Ha a megszállt területek polgári lakossága ellenállt a német hatalomnak, akkor annak elnyomására a megszállóknak megvolt a saját náci „joga".

Még a Szovjetunió megtámadása előtt, 1941. május 13-án Wilhelm Keitel, a német fegyveres erők tábornoki törzskarának vezetője parancsot adott ki „A különleges bírói hatáskörről a Barbarossa-területen" és „a csapatok különleges intézkedéseiről", ahol külön kitért rá, hogy a küszöbönálló hadjáratban „a hadsereg meg fogja védeni önmagát bármilyen fenyegetéssel szemben a polgári lakosság részéről, és kíméletlenül fellép ellene". Ennek megfelelően „azokat a bűnügyeket, amiket az ellenség polgári személyei követtek el" német katonák ellen, még a katonai és a tábori bíróságok hatásköréből is kivonták, a „már kellő mértékben megengesztelődött" kerületek lakosság ügyeiben pedig a hadbíróság döntött. A „megengesztelés" eszközei a következők voltak:

„A csapatok kötelesek a partizánok kíméletlen megsemmisítésére, akár harcban, akár menekülés közben.

Minden egyéb támadást, amit ellenséges polgári személyek követnek el a német fegyveres erők katonái vagy kisegítő személyzete ellen, a csapatok a helyszínen torolják meg a legkegyetlenebb módon, a támadók teljes megsemmisítésével.

Ott, ahol hasonló intézkedések még nem léptek életbe, vagy alkalmazásuk eleinte nem lehetséges, a bűncselekménnyel gyanúsított elemeket haladéktalanul át kell adni bármelyik tisztnek, aki majd dönt, hogy kivégezteti őket, vagy sem.

Azokkal a településekkel szemben, ahonnan hitszegő és áruló támadások indulnak a német hadsereg egységei ellen... haladéktalanul tömeges megtorló

intézkedéseket kell foganatosítani, ha a körülmények nem engedik meg, hogy rövid időn belül kiderítsék a gonosztevők konkrét kilétét."

Ily módon a polgári személyek kivégzése ítélet nélkül és a tömegméretű megtorló akciók törvényesnek és szükséges gyakorlatnak minősültek. Ugyanakkor a német katonák bármilyen erőszakos cselekménye a békés lakosság ellen büntetlen maradt a törvény szerint. „Nem kötelező eljárás kezdeményezése sorkatonák vagy a segédszemélyzet tagjai ellen, ha olyasmit követnek el, ami más körülmények között katonai bűnténynek vagy kihágásnak minősülne – állt az utasításban. – A bírói vezető csak az olyan, a polgári lakosság kárára elkövetett bűnesetek kivizsgálását rendeli el katonai bíróságon, ha azt a katonai fegyelem fenntartása vagy a csapatok biztonsága követeli meg", mert „a polgári személyek vallomásának hitelessége erősen kétségbe vonható, és csak fenntartással vehető figyelembe"[26].

Ez az általános emberi jogok tekintetében megdöbbentően cinikus parancs korántsem volt kirívó eset: a Szovjetunió megtámadása után a Wehrmacht parancsnoksága számos hasonló tartalmú rendeletet adott ki. Így például 1941. július 23-án az OKW „A keleti hadműveletek folytatásáról" szóló direktívájának mellékletében ez olvasható: „A biztonság őrzésére rendelt csapatok létszáma a meghódított területek kiterjedtségére való tekintettel csak abban az esetben lesz elegendő, ha bármifajta ellenállást nem a bűnösök jogi úton való számonkérésével próbálunk elfojtani, hanem ha a megszálló hatalmak akkora félelmet keltenek lakosságban, hogy csírájában öli meg a kedvet az ellenszegülésre. Az adott parancsnokságok az alájuk rendelt csapategységekkel közösen kötelesek kerületeikben felelősséget viselni a nyugalomért. A parancsnokok a kiegészítő őregységek bevetése nélkül, megfelelő drákói intézkedésekkel kötelesek megtalálni az eszközöket a rend és biztonság fenntartására saját körzeteikben."[27]

1941. december 7-én azután Keitel aláírta azt a parancsot is, amelynek címe – „Sötétség és homály" – önmagáért beszél. A parancs a megszállt területek lakosságának tökéletes elrettentését és az ellenállás minden eszközzel való elfojtását írta elő, a következő irányelvek szerint:

„I. A megszállt területeken a polgári személyek által elkövetett bűncselekményekkel szemben, amelyek német nemzetiségű személyek, a birodalom vagy a megszálló hatalmak ellen irányulnak, vagy a biztonságukat vagy a harckészültségüket veszélyeztetik, elvben a halálbüntetés a célszerű.

A magyar csapatok által elfogott szovjet partizánok. Don-vidék, 1942 nyara. HTM 34.430.

II. Az első bekezdésben említett bűncselekmények tárgyalását csak abban az esetben kell lefolytatni a megszállt területeken, ha megvan a valószínűsége, hogy a bűnösökre, de legalábbis a főbűnösökre kimondható a halálos ítélet, és ha a bírósági eljárás és a halálos ítélet végrehajtása a legrövidebb idő alatt megtörténik. Ellenkező esetben a bűnösöket, de legalábbis a főbűnösöket Németországba kell szállítani.

III. A Németországba szállított bűnösöket csak akkor kell átadni a hadbíróságnak, ha azt komoly katonai érdekek indokolják...

IV. A megszállt területek parancsnokai és bírói vezetői saját hatáskörükön belül személyes felelősséget viselnek a jelen parancs végrehajtásáért..."

Másképp fogalmazva, a szabály az ítélet nélküli kivégzés volt, a kivétel pedig a bírói tárgyalás, aminek mellesleg minden esetben ugyanúgy halálbüntetéssel kellett zárulnia.

A megszállt területek lakóinak kivégzése nemcsak a katonai bíróságoknak volt bevett gyakorlata, hanem a náci megszállók polgári „igazságszolgáltatásának" is.

A keleti megszállt területek birodalmi minisztere, Rosenberg 1942. február 17-én így rendelkezett:

ПАРТИЗАНЫ! Если вы еще будете нападать на украинские деревни и грабить их, знайте, что ВАШ НАРОД БУДЕТ УМИРАТЬ ОТ ГОЛОДА.

УКРАИНЦЫ! Когда партизаны снова придут грабить ваши деревни, сообщите об этом сейчас же ближайшей венгерской или немецкой охране и мы спасем вас от голодной смерти.

Ez az igazolvány jogot ad arra, hogy egyenkent vagy csoportosan átlépjétek a frontot és megadjátok magatokat a Magyar Hadseregnek.
Эта листовка служит пропуском для перехода к нам в венгерскую армию в одиночку и группами.

Partizánellenes magyar röplap. 1942 nyara. 5535/Ny.t.

Смерть немецким оккупантам!

СЛУШАЙТЕ ВСЕ!

Красная Армия победоносно наступает на всех фронтах. Немцы отступают на Запад, оставляя сотни тысяч своих трупов, технику и вооружение. Близится час полного разгрома гитлеровской грабьармии

Чтобы заменить свои огромные потери, немцы пытаются создать новые отряды полиции и казачества. Они посылают вас на фронт, чтобы убивать своих братьев. Они хотят сделать вас изменниками Родины.

Многие из вас поняли свое предательство и перешли к нам. В январе 1943 г. в г. Столин на нашу сторону перешли с оружием 112 полицейских. В м. Морочно, м. Городно, с. Речица перешли с винтовками на сторону красных партизан 80 полицейских и казаков.

Вместе с нами беспощадно бьют фашистских гадов бывший полицейский Михаил Черняков и казак Виноградов. Оба они за боевые заслуги представлены к правительственной награде.

Родина дает вам возможность вернуться к честной трудовой жизни, — путем оказания помощи и участия в самой партизанской борьбе Но горе тому из вас, кто не послушается голоса своего народа, кто станет на службу фашистам, кто поднимет оружие против нас — тот изменник Родины, его вместе с семьей ожидает позорная смерть.

Их сотрет с земли рука партизана или красноармейца.

ЗАПОМНИ, приговор Советского народа:
Смерть изменникам Родины!
Смерть немецким палачам и их лакеям!

ПРОЧИТАЙ И ПЕРЕДАЙ ДРУГОМУ

3 февраля 1943 г. Издание газеты „ПАРТИЗАН" 0707-77.

„Hallja meg mindenki!" Szovjet partizánok által terjesztett röplap. 1943. február 3. 6759/Ny.t.

Magyar gyalogsági támadás egy Don-vidéki falu ellen. 1942. HTM 50.481.

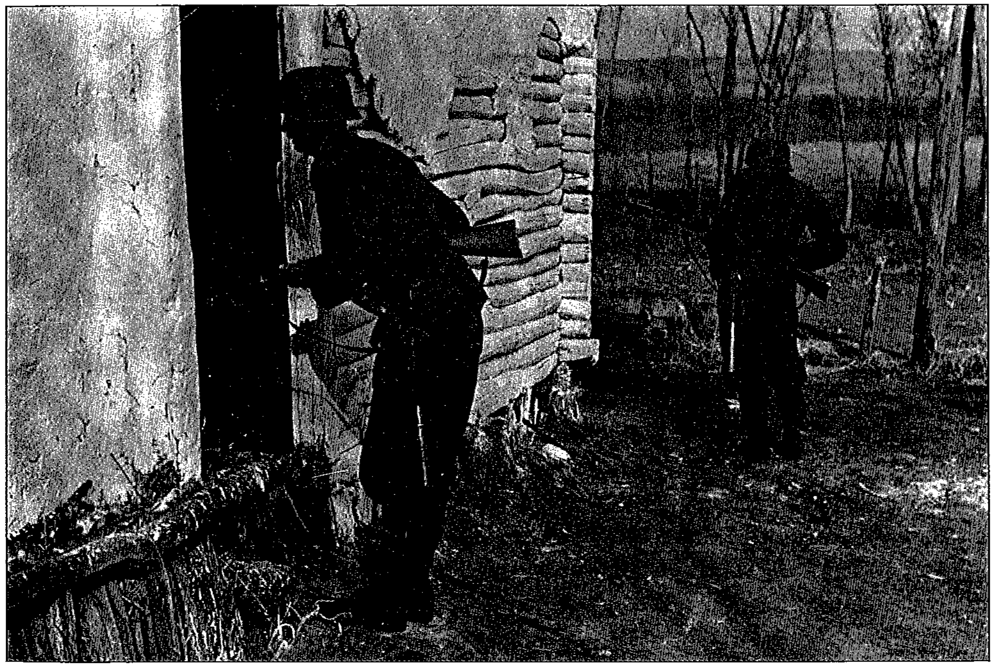

Magyar egységek partizánvadász akciója a Donnál. 1942. október 8. HTM 50.700.

Magyarok szovjet partizánnőket hallgatnak ki. Don-vidék, 1942. HTM 50.690.

„1. § Halálbüntetés, kevésbé súlyos esetekben kényszermunka jár annak: aki a megszállt keleti területeken erőszakos cselekményt követ el a Német Birodalom felső hatóságai ellen; aki erőszakosan lép fel német vagy német nemzetiségű állampolgárokkal szemben azok német mivolta miatt; aki erőszakot alkalmaz a német hadsereg katonái vagy nem katonai szervezeteinek – mint a német rendőrség, a segéderők, a német hatóságok munkaügyi hivatala – tagjaival, a NSDAP hivatalaival vagy szervezeteivel szemben; aki felszólal vagy bujtogat a német hatóságok által kiadott utasítások vagy rendelkezések betartása ellen; aki szándékosan kárt tesz a német hatóságok ingó vagy ingatlan javaiban; aki németellenes szándékkal lép fel vagy támogatja a német hatóságok által betiltott szervezeteket; aki felforgató és izgató cselekményekben való részvételében vagy egyéb magatartásában nyilvánít németellenes nézeteket, vagy csorbítja a német állam vagy a német nép tekintélyét; aki szándékos gyújtogatás által tesz kárt német tulajdonban és német vagy német nemzetiségű személyek testi épségében.

2. § Halálbüntetés, kevésbé súlyos esetekben kényszermunka jár annak, aki az 1. §-ban felsorolt bűnesetek alá eső cselekményeket elnézi, hagyja magát megvesztegetni, felajánlja szolgálatait vagy hasonló ajánlattal áll elő; akinek biztos tudomása van hasonló bűncselekményekről vagy bűncselekmények tervéről abban a pillanatban, amikor még a veszély elhárítható volna, és tudatosan nem értesíti róla időben a helyi német hatóságokat vagy a személyt, akit a veszély fenyeget.
3. § Halálbüntetés jár az első és második §-ban nem minősített és az általános német büntetőjogi törvények és a német hatóságok rendelkezései szerint halállal nem büntetendő cselekmények elhallgatása esetében is, ha az aljas szándékról tanúskodik, vagy más okokból tűnik különösen súlyosnak; ilyen esetekben kiskorú személyekkel szemben is halálbüntetés alkalmazandó...”[29]

Az ilyen „törvények” által vezéreltetve tehát bízvást el lehetett ítélni a megszállt területek bármely lakosát, például ha elmulasztja jelenteni, hogy „a német állam vagy a német nép tekintélyének csorbítására irányuló magatartást”

Egy partizán kihallgatása. Don-vidék, 1942. október 20. HTM 50.691.

Partizáncsoport felderítés közben. 1942–1943. tél. GAVO, No. 0-8825.

Magyar járőrök szovjet partizánokat ejtenek foglyul. Don-vidék, 1942–1943 tél. HTM 34.437.

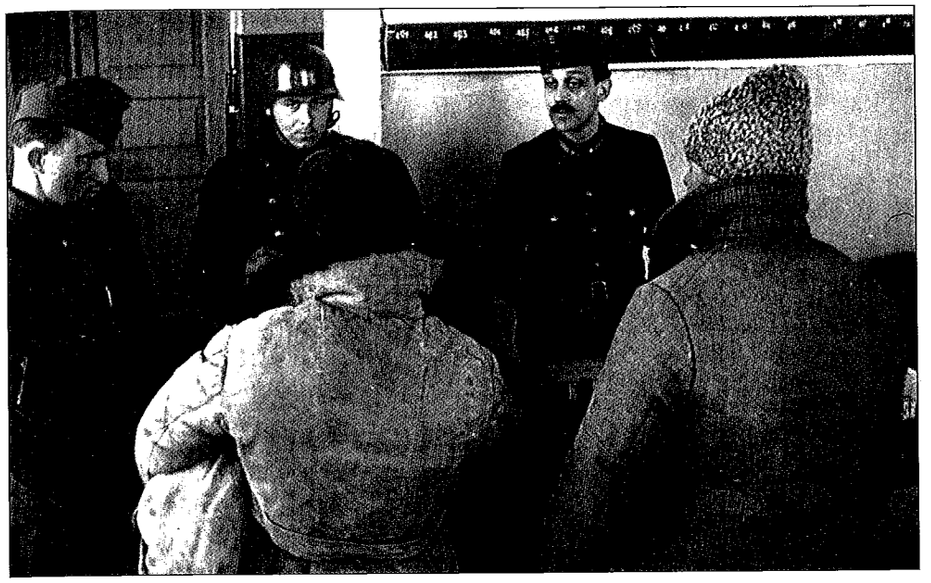

Magyarok elfogott szovjet partizánokat hallgatnak ki. Don-vidék, 1942–1943. tél. HTM 34.434.

tapasztalt, vagy „aljas indítékért" vagy egyszerűen „más okokból", amiket nem neveztek meg, és senki előtt sem voltak ismeretesek. Ekképpen festett a német-fasiszta hódítók által elhozott „szabadság" Oroszországban, amiről propagandájuk oly hangosan zengett, amikor „a letűnt bolsevista terrorral és erőszakkal" a bölcs és humánus német közigazgatás „rendjét és biztonságát" állították szembe. Csakhogy bárhogy iparkodtak is a lélektani hadviselés szakértői Josef Goebbels, Alfred Rosenberg, Hasso von Wedel és mások hivatalaiban, a „felszabadítás" propagandája nemigen volt képes hatni, mert az a kép, amelyet a megszálló hatalmak által lépten-nyomon kiragasztott felhívások és hirdetmények festettek a kommunista „rabszolgaság"-ról, „despotizmus"-ról, „kémkedésről és terror"-ról, szemben az ígéretes „szabadságról", olyannyira élesen ellentmondott a valóságnak, hogy az emberek emlékezetében a szovjethatalomban megismert, korántsem felhőtlen élet könnyűnek és voltaképpen boldognak is tetszhetett.

Azt leszámítva, hogy számos és sokféle hasonló tartalmú hirdetmény látott napvilágot, abban mind megegyezett, hogy parancsoló hangvételével a lakosság megfélemlítésére törekedett. A „német csapatok által elfoglalt területek lakosságához" szóló egyik hirdetmény arról biztosított mindenkit, hogy „a német hadsereg uralma alatt az önkény helyébe a rend lép", ami a következőképpen

Партизаны!

Ваши семьи находятся в безопасности, под нашим покровительством.

ПЕРЕХОДИТЕ К НАМ В БЛИЖАЙШУЮ ВОИНСКУЮ ЧАСТЬ! Переходите со своим оружием или спрячьте его вблизи места вашего перехода.

Не верьте лживой советской агитации, старающейся оклеветать германскую армию! **Каждый перебежчик встречает у нас хорошее к себе отношение.** Спросите об этом любого жителя вашей местности.

При необходимости мы дадим вам и вашим семьям местожительство в деревнях недоступных партизанам.

ГЕРМАНСКОЕ КОМАНДОВАНИЕ.

ЭТА ЛИСТОВКА СЛУЖИТ ПРОПУСКОМ ДЛЯ НЕОГРАНИЧЕННОГО ЧИСЛА ПЕРЕБЕЖЧИКОВ

Dieses Flugblatt gilt als Passierschein

Német röpcédula és frontátlépési igazolvány. 1942. 55.38.1/Ny.t.

megy majd végbe: „Saját köreitekből olyan ismerőst válasszatok sztarosztának, aki élvezi a bizalmatokat. Az ő dolga lesz, hogy a német parancsnokság berendezkedéséig összeírja a falutok lakóit. Óvakodjatok minden gyanús idegentől, és jelentsétek föl a legközelebbi német egységnél." A németek a rend megtestesítői, állította a „hirdetmény", ők szigorú, de igazságos urak, akik nem fogják büntetni engedelmes jobbágyaikat, ha nem követnek el bűnt, nem úgy, mint a régi gonosz urak, azok a vérszívó zsidók és kommunisták. „A zsidó-bolsevista elnyomók hosszú éveken át uralkodtak rajtatok és szipolyozták ki erőiteket – bizonygatta a Wehrmacht propagandaszolgálatának valamelyik beosztottja, aki szerényen úgy írta alá fogalmazványát, hogy »a német főparancsnok«. – Mindaz, amit nektek a német katonákról és a nemzetiszocialistákról meséltek, nem más, mint aljas hazugság. de most személyesen győződhettek meg róla, a német katonák milyen remekül bánnak veletek."[30]

A Don menti kerületek lakosságához intézett másik felhívásban valaki a megszállók szövetséges parancsnokságáról ezt közölte: „A német és a vele szövetséges csapatok által elfoglalt kerületekben a legfőbb hatalom a katonai parancsnokságok kezében összpontosul. Az ő utasításait mindenki köteles pontosan betartani." A felhívás számtalan előírása között a következőket érdemes megjegyezni:

„I. 1. Az életével fizet az, aki cselekedetével kárt okoz a német vagy a vele szövetséges csapatoknak; aki a német vagy a vele szövetséges csapatok létesítményeit megrongálja vagy szabad prédául hagyja; aki szabotázst követ el...

I. 6. Aki a termés, a gabonatartalékok, a távközlési eszközök vagy a létfontosságú berendezések megsemmisítésére vagy megrongálására vetemedik, vagy aki károkat idéz elő a gazdasági javakban, az az életével lakol...

II. 3. Az istentisztelet és a vallási ünnepek megtartása teljes mértékben szabad mindenki számára, minden más nyilvános gyülekezés tilos...

II. 5. Valamennyi, mindkét nembeli zsidó jobb és bal karján is köteles Dávid-csillagos szalagot viselni. A zsidók nem hagyhatják el lakóhelyüket. A mindkét nembeli zsidók, 16-tól 50 éves korukig a polgármesternek a munkakötelezettségről szóló rendelkezése alá esnek."[31]

Mindezek azonban csak szelíd szóvirágok voltak a helyi megszálló hatalmak által kiadott hasonló hirdetményekhez képest, amik sokkal nagyobb számban jelentek, és konkrétabban fogalmazták meg fenyegetéseiket. Például a magyar katonai parancsnokság egyik hirdetményében részletesen felsorolták, hogy mi minden vonhat halálbüntetést maga után:

„...2. Aki az egyik faluból átmegy a másikba.

3. Akit az utcán találnak 21 és 4 óra között.

4. Akinél fegyvert, lőszert és hasonlót találnak, és azt is, akik magánál ilyesmit rejteget.

5. Aki ételt vagy szállást ad olyan személynek, aki nem a falujában lakik.

... Ha csak egyvalaki is megszegi a parancsot, akkor a környező falvak lakossága ki lesz telepítve és be lesz zárva a kurszki táborba."[32]

A magyar parancsnok közzétett még egy másik „proklamációt" is:

„1. Egyetlen lakosnak sincs rá joga, hogy városát vagy faluját különleges engedély nélkül elhagyja. Az engedélyt a helyi Magyar Parancsnokság adja ki. Azok a személyek, akik engedély nélkül hagyják el a várost, úgy tekintendők, mint partizánok, és felakasztjuk őket...

4. A propagandatartalmú sajtótermékeket 24 órán belül mindenki köteles beszolgáltatni. Azok a személyek, akik nem teljesítik ezt a kötelezettségüket, haladéktalanul fel lesznek akasztva.

5. Közutak, vasút, hidak, házak és távközlési eszközök rongálása szabotázsnak minősül, a bűnösöket pedig mindenfajta ítélet nélkül agyonlőjük.

6. Minden magyar katona meggyilkolásáért vagy az ellene irányuló gyilkossági kísérletért halálbüntetés jár. Továbbá minden megölt katonáért 100 lakost túszként kivégzünk, a falut pedig felgyújtjuk.

7. A Magyar Parancsnokság által felállított rendőrségnek és a sztarosztának mindenki engedelmeskedni köteles.
8. Minden egyes város és falu területén csak helybéli lakosok tartózkodhatnak. Minden gyanús vagy újonnan felbukkant személyről jelentést kell tenni a Parancsnokságnak. Azokra a személyekre, akik ezt elmulasztják, letartóztatás és büntetés jár...
10. A polgári lakosságnak tilos a katonák számára kijelölt és különleges jelzéssel ellátott kutak használata, vagy akár az, hogy a kutak közelébe menjenek. A kutak közelében talált személyeket helyben kivégezzük.
11. A földeken dolgozó személyek minden körülmények között kötelesek maguknál tartani a Helyi Parancsnokság által kiadott iratokat, amellett minden egyes iraton ott kell, hogy legyen jobb kezük nagyujjának lenyomata...
14. Az útjelző oszlopokról szigorúan tilos eltávolítani a Parancsnokság által kitett táblákat. A tettesek halálbüntetéssel lakolnak.
15. Minden zsidó 24 órán belül köteles bejelenteni magát a Katonai Parancsnokságnál. Ha ezt elmulasztja, kivégzik, továbbá azokat az oroszokat is, akik zsidókat bújtatnak, vagy akár csak beszélnek velük...
20. Mindenki köteles betartani az elsötétítési rendeletet. Aki elmulasztja az elsötétítést, azt úgy tekintik, mint kémet, és halálbüntetés vár rá.
21. Minden kutyát be kell zárni a házba. A házon kívül talált kutyákat lelőjük.
Felhívom a teljes lakosság figyelmét a fenti utasítások betartására. Az utasítások be nem tartása szigorú büntetéssel jár."[33]

Ezek szerint tehát a „felszabadított területek" lakosait agyon lehetett lőni, és a szó legszorosabb értelmében úgy, mint a kutyákat, és nemcsak akkor, ha valamilyen ellenállást próbáltak tanúsítani a megszálló hatalmakkal szemben, hanem egyszerűen azért is, mert odament a tulajdon kútjához, vagy világot gyújtott saját házában. Az ellenállókhoz, különösen, ha fegyver is volt a kezükben, a megszállók nemcsak gyűlölettel, hanem rettegéssel is viszonyultak, és a rájuk vonatkozó büntető intézkedések még borzalmasabbak voltak.

A „partizán" kategóriába az emberek legszélesebb és legkevésbé meghatározott körét lehetett sorolni. A Szovjetunió ellen indított háborút megelőzően a német katonai ügyészek és hírszerző tisztek instrukciók tömegét kapták Müller Gruppenführertől, aki többek között kijelentette. „Az ellenállók egy

fajtáját mindenáron meg kell semmisíteni. A kártékony ideológiák hordozóit nem őrizgetni kell, hanem likvidálni. A »partizán« fogalmába tartozik mindenki, aki polgári személy létére maga nehezíti vagy más személyek felbujtásával akadályozza a német fegyveres erők működését (például felbujtók, röplapterjesztők és olyan személyek, akik nem teljesítik a német hatóságok rendelkezéseit, gyújtogatók, útjelző táblák, készletek stb. rongálói)."[34] Később már maga a „partizán" szó is olyan kínos érzelmeket váltott ki a megszállókból, hogy 1942 júliusában Himmler hivatalos leiratában már a „bandita" szót használta helyette[35].

Ma már tudjuk, hogy Keitel még a Szovjetunió megtámadása előtt a Barbarossa-terület különleges bírói jogköréről szóló utasításában elrendelte „a partizánok kíméletlen megsemmisítését". Az OKW tábornoki törzskarának vezetője ugyanezt fogalmazta meg 1941. szeptember 16-án kiadott parancsában is. „Emellett tudomásul kell venni – állt a parancsban –, hogy adott országokban az emberi életnek semmiféle értéke sincs az esetek többségében, úgyhogy a megfélemlítés csak a különlegesen kegyetlen intézkedésekkel érhető el. Minden német katona életének kioltásáért nagyjában és egészében 50-100 kommunistának kell az életével lakolnia. Az ilyen büntetések alkalmazásával még inkább fokozható a megfélemlítés hatása."[36]

Látható tehát, hogy a fent említett magyar parancs a békés lakosság köréből szedett 100 túsz kivégzéséről minden meggyilkolt „honvédért" a „nagy testvérek" által hirdetett felfogás továbbfejlesztése volt a magyar megszállók részéről. „Alkotó módon" viszonyultak a kérdéshez az olasz betolakodók is: a 8. olasz hadseregben különleges egységek is vonultak – a hegyivadász zászlóaljak, amelyeknek egyedüli feladatuk a partizánok elleni harc volt. Az olasz alpesi hadtest minden hadosztályánál alakult „vadászkülönítmény ". Ezek a különítmények közvetlenül a hadtestparancsnokság alá tartoztak. „A teljes különítményt – szólt a parancs – önkéntesekből kell kiállítani. Bárki jelentkezhet, beleértve a segédszolgálat tagjait is ... A »vadász« feladata megköveteli a kiváló, energikus, bátor, agresszív természetű személyek kiválogatását ... A »vadászegység« tagjának lenni megtisztelő cím."[37]

A parancs mellékletében olvashatók azok az irányelvek, amelyek pontosan meghatározzák a „vadász" feladatait:

„A környék alapos felderítését követően csapdákat és leshelyeket állít mindenütt, ahol várható az ellenség felbukkanása; éjszaka aknákat helyez el azokon az utakon, amelyeken az ellenség jár, vagy falusi hidak közelében, amiket

az ellenség mindig igyekszik felégetni, az erdőszéleken, faluvégeken, ahol a polgárok közlései szerint a banditák élelmiszerbázisai vannak...

Abban az esetben, amikor meglepetésszerű rajtaütés nem lehetséges, például helyi lakosok váratlan és esetleges megjelenése miatt, az adott helyszínt azonnal el kell hagyni, hacsak nincs mód az illetéktelen tanúk megsemmisítésére...

A sikeres akció után a vadászok kötelesek pihenésre visszatérni állandó szálláshelyükre. A pihenés időszakára gondoskodni kell a vadász bőséges ellátásáról, hogy kellő mennyiségű élelem álljon rendelkezésükre."[38]

Ennek értelmében a „legagresszívabb természetű" olasz katonák közül kikerült önkéntesek valódi vadászatot voltak kötelesek folytatni a partizánokra, emellett nemcsak őket, hanem a békés lakosság (amely közvetve ugyan, de ki volt téve a veszélynek, amit a „vadászok" idéztek elő utak, hidak, erdőszegélyek és faluhatárok elaknásításával) köréből odatévedt „illetéktelen tanúkat" is meg kellett semmisíteniük, amiért nekik kivételes ellátás járt, és ráadásul a „megtisztelő cím" is.

A megszállók hamar felismerték, hogy csak akkor lehetnek sikeresek a népi ellenállás elfojtásában, ha a partizánok nélkülözik a helyi lakosság támogatását. Ezért a megszállók propagandája hatalmas erőfeszítéseket tett, hogy a „korbács és mézeskalács" módszerével elrettentse a hazafias lelkületű polgárokat, amellett ösztönözze az árulást. „Aki a szovjet hadsereghez vagy a partizánokhoz tartozó személyeket rejteget vagy bármilyen más módon támogat, az a halálbüntetés veszélyének teszi ki magát" – hangzott a megszállók egyik felhívásában. Közvetlenül a „korbács" után jött a „mézeskalács": „A partizánok elleni harcért földjuttatás és pénzjutalom jár."[39]

Azért az efféle kiáltványokban jóval gyakoribb volt az elrettentő fenyegetés, mint az árulók kecsegtetése. „Tartózkodjatok a provokátoroktól! Aki a polgárok közül fegyvert fog, az a nemzetközi jog szerint az életével fizet"[40] – figyelmeztették a megszállók a „bolsevizmus alól felszabadított területek férfi és női lakosságát", szem előtt tartva természetesen az agresszorok saját „jogi" normáit. „Ne hallgassatok a felbujtó elemekre – tanácsolták. – Aki partizánokkal tart kapcsolatot, aki szállást vagy élelmet ad nekik, arra kivégzés vár! A lázadóknak és partizánoknak a legrettenetesebb büntetésben lesz részük."[41] A magyar katonai parancsnokság halállal fenyegette mindazokat, akik rejtőzködő idegenek és partizánok tartózkodási helyéről tudnak, és mégsem jelentik haladéktalanul, akárcsak azok, akik „bizonyos jelek alapján vagy

bármilyen más módon magukra vonják a partizánság gyanúját"[42]. A magyar kommendatúra kitért a részletekre is: „Kommunisták, partizánok és hadifoglyok nem léphetnek be magánszemélyek házába. A lakosság számára tilos, hogy ezeknek bármilyen rendű és rangú segítséget nyújtson, vagy bármilyen felvilágosítás adjon. Aki tudomást szerez, partizánok, kommunisták és hadifoglyok tartózkodási helyéről, az köteles haladéktalanul értesíteni a Parancsnokságot. Az értesítés elmulasztása halálbüntetést von maga után."[43]

A megszállók partizánellenes röpiratsorozata a lélektani hadviselés némileg árnyaltabb eszközeivel élt. A „Part." jelzéssel ellátott röplapokon nemcsak a legszörnyűbb büntetésekkel fenyegették a polgári lakosságot, ha segíti a partizánokat. A németek állítása szerint a lakosságban rögzült a vélemény, hogy a partizánok ellenségek, akik cselekedeteikkel közvetlenül veszélyeztetik tulajdonukat és biztonságukat, mindamellett „ki is tesz őket" a megszálló hatalmak megtorlóakcióinak, amelyek kénytelenek ezzel élni, félretéve a lakosság iránt táplált minden rokonszenvüket. Például „A bolsevikoktól megszabadított területek békeszerető lakosságához" intézett röpcédulán ez volt olvasható:

„A fejünk fölött kavargó háborús forgatag nem okozott annyi szenvedést és keserűséget, mint amennyit a partizánok a maguk bűnös tevékenységével. A lakosság egy része általában nem érezte saját bőrén a katonai cselekményeket, de a partizánok rájuk is a háborús fenyegetés veszélyét hozzák. A Német Hadsereg hamarosan minden rendelkezésére álló eszközzel nekilát a partizánbandák végleges felszámolásának. Ti is működjetek közre, segítsetek ebben! Máskülönben azt kockáztatjátok, hogy mindent elveszítetek, ami a tietek, de még az életeteket is! Ne hagyjátok, hogy a sztálini bandák rátok ijesszenek! Értesítsétek a német hatóságot mindenről, ami a tudomásotokra jut a partizánbandák cselekedetei és szándékai felől!"[44]

Egy másik partizánellenes röpcédula, ami az „orosz keresztény polgárokat" szólította meg, azt adta hírül, hogy „az ejtőernyősöktől támogatott partizánbandák... egyre arcátlanabbakká válnak, nem nézve a Német Parancsnokság remek viszonyát a felszabadított területek lakosságával". A partizánoknak nincs miben reménykedniük, mert teljesen magukra maradtak, a Wehrmacht pedig szinte kizárólag az ő megsemmisítésükkel foglakozik. „Mi ki fogjuk irtani a béke és a rend e háborgatóit – fenyegetőzött a szerző, akaratlanul is beleszámítva ebbe a „mi"-be a megszállt területek teljes lakosságát, eltekintve persze a partizánbarát „szakadároktól". – Igenis hogy most, amikor... hazánkban kialakulóban van az élet új rendje, most kell megsemmisíteni ezeket a gonosztevőket.

Az is bűnhődni fog, aki nem mer aktív ellenállást tanúsítani a sztálini bandi-
tákkal szemben, vagy még segít is nekik. E gonosztevők cinkosai elveszítik há-
zukat, gazdaságukat és földjüket!" „Ismerjétek fel ellenségeiteket! – szólít fel
ugyanez a röpcédula; „a németek elhozták magukkal a rendet és a békét", és
a hitleristák véleménye szerint a partizánok, Sztálinnak ezek a szolgái, a sza-
badság legádázabb ellenségeiként lépnek fel, és leginkább tőlük kell megvéde-
ni a szabadságot és a rendet. Az egész népnek fel kell sorakoznia az ellenállási
mozgalom mögé – de természetesen a hódítók, és nem a partizánok oldalán:
„Álljatok ellen a partizán bitangoknak. Mutassátok meg a németeknek, hogy
hol vannak a rejtekhelyeik. Üssétek halálos ellenségeiteket, ahol csak éritek!"[45]

„A harc a saját földért, a szabadságért nem más, mint a harc a németek
oldalán a partizánok ellen, és ebben a szent háborúban nem szabad könyörü-
letet tanúsítani az elvetemült ellenség és annak aljas bűnsegédeivel szemben"
– volt a fasiszták soron következő mítosza. A Wehrmacht propagandistái itt
már a fogalmak meghamisításával és a szavak jelentésének elferdítésével is él-
tek a Don-vidék elfoglalt kerületeinek lakossága ellen folytatott információs-lé-
lektani hadviselésükben. Hasonló fogásokat alkalmaztak azokban a propagan-
daanyagokban is, amelyekkel a partizánokat próbálták befolyásolni: „Titeket
Sztálin parancsára küldtek harcba a németek ellen. Felfogtátok-e, hogy bűnös
tevékenységetekkel veszedelmet hoztok a békés lakosságra? Tudjátok-e, hogy a
saját népetek ellen harcoltok, amely végre boldog, hogy felszabadult a sztálini
iga alól?... Szabaduljatok meg bolsevista láncaitoktól, amíg nem késő! Dobjátok
el a fegyvert, és hagyjatok fel bűnös cselekményeitekkel!"[46] A német propagan-
disták úgy képzelték, hogy pszichológiai befolyásuk nyomán a partizánokban
bűntudat támad tevékenységük miatt, és úgy értelmezik majd, mint „bűntényt
saját népük ellen", és ha éppen nem teszik is le fegyvert, de csökken az elszánt-
ságuk és elszáll a harci kedvük. Jól tudjuk azonban, hogy a hitleristák tévedtek
számításaikban, és a partizánmozgalom a népi ellenállás legmagasabb rendű
formája lett a megszállókkal szemben, és eredményesen harcolt mindaddig,
amíg a Vörös Hadsereg végképp ki nem űzte a hódítókat.

A Don-vidék ideiglenesen megszállt kerületek lakosságára irányuló német
fasiszta propagandában jelentős szerepet játszott az a motívum, hogy a „bol-
sevikok által szétvert" népgazdaságot csak a németekkel közösen lehet hely-
reállítani. A kommunisták, állították a hitleristák, a maguk céljaiban és mód-
szereiben is bűnös politikájukkal már a háború előtt tönkretették az ország
gazdaságát, ezt tetézte utána a háborús rombolás, amit ugyanazok a véreskezű

bolsevikok vittek végbe, a németek és szövetségeseik azonban most lehető-
séget kínálnak a népnek, hogy lerója háláját a számos segítségért és minde-
nekelőtt azért, hogy szabadon dolgozhat a saját javára – körülbelül így lehet
összegezni a lélektani hadviselés újabb irányzatát. „Az orosz nép és a német
hadsereg eggyé vált, céljaik és szándékaik közösek, közösek a barátai és kö-
zösek az ellenségei. A békés lakosság dolga az, hogy önfeláldozó munkájával
hozzájáruljon a sztálinizmus elleni harc magasztos ügyéhez." A megszállók
elképzelése szerint a „felszabadított területek" lakossága ezzel a hozzáállással
volt köteles elvégezni az eléje tűzött feladatokat.

A propagandaszövegek váltig hangoztatták, hogy a „korábban felszabadított
nyugati területeken a gazdasági és kulturális élet a háború ellenére is virág-
zik. Milliónyi szorgos kéz látott munkához és gyógyítja most azokat a sebeket,
amelyeket a bolsevizmus és a háború okozott". „Mielőbb kezdjétek hozzá a vá-
rosok és falvak újjáépítéséhez – szólították fel a lakosságot a propagandaanya-
gok készítői[47]. A nemzetközi zsidó-kommunista gonosztevők – Sztálin és cin-
kosai – szörnyű örökséget hagytak maguk után! A gazdasági élet megbénult,
a földek kimerültek, a városok romokban állnak – fejezték ki együttérzésüket
németek, de nyomban lelkesítő felhívásokkal fordultak a néphez: „Polgártársak
és polgártársnők! Segítsetek a sebek gyógyításában, amiket a háború ejtett.
Dolgozzatok egy új és jobb élet megteremtésén...!"[48]

Különösen éles kritika érte a megszállók propagandája részéről az SZNK és
a NK(b)P KB 1941. június 29-én kiadott közismert direktíváját, amely a front
közeli területek párt- és tanácsi szerveinek szólt arról, hogy milyen intézke-
déseket foganatosítsanak az ellenséggel szemben. Ebben többek között ez állt:

„A Vörös Hadsereg egységei, a kényszerű visszavonuláskor kötelesek min-
den mozgatható vasúti berendezést magukkal vinni, hogy egyetlen mozdonyt,
egyetlen vagon se jusson az ellenség kezére, nem maradjon ott neki egyetlen
kiló gabona, egyetlen liter üzemanyag sem. A kolhoztagok kötelesek állami
kézbe adni jószágaikat és minden gabonájukat, hogy azokat a hátországba
lehessen szállítani. Minden értékes vagyontárgyat, minden színes fémet, ga-
bonát és üzemanyagot, ami már nem szállítható el, maradéktalanul meg kell
semmisíteni."[49] E rendeletek végrehajtására a Vörös Hadsereg visszavonulá-
sának időszakában csak ritka alkalmakkor kerülhetett sor, ha mégis, akkor
jelentősen megnehezítette az ellenség helyzetét, ugyanakkor erősen rontotta a
megszállt területeken maradt lakosság életkörülményeit is. Ezt az utóbbi tényt
használták fel a nácik, hogy kisajtoljanak belőle minden propagandahatást,

Magyarok utcabált próbálnak szervezni a megszállt területek lakosságának. Nyezsin, 1942. szeptember 3. HTM, 52.262.

A megszálló csapatok egyik tömeggyűlése a helyi lakossággal. Ukrajna, 1942. június 22. HTM, 52.193.

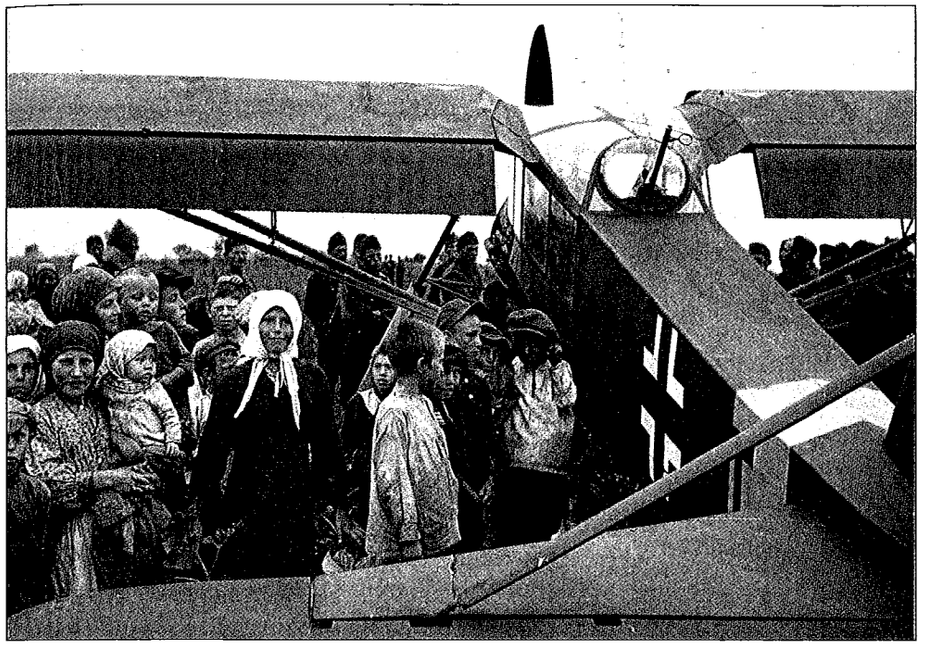

Szovjet gyerekek egy Fi.156 Storch típusú repülőgépet nézegetnek. A fasiszták kapcsolatokat keresnek a helyi lakossággal. Doni front, 1942. július 22. HTM, 51.003.

hogy a megszállt területek lakosságát szembefordítsák a kommunista párttal, a szovjet kormánnyal és a Vörös Hadsereggel, egyidejűleg pedig sulykolják bele a tézist érdekközösségükről Németországgal, de kiváltképpen a Wehrmachttal.

„Falusiak és városlakók! Mindannyian tudjátok, a saját szemetekkel láttátok és személyesen tapasztaltátok, hogy a bolsevikok, amikor visszavonulásra kényszerültek a győzedelmes Német Hadsereg elől, az eszközök és készletek megsemmisítésével próbálták megbénítani az ország gazdasági életét – állt az egyik hirdetményben. – Lerombolták a villamos erőműveket, a gyárakat és üzemeket, elszállították a gépeket és a berendezéseket, a marhákat elhajtották, felgyújtották a nyersanyagot, a gabonát, és teljes vidékeket perzseltek fel. A gazdasági javak értelmetlen megsemmisítése azonban nem képes megállítani a haditevékenységek menetét és megváltoztatni a végső katonai célt – a bolsevizmus megsemmisítését, ráadásul az élelmiszerek megsemmisítése elsősorban a helyi lakosságot sújtja, amely a sokéves bolsevista kizsákmányolás jóvoltából amúgy is kifosztottnak és kimerültnek érezte magát." És ha így

nézzük, akkor az éhség és a hideg szorításában, amire úgymond a megfutó bolsevikok kárhoztatták a lakosságot „a felégetett föld politikájával" révén, senki más sem léphet fel alkalmasabb megmentőként, mint a németek. Nem a Vörös Hadsereg, hanem a Wehrmacht – a mi igazi felszabadítónk, és kötelességünk, hogy mindenben támogassuk. A parasztok és a polgárok csakis így gondolkodhattak, ha figyeltek a német propaganda sugallatára: „Hála a gyors német fellépésnek és a német katona hősiességének a visszavonuló bolsevikoknak csak részben tudták megsemmisíteni az eszközöket és készleteket. Ezért sikerült... hogy élelemmel lássuk el a harcoló hadsereget, többé-kevésbé javítsuk a polgári lakosság ellátását a városokban és... el lehessen végezni a vetést... E sikerek, amelyek a falusi lakosság segítségének és a német parancsnokság irányításának, különösen pedig a Németországból idehozott mezőgazdasági gépeknek és berendezéseknek köszönhetők, alapozták meg, hogy a hadsereg és a lakosság élelmiszerellátása a jövőben is kellőképpen biztosítva legyen... A parasztokra nagy és felelősségteljes feladat hárul. A harcoló csapatok ellátása mellett a helyi polgári lakosság számára is nekik kell gondoskodniuk az élelemről..."[50] Az ilyesfajta szövegek lélektani hatása az által a sugallat által érvényesült, hogy a parasztok, a polgárok és a hadsereg egyetlen társadalmi organizmus alkotóelemei, a külső ellenséggel folytatnak közös harcot, és a győzelemhez kölcsönös segítségnyújtásra van szükség; azt a tényt azonban, hogy a hadsereg, akárcsak a közigazgatás a megszállóké, ügyesen kiszorították a propagandacélpontok tudatának reflexív-kritikai zónájából, és arra próbálták szoktatni a népet, hogy újféleképpen különböztesse meg a „saját" fogalmát az „idegen"-étől.

Nem a németeknek, hanem saját magatoknak dolgoztok – bizonygatta egy útépítésre felszólító a röplap a lakosok között. Nem az a cél, hogy az általatok lefektetett utakat német harckocsik tapossák, hanem hogy lehetővé váljon a „mi közös" országunkban a felvirágzás: „Munkások, parasztok és nők! Valamennyien tudjátok, hogy milyen rossz és elhanyagolt állapotban vannak az utak Hazátokban. Azt is jól tudjátok, hogy milyen keserves közlekedni az ilyen utakon. A városok, az ipar, a kereskedelem, az egész ország és mindannyiotok személyes jóléte függ a közlekedéstől és a jó utaktól. A világon a legjobb utak Németországban futnak, és Németország azt akarja, hogy nálatok is ilyen utak legyenek. A jó utak segítik hozzá a dicsőséges Német Hadsereget, hogy örökre felszámolja a bolsevista rabságot. A jó utak teszik lehetővé, hogy bekapcsolódjatok Németország úthálózatába és bekerüljetek az Új és Nagy

Európa vérkeringésébe. Ha segítetek az új úthálózat építésében, akkor Hazátok újjászületését teszitek lehetővé. Mi tudjuk, hogy a Ti munkátok nehéz, de érdemetek szerint kárpótolva lesztek érte. Arra gondoljatok, hogy munkátok végső célja a boldog jövő és a jólét!"[51]

„A németek nemcsak legyőzhetetlen fegyvereikkel segítenek minket, hanem szakértelmükkel a közigazgatásban, tudományos ismereteikkel és fejlett technikájukkal is; mi hálával tartozunk nekik, mert cserébe csupán szakképzetlen munkánkat és egyszerű mezőgazdasági terményeinket tudjuk felajánlani"– bizonyára efféle gondolatok és érzelmek kavarogtak a helyi lakosságban, legalábbis a német fasiszta propaganda ezeket próbálta beléje plántálni minden eszközzel. E célra azután nemcsak röplapokat és felhívásokat használtak, hanem periodikus kiadványokat is. Például a *Birjucsenszkij vesztnyik* 1942. október 1-jén arról írt, hogy a Német Parancsnokság milyen hatásosan segít a parasztoknak azzal, hogy aratógépeket hozat Németországból stb.[52] Az *Osztrogozsszkij lisztok* 1942. szeptember 30-án szabályos szovjet stílusú (a német szakértők ezt is hatásos fogásnak ítélték) írást közölt „A legjobbak a legjobbak között" címmel, és a Gubarevka majorban dolgozó parasztokról esik szó benne: „Felismerték az állami megrendelés jelentőségét, hogy dolgozhatnak a Német Hadsereg szükségleteinek kielégítésére, amely felszabadította a parasztokat, és szabad életet adott neki. Gubarevka tanya földművesei, sokakkal ellentétben, minden rájuk háruló kötelezettségüket teljesítik."[53]

Valóban ilyen szépen alakult itt minden? A németek és csatlósaik valóban gazdasági-humanitárius támogatást kívántak nyújtani a lakosságnak és segíteni akartak a bolsevikok és a háború által romba dőlt gazdaság újjáteremtésében?

Természetesen nem. A megszállók propagandája nem lett volna propaganda, ha nem hazudtak volna ebben a kérdésben is. Az elrabolt földek könyörtelen kiaknázása a birodalom és a Wehrmacht javára – ez volt a nácik valódi szándéka. Ez a szándék pedig egészen nyíltan és pontosan megfogalmazódott már olyan dokumentumokban is, amelyek még csak a Szovjetunió elleni agresszió előkészítésére készültek. A „Barbarossa"-tervvel kapcsolatos irányelvek között említés sem esett valamiféle „segítségről a lakosság számára". Egészen másról volt szó bennük: „A Keleten elfoglalt területek megszervezése, védelme és gazdasági kiaknázása teljes mértékben a Wehrmacht hatáskörébe esik"[54]; „Az elfoglalt területek azonnali és teljes kiaknázása Németország hadigazdaságának érdekében, különösen az élelmiszer- és olajtermelő vidékeken, kiemelt

fontossággal bír a háború további kimenetelére nézve"[55]. Hermann Göring birodalmi marsall már 1941. február 12-én megmondta: „Keleten minden bevezetésre kerülő intézkedésnek azt kell céloznia, hogy növekedjék a birodalom katonai potenciálja. A feladat az, hogy az új keleti körzetekből a lehető legtöbb mezőgazdasági terméket, nyersanyagot és munkaerőt nyerjünk."[56]

A náci Németország vezetése a Szovjetunió megtámadására szőtt terveiben abból az elvből indult ki, hogy a „háború önmagát táplálja": vagyis hogy a Wehrmacht ellátását, mindenekelőtt élelmiszerrel, az elfoglalt területek gátlástalan kirablása révén kívánta biztosítani. „A katonai egységeknek az országban található forrásokból kell ellátniuk magukat"[57] – írták a Keleti Hadtápparancsnokság törzskara által kidolgozott „Az újonnan elfoglalt keleti területek gazdasági irányításáról szóló irányelvek"-ben (ez volt Göring úgynevezett „zöld mappája"). Terveik szerint a Wehrmacht szükségleteinek kielégítésére a „keleti területekről" évente legalább 6 millió tonna élelmiszert kell megszerezni[58]. A terv megvalósítására többféle javaslat született, köztük az is, „hogy csökkenteni kell a helyi lakosság fogyasztását"[59]. Igen sokatmondó körülmény, hogy miközben Göring tervezőmérnökei kimondták, hogy a „legfőbb feladat a német csapatok lehető leggyorsabb ellátása élelmiszerrel az elfoglalt területek rovására"[60], a gazdaság helyreállítását már egyáltalán nem sorolták a megszálló adminisztráció elsőrendű feladatai közé. Végképp nem gondolkoztak az építés vagy akár csak a helyreállítás kategóriáiban, egyedül a rablásra építettek, arra, hogy el kell venni mindent, „ami mozdítható", amihez minden erőfeszítés nélkül hozzá lehet jutni. „Nem helytálló az a vélemény, hogy az elfoglalt területeken mielőbb rendet kell teremteni és újjá kell építeni a gazdaságot – volt olvasható a „zöld mappában". – ...A rend helyreállítása csak azokon a területeken szükséges, ahol lehetőségünk nyílik jelentős élelmiszertartalékok és olaj megszerzésére..."[61] Itt a délorosz, ukrajnai és észak-kaukázusi területek jöttek szóba kivételként: „Németország élelmiszerellátása szempontjából a Dél ígérkezik a legfontosabb területnek."[62]

A nácikban már az első katonai sikerek után feltámadt a rablás ösztöne. 1941. július 17-én Hitler nyilvánosan kijelentette: „Előttünk most az a feladat áll, hogy szükségleteinknek megfelelően felszeleteljük a hatalmas tortát, és oly módon, hogy először birtokunkba vehessük, utána irányítani tudjuk, végül pedig kihasználjuk az összes lehetőséget."[63] A hagyományos német rendszeretet azt is megkövetelte, hogy a rablásnak törvényes kereteket adjanak, de azokat a jogi normákat, amelyekhez cselekedeteiket szabták, másnak, mint a jog

„Nem sokáig tapossátok már földünket!" Egy voronyezsi paraszt intelme a magyar megszálló csapatok katonájához. 1942. július 28. HTM, 52.265.

megcsúfolásának, nehezen lehetne nevezni. „A Szovjetunió minden ingó és ingatlan tulajdona – hirdette ki rendeletében Rosenberg birodalmi miniszter –, az elfoglalt keleti területeken található minden testület, gazdasági társulás, közösség és vállalat a birodalom törvényes tulajdonát képezi, és fölöttük a polgári jogi adminisztráció rendelkezik."[64]

Ez volt hát az a gazdasági újjáépítés, amelyre a német propagandisták a helyi lakosságot buzdították barátilag! Az elfoglalt területek lakóinak a megszálló hadsereget és közigazgatást úgy kellett tekinteni, mint a „miénk"-et, miközben minden tulajdonukat kisajátították a birodalom javára: vagyis a mások tulajdonát úgy voltak kötelesek értelmezni, mint a „miénk"-et, a sajátjukat pedig mint a „másoké"-t. Ha a helyi lakosság valamilyen oknál fogva nem tanúsított volna kellő lelkesedést a Wehrmacht és a birodalom javára végzett munkában, akkor erre az esetre is kéznél volt az idevonatkozó törvény, nevezetesen

az elfoglalt keleti területek miniszterének, Rosenbergnek a munkakötelezettség bevezetéséről szóló rendelkezése 1941. július 17-éről:

„Az elfoglalt keleti területek teljes lakossága, 18-tól 45 éves korig, munkaképességének megfelelően közmunkát köteles végezni. A birodalmi megbízottak a lakosság meghatározott csoportjai számára előírhatják a kötelező munka idejének meghosszabbítását vagy lerövidítését...

E rendelkezésben található és a végrehajtásra vonatkozó utasítások megszegése kényszermunkát vagy börtönbüntetést von maga után."[65]

A Don-vidék megszálló hatóságai, a katonai és polgári hatóságok, egyformán felvértezve efféle útmutatásokkal és rendeletekkel, abban versengtek egymással, hogy melyikük fosztja ki jobban a lakosságot. A teljes gabonatermést, a hüvelyeseket, az olajtartalmú növényeket és a még lábon álló termést „A Déli Hadsereg Gazdasági Főfelügyelőségének" a rendelkezésére bocsátották, a helyi adminisztráció pedig arra kötelezte magát, hogy megtesz minden erőfeszítést az aratás és cséplés megszervezésére[66]. A megszállók által kinevezett kerületi mezőgazdasági vezetők megkímélték a parasztokat a döntés kényszerétől, hogy mihez kezdjenek megtermelt javaikkal, és példának okáért ilyen rendelkezéseket bocsátottak ki: „Közvetlenül a cséplés megkezdése után naponta, beleértve a vasár- és ünnepnapokat is, minden gabonát haladéktalanul le kell adni a legközelebbi begyűjtő ponton családi szekéren szállítva, aminek a rakomány nem lehet kevesebb, mint 500 kg." A gabonabeszolgáltatás kötelező normái vidékenként változtak, de mindenütt a maximuma volt annak, amit a lehetőségek engedtek. A burgonyát és a napraforgót a németek teljes egészében rekvirálták. Ezzel szemben a helyi lakosság élelmiszer-fogyasztási normái a minimumon voltak megállapítva, alsó határok pedig nem léteztek. Például az *Osztrogozsszkij lisztok* 1942. szeptember 5-i, 6. számában a következő rendelet volt olvasható a kenyérjegy ellenében kiadható liszt mennyiségi normáiról: munkásoknak – 400 g, hivatalnokoknak 300 g, a családtagoknak 200 g, de már a következő, szeptember 12-én megjelent 7. számában új rendeletet közölt a következő normákkal: munkásoknak 350 g, hivatalnokoknak 280 g, családtagoknak, rokkantaknak és nyugdíjasoknak 180 g[68].

1. táblázat. **A mezőgazdasági termékek kötelező lakossági beszolgáltatásának normái a német és magyar hadsereg szükségleteire a Voronyezs terület ideiglenesen megszállt kerületeiben 1942. november 1-je és november 30. között***

Szállító	A búza beszolgáltatásának kötelező normái			A szarvasmarha beszolgáltatásának kötelező normái	
	A beszolgáltatás időpontja			A beszolgáltatás időpontja	
	XI.1.	XI. 5.	XI. 11.	XI. 1.	XI. 15
III. magyar hadtest					
Szinyije Lipjagi	73	73	74 darab	100	83 tonna
Sztaroje Nyikolszkoje	26	26	27	50	42
Kocsatovka	27	27	27	50	41
Ivanovka	32	32	32	60	40
IV. magyar hadtest					
Liszki	20	20	20	30	20
Korotojak	20	–	20	30	–
Osztrogozsszk	53	53	54	100	83
Bugyonnij	73	53	–	100	–
Kamenka	–	–	54	–	103
VII. magyar hadtest					
Kamenka	53	53	–	100	–
Bugyonnij	–	–	54	–	70
Alekszejevka	53	53	54	100	70
Podgornoje	40	40	40	100	27
XXIV. német harckocsizó hadtest					
Satalovka	50	50	51	100	94
Repjevka	50	50	51	100	95
Krasznoje	50	50	50	100	95

* GAVO, f, 1895. op. 1., d. 1., 37. l. (Német nyelvű szöveg.)

2. táblázat. **A lakosság kötelező vaj- és tojásbeszolgáltatásának rendje a német és magyar hadsereg szükségleteire a Voronyezs terület ideiglenesen megszállt kerületeiben 1942. november 1-je és november 30. között***

1. Vaj

XXIV. harckocsizó hadtest

Kerület	Tejgazdaság
Osztrogozsszk	Osztrogozsszk
Satalovka	Satalovka
Repjevka	Repjevka
Krasznoje	Tyitcsiha
–	Raszhoveckoje
–	Gotovje
Osztrogozsszk	Ukolovo Lesznoje

II. magyar királyi hadsereg

Kerület	Tejgazdaság
Gremjacsje	Ivanovka
Hohol	Sztaroje Nyikolszkoje
Korotojak	Kolbino
Bugyonnij	Bugyonnij
Alekszejevka	Akeszejevka
Kamenka	Kamenka
–	Olhov Log
–	Szergejevka

2. Tojás

XXIV. harckocsizó hadtest

Kerület	A beszolgáltatás helye
Osztrogozsszk	Osztrogozsszk
Repjevka	Repjevka
Satalovka	Satalovka
Krasznoje	Krasznoje

II. magyar királyi hadsereg

Kerület	A beszolgáltatás helye
Szinyije Lipjagi	Szinyije Lipjagi
Gremjacsje	Ivanovka
Hohol	Sztaroje Nyikolszkoje
–	Kocsatovka
Korotojak	Kolbino
Bugyonnij	Bugyonnij
Alekszejevka	Alekszejevka
Podgornoje	Podgornoje
Kamenka	Kamenka
Liszki	Kovaljevo
Krasznoje	Novoukolovo
–	Gotovje
–	Gorki

* GAVO, f, 1895. op. 1., d. 1., 38. l. (Német nyelvű szöveg.)

Azonban nemcsak a „dicső német hadsereg" katonáját kellett kenyérrel táplálni, hanem a kis híján ugyanolyan dicső, de semmivel sem kevésbé jó étkű magyar, olasz és román kollégáit. Szükségük volt nekik, húsra, tejre, vajra, tojásra, mézre és más terményekre. Mindezt a parasztoktól vettek el, akiket ellenállás esetén hatalmas pénzbírság és halálbüntetés fenyegetett. A „felszabadító katonák" a német megszállás hat és fél hónapja alatt egyedül a Voronyezs terület Jevdakovszki kerületében 3265 szarvasmarhát, 4503 sertést, 12 891 birkát, 61 545 baromfit rekviráltak és 5279 méhcsaládot raboltak ki[69]. A megszállók étvágya idővel annyira megnőtt, hogy például az Olhovatszki kerületben naponta tehenenként 5 liter tejet, tyúkonként pedig havonta 25 tojást követeltek a parasztoktól[70]. 1942–1943 telén a megszállók már a meleg ruházatától és halinacsizmájától is kezdték megfosztani a lakosságot[71]; tömören fogalmazva, minden tulajdont a sajátjuknak tekintettek, és elvettek mindent, amit csak akartak.

Az egyetlen meggondolás, ami némileg visszatartotta őket a rendszertelen fosztogatástól, az a beidegződés volt, hogy mindennek megvan a maga rendje, és erre meglehetősen érdekes példákat szolgáltattak. A német és olasz parancsnokság nemegyszer adott ki parancsokat, amikben megtiltották az olasz

Egy magyar katona két olasz carabinieri társaságában járőrözik a front mögött. Don-vidék, 1942. október 17. HTM, 52.179.

hadosztály katonáinak, hogy rendszertelenül fosztogassák a helyi civil lakosságot. Természetesen ebben nem valamiféle humanisztikus meggondolások vezették őket. A 4. Cuneense alpesi hadosztály egyik parancsában a következő indoklás olvasható: „...minden egyes rekvirálás a megszálló csapatok összességét károsítja (köztük az olaszokat is), mert a lakosság a német parancsnokságnak köteles beszolgáltatni a zöldség, tojás, tyúk és más termékek egy részét, hogy az eloszthassa az egészet a közelében állomásozó összes egység között. Amikor a helyi lakosság értesíti a német hatóságokat ezekről a rekvirálásokról, érthető módon kéri, hogy az elvett termés mennyiségének arányában csökkenjen beszolgáltatási kötelezettsége."[72] Tehát az egész lényege az volt, hogy meg kell szervezni a megszállt területek és a helyi lakosság „szabályos" kizsákmányolását, aminek eredményeképpen biztosítani lehet a megszálló csapatok teljes ellátását élelmiszerrel és részben meleg ruházattal.

Az olasz sorkatonák és a helyi lakosság kapcsolata némileg különbözött a német fasiszták következetesen ellenséges hozzáállásától. Ez annak tudható be, hogy az olaszok egy része nem hitt a fasiszta eszmékben, és nagy

ritkán elfordult, hogy lojális érzelmeket mutatott az ideiglenesen megszállt szovjet területek lakossága iránt, így a Don-vidéken is.

Az olasz alpesi hadosztályt úgy indították el Trentóból Oroszországba, mint valami népünnepélyre. A pályaudvaron mindenki nevetgélt, mosolygott, a sorkatonák és a tisztek egyformán emelkedett hangulatban voltak. A Cuneense hadosztály hátországi parancsnoka így emlékszik vissza: „Mielőtt elutaztunk Olaszországból, a németek azt mondták nekünk, hogy a Kaukázusba megyünk, hogy utakat építsünk Irán felé, utána pedig áthelyeznek minket Egyiptomba." A fasiszta szervezetek ifjúsági aktivistái Mussolini-idézeteket tartalmazó lapokat és leporellókat osztogattak a katonáknak. Álljon itt közülük néhány idézet: „20 éven keresztül ez a választás állt át a világ népei előtt: fasizmus, vagy kommunizmus, Róma, vagy Moszkva. Ez a megoldhatatlan dilemma gyötörte sokáig a világ népeit." Vagy: „A vörös Spanyolország jelmondata az volt, hogy »No pasarán«, »Nem törnek át«, mi mégis áttörtünk. És én garantálom, hogy áttörünk a jövőben is." Befejezésül: „A bolsevista forradalmat a zsidók csinálták, hogy győzelemre juttassák a terror államát." Azzal összefüggésben, hogy a hegyivadászok egy része – tegnap még földműves – írástudatlan volt, nagy

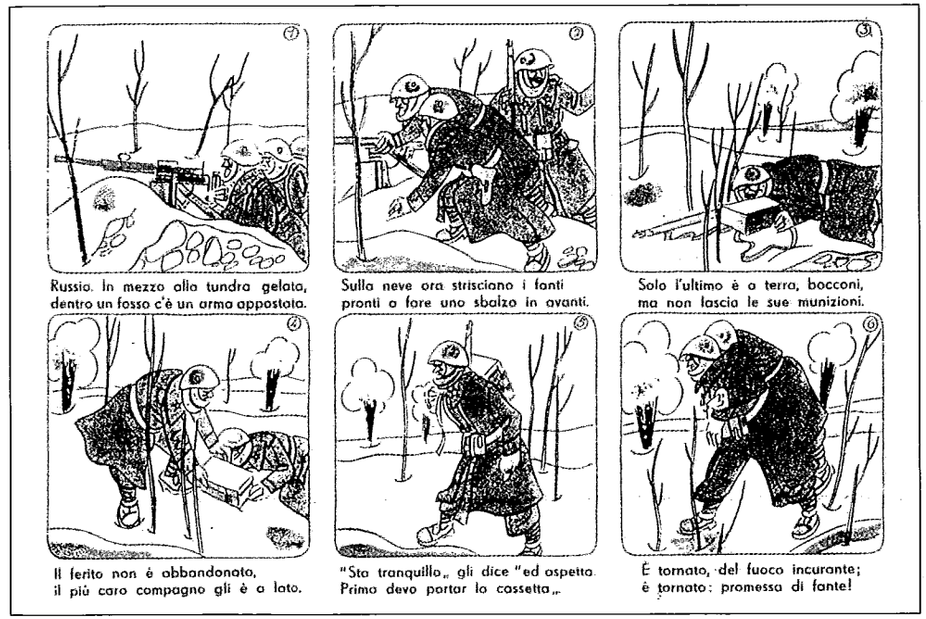

1942-ben az olasz csapatok a havas tundrára készültek harcolni. Olasz levelezőlap. 1942. D. Scotoni gyűjteményéből.

népszerűségnek örvendtek körükben azok a képes levelezőlapok, amelyek gyakran eléggé sajátos jeleneteket ábrázoltak a küszöbönálló oroszországi háborúból. Az egyik kép aláírása például ez volt: „Oroszország. A jeges tundra közepén tüzelésre kész a golyószóró." Mintha a tüzes olaszok pont a tundrán készültek volna harcolni.

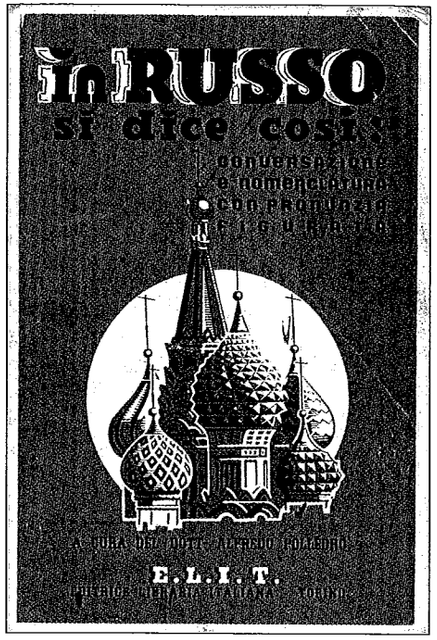

„Így mondják oroszul." Társalgási zsebkönyv és kisszótár az orosz frontra induló olasz katonáknak. 1941–1942.
D. Scotoni gyűjteményéből.

1941 októberében Torinóban olasz tisztek számára megjelent egy társalgási könyv rövid szószedettel.

A 90 oldalból csak 6-ot szenteltek a hadsereg, a légierő és a hadiflotta tárgykörének. A szerző elgondolása szerint a többi az ismeretlen Oroszország meghódításában volt hivatott segíteni az olaszokat. Elképzelte, hogy vonaton utaznak majd: „Ez a vonat megy Moszkvába? Nézzen ki az ablakon. Azok ott már az első orosz kunyhók. Ez egy falu. Itt élnek a muzsikok. Kaphatok egy kispárnát éjszakára?"

Utána a tiszt urakra feltétlenül egy szálloda várt: „Inas, ez itt tiszta (piszkos). Tisztasági készlet. Fogkefe, kölni, toalettasztalka. Az ágy jó, a matrac puha. Szeretnék megfürdeni. Hol van a fürdőszoba? A szótárban ezután az ÉTTEREM – VENDÉGLŐ című rész a következő szavakat találta szükségesnek: „Vaj, kaviár, füstölt hal. Köpült vaj, lepényhal, csuka, pisztráng, nyúl. Desszert: őszibarack, szőlő, dinnye, szamóca, torta, fagylalt. A legigyekvőbb tisztek teljes mondatokat is megtanulhattak. „Ez a bifsztek csupa csont és zsír, alig van rajta hús. Hozzon még egy kis sajtot: hollandot vagy svájcit. Előbb gyümölcsöket, azután pedig egy csésze forró feketekávét.

– Parancsol még valamit, uram?"

A bőséges étkezés után feltehetően séta következik a városban: „Legyen kedves, mutassa meg nekem az utat a Puskin térre." Útközben alkalom nyílik rá, hogy orosz lányokkal társalogjunk:

„– Tessék, a névjegyem.

– Maga olasz?

– Igen, ez pedig a barátom, ő német.

– Kérem, foglaljon helyet. Megiszunk egy csésze teát.

– Maga nagyon kedves.

– Milyen szép ez a szamovár.

– Már későre jár.

– Nem, korán van még.

– Bocsásson meg, de mennem kel. Nagyon kellemes estét töltöttem önnél. Tiszteletem, hölgyem."

És csak a 46. oldalon következett a HADSEREG, LÉGIERŐ, HADIFOLTTA fejezet, ahol eléggé sajátos módon a hadműveletek leírásáról esett szó:

– Csapataink minden frontszakaszon előrenyomulnak.

– Elkeseredett harcok dúlnak.

– Az ellenség hatalmas veszteségeket szenvedve visszavonul.

– A mieink derekasan küzdöttek.

– Foglyul ejtettünk néhány ezer katonát, köztük sok tisztet is.

– Az ellenség teljes vereséget szenvedett.

Az egész fejezetben épp csak megemlítették a szovjet csapatokat. Nevezetesen: „Az ellenséges légierő támadást indított... ellen."

A háború után következő BANK, PÉNZVÁLTÁS, PÉNZ című rész ezeket a mondatokat tartalmazta:

– Olasz pénz van nálam. Be tudja váltani nekem?

– Menyit tud adni száz líráért? Milyen az árfolyam?

– Hogy kéri? Bankjegyben, érmében?

– Ez nagyon kevés. Tegnap többet kaptam érte.

Ezt követte a FODRÁSZ rész, ahol a következő fogalmak lettek tisztázva: „szakáll, bajusz, frizura, púder, parfüm, pomádé, brillantin". A SZABÓSÁG, RUHÁZAT rész igen érdekes párbeszédeket kínált:

– Szeretnék egy öltönyt csináltatni magamnak.

– Télit vagy nyárit?

– Ez a szövet túl vékony, vastagabbra gondoltam.

– A mellény túl rövid, a zakó szűk, az ujjai túl hosszúk.

Az Oroszországgal szemben viselt háború idején felmerülő egészségügyi problémákkal az ORVOS, GYÓGYSZRTÁR rész foglalkozott:

– Nem érzem jól magam. Orvoshoz szeretnék fordulni.

– Fáj a gyomrom (a tüdőm, a torkom).

– Fáj a fogam, fülem, fejem (kezem, lábam).
– Náthás vagyok, köhögök.
– Mutassa a nyelvét. Van étvágya? Jól alszik?
– Baj van az idegeimmel. Álmatlanságban szenvedek.
– Nem veszélyes az állapota. Felírok önnek egy receptet.
– Szeretnék valamit fejfájás (szorulás) ellen."

A szerző azt is számításba vette, hogy az olasz tiszt a háborúban sem tud meglenni művészet nélkül. Ezért került bele a SZÍNHÁZ, ZENE fejezet.

„– Van ebben a városban színház?
– Opera érdekelné vagy színdarab?
– Dalokat szeretnék, mert még keveset értek oroszul. Mit játszanak ma? Adnak valami jó operát?
– A Borisz Godunovot Muszorgszkijtól.
– Jó a társulat? Nehéz jegyet szerezni?
– A földszintre kérek jegyet. Ádjon egy jegyet a páholyba. Hol tudom megvenni a librettót? Hogy hívják a primadonnát? Nagyszerű ez a tenor.
– Innék valamit.
– Majd a szünetben iszunk egy pohár sört.
– Kérem, énekelje el nekünk Csajkovszkij szép románcát.
– Magának nagyon szép hangja van. Bravó! Vissza."

A SPORT, JÁTÉKOK rész a következő mondatokkal szolgált:

– Szeretnék kerékpárversenyre menni.
– Milyen játékokat ismer?
– Kártyát, dámát, sakkot.
– Én is biliárdozok."

Befejezésképpen az AUTÓ-ról esett szó, és a rész egy jelképes mondattal indult: „Kérem, mutassa meg nekünk az utat Moszkvába." Majd így folytatódott:

„– Egyenesen kell mennünk vagy balra?
– Menjen tovább egyenesen.
– Hol van a legközelebbi üzemanyagtöltő állomás? Adjon nekem 15 liter benzint.
– Itt valami nem működik jól. Valószínűleg a motorral van baj. Hol van egy autószerelő-műhely?
– Alaposan mossa le és takarítsa ki az autómat."

Az olasz tisztek tehát tiszta autóval gondoltak Moszkvába menni.

A szovjet–német fronton az olasz sorkatonák és tisztek között azt az irodalmat terjesztették, amelyet a Fasiszta Kultúra Nemzeti Intézete (INCF) adott ki. A *Plutokrácia és bolsevizmus* című füzet a következő kérdésekre kereste a választ: „Mi az a bolsevizmus?", „Világforradalom – Mussolini marxizmuskritikája", „Az orosz imperializmus", „Folyamatos és összefüggő terjeszkedés: I. Péter, II. Katalin, I. Sándor, J. Sztálin". A füzetet két fejezet zárta: „A Komintern mítosza", végül „A bolsevizmus és a zsidóság".

Ugyanilyen szellemben íródott egy másik munka is, amely a *Politikai-katonai áttekintés a háború két évéről* címmel jelent meg. A „Hogy halad a háború" című első fejezetet a szerző ezekre az alfejezetekre tagolta: „Egyéni termelés", „Minőség a mennyiséggel szemben", „Az erők csoportosítása", „Elhúzódó háború". A második fejezet címe ez volt: „Fegyver, erőforrás és emberi tényező". A szerző később a fasiszta taktika fölényét fejtegette a következő alcímek alatt: „Falanxok és légiók", „A fegyveres erők szükséges reformja". Az utóbbi rész a harckocsizó hadosztály sürgős megalakításának a szükségességéről szól. Befejezésképpen a tiszti állomány képzésének továbbfejlesztésére, a légi flotta korszerűsítésére stb. vonatkozó javaslatok láttak napvilágot.

A legnépszerűbb nyomdatermékek azonban az újságok voltak a katonák körében. Az olasz expedíciós hadtest oroszországi orgánuma a *CSIR* című újság volt, amelynek első száma 1941. október 10-én jelent meg (20 × 30 cm-es formátumban). Addig az időpontig a csapatok között a *Soldatul,* román frontújság olasz változatát terjesztették, az *Il Soldatót*. Ennek 1941 októberében már a 17. száma jelent meg, a „Bevettük Odesszát" című vezércikkel.

Ugyancsak az Oroszországban harcoló olasz csapatok körében volt népszerű a *Dovungue* (Terepjáró) című újság, amely 1942. január 3-án jelentkezett első számával, és a későbbiekben 15 és 30 ezer között váltakozott a példányszáma. Az első hat hónapban több mint 20 száma jelent meg. Az olaszok oroszországi veresége után már csak Olaszországban adták ki 35 ezer példányban, és még 20 számot ért meg. Népszerűségben viszont a 8. olasz hadsereg újsága, a *Fronte Russo* (Orosz Front) vitte el a pálmát.

Közvetlenül a háború után jelent meg Olaszországban Aldo Valori könyve *Hadjárat Oroszországban. 1941–43. CSIR – AMIR* címmel, amelynek egyik fejezete a propagandáról szól. Ezenkívül a következő fejezeteket tartalmazta még: „Különbségek az igazság, a retorika és a katonapolitikai érdekek között a demokratikus és totalitárius államokban", „Olasz emigráció Oroszországban", „Komszomol – politikai vezető – szovjet újságok és leporellók", „Az olasz

csapatok erkölcsi tartása és a frontújságok". A már említett, leginkább a tárgyba vágó fejezet címe szimbolikus: „A legmodernebb fegyver – a propaganda". Hiába alkalmazták azonban a fasiszták ezt a fegyver a szovjet–német fronton, mégsem tudtak győzni.

A Blitzkrieg 1941-ben kezdődött nagy dérrel-dúrral, és 1942-ben már véget is ért. Az új 1943-as év előestéjén, karácsony táján, a felnőtteknek és a gyerekeknek már a csodában kellett reménykedniük a Harmadik Birodalomban és a csatlós államokban. A leginkább vágyott csoda számukra a háború győzelmes befejezése lett volna, talán húsvétig. Helmut Kolberg német iskolás fiú az apjának írt a frontra Németországból. „Drága Papa! Hogy megy a sorod? Nálunk minden nagyon jó. A mama elment ma a Volkswagen gyárba, és vett nekem egy szép vastag szvettert. Most küldünk egy levelezőlapot Giffhornba, és majd kapok egy hosszúnadrágot. Nemsokára küldök neked még egy csomagot. Te pedig küldj nekem egy pisztolyt. Az iskolában nemsokára véget ér a tanítás. Remélem, hogy húsvétra már velünk leszel. Most már befejezem a levelet, mert le kell feküdnöm. Fiad, Helmut. Küldj még egy levelezőlapot. Elsbeth nem szeret írni."

A frontharcosok azonban realisták voltak, és már nem bíztak a gyors győzelemben, 1942. december 18-án F. Schmidt altiszt ezt írta barátjának, Rolf Wesselnek Németországba: „Kedves Rolf! Most sajnos csak néhány sort tudok írni neked, de a karácsony és az új év alkalmából szívélyes üdvözletemet és legjobb kívánságaimat küldöm neked, a kedves felségednek és gyerekeidnek. Adná az ég, hogy 1943 közelebb hozná számunkra a győzelmet: de én magam úgy hiszem, hogy az csak 45 húsvétjára jön el."

Az olaszok is jobbnak látták, ha Istenben reménykednek. A Tridentina hadtest Tirano zászlóaljának 46. százada a Don menti Belogorban pravoszláv ikont talált az egyik lerombolt házban, amit átadták a tábori lelkészüknek, a Valdaniból való Policarpo atyának. A lelkészek tisztek voltak, parancsokat adhattak ki, ugyanakkor a Vatikánnak voltak alárendelve. Ezt az Istenanyát ábrázoló ikont az olaszok *Madonna del Don*nak (Doni Madonna) nevezték, és mint saját szentjüknek hódoltak neki. Az olaszok oroszországi veresége után az ikont Olaszországba vitték. Külön kápolnát is építtettek neki Mestrében, Velence szárazföldi részében. Mind a mai napig az Oroszországban elesett katonák és tisztek rokonai látogatják a kápolnát, és mindegyre várják a Mindenható csodáját.

A háború elején Olaszországban a vallásos irodalom tömegét adták ki orosz nyelven, amit elsősorban Ukrajnában és a Donnál terjesztettek. Ennek

célja az lett volna, hogy biztosítsa a megszálló csapatok és az orosz lakosság kölcsönös megértését.

Csakhogy az olasz alpesi hadtest „elit" katonáinak éppúgy, mint a többi megszállónak gondjai támadtak a helyi lakossággal. Von Adbori őrnagy, aki a Német Parancsnokság állományában az alpesi hadosztály mozgásának koordinációjáért felelt, 1942. szeptember 3-án az olasz hadosztályparancsnokhoz, Gabriele Nasci vezérezredeshez fordult hivatalos levélben, amelyben felsorolta, hogy katonái miket művelnek nap mint nap:

„Hadi jelentőségű berendezéseket szedtek szét, és tettek használhatatlanná kizárólag azért, hogy kinyerjék belőlük a rezet és más fémeket.

Azokról a kombájnokról és cséplőgépekről, amelyeket megbízottaink keserves munkával ép állapotban szállítottak ide a mezőgazdasági kérdés megoldására, leszedték a bőr hajtószíjakat, a csavarokat, a különböző fémrészeket és egyebeket, amivel teljesen tönkretették a gépeket.

A szekerek elől kifogták és levágták az igásbarmokat.

A szekerek és ekék elől kifogták a lovakat, hogy azután tábori szekereket húzassanak velük.

Az istállókból és a legelőkről erőszakkal elhajtották a tenyészbikákat, a fejősteheneket és a borjakat.

Elvitték és levágták az anyakocákat.

Lekaszálták a zöld zabot, és szalmaként használták fekhelynek.

A kaptárokból gázzal füstölték ki a méheket, hogy mézet szerezzenek.

Elterjedt sport közöttük, hogy sörétes puskával tyúkokra vadásznak."[73]

A német őrnagyot persze nem az érdekelte igazán, hogy az alpesi hadtest egységeinek „válogatott és legfegyelmezettebb" katonái a helyi lakosságot fosztogatják. Ő csupán azt akarta az olasz parancsnokság tudomására hozni, a német hadtáp nyugtalan, mert „a legkisebb kétség sem fér hozzá – írta von Aldbori őrnagy –, hogy az egyes katonák nincsenek tisztában a hadsereg szükségleteivel, és ellátását képesek veszélybe sodorni a közelgő tél előtt"[74]. Másképp fogalmazva, a rendszertelen fosztogatás megzavarhatja a módszeres fosztogatást. Ez aggasztotta a megszálló csapatok parancsnokságát; a fosztogatás törvény- és jogszerűségének kérdése mint olyan fel sem merült.

A kötelező természetbeni beszolgáltatásokon felül a megszállt területek lakosságát mindenféle adófizetési kötelezettség is sújtotta. Volt köztük fejadó, kereseti adó, adó a veteményes, a tehén, a birka, a sertés és a méh után. A hivatalos iratokért különféle illetékeket szedtek tőlük, volt bírósági illeték,

iparűzési illeték stb. A már említett *Osztrogozsszkij lisztok*ban számról számra közölték az helyi elöljáró rendelkezéseit a társzekér és szekér után fizetendő egyszeri adóról, a kereskedőkre, kisiparosokra, iparvállalatok tulajdonosaira, szabad foglalkozású személyekre vonatkozó iparűzési adó bevezetéséről, vagy pénzbírságokról azoknak, aki elmulasztották regisztrációs kötelezettségüket stb.[75] Egyszóval a megszállók mindent kipréseltek a városi és falusi lakosságból, amihez felhasználták a kizsákmányolás legkülönfélébb formáit és módszereit. A valóság éles ellentmondásban állt a propagandamesékkel a népgazdaság helyreállításáról és a békés felvirágzásról a „felszabadítók" féltő gondoskodása mellett, és ez természetszerűleg erősen csökkentette az információs-lélektani hadviselés hatásosságát.

Elképzelhetetlen, hogy ezt maguk a megszállók sem értették volna meg: ahhoz, hogy a lakosságot a maguk oldalára állítsák, vagy legalább a lojalitását elnyerjék, valami adniuk is kellett volna, ők viszont csak elvettek. Pedig elméletileg igenis tudtak volna adni, mégpedig azt, ami a parasztság sok évszázados álma volt – földet. A nácik kezdetben nem akarták megszüntetni a kollektív gazdálkodást a megszállt területeken, hogy bevezessék helyette az egyéni földművelést, és még kevésbé gondolták megvalósítani a földek magántulajdonát. A maguk „villámháborújában" bízva, nem tervezték, hogy figyelembe veszik a helyi lakosság véleményét és kívánságait. „Nehéz lesz elkerülni a munkanélküliek kitelepítését a falvakba, mert mindenütt az a vélemény fog eluralkodni, hogy a földek újraelosztása következik – magyarázza a zöld mappa egyik szakasza. – Az áttelepítések híveit ugyanakkor egyértelműen fel kell világosítani arról, hogy földosztás nincs tervbe véve."[76] Göring munkatársai egészen mást vettek tervbe: „Tekintettel rá, hogy a kis parasztgazdaságok létrehozásához hiányzanak az eszközök és a gépek, meg kell tartani a hatalmas mezőgazdasági vállalatokat, kivéve a határszéli területeken. Ha a szükség úgy kívánja, akkor a gazdasági különítményeken keresztül igen rövid időn belül ki lesznek nevezve a vállalatok új vezetői."[78] Más szavakkal, a hitleristák azt tervezték, hogy megőrzik a kolhozrendszert, csak az ellenőrzésük alá vonják, és mint hatásos eszközt használják fel a megszállt területek mezőgazdasági forrásainak kiaknázására. Következésképpen a földkérdés nem szerepelt a terveikben, még csak propagandafogásként sem a lakosság körében. A Barbarossa-tervhez mellékelt propaganda-útmutató szerint „...a gazdasági elképzelések közül egyelőre nem kell napirendre tűzni a földosztás és a kolhozok felszámolásának kérdését, habár szem előtt tartjuk, hogy a későbbiekben sor kerülhet hasonló intézkedésekre.

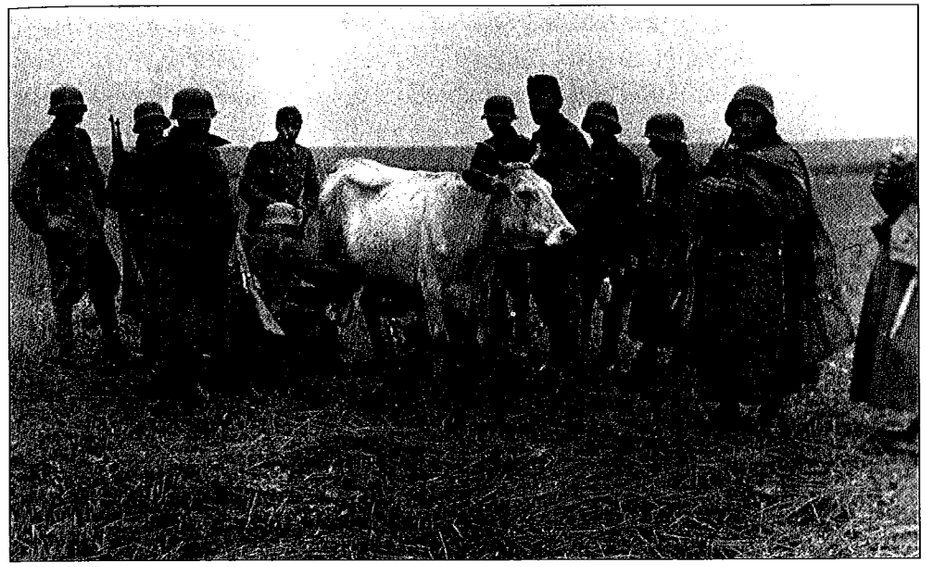

Egy orosz tehén és sok magyar katona... Don-vidék, 1942. ősz. HTM, 34.386.

A mezőgazdasági formák azonnali megváltoztatása csak fokozná a káros következményeket a háború által amúgy is megtépázott gazdasági életben"[78].

Így az 1941-ben elfoglalt területeken megmaradt a kolhozok, szovhozok, valamint a gép- és traktorállomások szovjet szisztémája, a szervezetek élére pedig a megszállókkal lojális személyeket neveztek ki vagy hagytak a helyükön, akiknek tényked ését a német adminisztráció gazdasági hivatalai koordinálták. A „felszabadítás a kolhozok rabságából" a propaganda visszatérő eleme volt ugyan, de már a megvalósításával nem nagyon siettek a megszállók. 1941. augusztus 27-én jelent meg a „közös portáról szóló rendelet", a következő pontokkal:

„1. A cári reakció és a földbirtokosok visszatérése kizárható;

2. a háztáji gazdaság és a ház megmarad a tulajdonosok birtokában;

3. saját gazdaságra az szerezhet jogot, aki munkájával bizonyítja hozzáértését a mezőgazdasághoz;

4. aki önkényesen sajátít ki magának idegen földet, az szigorú büntetésben részesül, ráadásul meg lesz fosztva saját gazdaságától..."

Ezek alapján látható, hogy a „közös porta" névre átkeresztelt kolhozok a korábbiak szerint működtek tovább, a „magángazdaságokról" szóló ködös ígéretek pedig maradtak üres propagandaszólamok a megszállókkal való

együttműködésre, de a mezőgazdaság átalakításának a programján valójában sohasem szerepeltek.

Az, hogy a megszálló hatalmak egyáltalán foglalkozzanak a mezőgazdaság kérdésével, annak következménye volt, hogy a Blitzkrieg csődöt mondott, amikor Moszkva alól elindult a Vörös Hadsereg ellentámadása, és a náci vezetés előtt is világossá vált, hogy a korábbi stratégia összeomlott, és a háború más jelleget öltött. „A Német Hadsereg legyőzhetetlenségének mítosza romba dőlt – konstatálta Halder tábornok, a szárazföldi seregek tábornoki törzskarának vezérkari főnöke. – A nyár beköszöntével a Német Hadsereg újabb győzelmeket arat Oroszországban, de ez már nem támasztja fel a mítoszt a legyőzhetetlenségéről... Hitler ereje és hatalma elérte tetőpontját, és ettől a pillanattól kezdve csak hanyatlani fog."[80] Az OKW parancsnoka, Keitel 1945. júniusi kihallgatásán elmondta, hogy a moszkvai csata után a keleti hadjáratnak már nem maradt katonai megoldása.[81]

Következésképpen a náciknak másfajta megoldásokat kellett keresniük, és ide sorolható az a kísérletük, hogy megnyerjék a megszállt területek lakosságának támogatását, és ne csupán katonai, hanem politikai, ideológiai és propagandista eszközökkel is megpróbálják legyőzni a Szovjetuniót. 1942. február 21-én Rosenberg, az elfoglalt keleti területek politikai irányelveiben ezt írta: „Németországnak olyan hatalommá kell válnia, amelyik összezúzza a bolsevizmust, a Szovjetunió népei pedig tekintsenek boldog örömmel a Führerre mint felszabadítójukra a bolsevik iga alól, és ujjongó érzés legyen rajtuk úrrá, hogy sok millió ember után ők is csatlakozhatnak az európai újjáépítés magasztos ügyéhez. Ennek legfontosabb előfeltétele a megfelelő viszonyulás az országhoz és a lakossághoz. A Szovjetunió ellen viselt háború amellett, hogy Németország ellátását kell biztosítania a szükséges élelmiszerekkel, politikai hadjárat is azzal a céllal, hogy kialakítsuk a tartós rendet. Az elfoglalt területeket nem szabad teljes egészében úgy tekinteni, mint a kizsákmányolás célpontjait..." Szemmel látható, hogy a Vörös Hadsereg első nagy győzelmei némileg lehűtötték a náci boncok forrófejűségét, akik nem sokkal előtte még megrészegültek a korlátlan fosztogatás és a könyörtelen kiszipolyozás pátoszától. Pontosan 8 hónappal korábban ugyanaz a Rosenberg azt hangoztatta, hogy az Oroszország elleni harc célja korántsem az, hogy a népet megszabadítsák a bolsevizmustól, hanem hogy biztosítsa a németek élelmiszerszükségleteit. Most viszont már egészen másképp beszélt: „Az ország eddig is sokat szenvedett, és a háború következtében eleinte kénytelen lesz elviselni más

nagy veszteségeket is. A lakosság ezt meg fogja érteni, és nem táplál majd gyűlöletet a megszállókkal szemben, ha megérti, hogy ők minden erejükkel azon vannak, hogy elhárítsák az okozott károkat. A propaganda révén nagy reményeket kell ébresztenünk a lakosságban. A parasztság elsősorban a kollektív mezőgazdasági rendszer kérdésében lesz érdekelt... Minden körülmények között el kell kerülnünk azt a látszatot, hogy csak fellengzős ígéreteket teszünk, amiknek a teljesítésére ki tudja, meddig kell várni." [83]

Az, hogy pontosan mire gondolt a megszállt keleti területek birodalmi minisztere, néhány nap múlva, 1942. február 27-én kiderült, amikor is Rosenberg jóváhagyta a „Az új agrárrendről szóló törvény"-t. A törvénnyel egyidejűleg érvénybe lépő záradék, „a földművelés új rendje" a kolhozok átalakítását vette tervbe „közösségi gazdasággá" (a szovhozokat, valamint a gép- és traktorállomásokat „zemsztvók által irányított gazdaságok"-nak, illetve „mezőgazdasági bázisok"-nak nevezte attól fogva, hogy a volt állami tulajdon átkerült a „Német vezetés" irányítása alá). „A közösségi gazdaság átmeneti forma a kollektív gazdaság és mezőgazdaság egyéni formái között" – fogalmazódott meg a dokumentumban. A németek nagyobb jelentőséget egyedül a háztáji gazdaságnak tulajdonítottak; a közös alap felosztása (a felosztásra az engedélyt a német hatóságok adták ki, de, és ezt nem győzték hangoztatni, „csak azok a közös gazdaságok kaphatják meg az engedélyt, amelyek teljesítették kötelezettségeiket, különösen a beszolgáltatási kötelezettségeiket a Német vezetéssel szemben") portánként történt nadrágszíjparcellák formájában, minekutána a közös gazdaságok „földműves társasággá" váltak. A közös gazdaság földjét együttes erővel és meghatározott rend szerint kellett művelni; a földműves társaságokban a szántást és vetést szintén közösen kellett végezni a Német Elöljáróság által megállapított terv szerint. Egyénileg csak a vetés és aratás utáni munkák voltak végezhetők (ugyancsak egyéni módon folyt az állattartás); a termés után pedig természetbeni adót állapítottak meg. Egyéni gazdálkodásra – tanyán és majorban –engedélyt csak azok „a rátermett és munkaszerető parasztok kaptak, akik már bizonyították gazdasági szakértelmüket", rendelkeztek igavonó állatokkal és tartalékokkal. Emellett külön hangsúlyozták, hogy az „önálló gazdaságok kötelesek tervszerűen és maradéktalanul művelésre fogni a rendelkezésükre álló földet, és tartani magukat a Német Elöljáróság Mezőgazdasági Hivatala által előírt vetési tervhez és agrotechnikai szabályokhoz. Kötelesek továbbá időben beszolgáltatni a kiszabott természetbeni adót" (aki nem teljesítette adózási kötelezettségét, attól elvették a földet).[84]

E törvény rendelkezéseiből kiindulva az egykori kolhoztag útja az egyéni gazdálkodásig, igencsak hosszúnak és nehézkesnek ígérkezett. Jellemző még, hogy nem földtulajdonról volt szó az esetében, hanem a föld hasznosításáról – magánkézbe csak a konyhakert került, de az sem ment olyan egyszerűen. A paraszt csak mint a közös gazdaság tagja kaphatott háztáji gazdaságot, aminek mérete attól függött, hogy milyen szorgalmasan dolgozott a közösben, és hogy mennyire feküdt jól a megszálló hatóságnál. „Kívánságod szerint növelheted a háztáji gazdaságodat – világosították fel a parasztokat –, de csak abban az esetben, ha háztáji birtokodat anélkül vagy képes a saját erődből szabályosan megművelni, hogy az a közös gazdaságban végzett munkád kárára menne."[85] A közös gazdaságok semmiben sem különböztek a kolhozoktól, azt leszámítva, hogy a választott elnök helyét a németek által kijelölt személy foglalta el, és a munkaegység helyett fizetés járt, aminek a formájáról és mértékéről semmit nem közöltek. A szövetkezetek mintájára elképzelt földműves társaságokban a parasztok földjuttatásban részesültek, de a földet nem tulajdonba, hanem használatba kapták, amellett felhívták a figyelmüket, hogy „aki nem tartja be a Német Hatóságok rendelkezéseit, vagy politikailag megbízhatatlan, vagy képtelennek bizonyul az egyéni gazdálkodásra, attól elveszik a földet".[86] (Mindemellett bérről még csak elvben sem esett szó, és a szövetkezet tagjainak a megtermelt terményeknek csak az a része állt rendelkezésére, amely megmaradt a közös felelősség alapján lerótt természetbeni adó után, aminek mértékét csak utólag tudta meg.) Sőt mi több, a parasztok még háztáji gazdaságukban sem tudhatták egészen magukénak a földet, mert a megszálló hatóságok bármilyen meggondolás alapján megfoszthatták tőle: „Az a gazda, aki rosszul műveli meg a számára kiparcellázott földet, az elveszíti rá a jogát, és a földje másokra száll."[87]

Összegezve tehát, a földművelés új rendjének bevezetésére mindenekelőtt azért került sor, hogy a Wehrmacht számára biztosítsa a kellő mennyiségű természetbeni juttatásokat, miután 1941 őszén rosszul sikerült mind a betakarítási kampány, mind a vetési idény, a termés pedig, amire a megszállók számítottak, jóval kisebb volt.[88] A megszálló hatalmak célja végképp nem az volt, hogy a szegény kolhoztagokat jómódú gazdákká változtassák, és már csak azért sem, mert a győztes háború után „a nemkívánatos faji keveredés" elkerülésére a lakosság nagy részét Nyugat-Szibériába készültek áttelepíteni, hogy a helyét német telepesek foglalják el, akik a maradék lakosságot a német gyarmatosítók szolgájává tették volna. Ahogy Walter Darre, a mezőgazdaság

és élelmiszeripar birodalmi minisztere kijelentette, „az egész keleti térségben csak németeknek van joga rá, hogy nagybirtokok tulajdonosai legyenek. Egy másmilyen fajú ország csak a rabszolgák, mezőgazdasági cselédek és ipari munkások országa lehet"[89]. Mindennek ellenére viszont az új agárrend bevezetése hatásos propagandafogásnak ígérkezett, és 1942 tavaszán a megszállók hatalmas kampányba kezdtek.

Ezt a hadjáratot a Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium, a Megszállt Keleti Területek Minisztériuma és a Wehrmacht karöltve viselte.[90] Ők hárman együtt hatalmas mennyiségű anyagot szerkesztettek, adtak ki és terjesztettek, amiben úgy állították be a náci vezetést és a megszálló hatóságokat, mint a parasztok barátját és szövetségesét, akik ilyen minőségükben megszabadítják a hálás lakosságot a bolsevikok által rájuk kényszerített kolhozrabságtól. „Nem nézve a háborús állapotokból adódó temérdek gondot, a németek minden áldozatot és nélkülözést vállalnak azért, hogy azonnali segítséget nyújtsanak nektek, és veletek együtt helyreállítsák a bolsevikok által elpusztított és szétvert mezőgazdaságot – fordultak a parasztsághoz az emberbarát megszállók és a jótét gonosztevők. – Tartsatok velünk a munkában! Minél jobban dolgoztok, annál jobban fogtok élni!"[91] A német propagandamunkások elképzelése szerint az üzenet címzettjeinek hálát kellett érezniük „felszabadítóik" iránt, és fel kellett ébrednie bennük a bűntudatnak, hogy oly keveset segítenek nekik nagy háborújukban. Az „új rend" ellenségeiből a szövetségeseikké kell válniuk, egyúttal a régi szovjetrendszer ellenségeivé. „Aki velünk együtt akarja megalapozni a biztos jövőt, annak tettekkel kell bizonyítania, hogy a bolsevizmus ellensége"[92] – szabta meg előfeltételként a propagandamítosz. „A munkaszerető parasztság saját földhöz jut! Le a háborúval! Éljen a saját földön végzett szabad és boldog munka!" – harsogták a röpiratok, egységbe forrasztva „földet", „munkát" és „szabadságot", hogy ezzel a pozitív tömbbel állítsák szembe a „háború" visszataszító fogalmát. „A kolhoz rabsága csak nyomort és ínséget hoz a parasztokra – tapintott eleven pontra a német propaganda, amikor nemcsak a helyi, hanem a távollevő, „vöröskatona-köpenybe bújt« parasztokhoz is fordult. – A német hatóságok késlekedés nélkül nekiláttak a parasztok felszabadításának. Ez is bizonyítja, hogy a németek és számos szövetségesük nem a Szovjetunió népi ellen harcol, hanem a szovjetrendszer és az NKVD ellen."[93]

A németek, lám, végre földet és szabadságot adtak az orosz parasztnak – erősítgették a fasiszták, és „a paraszti szív megtelt örömmel. Az, amire az

ősök számos nemzedéke vágyott, és amiért harcolt – valóra válik!"[94] „Sztálin elvette a földet a néptől, és őt magát rabbá tette, Hitler pedig felszabadította az orosz népet és visszaadta neki a földjét: ki hát a barát, és ki az ellenség?" – tették fel a kérdést a röpcédulák. A helyes válasz nem igényelt hosszas gondolkodást: „Hitler felszabadított a sztálini kolhoz igája alól! Hitler tehát a parasztság barátja! Mire várjak még? Én Hitler mellé álok!"[95] „A Német Kormány a bolsevizmustól felszabadított területek lakossága iránt érzett felelősségének tudatában kiadta rendeletét a földről, amely örökre megszünteti a gyűlöletes kolhozrendszert", ezért „ne higgyetek a bolsevik kormány hazug jelszavainak! Ne álljatok ellen az új időknek!"[96] Márpedig az „új, boldog idők" valóban elkezdődtek: „A bolsevizmus alól felszabadított területek parasztsága oly sok év után most először takarítja be saját termését a saját földjéről. Ebben nagy a segítségükre vannak a német katonák. A bolsevikok által menekülés közben megsemmisített eszközök pótlására Németországból hozott új gépek megkönnyítik a mezei munkák elvégzését. Németország még most, a háború nehéz körülményei is között megtalálja a lehetőséget, hogy segítse az orosz parasztságot. A parasztok nem akarják az átkos bolsevik rendszer visszatérését, és barátként kapcsolódnak be az újjáépítő munkába a német nép tevőleges közreműködésével és segítségével."[97]

Mennyire felelt meg a valóságnak ez a fasiszta röplapról vett idézet? A német katonák tényleg sokat „segítettek" az orosz parasztoknak azzal, hogy felélték a nehéz munkával előállított utolsó terményeiket, és a Németországból hozott nem túl nagy mennyiségű mezőgazdasági technika tényleg segített megoldani a megszállók élelmezését. A termés, amit a megszállt területek lakói 1942-ben betakarítottak, a legkisebb mértékig sem volt az övék, a föld pedig, amin megtermelték végképp nem a „sajátjuké" . Még ugyanez év novemberében, amikor az idézett a röpirat megjelent, Otto Breitgam, a Keleti Területek Birodalmi Minisztériuma politikai főosztályának a munkatársa megjegyezte, hogy az agrárreform túlságosan lassan halad, és messze vannak attól, hogy a közös gazdaságok 20%-át földműves társaságokká alakítsák, és emiatt a parasztság „elvesztette hitét szándékaink komolyságában". „A földjuttatások növelése, ami a közös gazdaságok alapjául szolgál, hamarosan mindenütt beindul, már csak azért is, mert az erről szóló rendelet már 1941 augusztusában megjelent, de mind ez ideig a közös gazdaságoknak még a 10%-a sem alakult meg – állapította meg Breitigam. – A földműves társaságok megalakítása a föld megművelésére még csak nem régen

kezdődött el, de Körner mezőgazdasági megbízott irányelvei szerint ez év augusztusáig el kell érnie legalább a 10%-ot." A front közeli kerületekben még ennyi sem történt – a Csernozjom elfoglalt területein 1942 júniusában, az aratás küszöbén a kolhozrendszer gyakorlatilag változatlan formában létezett. Itt minden mezőgazdasági és szervezeti átalakítást a következő évre halasztottak.

1943 tavaszára a Központi Csernozjom nagy részét a Vörös Hadsereg megtisztította a megszállóktól, de Orloviscsina és Belgorodcsina számos kerülete továbbra is az ellenség kezén maradt egészen a németeknek a kurszki harapófogóban elszenvedett vereségéig, és csak 1943 augusztusában szabadult fel. Valamivel több mint egy hónapra rá, hogy a hitleristák egy utolsó kísérletet tettek a stratégiai kezdeményezésre, amivel a maguk javára remélték fordítani a háború menetét, az információs-lélektani háború frontján is támadásba lendültek. 1943. június 3-án Rosenberg aláírta „a Német kormány deklarációját a parasztság földmagántulajdonáról a felszabadított területeken". A Deklarációban bejelentették, hogy „a dolgozó parasztság" számára bevezetik a föld magántulajdonát: azt tervezték, hogy azokat a földeket, amelyeket a földművelés új rendjéről szóló 1942-es törvény értelmében egyéni hasznosításra adtak, elismerik a parasztok tulajdonának, Azonkívül ígéretet tettek rá, hogy az 1942 februárjában elkezdődött földrendezés keretében folytatják a földosztást és a földek magántulajdonba adását. Külön hangsúlyozták, hogy a lakosság más rétegei is kaphatnak földet azzal a feltétellel, hogy saját erőből művelik meg őket: „A jelenleg földhasználati jogokat élvező parasztok mellett teljes mértékben jogot formálhatnak földjuttatásra az átmenetileg távollévő földművesek, akik egyelőre Németországban dolgoznak, katonai szolgálatot teljesítenek, hadifoglyok, a Vörös Hadsereg tagjai és akiket a szovjethatalom evakuált vagy száműzött." A Deklaráció a már hagyományossá vált motívummal zárult: „A föld magántulajdonának a bevezetése a parasztság mezőgazdasági termelésben mutatott szolgálatainak az elismerése lesz. Az a sok erőfeszítés, amit a parasztság a mezőgazdaság újjáépítése érdekében tett a felszabadított területeken, a jövőben is szent kötelessége marad, és ezzel veszi ki részét a bolsevizmus végső megdöntésében."[99]

A megszállók új kezdeményezése mindenekelőtt propagandisztikus formát öltött. Hatalmas mennyiségű röpirat készült, ami Rosenberg Deklarációjának szövegét vagy annak részleteit tartalmazta azzal az elsődleges céllal, hogy bomlassza a Vörös Hadsereget és növelje a szökevények

számát.[100] „Siess, hogy te is földhöz juss! Vöröskatona, a Német Kormány neked is ad földet! Gyere át hozzánk!"[101] – hívogattak a röplapok. „Siess! Gyere minél előbb, nehogy lemaradj a földosztásról!"[102] A Vörös Hadsereg gyorsan meg is érkezett, és a maga osztott földet a megszállók ezreinek úgy, hogy mindegyiküknek jutott sírhely. Ugyanakkor a gazdasági propaganda eredményei is szerényeknek bizonyultak. Az egyéni gazdaságok létrehozása, amihez a földek magántulajdonba adása kapcsolódhatott volna, mind az ideig erősen akadozott, ezért a parasztok úgy fogadták a Deklarációt, mint a megszállók újabb ígéretét, aminek a szava, mint korábban mindig, most is ellentmond a tetteknek. 1943-ban, amikor a hitleristák ráeszméltek arra, hogy az elfoglalt területeket alighanem kénytelenek lesznek elhagyni, jelentősen megnövelték a parasztok adóterheit, gyakoribbá váltak a rekvirálások, egyszóval még kegyetlenebbül sarcolták meg a lakosságot.[103] Ennek eredménye a Deklarációra épülő propaganda-hadjárat összeomlása lett, ami mintegy előre vetítette a náci Németország és a csatlósai általános vereségét a Szovjetunió elleni háborúban.

A Szovjetunió ideiglenesen megszállt területeinek lakosság ellen irányuló információs-lélektani hadviselésben fontos helyet foglalt el munkaerő toborzása Németországba. A birodalom gazdasága egyre nagyobb munkaerőhiánnyal küzdött. A második világháború kirobbantásától a Szovjetunió megtámadásáig Németországban a munkások és az alkalmazottak összlétszáma 2,7 millió főre csökkent.[104] A Szovjetunió elleni agresszióval csak tovább nőtt a munkaerőhiány a németországi iparban és mezőgazdaságban, és a deficit ellensúlyozására a nácik külföldi munkaerő mobilizációjával és hadifoglyok dolgoztatásával kísérletezetek. Ez alapvetően érintette a szovjet embereket is: hogy mást ne mondjunk, a háború alatt a megszállók 4 millió 978 ezer embert deportáltak a Szovjetunióból.[105]

A Szovjetunió elleni támadást megelőzően is mutatkozó munkaerőhiány 1942 elejétől fogva súlyos arányokat öltött Németországban, amikor a Moszkva alatti vereség után a németek kénytelenek lettek hosszabb háborúra berendezkedni a Blitzkrieg helyett. Most már megbánták a nácik, hogy a szovjet hadifoglyok megszámlálhatatlan tömegét gyilkolták le értelmetlenül, ahelyett hogy inkább munkavégző rabokká tették volna őket. Egy 1942. február 19-én összehívott tanácskozás ezt az ügyet tárgyalta meg: „A munkaerő felhasználásának jelenlegi nehézségei elkerülhetők lettek volna, ha már korábban döntünk a szovjet hadifoglyok tömeges munkába állításáról. Akkor 3,9 millió orosz állt a rendelkezésünkre, akik közül mára mindössze 1,1 millió maradt. Csupán

1941 novembere és 1942 januárja között 500 ezer orosz halt meg. Kérdés, hogy milyen mértékig lehetséges még növelni az orosz hadifoglyok számát..."[106]

Emiatt vált égető kérdéssé a németek számára, hogy a Szovjetunió megszállt területein élő polgári lakosságot mint munkaerőt használják fel a német gazdaságban, de elsősorban is a hadiiparban. 1942. március 21-én Hitler Fritz Sauckelt, Thüringia Gauleiterét általános munkaügyi főmegbízottá nevezte ki, akinek új hivatala azonnal szervezni kezdte a „keleti területek" lakosságának Németországba szállítását. Sauckel olyan buzgón teljesítette kötelességét, hogy 1942 áprilisa és júliusa között több mint egymillió szovjet ember került Németországba.[107] A munkaügyi főmegbízott megkövetelte, hogy a toborzást „minden lehetséges eszközzel, akár a kényszermunka elvének szigorú alkalmazásával" is folytassák mindenhol[108], csakhogy a puszta igyekezet ekkor már kevés volt. A Kelet Hadseregcsoport gazdasági törzskarának munkaügyi hivatala parancsot adott ki a csapategységek gazdasági felügyelőinek, hogy a mozgósítható munkaerő növelése érdekében vonják be munkájukba „a keleti területeken található propagandaszolgálatokat... és olyan mértékig támogassák őket, mint az új agrárrend bevezetése idején".[109]

Ennek megfelelően 1942 tavaszától fogva a Szovjetunió megszállt területein széles körű propaganda-hadjárat bontakozott ki, ami az embereket önkéntes munkára verbuválta Németországba. Végtelen számú röpirat, plakát, brosúra, újságcikk és mindenfajta egyéb propagandanyomtatvány fáradozott azon, hogy a potenciális „Ostarbeiter"-ekben (keleti munkások) pozitív kép alakuljon ki a birodalomról. A hitleri Németországban – hangoztatták az idilli jelenetekkel illusztrált szövegek – a férfiak és a nők egészen más körülmények között élnek és dolgoznak, mint a Szovjetunióban, ahol „a munkás–paraszt szovjethatalom oly mértékben zsákmányolja ki a munkásokat és parasztokat, ahogy azt egy kapitalista sem tudná elképzelni". A birodalomban nincsenek kommunisták, és nincsenek burzsujok, ezért aztán „az üzemek és műhelyek világosak és szellősek", az üzemek és gyárak dolgozói olcsón, bőségesen és változatosan étkeznek a „nagy, tiszta és takarosan berendezett ebédlőkben", a munkások kényelmes családi házakban élnek, saját veteményeskertjük van, az „idős munkások pedig nyugdíjat kapnak, ami lehetővé teszi nekik, hogy munka nélkül is jól éljenek"[110]. A szöveget kísérő fényképeken jól táplált és életörömtől sugárzó munkások voltak láthatók feleségük és gyerekeik körében, tele tálak abrosszal letakart asztalokon, elégedett nyugdíjasok mellényes öltönyben, amint kis zsámolyukon ülve újságot olvasnak, és egyéb

„pozitívumok". A „negatívumok" sorából egyről esik említés, nevezetesen arról, hogy Németországban jegyrendszert vezettek be a háború idejére, de az egészen más, mint ami a Szovjetunióban van. „A jegyrendszer egyáltalán nem afféle szovjet módra működik, ami csak az éhezéshez, a lopáshoz és a spekulációhoz vezet. A német jegyrendszer a termékek egyenlő arányú, pontos és igazságos elosztását teszi lehetővé a lakosság között. A miniszter és az egyszerű munkás, a nagyvállalat igazgatója és a fűtő a gyár gépműhelyéből ugyanannyi és egyformán bőséges mennyiségű élelmiszert kap. Ha egy munkás speciális vagy különlegesen nehéz fizikai munkát végez, akkor neki még jobb ellátás jár, mint a többieknek. Pontosan ezért vezették be Németországban a jegyrendszert." Németországban virágzik a kultúra, általános az elégedettség, a rendszer igazságos, és „most ugyanilyen élet felé nyílt meg az út a Szovjetunió kommunista igától felszabadított népei előtt is".[111]

Ebben a propagandakampányban külön célcsoportot alkottak az asszonyok és lányok, akiknek „kilátástalan" helyzetét a német nők gondtalan életével hasonlították össze. „A bolsevikok alatt az orosz nők sorsa még nehezebb lett, mint amilyen a cárok, földbirtokosok és kapitalisták idején volt – állította a német propaganda. – Először is nem képezheti magát, mert a bolsevikok kényszermunkára hajtják őket, a »zsidók és a komisszárok« lépten-nyomon erőszakoskodnak velük, elvitték tőlük a férjüket és fiaikat, akiket a géppisztoly csövével kényszerítettek, hogy Németország ellen harcoljanak." „Volt-e valaha tisztességes otthonotok? Keservesen megkeresett garasaitokból meg tudtátok-e venni magatoknak a legszükségesebb dolgokat, tudtátok-e úgy járatni a gyerekeiteket, ahogy szerettétek volna? – tették föl sorban szónoki kérdéseiket a hitlerista propagandisták, majd nyomban meg is válaszolták őket: – Zsarnokaitok erőtökön felül dolgoztatnak és az utolsó vércseppig kiszipolyoznak titeket."[112] Milyen más Németországban, ahol „a nők, akárcsak a férfiak előtt nyitva áll az ajtó minden foglalkozáshoz", ahol „a nők és a férfiak jogai minden tekintetben egyenlők", ahol „a nők és a gyerekek szép lakást, tápláló ételt, jó ruhát, állandó egészségügyi ellátást kapnak, és valóban szabad és valóban boldog életet élnek". „Németországban minden nő tanulhat, kedvére választhat magának szakmát, ha pedig törekvő és tehetséges is, akkor magas tisztségekig juthat... Mindemellett a nők megőrzik nőiességüket, családi fészket teremtenek, és gyermekeiket a családi életre nevelik."[113] A kettéhajtott röpirat hátoldalán, ahol mindezeket a csodákat leírták, színes fotókollázs volt látható, ahol nemcsak életörömtől duzzadó német parasztasszonyokat és munkásnőket mutattak,

hanem diáklányt, doktornőt és még „főállású divattervezőt" is – szemlátomást abból a meggondolásból, hogy ha valami, hát az utolsó kép igazán megmozgatja a szovjet kolhozokban dolgozó asszonyok képzeletét.

Mintha csak a propagandisták azt feltételezték volna ez esetben, hogy az orosz, ukrán, belorusz férfiak és nők minden javukat odahagyva megostromolják kérésükkel a toborzóbizottságokat, hogy küldjék őket Németországba, hadd láthassák saját szemükkel is ezt a „mesébe illő" országot. A „boldog" Ostarbeiterek munkájáról és életéről tudósító színes brosúrák alighanem arra voltak hivatottak, hogy még inkább fokozzák a megszállt területek lakosságának a lelkesedését. Az embereket azonban nemcsak csábítgatták a németországi munkára („Németország vár Téged!"), hanem a lelkiismeretükre és kötelességtudatukra is hivatkoztak, hogy ezt már hálából is meg kell tenniük a német csapatok iránt, amelyek „felszabadítottak téged és honfitársaidat a bolsevizmus elnyomása alól", és mert „a munkád Németországban megsemmisítő csapás a bolsevizmusra". Az Ostarbeiter élete Németországban maga a megvalósult álom – állította az egyik brosúra valaki nevében, aki már megtalálta a maga boldogságát a birodalomban.

„Tiszta, világos helyiségekben a legmodernebb gépek állnak, és okos berendezések, amik megvédik a munkásokat a balesetektől. Itt mindenki a képességeinek és tudásának megfelelő munkát kap. A kezdő munkásokat mintaszerű tanulóműhelyekben tanítják be, majd azonnal bevonják őket a munkába. Miután szorgalmasan és figyelmesen dolgozunk, mindenki kedves hozzánk. A nagy gyárakban és mezőgazdasági vállalatoknál arra is ügyelnek, hogy ne válasszanak szét minket, úgyhogy együtt élünk. Világos, tiszta barakkokban lakunk. A munkánkért rendszeresen fizetnek egy meghatározott bért. Ebből a pénzből meg tudjuk vásárolni, amire szükségünk van, és félre is rakhatunk belőle; a lakás és a koszt fejében levonnak egy bizonyos összeget, ami sokkal kevesebb, mint amennyibe az kerülne, ha minderről magunknak kellene gondoskodnunk. Az élelmiszer mennyisége szabályozott és nagyjából azoknak a normáknak felel meg, mint amennyit az itteni lakosság számára határoztak meg. Ez az élelmiszer teljesen elég, aki pedig nehéz munkát végez, annak több hús, zsír és kenyér jár. A német munkások, akikkel nap mint nap találkozunk, mindig kedvesek, és szívesen segítenek nekünk. De nemcsak munkaidőben találkozunk németekkel. Kirándulásokat szerveznek számunkra a közeli városokba és a környékre, hogy minél jobban megismerjük az életet Németországban... A vállalat vezetősége biztosítja nekünk, hogy szabadidőnket saját belátásunk

és kedvünk szerint töltsük. Sikerült hangszereket szereznünk, és most együtt játsszuk és énekeljük régi dalainkat. Csatlakozzatok hozzánk, és utazzatok ide Németországba..."[114]

A fényképek ennek megfelelően az Ostarbeiterek dalolását és táncát ábrázolták, sétájukat a német városok ódon utcáin, kirándulásukat a tengerpartra, tele tálakat az ebédlőkben, forró vizes zuhanyokat, szakmai képzést német szakmunkások figyelmes irányításával. Más felvételeken komoly keleti munkások és vidám munkásnők néztek vissza a szemlélőre, efféle képaláírásokkal kísérve: „Én szeretem a hazámat, és tudom, hogy azzal szolgálom a legjobban, hogy Németországban dolgozok. Később majd hazatérek, hogy saját földemet műveljem, amit az új agrárrend jóvoltából kapok. Azon vagyok, hogy jól használjam ki az időmet Németországban, hogy minél többet tanuljak, és világos képem legyen az új Európáról."[115] Ezek a mélyen szántó gondolatok „Ivan Sz."-től származtak. „Nyikolaj Sz." a maga részéről bevallottan boldog attól, hogy „Németországban dolgozva veszek részt a bolsevizmus elleni harcban", „Zina Sz." pedig elmesélte, hogy mennyire tetszik neki Németország, és hívta földijeit is: „Utazzatok ide ti is, és akkor együtt fogunk dolgozni"[116].

A valóság azonban drámai módon különbözött a fasiszta propaganda által mutatott idilli képektől. Először is a nácik a legcsekélyebb mértékben sem tekintették a megszállt területek lakosságát a szövetségesüknek, partnerüknek vagy segítőjüknek a bolsevizmus elleni harcban, propagandájukban viszont bölcsen hallgattak a „felsőbbrendű ember" valódi nézetéről az „alsóbbrendű ember" iránt.

„Ahol a körülmények a német politika kegyetlen intézkedéseit diktálják Keleten, ott a politikai irányításnak rejtve kell maradnia; hallgatnia kell megvető ítéletéről a meghódított népek iránt" – írta Rosenberg a Führernek 1942 márciusában[117]. Egymás között végképp nem feszélyezték magukat, így amikor ugyanez év novemberében összeült a DAF (Deutsche Arbeitsfront – Német Munkafront), Rosenberg a keleti munkások mozgósításának helyzetét vadász szakkifejezésekkel ecsetelte („ezeknek az embereknek a befogása nem olyan egyszerű"), és nem rejtette véka alá véleményét a Németországban tartózkodó Ostarbeiterek helyzetéről: „Az, hogy itt emberek ezrei rettenetes körülmények között élnek vagy hogy gyalázatos bánásmódban részesülnek, az magától értetődő. Emiatt nem kell túlságosan idegeskedni."[118]

Pedig volt alapjuk az idegeskedésre, és ezt maguk a nácik is jól tudták. A már említett Otto Breitigam ezt írta: „A szláv népek irányában megnyilvánuló szokásos határtalan megvetés mellett a »toborzásokon« olyan módszereket alkalmaztak, amilyeneket talán csak a legsötétebb rabszolga-kereskedelem módszereihez lehet hasonlítani. Rendszeres vadászat kezdődött az emberekre. Nem nézve életkort vagy egészségi állapotot, tömegeket indítottak el Németországba, ahol hamar kiderült, hogy több mint 100 ezer személyt azonnal vissza kell fordítani súlyos betegségek és munkaképtelenség miatt."[119] Arról, hogy miként utaztak haza a kiselejtezett Ostarbeiterek, képet ad a Keleti Népek Központi Nyilvántartási Hivatalának egyik dokumentuma. „Ezen a szerelvényen nők gyerekeket szültek, akiket menet közben kidobtak az ablakon; tüdő- és nemi betegek utaztak közös vagonban a többiekkel; haldoklók a csupasz deszkákon feküdtek a tehervagonokban, a halottakat pedig kilökték a vasúti töltésre. Hasonló volt a helyzet más szerelvényeken is."[120] Ugyanebben a dokumentumban, amely 1942 szeptemberében kelt, megállapították, hogy a keleti munkások toborzását úgy intézték, hogy minden 100 Németországba irányított „verbuválttal" együtt tucatnyi beteg gyerek is ment, hogy az embereket szakmájukra és képzettségükre való tekintet nélkül dolgoztatták, szöges dróttal kerített, szigorúan őrzött táborokban helyezték el őket, ahonnan tilos volt kijárniuk, az őrség durván bánt velük, és az élelmezés „olyan hitvány volt és elégtelen, hogy a táborban tartott emberek munkatermelékenysége rohamosan csökkent, gyakoriak voltak a megbetegedések és a halálesetek", általában véve pedig, összegezték hivatalnokok, „a toborzókerületekben hangoztatott ígéretek éles ellentétben álltak a tényekkel"[121].

Ez volt a nyers igazság. Az okkupációs propaganda, amely a számba jöhető Ostarbeiterek szervezését segítette, minden mondatával és minden szavával hazudott. A propagandabrosúrákban az állt, hogy a keleti munkásokat kívánságuk szerint közösen helyezik el jó állapotban lévő lakóhelyeken, amiken nemcsak egymás közt fognak osztozkodni, hanem német kollégáikkal is. Valójában lágerekben tartották őket, amiket Himmler utasítására szögesdróttal vettek körül, az egészségügyi, higiéniai körülmények pedig olyanok voltak, hogy maguk a németek is elviselhetetleneknek ítélték[122]. A rendőrök szolgálati szabályzata, amelyet a Németországban tartózkodó külföldi munkásokkal való bánásmódról szóló útmutatások alapján állítottak össze, a következő pontokban írja le a keleti munkások tartásának rendjét:

„1. A birodalomban dolgozó, a keleti megszállt orosz területekről származó munkásokat szigorúan el kell különíteni más külföldi munkásoktól, minden hadifogolytól és a német lakosságtól. Zárt táborokban kell tartózkodniuk, és csak munkára vihetők ki őrség kíséretében.

2. Az orosz munkások jelzést kötelesek viselni felsőruházatuk jobb oldali mellrészén, ha pedig felsőruha nélkül dogoznak, akkor a munkaruhájukon. A jelzés egy egyenlőszárú háromszög kék színű »Ost« felirattal.

3. Az orosz munkásoknak, hacsak a szolgálat másképp nem kívánja, tilos minden érintkezés: a) német nemzetiségű személyekkel, különösen az ellenkező neműekkel. A nemi érintkezés halálbüntetés terhe mellett szigorúan tilos; b) más külföldi munkásokkal vagy hadifoglyokkal...

5. A gyári őrség és vállalat alkalmazottai kötelesek távolságtartó módon viselkedni a munkásokkal. Tilos szükségtelen beszélgetésbe bocsátkozni velük, vagy a legcsekélyebb együttérzést is tanúsítani irántuk. Munkaidőn kívül a munkásokkal mindenfajta érintkezés tilos.

6. a) Az engedetlenség és fegyelmezetlenség legkisebb megnyilvánulása ellen kegyetlenül fel kell lépni, ellenállás esetén pedig kíméletlenül fegyvert kell használni.

b) A szökni próbáló oroszokra célzott lövéssel tüzelni kell..."[124]

A propaganda Németországban tisztességes fizetést ígért az Ostarbeitereknek, amiből el tudják tartani otthon maradt családjukat. Valójában már eleve el volt döntve, hogy „a szovjet munkásoknak kiadott készpénz nem lehet több, mint amennyi kisebb vásárlásokra (dohány stb.) kell", úgyhogy a maximális „fizetést" 17 birodalmi márkában szabták meg. Azonkívül pedig, hogy az Ostarbeitereknek ugyanazért a munkáért fele annyit fizettek, mint más idegen munkásoknak, bérükből annyi adót vontak le, amennyi elérte a fizetésük 75%-át[125].

A propaganda beszélt a keleti munkások kiváló élelmezéséről, a megemelt fejadagokról kenyérből, húsból és zsírból. Ehelyett mi volt a valóság? A Krupp gépgyártó üzemében 1942. március 14-én készült memorandumban megállapítást nyert, hogy „az oroszok élelmezése kifejezetten gyalázatos, és emiatt napról napra gyengülnek. Néhány orosz annyira gyenge fizikailag, hogy már egy csavart is képetlen becsavarni. Bármilyen munkát végeznek is, az oroszok ugyanolyan körülmények között vannak tartva"[126]. Az orosz munkásoknak szüntelenül „elfelejtettek" ételt osztani, ha pedig mégis kaptak valamit, akkor az, mint a Krupp Művek autómotor-szerelő gyárának művezetője, A. Grollius

tanúsítja, nem volt más, mint „szó szerint víz, morzsányi karórépadarabokkal, szemre pedig zavaros, mint a mosogatólé"[127]. Azok a gyári alkalmazottak, akik egyedül a munka termelékenységének a növelését tartották szem előtt, szüntelenül azt hangoztatták, hogy feltétlenül javítani kell az oroszok élelmezésén („amelyik állat dolgozik, annak táplálékra is szüksége van"), amire ezt a választ kapták. „Ne felejtsd el, hogy bolsevikokkal állsz szemben, akiknek verés jár kenyér helyett."[128] A propaganda húsról és zsírról beszélt az Ostarbeiterek asztalán, de a munkásokból szó szerint csak csont és bőr maradt. Itt van doktor Wile orvosi jelentése (Essen, 1942. XII, 15.): „Három nappal ezelőtt meghalt egy keleti munkás...A boncolás nem mutatta ki mérgezés nyomát. A vérelemzés is negatív eredményt hozott. Nem találtunk semmilyen szervi elégtelenséget, de megállapítható volt a kimerültség végső fokozata. Az egész szervezetből eltűnt a zsírréteg, csak az úgynevezett zselatinatrófia maradt benne. A máj beráncosodott a zsírok és a glükózok hiánya miatt, az izomzat elsorvadt. Meg kell jegyezni, hogy az orosz öt hónapot töltött el Essenben. Ez az eset azt bizonyítja, hogy a jelenlegi táplálkozás mellett képtelenség visszaállítani a szervezet normális állapotát. Az orosz szervezetében nem volt sem zsír-, sem fehérjetartalék. Csak az oroszok különlegesen szívós alkata vezethetett arra a téves következtetésre, hogy a munkást még munkaképesnek nyilvánítottuk."[129]

A német propaganda azzal próbálta elnyerni a megszállt területek női lakosságát, hogy sokat ecsetelte a nők egyenjogúságát Németországban, és fényképeken azt mutatta be, amint keletről jött munkásnők sétálnak ünneplőruhában a német városok utcáin, templomokat látogatnak, kirándulnak, napoznak tengerparton („Napfény, levegő, tenger és kék égbolt – egy vasárnap Németországban"[130]) stb.

A valóság azonban még csak legapróbb részleteiben sem hasonlított e propagandafelvételekre. 1942 szeptemberében Hitler utasítást adott félmillió nő azonnali Németországba szállítására Keletről, hogy „háztartási alkalmazott" minőségében foglalkoztassák őket, vagyis szolgálólányként és cselédként a német családoknál. Ebből az alkalomból egy sor hivatalos utasítás és instrukció jelent meg, és közülük az egyik azt a címet viselte, hogy „Emlékeztető háziasszonyoknak a keleti munkásnők alkalmazásáról a városi és falusi háztartásokban". A német alapossággal összeállított számtalan előírás közül érdemes idézni néhányat:

„A keleti munkásnő mozgáskörletét a lehető legkisebbre kell korlátozni a háztartásban végzett munka során. A háztartás vezetése és a gyerekek

nevelése csak a háziasszony vagy német háztartási alkalmazott feladata lehet...

A német háztartási alkalmazottaknak minden körülmények között kiváltságos helyzetet kell teremteni...

A keleti munkásnőket kizárólag olyan munkákra lehet fogni, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a háztartással, és nem ajánlatos alkalmazni őket olyan beosztásban, amely a családfő foglalkozásához kapcsolódik, például eladónőként...

A háztartási alkalmazottaknak nem jár szabad idő. A keleti munkásnők a házon belül csak kötelezettségeik teljesítése közben tartózkodhatnak, ha azok kapcsolódnak a háztartáshoz. Jó magaviselet esetén jutalomképpen engedélyezni lehet nekik, hogy hetente egyszer háromórányi időtartamban munka nélkül mozogjanak a ház vagy birtok területén belül. Ez a pihenés vagy séta a sötétség beálltáig tarthat, de semmi esetre sem tovább, mint 20 óra. Vendéglők, mozi, színház és más intézmények látogatása a német és külföldi alkalmazottak számára egyaránt tilos. Nem járhatnak templomba sem...

A kimenő egyelőre nem engedélyezett.

A háztartásban alkalmazandó keleti munkásnőket meghatározatlan időre mozgósítják...

Németek nem lakhatnak egy szobában a keleti munkásnővel...

Ruhaellátás általában nem jár nekik...

A felsorolt szabályok betartásáért a családfő és a háziasszony felel."[131]

Nagyjából ez állt a megszállók propagandájának handabandázásai mögött a keleti nők „egyenjogúságáról" és gondtalan életéről. Ehhez hasonló bizonyítékok nagy számban támasztják alá a következtetést a fasiszta propaganda cinikus hazudozásairól, amiket a Szovjetunió megszállt területeinek lakossága körében terjesztettek. A németek, a magyarok és az olaszok által a Don mellékén elfoglalt területek lakói saját tapasztalatból vagy rokonaik, közeli barátaik, ismerőseik elbeszélésből megbizonyosodhattak a keserves valóságról. Ezért azután az ellenséges propaganda hiába tett meg mindent azért, hogy a saját oldalára állítva, a szövetségeseivé tegye őket, erőfeszítései teljes kudarccal végződtek.

Voronyezsi emberek hozzátartozóikat keresik a fasiszták által Peszcsanij Logban 1942 szeptemberében meggyilkolt polgári lakosok tetemei között. 1943.szeptember. GAVO, No. 0-5611.

A német fasiszta megszállók által meggyilkolt békés lakosok kihantolt tetemei a Voronyezs terület Gremljacsenszki kerületében található Orlovkában. 1944. GAVO, No. 0-42285.

Felakasztott férfi Voronyezs Pervomajszkij szad kerületében a német fasiszta csapatok megszállása idején. 1942. GAVO, No. 0-39148.

A német fasiszta hódítók áldozatainak maradványai a Voronyezs terület Gremjacsenszki kerületében található orlovkai elmegyógyintézet 3-as számú épülete közelében talált tömegsírban. 1944. szeptember. GAVO, No. 0-42287.

„Átkozottak legyetek, fasiszták!" A békés lakosok visszatérése a fasiszták által feldúlt Voronyezsbe. 1943. január. GAVO, No. 0-39157.

Jegyzetek

[1] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 7 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1958, 574. o.
[2] Ugyanott, 575–577. o.
[3] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 161., 1. l., 1. l hátoldala
[4] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 211., 5. l.
[5] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 251., 3. l.
[6] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 292., 2. l.
[7] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 401., 6. l. hátoldala
[8] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 401., 14. l.
[9] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 401., 21. l.
[10] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 401., 3. l.
[11] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1966, 230. o.
[12] Ugyanott, 163. o.

[13] Ugyanott.
[14] Ugyanott, 164. o.
[15] Ugyanott, 167. o.
[16] Ugyanott, 89. o.
[17] Ugyanott, 89. o.
[18] Ugyanott, 23. o.
[19] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 3. kötet, Moszkva, 1966, 152–153.. o.
[20] Ugyanott, 153. o.
[21] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, Moszkva, 1965, 225–226. o.
[22] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 160. o.
[23] Ugyanott, 159–162. o.
[24] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 161., 1. l. hátoldala
[25] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, 44. o.
[26] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 34–36. o.
[27] Ugyanott, 175. o
[28] Ugyanott, 39–40. o.
[29] Ugyanott, 202–203. o.
[30] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 251., 3. l.
[31] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 292., 2. l.
[32] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 288., 6. l.
[33] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 288., 8–10. l.
[34] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 42. o.
[35] Ugyanott, 331. o.
[36] Idézet: *Presztupnije celi – presztupnije szredsztva: Dokumenti ob okkupacionnoj polityike fasisztszkoj Germanyii na tyerritorii SzSzSzR (1941-1944).* Moszkva, 1985, 84. o.
[37] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 8., 1. l., 1. l. hátoldala
[38] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 17., 1. l.
[39] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 292., 2. l.
[40] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 161., 1. l. hátoldala
[41] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 251., 3. l.
[42] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 288., 6. l.
[43] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 288., 9. l.
[44] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 245., 1. l.

[45] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 214., 1. l.. 1. l. hátoldala
[46] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 253., 1. l.
[47] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 161., 1. l. hátoldala
[48] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 211., 5. l.
[49] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. Moszkva, 1998, 500. o.
[50] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 293., 2. l.
[51] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 262., 1. l.
[52] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 393.
[53] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 401., 18. l.
[54] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, 513. o.
[55] Ugyanott, 192. o.
[56] Idézet: Proektor, D. M.: *Agresszija i katasztrofa. Viszseje vojennoje rukovodsztvo fasisztszkoj Germanyii vo vtoroj mirovoj vojnye.* Moszkva, 1972, 178. o.
[57] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, 172. o.
[58] Proektor, D. M.: *Agresszija i katasztrofa. Viszseje vojennoje rukovodsztvo fasisztszkoj Germanyii vo vtoroj mirovoj vojnye.* 179. o.
[59] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, 164. o.
[60] Ugyanott, 155. o.
[61] Ugyanott, 155. o.
[62] Ugyanott, 180. o.
[63] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 681. o.
[64] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 682. o.
[65] Ugyanott, 200. o.
[66] GAVO, f. 1895., op. 1., d. 280., 39. l. hátoldala
[67] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 288., 7. l.
[68] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 401., 8. l. hátoldala, 12. l. hátoldala
[69] *Szvetlij puty,* 1995. május 6.
[70] Filonyenko, Sz. I.–Filonyenko, N. V.: *Krah fasisztkogo «novogo porjadka» na Verhnyem Donu (ijul 1942-fevral 1943).* Voronyezs, 2003, 124. o.
[71] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 288., 5. l.
[72] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 29., 1. l.
[73] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 30., 1. l.
[74] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 30., 1. l.

[75] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 401., 12. l., 15. l. hátoldala, 39. l. hátoldala
[76] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, 175. o.
[77] Ugyanott, 165. o.
[78] Ugyanott, 2. kötet, 574. o.
[79] Idézet: Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* 187. o.
[80] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. 280. o.
[81] Ugyanott, 280. o.
[82] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 184. o.
[83] Ugyanott, 184. o.
[84] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 399., 1. l., 1. l. hátoldala
[85] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 242., 1. l. hátoldala
[86] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 242., 2. l.
[87] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 242., 2. l.
[88] Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* 182. o.
[89] Idézet: Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* 182. o.
90 108 Gorelkin, V., A.: *Propagangyisztszkaja gyejatyelnoszty nacisztszkoj Germanyii szregyi vojennoszluzsascsih Krasznoj Armii i naszelenyija vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSZSZR v period Velikoj Otyecsesztvennoj vojni: 1941-1945.* Kandidátusi disszertáció. Volgográd, 2003, 135. o.
[91] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 242., 1. l. hátoldala, 2. l.
[92] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 242., 2. l. hátoldala
[93] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 193., 1. l.
[94] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 198., 1. l.
[95] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 209., 2. l.
[96] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 241., 1. l.
[97] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 283., 1. l.
[98] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 233. o.
[99] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 206., 1. l. hátoldala
[100] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 292., 1. l., 1. l. hátoldala; d. 203., 2. l.; d. 206., 1. l., 1. l. hátoldala; d. 268., 1. l., 1. l. hátoldala; d. 281., 2. l. hátoldala; d. 282., 1. l. hátoldala
[101] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 281., 2. l.
[102] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 282., 1. l.

[103] Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* 210–211. o.
[104] Ugyanott, 165. o.
[105] Ugyanott, 173. o.
[106] Ugyanott, 3. kötet, 30. o.
[107] Ugyanott, 56. o.
[108] Ugyanott, 41. o.
[109] Ugyanott, 45. o.
[110] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 223., 1. l., 1. l. hátoldala
[111] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 223., 1. l.
[112] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 207., 6. l.
[113] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 207., 6. l.. 6. l. hátoldala
[114] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 276., 3–6. l.
[115] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 276., 1. l.
[116] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 276., 1., 6. l.
[117] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 205. o.
[118] Ugyanott, 1. kötet, 227. o.
[119] Ugyanott, 2. kötet, 236. o.
[120] Ugyanott, 245. o.
[121] Ugyanott, 241. o.
[122] Ugyanott, 242–243. o.
[123] Ugyanott, 3. kötet, 77. o.
[124] Ugyanott, 3. kötet, 645. o.
[125] Ugyanott, 2. kötet, 242. o.; 3. kötet, 33. o.
[126] Ugyanott, 3. kötet, 641. o.
[127] Ugyanott, 642. o.
[128] Ugyanott, 643. o.
[129] Ugyanott, 647. o.
[130] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 276., 5. l.
[131] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 3. kötet, 70–75. o.

Как чудовищный паук жидовская буржуазия оплела своей паутиной весь мир.

4. fejezet

A LÉLEKTANI HÁBORÚ VEZÉRELVEI

A náci propaganda alapvető téziseit, amelyeket a Vörös Hadsereg katonáiba és az ideiglenesen megszállt területek lakosságába igyekeztek beplántálni azzal a céllal, hogy pszichológiailag megtörjék és leigázzák őket, a Barbarossa-tervhez mellékelt propaganda-irányelvek (lásd korábban) fogalmazták meg. A Szovjetunió elleni lélektani hadviselés tervét legtömörebben Goebbels foglalta össze naplójegyzeteiben 1941. június 5-én: „Az Oroszországi elleni propaganda irányelvei: semmi szocializmusellenesség; semmi a cárizmus visszaállításáról, nem beszélni nyíltan az orosz állam feldarabolásáról, mert azzal csak tüzelnénk a hadsereget, amely alapvetően oroszokból áll; annál többet Sztálin és a mögötte álló zsidók ellen; földet a parasztoknak, de egyelőre maradjanak meg a kolhozok, hogy megmentsük a termést; kemény vádak a bolsevikok ellen."[1] Nagy általánosságban ezek az elvek vezérelték a propagandaanyagok készítőit, de tevékenységük nem korlátozódott csupán a felsorolt pontokra.

A hitlerista propaganda mindenekelőtt azon fáradozott, hogy a pusztító háború bűnét Németországról a Szovjetunióra hárítsa oly módon, hogy az utóbbira osztja az agresszor, az előbbire pedig a védekező fél és a béke híve szerepét. Ezt az elméletüket a németek éppúgy alkalmazták a Szovjetunió ellen irányuló, mint a saját lakosságuk és fegyveres erőik körében hirdetett propagandában. Azt próbálták bebizonyítani, hogy gyilkos támadásukat a Szovjetunió ellen a kényszerűség diktálta, és voltaképpen igazságos háborút folytatnak.

Kevéssel a Szovjetunió megtámadása előtt a Gestapo nyomdájában, ahonnan a munkások egészen az X-dayig nem jöhettek ki, már 3 millió röpiratot raktároztak a Führer felhívásával a német néphez és a NSDAP-hoz. A szöveget a Wehrmacht katonái előtt olvasták fel 1941. június 22-én, kora reggel[2]. Hitler a felhívásnak néhány oldalán azt a tézist fejtegeti, hogy a Szovjetunió bűnös szövetségben Angliával, minden erejével „Európa egyesítése és újjászületése" (vagyis a német nácizmus agressziója – már ha ezt nem Hitler szempontjából nézzük) ellen dolgozik, egyre-másra megsértette a szovjet–német paktum feltételeit, és Németország megtámadására készül. A Führer úgy írja le magát

mint békeharcost, aki arra törekszik, hogy feloldja a háborús feszültséget, és ha ez sikerül, akkor állandósítsa ezt az állapotot, miközben a Szovjetunió mint agresszor, amely elfoglalta a balti államokat, valamint a lengyel, finn és román területek egy részét, egyre fokozza katonai jelenlétét ezekben a térségekben. Hitler a békére törekszik, Nagy-Britannia viszont a Szovjetunió titkos támogatásával nem hajlandó tárgyalni róla, mert mind „Angliának, mind Szovjet-Oroszországnak az az érdeke hogy a háború minél tovább elhúzódjék, hogy Európa meggyengüljön, és ki legyen szolgáltatva nekik". A Szovjetunió támadásra készül Németország ellen – az oroszok nemrégen „nagyszabású csapatösszevonásokat hajtottak végre Németország határai mentén. Szovjet-Oroszország harckocsizó magasabbegységei és ejtőernyősei folyamatosan növekvő számban foglalnak állást veszedelmes közelségben Németországhoz". Befejezéséhez közeledik „a szovjet-orosz hadsereg felfejlődése és harckészültségének megerősítése, hogy azután Angliával és a remélt amerikai segítséggel lerombolja a Német Birodalmat és Olaszországot". A szovjet–német határon körülbelül 160 hadosztály állomásozik, és ez nem közönséges erődemonstráció: „Az utóbbi néhány hét leforgása alatt egymást érik a határsértések, és nemcsak a mi határainkon, hanem a legészakibb országoktól kezdve egészen Romániáig. Az orosz pilóták ráérős sportemberek módjára kószálnak határ menti területeinken, talán azért, hogy azt bizonyítsák: ők gazdáknak érzik magukat ezeken a földeken. Június 17-éről 18-ára virradóra ismét orosz őrjáratok jelentek meg birodalmi területen, és csak hosszas tűzpárbaj árán sikerült kiverni őket." Most azonban mer betelt a német nép és a Führer türelmének a pohara, és úgy döntöttek, hogy visszavágnak az angol–szovjet „háborús gyújtogatók"-nak; és annál is inkább, mert nem csupán a birodalomról van szó, de egész Európa biztonságáról, amelynek országai (a finneké és a románoké) és hadseregei a németekkel vállt vállnak vetve támadásba lendültek, ami valójában védekezés. Mi nem támadunk, mi védekezünk – mondja Hitler –, mi megmentjük Európát; a Keleti front küldetése nem az, hogy „az egyes országokat védje, hanem hogy megmentse Európát, következésképpen mindenkit".

A későbbiekben ezek a motívumok váltakoztak a náciknak a Vörös Hadsereget és a Szovjetunió megszállt területeinek lakosságát célzó propagandájában. Példának okáért az A/I.F1.(2) jelzésű, 1942 tavaszán kibocsátott röpiratokból a következők voltak megtudhatók a háború okairól és az agresszor mibenlétéről: „Miért áll Németország háborúban a Szovjetunióval? Azért, mert Sztálin és kormánya meg akarták támadni Németországot, ugyanúgy

ahogy megtámadták Finnországot, Észtországot, Litvániát és Lettországot."[4] Egy másik röplapon ez állt: „...a német nép nem akart háborút... Ezt a háborút az angol–amerikai kapitalisták és imperialisták kezdeményezték hűséges szolgájukkal, Sztálinnal közösen. Sztálin leplezetlenül agresszív és népellenes politikát folytat. Ezt már számos ország megtámadásával bizonyította..."[5] A „bolsevizmus alól felszabadított polgárokhoz szóló", II BO/R 1. kódjelű felhívásból a megszállt Don-vidék lakosai megtudhatták, hogy „a német nép és az ő Führere, Adolf Hitler nem akarta ezt a háborút. Németországot az angol és amerikai plutokraták mohósága kényszerítette a háborúba, akik megirigyelték, ahogy a német nép él, ezenkívül pedig Sztálin és Molotov álnok és provokatív magatartása, akik csak színleg kötöttek egyezséget, de közben rohamos ütemben fegyverkeztek, és 1941 nyarán Németország határai mentén vonták össze a Vörös Hadsereg főerőit."[6]

Mindez természetesen színtiszta hazugság volt; de olyan hazugság, amelyben a propaganda célpontjainak mindenképpen hinniük kellett, és amelyben maguk a szerkesztők is szerettek volna hinni. Hitler már a *Mein Kampf*ban is többször bizonyította tehetségét a hiba áthárításában, amikor másokat vádolt meg azzal, amire ő maga törekedett. Ez a pszichológiai védekezési mechanizmus Hitlernél szinte paranoiás fokig fejlődött: egy és ugyanazon célokat és módszereket tekintett hol szenteknek vagy ördögieknek, szépeknek vagy retteneteseknek, magasztosaknak vagy alantasoknak attól függően, hogy náciktól és németektől, vagy kommunistáktól és zsidóktól eredtek-e. És maga Hitler is mint propagandaszakember és a teljes hitleri propaganda is nem a logikából, hanem a pszichológiából kiindulva működött, a *credo, quia absurdum* formula által meghatározottan. Nem kétséges viszont, hogy Hitlernek könnyű volt hinnie a saját abszurditásában, de már propagandistáinak bonyolultabb volt a helyzete, mert azt kellett elérniük, hogy képtelenségeiket mások is elhiggyék. Ez a feladat megoldhatatlannak is bizonyult, mert függetlenül attól, hogy a hatás alá vett célszemély elhitte-e a Szovjetunió agresszív terveit Németországgal szemben, vagy sem, mindkét esetben ott állt a tény előtt, hogy nem a Szovjetunió támadt Németországra, hanem Németország a Szovjetunióra.

Nevezetesen Hitler és nem Sztálin volt a szerzője a „megelőző háború" eszméjének, ő hirdette a Szovjetunió mielőbbi megsemmisítését, miközben a Vörös Hadsereg nem volt képes talpra állni a tisztogatási hullámok után, és úgy festett, mint egy „fejetlen agyagkolosszus". Hitler már akkor tervezte háborúját Oroszország ellen, amikor a landsbergi börtönben ülve a *Mein*

*Kampf*ot írta. Könyvének teljes 14. fejezetét annak fejtegetésére szentelte, hogy Németország számára létszükséglet új területek meghódítása Keleten. „Nekünk olyan keleti politikára van szükségünk, amely új területek elfoglalására irányul a német nép számára" – hirdette, miközben nem tengerentúli gyarmatok megszerzésére gondolt. „Feladatunk nem a gyarmati hódítás. Az előttünk álló problémák egyetlen megoldását olyan új területek meghódításában látjuk, amelyeket németekkel telepíthetünk be. Következésképpen olyan földekre van szükségünk, amelyek közvetlenül határosak hazánk ősi földjével. Telepeseink csak ebben az esetben ápolhatnak szoros kapcsolatot Németország őslakosságával. Csak egy ilyen területnövekedés tudja biztosítani számunkra az erőnövekedést, amelynek előfeltétele a nagy összefüggő terület." Hitler nem szorult célozgatásokra, hanem nyíltan és egyértelműen beszélt: „Amikor új területek meghódításáról beszélünk Európában, akkor mindenekelőtt csakis Oroszországot vehetjük figyelembe, és azokat a határos államokat, amelyek hozzá tartoznak."

Ez a cél az után sem változott, hogy Hitler, a saját szavai szerint „legyőzve önmagát"[7], 1939 augusztusában megnemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval, majd ugyanez év szeptemberében megállapodást írt alá a két nép barátságáról és határaik sérthetetlenségéről. Holott csupán arról volt szó, hogy Hitler a szerződésekkel biztosítani akarta magát a Szovjetunió felől, előbb megsemmisítő csapást mérjen Franciaországra, majd miután minden erejét és eszközét Anglia ellen összpontosította, megtámadja a Szovjetuniót. A Wehrmacht vezetőnek tanácskozásán, 1939. november 23-án elhangzott beszédében a Führer bejelentette döntését, miszerint „rálépett arra az útra, amely a német nép életterét arányba hozza a lakosság számával... Biztosítani kell a szükséges életteret. Itt most nem segít az okoskodás, kizárólag a kard hozhat megoldást. Manapság a fajok harcáról beszélhetünk. Manapság a kőolajforrásokért, a kaucsukért, ásványkincsekért és hasonlókért folytatunk háborút... Oroszország jelenleg nem jelent veszélyt... Oroszország ellen csak akkor léphetünk fel, ha már felszabadultunk Nyugaton."[8]

Miután a hitleristák villámgyorsan legyőzték Dániát, Norvégiát, Hollandiát, Belgiumot és Franciaországot, Angliánál elakadtak: a „Seelew" (Tengeri medve) hadművelet végrehajtásához, aminek célja a német deszantok partraszállása volt és a brit szigetek meghódítása, előbb a tengeri és légi uralom megszerzésére lett volna szükség a La Manche-csatorna térségében, ami minden erőfeszítésük dacára sem sikerült a náciknak. Ezért Hitler már 1940 júliusában

megváltoztatta a kitűzött feladatok sorrendjét, és úgy döntött, hogy Anglia bevételét alkalmasabb időkre halasztja, és támadást indít a Szovjetunió ellen, amelynek a segítségére szerinte az angolok komolyan számítottak. Halder a Führer új gondolatát ekképp fejti ki naplójában (1940. VII. 31-i bejegyzés): „Oroszország olyan tényező, amellyel Anglia számol... Ha Oroszország összeomlik, akkor Anglia számára elvész az utolsó remény is. Akkor Európában és a Balkánon Németország lesz az úr. Következtetés: e feltételezés alapján Oroszországot meg kell semmisíteni... Ezt már csak a Balti-tengernél elfoglalt helyzete miatt is meg kell tenni. Tűrhetetlen egy másik nagyhatalom jelenléte a Balti-tengeren... A hadművelet végrehajtásának határideje öt hónap... A cél Oroszország élő erejének megsemmisítése."[9]

Ezek az elképzelések sűrűn ismétlődtek az 1940. augusztusi és 1941 júliusa között készült naplóoldalakon is:

„...Katonai csapást kell mérni Oroszországra, amivel rákényszerítjük, hogy elismerje Németország uralkodó szerepét Európában...

...A hadművelet célja: Oroszország élő erejének megsemmisítése. Nem maradhat fent semmilyen szervezet, amelyik képes az újjászületésre.

...Nem vagyunk rá képesek, hogy Angliával végleg leszámoljunk a deszantok (légierő, hadiflotta) segítségével. Ezért 1941 folyamán meg kell erősítenünk pozíciónkat a kontinensen, amitől olyan állapotba kerülhetünk, hogy eredményesen viselhessünk háborút Anglia (és Amerika) ellen... Megoldás: minél előbb le kell győznünk Oroszországot... Minél előbb!

...Oroszország összeomlása a harc feladására készteti Angliát.

...Az Oroszország elleni háború célja a győzelem Anglia felett.

...Európa egyesítése az Oroszország ellen közös erővel viselt háború eredményeként."[10]

Nincs értelme a további fejtegetésnek: a náci Németország bűnös agresszív szándéka, hogy egy életben levő egyezmény megsértésével támadást indítson a Szovjetunió ellen, már régóta tisztázódott, eltekintve az utóbbi időben elszaporodott V. Szuvorov-Rezun-féle „történészi" kísérletektől, amik az ellenkezőjét próbálják bizonyítani. Németország támadásra készült; a Szovjetunió készült Németország támadására – de nem Németország megtámadására. Hitler maga és környezete is meg volt róla győződve, hogy a Szovjetunió elsőként nem indít háborút. Erről tanúskodik például ugyanannak a Haldernak a naplóbejegyzése: „Ne valószínű, hogy Oroszország fellépne ellenünk – fejtegeti a Führer elképzeléseit 1940. október 15-én. – Oroszországot értelmes emberek vezetik."

1941. október 6-i bejegyzés: „A főparancsnok [Keitel – a szerző] feltételezés szerint nem lehet kizárni az orosz betörést Magyarországra és Bukovinába. Én ezt teljesen valószínűtlennek tartom..." Bejegyzés április 10-én: „A főparancsnok megbeszélése a Führerrel: ...4) Oroszország. Viselkedése nem ad okot nyugtalanságra." Május 22-i bejegyzés: „Légi felvételek támasztják alá véleményünket arról, hogy az oroszok eltökélten tartják magukat határaikon belül." És végül egy 1941. június 22-i bejegyzés: „Csapataink támadása teljes taktikai meglepetésként érte az ellenséget. Csapataink harc nélkül foglalták el a Bug és a többi folyón átvezető határ menti hidakat, amiket teljes épségben találtak. Támadásunk egészen váratlanul érte az ellenséget, amit az is bizonyít, hogy az egységeik együtt-tartásban voltak, a repülőgépek ponyvával letakarva álltak a repülőtereken, a csapataink által meglepetésszerűen megtámadott, előretolt egységek pedig parancsokat kértek, hogy mit tegyenek...A haditengerészeti parancsnokság szintén azt közölte, hogy az ellenséget nyilvánvalóan váratlanul érte a támadás..."[11]

Ezt az utolsó bejegyzést, még ha teljes egészében nem felel is meg a valóságnak, most, hatvanegy évvel később, nehéz és fájdalmas olvasni. Viszont ez is, akárcsak az előző megállapítások, azt a tényt támasztja alá, hogy a támadásra éppen hogy Németország készült, a Szovjetunió pedig sajnos még a védekezésre sem volt felkészülve. És erről mind a Vörös Hadsereg katonái, mind a megszállók hatalma alá került szovjet területek lakosai saját keserves és szörnyű személyes tapasztalatok alapján győződhettek meg. Ezért a német propaganda kísérletei annak elhitetésére, hogy az igazi agresszor a Szovjetunió, Németország pedig csak jogos önvédelmi háborút folytat, eleve kudarcra voltak ítélve. Lehet, hogy a németek – különösen a polgári lakosság – képes volt hinni ebben a képtelen állításban, de az oroszokat már lehetetlen volt meggyőzni róla. A prédaállatnak is hiába magyarázza bárki, miközben a ragadozó marcangolja, hogy voltaképpen ő a ragadozó; ugyanakkor a ragadozó hajlamos rá, hogy magát állítsa be áldozatnak, ami jellemző volt az akkori gonosztevőkre, és jellemző ma is a követőikre. Nem mi rántottunk előbb kardot, de utolsónak mi tettük le, miután a saját barlangjában végeztünk a fenevaddal: ez így volt, és így is lesz mindig.

A náci propaganda komoly erőfeszítéseket tett arra, is, hogy kedvező képet fessen Adolf Hitlerről, és ehhez komolyan figyelembe vette a szovjet lakosság tömegfelfogásának preferenciáit és sajátosságait. A szovjet embereket több mint két évtizeden át a párt és a kormány a társadalmi igazságosságért

folytatott forradalmi harc szellemében nevelte, miközben jelentős szerepet játszott mellette a vezető intézménye is. Ebből kiindulva a német propaganda igyekezett Hitlert úgy beállítani, mint a nép egyszerű fiát, aki forradalmi harcot vív a nép boldogságáért, és ezért az egész nép szereti őt. Ezek az elvek érvényesültek azután a propagandakiadványok és -periodikák[12] számtalan oldalán és illusztrációján. Példaként szolgálhat az a gazdagon illusztrált nyomtatvány, amely a beszédes „Adolf Hitler, a nép egyszerű és szerény fia"[13] címmel jelent meg. Ebből bármelyik szovjet ember megtudhatta, hogy Hitler a maga társadalmi származása révén az ő sorstára, ami már önmagában is elég, hogy bizalma legyen iránta, és mindaz iránt, ami a német vezér nevéhez kapcsolódik. Fény derült rá, hogy „Hitler olyan családban született és nevelkedett, amely nehéz mukából élt. Apja és anyja korán meghalt, így magának kellett megdolgoznia a betevő falatért". A nehéz gyerekkor és mostoha kamaszkort nehéz fiatalkor követte: „Fiatal munkásként nélkülözések közepette élt Bécsben, ahol a gazdag paloták pompája mögött megismerte a nép keservét és nyomorúságát; látta, hogy a léhűtő gazdagok fényűzésben tobzódva miképp aratják le millió dolgozó munkájának gyümölcsét."

Az elbeszélés a továbbiakban a műfaj szabályainak teljesen megfelelően bontakozik ki, felidézve a hősi mítosz archetipusát. A keserű tapasztalatokat bátor tetteknek kellett követniük, és azok nem is várattak magukra sokáig: „Adolf Hitler egyszerű katonaként szenvedett a fronton, ahol életét nem kímélve a legmagasabb elismerésekre szolgált rá bátorságával. Nemegyszer megsebesült, de a sors megkímélte életét a német nép és az egész világ szerencséjére." Miután mesebeli hősünk leszámolt a külső ellenséggel, a belső ellenség ellen fordult, megdöntötte az igazságtalan hatalmat, amivel szabadságot és boldogságot hozott az egyszerű népnek: „Ez az egyszerű katona népe támogatásával olyan hatalmas forradalmat vitt végbe, amely most megmentést és felszabadulást hoz Európa minden dolgozójának." Hitler a német nép perszonalizációja, személyes megtestesülése, a sokaság egységesülése: „Arra a hatalmas munkára, amelyet Hitler elvégzett, azért volt képes csupán, mert testestül-lelkestül kötődött népéhez. Egész gazdag életét és mindennapos államfői tevékenységét a harc tölti ki a dolgozók életének javításáért." És most végre eljutott a gonosz szovjet birodalmába, ahol az elnyomott nép számára Hitler a fénysugár a sötétség világában. Eljött a megmentőnk, gazdag ajándékokat hozott nekünk, és nálunk most már minden jó lesz – mondogatták minden bizonnyal egymásnak a megszállt területek lakói, akiket a propaganda

ráébresztett, hogy „Adolf Hitler hadserege felszabadulást hoz nektek a sztálini iga, a zsidó-bolsevista kizsákmányolás, a terror és az ínség alól". A Vörös Hadsereg katonáinak és tisztjeinek is tisztázniuk kellett magukban, hogy „Ellenállásotok nem más, mint saját börtönötök védelme, az általatok megvetett és halálra kárhoztatott szovjethatalom védelme. Hagyjatok fel az ellenállással és csatlakozzatok a segítségetekre érkezett európai népek családjához!"

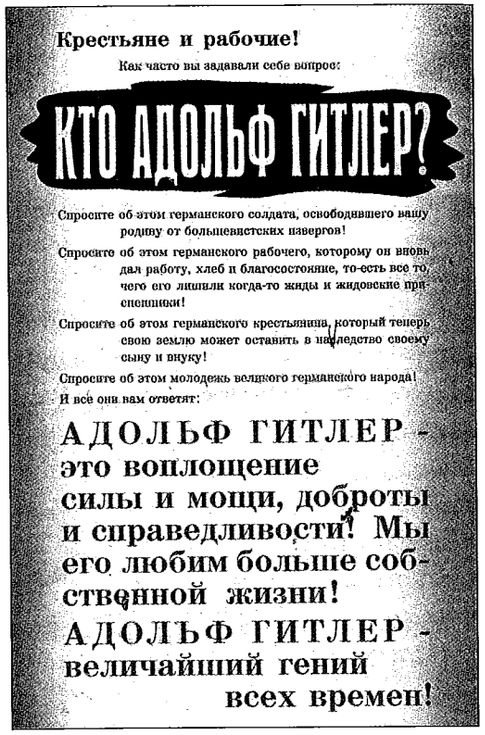
Крестьяне и рабочие!

Как часто вы задавали себе вопрос:

КТО АДОЛЬФ ГИТЛЕР?

Спросите об этом германского солдата, освободившего вашу родину от большевистских извергов!

Спросите об этом германского рабочего, которому он вновь дал работу, хлеб и благосостояние, то-есть все то, чего его лишили когда-то жиды и жидовские прислешники!

Спросите об этом германского крестьянина, который теперь свою землю может оставить в наследство своему сыну и внуку!

Спросите об этом молодежь великого германского народа!

И все они вам ответят:

АДОЛЬФ ГИТЛЕР - это воплощение силы и мощи, доброты и справедливости! Мы его любим больше собственной жизни!

АДОЛЬФ ГИТЛЕР - величайший гений всех времен!

A „Ki Adolf Hitler?" című német borsúra egy oldala. GAVO, f. 2100., op, 1., d. 185., 1. l.

Ennek a családnak megvan a maga feje – egy erős, bölcs, igazságos és szerető apa, akire a családtagok elragadtatással és odaadással néznek. E dicséretes érzelmek megnyilvánulását a németek kimerítően szemléltették is: egy hétoldalas propagandafüzetben nem kevesebb, mint harmincegy fényképfelvételt helyeztek el, és mindegyik az „apát" ábrázolta a „gyerekei" között. Hitler mindenkit szeret, és mindenki szereti Hitlert, mert a Führer és a nemzet egy: „Adolf Hitler és a német nép egyetlen kerek egész." A paternalista vezérmotívum egyaránt harsog a felvételekről és a kísérőszövegekből. Amikor Hitler megjelenik az utcán, mindenki önkívületbe kerül: „A Führer üdvözli a népet, amire a nép a maga részéről üdvrivalgással válaszol neki. Az emberek igyekeznek minél közelebb furakodni a Führer gépkocsijához. Az arcokon és a szemekben öröm és lelkesedés." Férfiak és nők, felnőttek és gyerekek, mindenki szereti a Führert, mert „minden egyes ember tudja, hogy Adolf Hitler őrá is gondol, és őróla is gondoskodik." „Amerre csak megfordul, Adolf Hitlernek kezek ezrei integetnek", márpedig megfordul ő mindenhol, és mindenkinek szentel figyelmet. Hitler mindig a néppel van, és a hatalmas vezér meg az egyszerű emberek közt nemcsak hogy társadalmi különbség nincs, de még holmi adminisztratív-

bürokratikus válaszfal sem, a Führert mindenki nézheti, hallgathatja, és még férfias kézfogását is érezheti. „Gyakran előfordul, hogy Adolf Hitler gyárakat és hajóépítő üzemeket látogat meg váratlanul, hogy találkozzék a munkásokkal és elbeszélgessen velük"; „Sűrűn előfordul, hogy a Führer megjelenik valamelyik frontszakaszon, hogy személyesen ismerkedjen meg a harci helyzettel és a katonák életével"; stb., stb. – a vezér személyében a paternalizmus és a karizma egyesül.

Hitler sorra járja az építkezéseket, üzemeket és hajógyárakat, ahol „körülveszik őt a munkások, és megosztják vele mindennapi gondjaikat-bajaikat. Nincs egyetlen olyan panasz, amire a Führer érzéketlen maradna. Ezért is szeretik a munkások Führerüket, aki ismeri és megérti szükségleteiket." Hitler betér szerény parasztházakba, az ünnepeken együtt vigad a földművesekkel, a német parasztok pedig, ha a szükség úgy hozza, küldötteiket menesztik hozzá (ez tényleg így van, hiszen a „küldöttek és Hitler" című képen látható is a parasztok delegációja öltönyösen, nyakkendővel). „A parasztok különös szeretetet és figyelmet élveznek a német nép vezetőjének részéről. Ő egyetlen alkalmat sem szalaszt el, hogy ott legyen a körükben, és megbeszélje velük apró-cseprő ügyeiket." Hitler a legjobb barátja a német tornatanároknak is, mert „az ifjúság egészsége és boldogsága a legnagyobb kitüntetés a Führer számára a nép javára végzett munkájáért". Hitler szeretetmegnyilvánulásait ezerszeresen viszonozzák szeretetükkel a fiatalemberek, a fiatal lányok, de még gyerekek is a »Hitlerjugend«-ből: „Az ifjúsági szervezet Németországban Adolf Hitler nevét viseli. Úgy nevezik, hogy »hitleri ifjúság«". Végül pedig: Hitler olyan katona, aki kezébe vette a marsallbotot, de lelkében megmaradt közkatonának. A Führer szüntelenül a csapatok között forog, személyesen tünteti ki a legkiválóbbakat, lelket önt a sebesültekbe, katonai csajkából eszik, mert ez a „legfőbb hadvezér" valójában a „világháború közkatonája". „Ő személyes tapasztalatból ismeri katonái minden baját és gondját, és úgy gondoskodik róluk, mint a saját édesapjuk. Nem létezik olyan gond, amin a Führer ne osztozna katonáival. Adolf Hitler legyőzi a gonoszt, és ezek után nem csoda, hogy egy ilyen hadvezér irányításával a vitézség és hősiesség legnagyobb csodáira képes a német hadsereg, „amely téged is, földműves, és téged is, munkás, megszabadít elnyomóidtól".

Kik lennének hát azok az elnyomók, akiktől a hitleristák éppen megszabadítani készülnek a szovjet népet? Nos, Hitler halálos párbajra hívta ki a „zsidó uralom", a „bolsevizmus" és a „plutokrácia" háromfejű sárkányát. A teljes német

propaganda ideológiai konstrukciója a cionizmusra, a kapitalizmusra és a kommunizmusra alapult, ahol a nyugati pénzoligarchia és a szovjet kommunista bürokrácia ugyanannak az éremnek volt a két oldala – nevezetesen a világ zsidóságának, amely saját alantas érdekeit hajszolja. E fura elméletnek a megalkotója elsősorban is maga Hitler volt, akinek világnézetét az az elegy alkotta, amelyet Gobino és Gumplovich, Waltman és Chamberlain, Nietzsche és Spengler, Tarde és Le Bon, Karl Haushofer és Karl Schmidt és még számos más szerző elméleteinek félig megemésztett részleteiből kevert, mely részleteket népszerűsítő brosúrákból merítette a botcsinálta gondolkodó, és a maga részéről nemcsak az antikommunizmust ötvözte az antiszemitizmussal, hanem bizonyos antikapitalista nézeteket is.

A „Miért?" címmel terjesztett magyar röpcédula. 1942. 5530.1/Ny.t.

Az egész szellemi konstrukció azonban az antiszemitizmusra épült. Hitler vélemény szerint a zsidók nemcsak alsóbbrendű fajként jelennek meg az árjákkal szemben, hanem ördögi törzset is alkotnak, amit egyetlen „szent cél vezérel, a teljes uralom megszerzése a világ fölött" (mint ahogy már szó volt róla, Hitler rendszerint másokat vádolt meg azzal, amire ő maga törekedett). És mert a zsidók mindig is abban reménykedtek, hogy „egyszer végleg hatalmuk alá hajtják a földgolyót, soha nem is volt nekik területi és/vagy nemzeti államuk – nekik ennél több kell. A cionista mozgalom, amelynek célja az önálló zsidó állam megalapítása Palesztinában, csupán külső máz, kísérlet az ostoba „goj"-ok megtévesztésére. Az igazi zsidó állam területen kívüli – és ezt a zsidók vallási közösségnek álcázzák, ami gyökeret ereszt a normális (árja) államokban, és kiszív belőlük minden nedvet, mert olyan az alaptermészetük, mint a parazitáké: „A zsidók mindig parazitaként éltek más népek testén... A zsidók mindig úgy szaporodtak el, mint tipikus paraziták. Szakadatlanul új és új táplálékot keresnek fajuk számára". Ez a rendszerellenes nép egy valódi csapás: „A zsidó

Чему учит
жидовский талмуд?

Рассейтесь по всему свету, как семена, которые ветер разносит повсюду, и пустайте корни в землю, которая будет вашей со всем богатством и достоянием.

....золото обозначает вашу власть над народами и государствами, и вам будут служить все народы...,

..... Вы, жиды, не выдавайте замуж ваших девушек за нежидов и не женитесь на иноверках, которые годятся вам только в слуги...

.... Обмануть „гоя" долг жида....

Mire tanít a zsidó talmud?
Szóródjatok szét az egész világon, mint a magvak, amiket a szél visz el mindenhova, és eresszetek gyökeret a földbe, amely a tiétek lesz minden gazdagságával és gyümölcsével együtt.
...az arany a hatalmatokat adja a népek és államok fölött, és minden nép szolgálni fog nektek...
...Ti, zsidók, soha ne adjátok feleségül lányotokat nem zsidóhoz, és ne házasodjatok máshitűekkel, akik csak arra jók, hogy szolgáljanak titeket...
...A zsidók kötelessége, hogy a „goj"-t becsapja...

csak a halált hordozza." Elérkezett a döntő pillanat, küszöbön áll az árja jóság és a szemita gonoszság végső ütközete: „A zsidók markukban tartják a mai európai államokat", mi több, már eljutottak az Újvilágba is, és minden évvel „biztosabban teljesítik be az amerikai nép sorsát", olyannyira, hogy „a zsidóság legfőbb vezetői úgy számolják, hogy közel az óra, amikor valóra válni látják leghőbb vágyukat, és képesek lesznek rá, hogy felfalják az összes többi népet". A rossz kitárta szárnyait a világ fölött, nő a sötétség, és ebben a sötétségben csak egy fénylő pont maradt – Németország, és a körötte tomboló háború, mint már annyiszor a történelemben, eldönti a világ sorsát. „Ha népünk és államunk valóban áldozatul esik ennek az álnok és vérszomjas zsidó türannosznak, akkor ez a polip az egész földet befonja csápjaival – fejtegette Hitler, a komor pátosszal sem fukarkodva. – És megfordítva: ha Németországnak sikerül leráznia magáról ezt az igát, akkor számolni lehet azzal, hogy ez az egész világot és minden egyes népet fenyegető halálos veszély szertefoszlik." Ma a nemzetiszocialistákon, a német föld színe-javán, az ő férfiasságukon és vitézségükön, amellyel szembefordulnak a halálos szemita veszéllyel, fordul meg az emberiség sorsa: „ha mi nem álljuk útjukat, akkor egy szép napon beteljesedik a zsidók jóslata, felfalják az össze többi népet, és a világ urai lesznek".

Kétségtelen, hogy ma már nem érdemes vitába szállni Hitlerrel és bebizonyítani manicheista mitológiájának abszolút fantasztikus voltát, tarthatatlanságát és nyilvánvaló sületlenségét. A németként Adolf Hitelerré lett osztrák Robert Schicklgruber az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlása és a Német Birodalom veresége után megpróbálta kisebbrendűségi érzését felsőbbrendűségi komplexussal kompenzálni, a versailles-i béke által szuverenitásától megfosztott Németországot állította a világ középpontjába, és lehetőség szerint

olyan ellenséget választott – magának és neki –, amelyikhez az adott körülmények között felsőbbrendű gőggel lehetett viszonyulni. Különös érdekességgel számunkra nem annyira a hitleri „világszemlélet" magva szolgál, mint inkább az a fajta csapongás, aminek eredményeképpen a kapitalizmus-plutokratizmus szorosan összekapcsolódik, sőt kis híján azonosul a kommunizmussal-bolsevizmussal, nem nézve most az egész párosítás/egybevetés képtelenségét.

Hitler gondolatai szerint (ha a formális logika alaptörvényeit sem ismerő, önkényes társításoknak ez e káosza egyáltalán nevezhető „gondolatoknak") a liberalizmus, a szociáldemokrácia és a kommunizmus egyaránt az alattomos zsidók agyszüleménye, eszköz kezükben a világuralom megszerzésére. A liberális ideológia segítségével a burzsoáziát állították a feudális világgal szembe, aminek köszönhetően polgári jogokat szereztek maguknak. Most pedig a szocializmust használják arra, hogy a végsőkig élezzék az ellentétet a munkásosztály és a burzsoázia között, holott a zsidóság éppen az utóbbi révén vált politikai erővé. Most pontosan ők azok, akik nyíltan vagy titokban irányítják és ellenőrzik a szociáldemokrata pártokat és szakszervezeteket. Végül azért gondolták ki a marxizmust, hogy nyíltan magukhoz ragadják a politikai hatalmat, és már nem takargatva szándékaikat a parlamentáris demokrácia paravánjával, megvalósítsák uralmukat: „Azzal, hogy a zsidók megszervezték a tömegeket a marxizmus zászlaja alatt, olyan fegyvert kovácsoltak maguknak, amely most lehetővé teszi számukra, hogy félredobják a demokráciát és az ököl jogán hajtsanak magul alá más népeket, hogy diktatórikus módszerekkel irányítsák őket."

A marxizmus zsidó jellege egyértelműen abban áll, hogy az emberek egyenlőségét hirdeti, miáltal a minőség elvét a mennyiség elvével helyettesíti, nem a személyiség, hanem a többség meghatározó szerepét hangsúlyozza. A személyiség a népet testesíti meg minden faji sajátosságával, a tömeg viszont, amelyért a marxizmus szemlátomást harcol, nélkülöz minden meghatározottságot, képtelen a kultúra formálására, így kényelmesen ki lehet sajátítani a hatalom elhódítására és megtartására. A marxizmus, bizonygatja Hitler, „az ősi erőfölény és individualitás helyére a tömeg számtalanságát és holtsúlyát állítja", és ezt nem ok nélkül teszi: „A nagy egyéniségek és fajok kiküszöbölésével a zsidó eltávolította a legfőbb akadályt az alsóbbrendűek uralma elől. Márpedig ezek az alsóbbrendű lények maguk a zsidók." Az „alsóbbrendűek" uralma a „felsőbbrendűek" fölött természetellenes; a természetes és szükségszerű uralom ennek pontosan a fordítottja lesz. Hitler nem ellenzi

az egyenlőtlenséget és az uralmat mint olyat: ő csupán a helyes uralom és egyenlőtlenség mellett van, és könnyen belátható, hogy miért. Ha valaki még mindig nem értette volna meg, akkor ezt részletesebben is ki lehet fejteni: „Az a világszemlélet, amely elutasítja a tömegdemokrácia elvét, és azt tűzi ki feladatának, hogy átadja a világhatalmat a legjobb nemzetnek, vagyis a legjobb embereknek, akkor nekik logikusan ugyanazt az arisztokratikus elvet kell alkalmazniuk saját népük körében is." Másképpen fogalmazva, a világot távolról sem a zsidóknak kell birtokolniuk, hanem a németeknek, a németeket a nemzetiszocialisták hivatottak vezetni, de már arról, hogy ki is vezesse a nemzetiszocialistákat (rajtuk keresztül Németországot, az ország révén pedig az egész világot), Adolf Hitler a szokásos szerénységével hallgat.

Ugyanakkor nem szabad az időt vesztegetni, mert a zsidó marxisták már megragadták a hatalmat egy önálló országban, és ott megmutatták igazi arcukat. Ez az ország – most már ki lehet találni – Oroszország. „Az orosz bolsevizmus csak a zsidók egy újabb, XX. századi kísérlete, hogy uralmat szerezzenek a világ fölött" – mondja ki Hitler a maga ítéletét; természetesen az októberi fordulattal még nem dőlt el minden, csakhogy „az orosz nép műveletlen tömegei már a zsidó diktátorok rabságába kerültek", akik a proletárinternacionalizmusról szónokolva és a Kominternt felhasználva, tovább hajszolják céljukat. Hitler szerint a zsidó bolsevikok bebiztosították hatalmukat minden kísérlet ellen, amely belülről akarja megdönteni, miután megsemmisítették az intelligenciát, amelyen Oroszország állami léte nyugodott. Gondolni lehetne, hogy ez esetben Hitler eltekint szokásos oroszgyűlöletétől, de nem ez történik: az az intelligencia Oroszországban, amelyet a bolsevikok megsemmisítettek, korántsem az orosz intelligencia volt. „Nem a szlávság állami adományai adtak erőt és szilárdságot az orosz államnak. Mindezért Oroszország a germán elemeknek lehet hálás. Mert a germán elemek nagyszerű példáját adták annak, hogy milyen hatalmas állami szerepet képesek betölteni egy alsóbbrendű faji környezetben... A történelemben nemegyszer láttuk, hogy olyan alacsony kultúrájú népek, amelyeknek az élén germánok álltak mint szervezők, hatalmas államokká váltak és szilárdan meg is álltak a lábukon, ameddig megőrizték a belső, germán faji magot. Oroszország évszázadokon át abból élt, hogy megtartotta a germán magot a lakosság felső rétegeiben. Mára ezt a magot teljesen és véglegesen kipusztították. A germánok helyét a zsidók foglalták el." Csakhogy a germánokkal ellentétben a zsidók nem alkotnak államszervező ethoszt, az oroszokat figyelmen kívül lehet hagyni, ezért ez „a gigantikus

keleti állam óhatatlanul a pusztulásra van ítélve", a németeknek meg éppen élettérre van szüksége, úgyhogy világos a következtetés.

Azért nem olyan egyszerű itt minden: a zsidók ugyanis ravaszak és álnokok, és a marxizmus-bolsevizmus mellett van egy másik fegyverük is az árja faj ellen: az pedig nem más, mint a pénztőke. Csak azért, hogy Németországot elpusztítsák és megkaparintsák az egész világot, a zsidók nemcsak a kommunizmust találták ki, hanem kiépítették a jelenkori kapitalizmust is, és ezek a rendszerek most a „kéz kezet mos" elvén kölcsönösen működnek együtt. Kiderült, hogy voltaképpen a kommunisták – a kapitalisták legjobb barátai – „azzal az egyetlen céllal vívják harcukat, hogy előkészítsék a talajt a nemzetközi finánc- és tőzsdetőke teljes diktatúrája számára". Bankok, börzék, tőzsdeügynökségek – mind, mind a zsidók kezén vannak, és az egészet arra találták ki, hogy kezükbe vegyék a német gazdaságot, és ezáltal a lehetőséget, hogy ők döntsenek a germán nemzet sorsáról. Ahogy a zsidó kommunisták iparkodnak megtenni mindent a zsidó tőzsdések érdekében, ugyanúgy a finánctőke is folytatja „saját harcát odaadó barátja, a marxizmus segítségével". Az orosz bolsevikok és a német tőzsdecápák közeli rokonok, tehát egyik és másik is zsidó; a zsidó kommunista és a zsidó finánc ugyanannak a sötét nemzetközi erőnek a két arca, annak a világméretű kulisszának, amely a világuralomra tör, és már csak egyetlen akadályt lát maga előtt, Németországot. „A zsidó tőke azt tervezi, hogy Németországot teljes egészében nemzetközi ellenőrzés alá vonja, vagyis a német munkát a zsidó világtőkének rendeli alá, ami csak abban az esetben lehetséges, ha Németországot sikerül politikailag bolsevizálni"; más szóval, a kommunizmus győzelme egyidejűleg a kapitalizmus diadala is (látható, hogy Szovjet-Oroszország ennek gyökeresen ellentmondó tapasztalata nem zavarja Hitlert, akinek mitologikus „világszemlélete" teljességgel kizárja az ellentmondásokat). A kommunisták Oroszországban az erőszak révén uralkodnak, a finánccok pedig a pénz segítségével tartják markukban Németországot éppúgy, mint Franciaországot, Angliát vagy az USA-t, de ez csupán látszólagos ellentmondás, mert az egyik hatalma a másik tőkéjének a szövetségese, és fordítva; a zsidók Németország esetében nem a mángorlást alkalmazzák, hanem a gyolcsmosást, de hát a számukra minden eszköz megfelelő.

Ezért a nemzetiszocializmus kötelessége, hogy harcot indítson a tőkés világ és a tőke ellen; a nácizmus maga a szocializmus nemzeti arculattal, és a társadalmi egyenlőség megvalósítására törekszik, aminek az egyetlen lehetséges

Lapok a német „Nemcsak neked, hanem bajtársaidnak is" című brosúrából. 1942. GAVO, f. 2100., op, 1., d. 248., 2–6. l.

útja a rasszok háborúja. A nácizmus győzelme után mindenki a képességei szerint dolgozik majd, és fizetést az elvégzett munkája után kap: „A mi államunkban aszerint fogjuk értékelni az embert, hogy milyen mértékig teljesíti a társadalom által számára kijelölt feladatot. Magát a feladatot a társadalom az egyén képességei szerint fogja kijelölni. Az kapjon magasabb anyagi

elismerést, akinek a munkája nagyobb anyagi hasznot hoz a társadalom számára... A munka jutalmazásával mi olyan politikát folytatunk, amely a legutolsó egyszerű munkásnak is biztosítja a lehetőséget, hogy becsületes, rendes életet éljen, ha lelkiismeretesen teljesíti kötelességét." Ami a nácikat alapvetően megkülönbözteti másoktól, az a „mély felelősségérzet a társadalmi fejlődés jobb feltételeinek megteremtése iránt, párhuzamban a szigorú eltökéltséggel, hogy nem ismer könyörületet azokkal szemben, akik útját állják nemes törekvéseiknek". A fent említettek alapján teljességgel érthető, hogy kik állhatják útját a szent céloknak, Hitler azonban, a propaganda alaptörvényének ismeretében elismétli még és még és még egyszer: „A zsidókkal semmilyen egyezkedés nem lehetséges. Velük csak egy nyelven szabad beszélni: vagy – vagy!"

A történelem bebizonyította, hogy Hitelerrel és a hozzá hasonlókkal értelmetlen dolog vitába szállni, mert számukra egyetlen érthető érv – az erő. A Vörös Hadsereg és szövetségesei az erőt alkalmazták, és leszámoltak a nemzetiszocializmussal. Minket most a saját népünk történelme érdekel inkább abban a vonatkozásban, hogy a fentebb kifejtett hitlerista „eszmék" milyen szerepet játszottak a nácik propagandakísérleteiben, amikkel a Szovjetunió fegyveres erőit és polgári lakosságát akarták befolyásolni. Ez a szerep igen jelentős volt: az antiszemitizmus, antikommunizmus és antikapitalizmus egymáshoz kapcsolása, mi több egybemosása vezérmotívumává vált az egész náci propagandának, amit terjedelmes dokumentumanyag is alátámaszt.

A szovjet hadsereg és a hátország bomlasztására a hitlerista propaganda rendszeresen használt fel olyan anyagokat, amelyeket antikommunista-szovjetellenes és antiszemita motívumok szőttek át kisebb vagy nagyobb arányban. A felforgató hatású propagandatermékek egy csoportja a fennálló rendszer népellenességére helyezte a hangsúlyt. A németek azt igyekeztek bizonyítani, hogy a nép számára a szovjethatalom semmivel sem jobb, mint a cári, a szovjet államszerkezet ugyanaz az erőszak- és elnyomó szervezet, mint a forradalom által megdöntött birodalom. Az egyik menleveles röpirat illusztrációján a népellenes államot jelképező két öntöttvas oszlophoz egy-egy odaláncolt szegényparaszt látható, puskával felszerelt marcona alakok őrizetében. Az egyik oszlopon a cári sas díszeleg és az őr a forradalom előtti szokásos köpenyt viseli, a másik oszlop tetején az ötágú csillag, a tányérképű alak fején pedig Bugyonnij-sapka. „Egyik kutya, másik eb – a kommunizmus sem jobb, mint a cárizmus" – közli a képaláírás[14]. Ugyanezt a tézist hirdette egy másik röpcédula is a sorozatból: a képen egy oldalt gombolós nyakú inget

viselő városi férfi álldogál, és vegyes érzésekkel nézegeti két bolt kirakatát. Az egyikben étvágygerjesztő kalácsok, fehér cipók és perecek magaslanak, a másikban pedig egy hatalmas, fügét mutató kéz. Az első kirakat azt hirdeti, hogy „Kommunistáknak és előkelő [sic! – a szerző] személyeknek", a másik azt, hogy „a nép számára". A rajz fölött olvasható a hosszú transzparens, miszerint: „Kinek a perec, kinek a perec lyuka – ez a kolhozköztársaság"[15]. Egy másik röplapon egypár elcsigázott kolhozparaszt jelenik meg (valamilyen oknál fogva felöltőben és ellenzős sapkában) és egy idióta képű gyerek, amint irigységgel és gyűlölettel nézi azt a jól táplált alakot, aki bőséges ebédjét fogyasztja éppen. „A párttagok falnak – a kolhoztagok éheznek!" – összegezte a képaláírás. A háborúban, a fronton minden ugyanolyan rossz, mint a békeidőkben és/vagy a hátországban: erre a következtetésre lehetett jutni, ha az ember azt a röpiratot nézte, amely egy kiéhezett sorkatonát és egy csúnyán elhízott parancsnokot ábrázolt. „Nem számít, hogy a katonának milyen a sora, csak az, hogy a csirkefogók degeszre egyék magukat!!!" – tárta fel a Vörös Hadseregben uralkodó társadalmi igazságtalanságokat a képfelirat a jobb érhetőség kedvéért[16]. Végül előkerül minden gyalázat legfőbb bűnöse, a ragadozó mancsú kommunista, aki magához veszi a „nép javá"-val töltött zsákokat, hogy utána lábát a nyakába szedve inaljon el a megállíthatatlan Wehrmacht elől. A VKP(b) rövidítést ekképp oldotta fel a rajzoló: „Vszjo Kradut, Potom Begut" (Mindent ellopnak, azután elfutnak!)[17]

A német propaganda azt sugallta, hogy a Szovjetunió dolgozó népének, legyen köpenyt viselő katona, kezeslábasba bújt munkás vagy bekecses paraszt, nincs miért harcolnia, nincs mit védenie a Németországgal folytatott háborúban. Nincs értelme, hogy a hátországban a verejtékét, a fronton a vérét hullassa, mert a szovjetrendszer nem egyéb, mint könyörtelen kizsákmányolás, ínség, éhezés, terror és erőszak a néppel szemben. A kommunista rezsim egyenlő a kolhozrabsággal, a munkások példátlan kizsákmányolásával a „sztahanovista mozgalom" jegyében, az NKVD kíméletlen terrorjával, a nyomor uralmával, könnyel és vérrel[18]. „A száz évvel ezelőtt a bozontos fejű zsidó Karl Marx által kiagyalt »igazság« nevében Sztálin gondolkodás nélkül elpusztított 30 millió embert." És mi lett az eredmény? „Nyomor és visszatérő éhínség, az ipar összeomlása és a szükséges árucikkek elképesztő hiánya, a lakosság tízmillióinak raboskodása táborokban és börtönökben, milliónyi kivégzett ember és végül, vereség a háborúban..."[19] A Szovjetunió bukása elkerülhetetlen – hangoztatták a fasiszták: „A sztálini hadsereg minden fronton vereséget

szenved. Az egész Don-vidék már a németek kezén van. A német harckocsizó hadosztályok és szövetségeseik elfoglalták az Észak-Kaukázus jelentős területeit, és nyomulnak tovább dél felé. Sztálingrád sorsa megpecsételődött. Az angolok és amerikaiak becsaptak titeket a hathatós segítség ígéretével. A német tengeralattjárók egyre-másra semmisítik meg Amerika és Anglia szállítóhajóit, amik segítséget próbálnak hozni nektek... A háború folytatása hazátok teljes összeomlásához vezet... Vessetek véget ennek az esztelenségnek!"[20]

Lehet az, hogy ha a szovjet embereknek kár harcolniuk a Szovjetunióért, akkor az orosz embereknek mégiscsak kötelessége, hogy megvédjék Oroszországot?

Szó sincs róla – bizonygatta a német propaganda, képmutatással vádolva a szovjet párt- és állami vezetést, amely már a háború kitörésétől fogva hazafias felhívásokkal és a megszállók elleni nemzeti-felszabadító harc eszközeit és jelképes alakjait (Alekszandr Nyevszkijt, Kutuzovot és másokat) felhasználva szította a harci szellemet, kérte a nép összefogását, és ez a tendencia évről évre csak erősödött. A kifejezetten az orosz katonáknak szánt röplapok azt állították, hogy a kommunizmus fordítottan arányos a hazafisággal, hogy a bolsevikok – hacsak nem megtévesztéssel léptették be őket a pártba – nem képesek szeretni és megvédeni hazájukat, mert a kommunistáknak nincs hazája, ha pedig mégis, akkor az a világforradalom. Ők hazudnak a népnek, amikor hazafiként tüntetik fel magukat, közben leplezik változatlanul aljas szándékaikat, és azt bizonygatják a katonáknak, hogy a haza nevében fel kell venni a harcot az ellenséggel, ám valójában csak az lebeg a szemük előtt, hogy elkerüljék a méltó büntetést a német altruisták kezéből, akik fegyverrel siettek orosz testvéreik segítségére. A bolsevikok becsapják az orosz népet, csak a német propaganda mondja meg az igazat:

„Orosz katonák, parancsnokok és politikai tisztek!

A bolsevikok szemében 20 éven keresztül nem létezett az orosz nép: a bolsevizmus még »Oroszország« fogalmát is eltörölte. Az orosz népet megfosztották hazájától. Sztálin igába hajtotta a parasztságot. Elvette a földet a parasztoktól, és kolhozokba kényszerítette őket. Az orosz munkásokat jog nélküli rabszolgákká tette, és nyomorúságos létre kárhoztatta őket.

Országotok minden gazdagságát a hatalmas haditechnikára pazarolta, amelyet arra szánt, hogy véghezvigye a világforradalmat.

Európa megtámadását Sztálin a zsidó és angol–amerikai kapitalisták segítségével készítette elő, de már a háborúhoz a népre is szüksége volt. Az internacionalista Sztálin és a minden szavának engedelmeskedő szovjet propaganda csak ezért beszél Oroszországról és Hazáról. A ti hazafias érzéseiteket gátlástalanul felhasználná a világforradalom érdekében.

A sztálini propaganda egyetlen alkalmat sem szalaszt el, hogy ijesztgessen és arról győzzön meg titeket, hogy Németország állítólag meg akarja hódítani Oroszországot és rabságba hajtani a Szovjetunió népeit. Sztálin arcátlanul és lelkiismeretlenül hazudik nektek, légből kapott történeteket mesél a németekről, mert hazugságokkal akarja elérni, hogy az utolsó csepp véretekig védekezzetek.

Hol hát az igazság?"

Ezután következett még a színtiszta igazság tizenegy bekezdése a „felszabadított területeken" folyó szabad munkáról, a parasztok segítségéről a partizánok elleni harcban, a hadifoglyokkal való remek bánásmódról és hasonlókról. Németország természetesen nem készül Oroszország meghódítására, amire egyedül törekszik, az „a béke mindenki számára". A szökevények az igazi hazafiak, akik „abban a biztos meggyőződésben jöttek át hozzánk, hogy ezzel szolgálják legjobban hazájukat", mert ők „azok az emberek, akik Sztálin bukása után képesek lesznek rá, hogy a ti Oroszországotokat és személyes érdekeiteket szolgálják"[22].

Az orosz hazafiság azonban nem merül ki a kollaborációban; az orosz hazafiság mindenekelőtt antiszemitizmus, és az igaz orosz hazafi, ha tényleg szereti hazáját, akkor nem érheti be azzal, hogy üdvözli a németeket, hanem a zsidókat is gyűlölnie kell. Más szavakkal szólva, a német propaganda azon dolgozott, hogy a működése célkeresztjébe állított személyek tudatát az orosz hazafiságra apellálva szovjetellenességgel és antiszemitizmussal fertőzze meg. A lélektani hadviselés német specialistái végig szem előtt tartották a követelményt, hogy a propagandának nem az értelemre, hanem az érzésekre kell hatnia, és ennek megfelelően nem észérvekkel kell élnie, hanem vonzó vagy elrettentő képekkel, amik az emberekben kiváltják a kívánt érzelmeket, ezért egybeömlesztették a forradalmi szovjet és a hagyományos orosz patriotizmust, a kettőt azután az antiszemitizmussal, a hazáért való harcot pedig a zsidók elleni harccal azonosították.

„Hol vannak orosz hadvezéreitek, akik győzelemre vezettek titeket a polgárháború zivataros éveiben? – tette fel a kérdést a vöröskatonáknak és parancsnokoknak egy nyolcoldalas német leporelló. – Hol vannak Perekop és Volocsajevka hősei, akik az orosz nép boldog jövője érdekében

megosztották veletek a háborús lét terhét?" És hogy a Vörös Hadsereg katonáinak ne kelljen gyötörnie magukat keserves fejtörésekkel, megérkezett a válasz is. Tuhacsevszkij marsall fényképe alatt ez volt olvasható: „Kivégezték, mert meg akarta menteni az orosz népet a zsidók túlsúlyától és Sztálin véres hatalmától", Bljuher marsall képe alá ez mondat került: „A bolsevista börtönökben halt meg az orosz nép ügyéért": Jegorov marsall arcképe alá pedig ez: „A bolsevista hóhérok kezétől halt meg, mert az ellen harcolt, hogy a zsidók a népek börtönévé tegyék Oroszországot". A napnál világosabb, hogy az „orosz marsallok, a nem kevésbé orosz Uborjeviccsel és Korkkal" meg a „velük együtt kivégzett 30 000 parancsnokkal" azonnal „megtalálták volna a közös nyelvet az új Németországgal", amely ma ugyanúgy harcol a „zsidó túlerővel szemben". Ám a Vörös Hadsereg mai parancsnokainak sorában még ma is vannak emberek, „akiknek sikerült megmenekülni a sztálini gyilkosoktól. Ők egyelőre kénytelenek meghúzódni az árnyékban, de várják, hogy elérkezzen az ő napjuk"[23].

Márpedig előbb-utóbb elérkezik ez a fényes nap; addig a pillanatig azonban, amikor az orosz és német antiszemita hazafiak egy végső rohamban forrnak össze, a propagandisták azt ajánlják minden orosz embernek, hogy forduljon a történelem felé, és frissítse fel emlékeiben a „zseniális jövendőmondó és legnagyobb orosz író, Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij" (természetesen a szövegkörnyezetéből kiragadott és a német propaganda által más szempontokat nyert) antiszemita passzusait. Az egyik röpirat néhány Dosztojevszij-idézet közlése után kifejtette, hogy amint azt az író és hazafi előre világosan látta, a zsidók rabokká tették az oroszokat, hogy utána a vérükkel táplálkozzanak, és most csak végső elpusztításukra várnak. És elérkezett az igazság pillanata:

„A háború, amit ők idéztek elő, csakis az ő háborújuk, és csakis az ő érdekeikért folyik, uralmukért az orosz nép fölött. [Egyértelmű, hogy a náci agresszió a zsidók bűne, akik annyira gyűlölik az oroszokat, hogy emiatt készek bemenni a német gázkamrákba is. – A szerző.] Orosz emberek holttestei állnak hegyekben, patakokban folyik az orosz vér – és mindez csak azért, hogy az ő életüket, a zsidók életét védjék, akik piócaként tapadnak az orosz nép testére. Lehet, hogy ti még mindig nem látjátok? Lehet, hogy hazug propagandájuk ennyire elvakított és elkábított benneteket? Nézzetek szét magatok körül. Hány zsidót láttok, aki veletek együtt szenved, és veletek együtt az életét áldozza fel? Miért van az, hogy ők mind a hátországban ücsörögnek, miért van az, hogy ők csak »irányítanak« és »kormányoznak«?

Orosz emberek! A zsidók 24 éven át szívták a véreteket, 24 éven át gondolni sem mertetek arra, hogy megszabadultok tőlük. Most elérkezett a leszámolás órája! Most lerázhatjátok magatokról ezeket a vérszopókat. Van hozzá fegyveretek, és van hozzá erőtök. A háború azon a napon ér véget, amikor leveritek Kaganovicsot, Mehliszt, Lozovszkijt és a cinkosaikat! Szuronyra hát a Kreml ellen, ahol a nép vérszívói lapulnak! Éljen a bolsevista járom alól felszabadult nép!"

A fasiszták állítása szerint tehát a zsidók negyed században át szívták az orosz nép vérét, de szemlátomást nem teltek el vele; most még a háborút is kirobbantották azzal az egyedüli céllal, hogy az orosz nép értük ontsa a még csodával határos módon megmaradt vérét. Mindemellett az utolsó mondatokban az antiszemitizmus csodálatosképpen szovjetellenességé változik, és a zsidók elleni filippika felhívásba torkollik a Kreml megrohamozására. A náci propaganda abból az előfeltevésből indult ki, hogy a fogalmak elcsúsztatásával és a képek önkényes társításával, mint amilyen a „zsidó vérszívás", a propaganda célszemélyének a tudatában összekapcsolódik a vele szorosan összefonódó „bolsevista iga", és azonos lesz az előzővel. A németek komoly erőfeszítéseket tettek azért is, hogy ne csak a zsidókról alakítsák ki a lehető legvisszataszítóbb képet, hanem helyettesíteni lehessen a „bolsevikok" ugyanolyan negatív képével azáltal, hogy egyenlőségjelet tesznek közéjük.

A zsidó ravasz – sugallták a röplapok –, ő kezdte a háborút, de ő maga nem megy a frontra, hanem elbújik a hátországban; gondolkozz el ezen, és hozd meg a helyes és okos döntést. A legokosabb döntés meghozatalában efféle mondatok segítettek: „A zsidók a hátországban! A bolondok a fronton! Az okosok Németországban!"[25], vagy: „A zsidók a hátországban! A bolondok a fronton! Az okosok átállnak a németekhez!"[26] Azután kiderült, hogy az „okosok" már annyian vannak, hogy nem egészen érthető, hogy honnan a rengeteg „bolond", aki még mindig a lövészárkokban ücsörög: „Közel 5 000 000 katona és parancsnok már átjött hozzánk. Gyere át Te is!"[27] (Az idézett röpirat, amely 1942 tavaszán jelent meg, nemcsak arról hallgat szerényen, hogy abban a pillanatban hány szovjet hadifogoly van még életben, hanem a foglyok megközelítőleges számával a szökevények tömegét határozza meg.) Amikor a németek csak ócsárolták és lekicsinyelték az ellenséget, még nemigen tudták felmérni, hogy mekkora hatása lesz az önkéntes átállás gondolatának. Amikor azonban – 1942 végén – szembesültek az eredménnyel, a hangnem egy csapásra megváltozott. A legfeltűnőbb az volt, hogy miközben a propaganda változatlanul

szidta „a zsidókat és kommunistákat", minden hadifogolynak és árulónak „földet, munkát, meleg lakást" ígért, ráadásul hazatérést (természetesen csak abban az esetben, ha „az általunk elfoglalt területen laknak") és közölte a Vörös Hadsereg katonáival és parancsnokaival, hogy „elvesztették hazájuk legértékesebb részeit – Ukrajnát, a Kaukázust, a Krímet, Sztálingrádot és másokat", már nem nevezte „bolondok"-nak a frontharcosokat, hanem „orosz vitézek"-ké[28] léptette elő őket.

Az orosz vitézeknek pedig mi más kötelessége lehet, mint hogy felvegye a harcot a zsidó ellenséggel? „Mára a helyzet annyira súlyossá vált, hogy a 4 millió szovjet zsidó megmaradásáért a Szovjetunió orosz és más népei naponta több százezer halottal és sebesülttel kénytelenek számolni a fronton és még több éhen halt áldozattal a hátországban – nyitotta rá az emberek szemét a történésekre egy röplap a kurszki csata előestéjén. – Ma ez a 4 millió parazita a vérünkkel táplálkozik. Ez meddig tarthat még?... Lehet, hogy sikerül elpusztítaniuk az orosz népet? Nem, az nem lehetséges!!! Fivéreitek milliói, oroszok, ukránok, beloruszok és mások, akik a németeknek hála felszabadultak a sztálini–zsidó elnyomás alól, már szerveződnek népük megmentésére. A német nép az ő legyőzhetetlen hadseregével velünk van, és harcra szólítja Európa minden népét, hogy megszabaduljon a sötét zsidó erők elnyomásától. Győzni fogunk!"[29] Ennek megfelelően most a többi szláv-pravoszláv és mögöttük maga a nagy német nép is a gyűlölt „zsidó iga" ellen harcra kelt orosz vitézek segítségére siet. Ebben az esetben nem is annyira a fronton és a hátországban naponta elpusztuló harcosok és dolgozók százezreiről szóló csúsztatás (ilyen ütemben a Szovjetunió teljes lakossága kihalt volna néhány hónap alatt) szúr szemet, hanem az is, hogy a szöveg pszichológiailag felkészült szerzője milyen körmönfontan váltogatja a „ti" és a „mi" alanyt, miáltal annyira bizonytalanná teszi az azonosulás kérdését, hogy ki a megszólított, és ő maga voltaképpen melyik oldalon is áll.

Azután persze világossá válik, hogy ki az igazi ellenség, mert a „mi" és a „ti" menten eggyé válik, amikor szembekerül az egyértelműen negatív „ők"-kel. Azt pedig, hogy kik azok az „ők", „minden katonának, parancsnoknak, kolhoztagnak és munkásnak" tudnia illik:

„Kik Oroszország gazdái?

Kik foglalják el a legjobb és legjövedelmezőbb tisztségeket a népbiztosságokon és a főigazgatóságokban?

A zsidók!

Kik ülnek minden gazdasági és közellátási szervezetben, ahol lopnak, üzletelnek és megszedik magukat?

A zsidók!

Ki hízik, miközben nektek felkopik az állatok, ki visel »külföldi« öltönyt, miközben ti rongyokban jártok?

A zsidók!

Kik vannak legkevesebben a fronton és legtöbben a hátországban?

A zsidók!

Ezért hát: le a zsidó igával!"[30]

A náci propaganda jóvoltából a „zsidó iga" újra és újra azonosul a Szovjetunió párt- és tanácsrendszerével. A szókapcsolatok mellé azután vizuális ábrázolások is kerülnek. Az egyik röpiraton a „szocializmus hajója" jelenik meg groteszk ábrázolásban, amelyet a szovjet nép különféle nemzeti, foglalkozású, nembeli és kor szerinti csoportjait jelképező hajóvontatók húznak, miközben a fedélzeten Sztálin és Molotov iszogat és sétál ismeretlen, eltúlzott zsidó vonásokat viselő személyek körében. Egy másik röpcédulán négy grafikus rajz szemlélteti a „szovjet munkamegosztás"-t: „Sztálin irányít. A zsidó gyűjtöget. A paraszt szenved. A katona elesik"; aki azután belátta a dolgok ilyetén való állásának igazságtalan voltát, arra szíves meghívás várt: „gyertek velünk, harcoljunk együtt a szabadságotokért és boldog jövőtökért!"[31]. Az ábrázolásokkal egy sorban olyan szóképek, vagyis képi benyomásokat keltő szóösszetételek is megjelennek, amelyek külön kategóriába eső fogalmakat társítottak egymással. Számos röpiratban a „zsidó" és „komisszár", a „zsidó" és „kommunista" szópárok fordulnak elő vesszővel elválasztva, amikor az írásjel nem szétválasztja, hanem egyesíti a jelentést – például: „ti a kommunista, zsidó hatalomért harcoltok"[32] stb. A náci propaganda „mesterségbeli csúcsa"-ként értékelhető e téren „a vörös zsidók igája"[33] szószerkezetet, amely egyidejűleg funkcionál mint diagnózis és mint ítélet: ha a „zsidók"-ról van szó, akkor a „vörösökről" is, ha a „vörösökről", akkor a „zsidók"-ról is – de bárhogy legyen is, e különös kentaurok „igá"-ját minél előbb, annál jobb lesz szétzúzni.

A hitleri propaganda tarsolyából azonban a „zsidókommunizmus" („zsidóbolsevizmus") mellett előkerült a „zsidókapitalizmus" és a „plutokrácia" fogalma is. A nácik tudták, hogy a szovjet emberek egész nemzedékét nevelték az osztályharc ideológiája szerint, ahol a „kapitalista-kizsákmányoló" kép negatív felfogása érvényesült, és ezt a lelki beállítottságot próbálták kihasználni minden eszközzel a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az USA szövetséges

kapcsolatának a lejáratására a fasiszta Németország elleni harcban, és az egészet bőségesen megfűszerezték saját fanatikus antiszemitizmusukkal. A hitlerista propaganda nem nehezítette meg saját dolgát a formális logika törvényeivel, így azután bőszen ostorozta a proletárinternacionalizmust is, amely abból indult ki, hogy minden országban osztályegységet alkotva harcol a kizsákmányolók ellen, és a különféle országokban győztes proletariátus pedig együttes erővel lép fel a kapitalista államokkal szemben.

A röplapoknak volt egy olyan sorozata, amely nemcsak a Vörös Hadsereg katonáit, hanem a „Szovjetunió minden egyes polgárát" szólította meg, és tartalmában azt fejtegette, hogy „Sztálin és bolsevik bandája" saját bűnös érdekei jegyében 1917-től kezdve kegyetlenül elnyomta a Szovjetunió lakosságát, miközben „a proletárok világforradalmának parazsát" szította. „Emiatt görnyedt igába és hullatta verejtékét nehéz munkájában a szovjet munkás, és éhezett a lerongyolódott szovjet paraszt – játszottak az érzelmek húrjain a náci propagandisták. – Kenyeret, kőolajat, erdőt, szenet, húst és cukrot – mindent, ami a ti munkátok hozott létre, potom áron vittek külföldre, hogy fenntartsák belőle a testvéri kommunista pártokat. Az arany, amit a vad tajgán a ti kérges kezetek teremtett elő, a múzeumokból, templomokból származó ékszerek, a valutás boltok által a lakosságtól kicsalt javak – széles folyóként tódultak a bolsevik forradalom vérkeringésébe Kínában, Spanyolországban, a Balkánonon és a világ több más országában." Ám mindez hasztalan volt – a világforradalom kudarcot vallott, és főleg amiatt, hogy a háború kitörésekor az agresszor országok proletariátusa valamilyen oknál fogva mégsem emelt barikádokat, hogy osztályos testvéreit és a világ első proletárállamát támogassa. A „támogatás" váratlanul ellenkező előjelet nyert: „Európa népei nemcsak hogy nem támogatták a Szovjetuniót, hanem elszánt harcban egyesültek a zsidó–sztálini diktatúra ellen... Európa népei a zsidó bolsevizmussal szemben indított harcukkal fel akarják szabadítani a Szovjetunió népeit a sztálini diktatúra alól, és segítő kezet nyújtanak nekik, hogy megtisztítsák Oroszországot a gonosztevők nemzetközi bandájától. Fogadjátok barátként a felszabadítókat, mert megmentik a ti és gyermekeitek életét, és boldogabb jövőt hoznak népeteknek!"[34] Egyszóval a nácik a kommunista pártot tették felelőssé a proletárinternacionalizmus politikájának bukásában, a lakosságnak padig azt javasolták, hogy győződjön meg az európai nácizmus sikereiről, és tőle várja a felszabadulást.

A Szovjetuniónak a Hitler-ellenes koalícióba tömörült szövetségesei kizárták magukat az „európai népek" sorából, és nemcsak földrajzi (ha ez

megfelelt is a valóságnak az USA esetében, Angliát már bonyolultabb volt kizárni Európából), hanem társadalmi-politikai okokból is. Az angolok és amerikaiak, eltérően az „új Európa népeitől", nem hajtották végre a maguk „nemzeti forradalmát", nem „űzték el maguk közül a zsidókat". Náluk a nemzetiszocializmus helyett az internacionális kapitalizmus uralkodik, a zsidó plutokrácia irányít, miközben elnyomja és kizsákmányolja a dolgozó osztályokat. És most tessék, ezekkel az osztályellenségekkel jött létre a szövetség, amit másképp nem lehet minősíteni, mint a világproletariátus elárulását. „Sztálin elárulta Lenint! – harsogták a német röplapok. – Lenin a dolgozók szövetségét hirdette, minden dolgozó felszabadítását a kapitalisták elnyomása alól. Mit tett ehelyett Sztálin? Sztálin a legádázabb ellenségeitekkel, az angol és amerikai kapitalistákkal kötött szövetséget. Azokkal, akik gátlástalanul kizsákmányolják a dolgozókat, és úgy bánnak velük, mint a rabszolgákkal. Sztálin eladott, elárult benneteket, és elárult minden dolgozót! Eladott benneteket a kapitalistáknak, akik számára a háború csak hasznot hoz. A plutokraták, a zsidók és a bankárok arannyal tömik meg a zsebüket, miközben ti küzdötök, szenvedtek, és véreteket hullajtjátok aljas ügyükért. Le az áruló Sztálinnal!"[35]

Ezért kíván megtorlást Sztálin régóta dédelgetett árulása, hogy el akarta pusztítani a forradalom igazi harcosait, a dolgozó nép igazi védelmezőit. Ebben a szövegkörnyezetben a német propaganda már megint nem zavartatta magát a logikai bakugrásoktól, és míg korábban azt állította, hogy Tuhacsevszkij, Bljuher és Jegorov marsallt nagy orosz hazafiakként végezték ki, addig most a forradalmi harc hőseiként állította be őket, akik a gyűlölt cári rendszerrel szemben harcoltak a dolgozó nép boldogulásáért. Sztálin azért végeztette ki őket, mert ha életben maradnak, akkor biztosan „megtalálták volna a közös hangot az új Németországgal, amely felemelte a zászlót a világ zsidó kapitalizmusa ellen. A polgárháború igazi hősei ők, akik legjobb éveiket adták a dolgozó népért folytatott harcban, és soha nem lettek volna London és Washington kizsákmányoló kapitalistáinak a barátai és szövetségesei."[36]

Jó néhány röpirat a Vörös Hadsereg katonáinak és parancsnokainak „a szemét nyitotta fel", és világított rá, hogy mi volt a Hitler-ellenes koalíció „igazi" célja. Vajon nem különös, hogy a szovjet sajtó nemrég még a proletariátus külföldön (többek között Angliában és Amerikában) folytatott harcát ecsetelte színesen a kapitalista kizsákmányolók ellen, mára meg hirtelen hátat fordított a témának? – igyekeztek a nácik kognitív disszonanciát kelteni, miközben pontos tudatában voltak propaganda-célkitűzéseiknek. – Mi lehet

a közös a donbaszi bányász és a washingtoni bankár, a szovjet kolhoztag és a „fekete és fehér rabszolgák" tengerentúli kizsákmányolói között? Hogy lehet józan ésszel megérteni a radikális kommunista Szovjetunió és az ultrakapitalista Nagy-Britannia és az USA szövetségét? Pedig van rá magyarázat: „Anglia és Amerika összes tőkéje az angol és az amerikai zsidók kezében van. A Szovjetunióban minden hatalom és erő, beleértve a tőkét is, a szovjet zsidók kezében van... A zsidóknak már ezer éve nincs hazájuk. Az ő hazájuk ott van, ahol a kezükben tartják a tőkét és a hatalmat. Most Európa elkergette őket, mert ők az ellenségei. Ők maguk nem szeretnek és nem is képesek harcolni és életüket adni saját érdekeikért. Szívesebben üzletelnek, »kormányoznak« és »igazgatnak«. A halálba titeket küldenek, meg az angol és amerikai munkásokat, parasztokat. Erre tartják a maguk sztálinjait, rooseveltjeit és churhilljeit. Gondolkozzatok el ezen, és vonjátok le a nyilvánvaló következtetést: véget kell vetni a háborúnak, a zsidókat el kell űzni, hogy új élet épülhessen, kizsákmányoló kapitalisták és zsaroló kommunisták nélkül. Legkivált pedig az élősködő zsidók nélkül!"[37]

Ugyanezt a doktrínát fejti ki a sorozat egy másik darabja: „Sztálin szövetsége Londonnal és Washingtonnal nem a Szovjetunió népeinek a szövetsége Anglia és Amerika népeivel, hanem mindössze a szovjet zsidók összefogása az amerikai és angol zsidókkal az ő közös zsidó érdekeiknek a védelmében! Ez a szövetség kizárólag azért jött létre, hogy megakadályozza a zsidók kiűzését a szovjetek országából, hogy megvédjék a Haimok és Sarrok meleg fészkét, amit az általuk koldussá tett népek földjén raktak." Itt ugyanaz a vezérelv munkált, vagyis hogy „mindenért a zsidók a felelősök", és a nácik megint őket kiáltották ki a valódi agresszoroknak és a háború főbűnöseinek: tehát nem a németek, hanem „az imperialista-kapitalista zsidóság, amely mindig is világhatalomra tört, robbantotta ki a háborút attól való félelmében, hogy a németek példáját követve esetleg más népek is kedvet kapnak rá, hogy felszabadítsák magukat a zsidó erőszak és elnyomás alól."[38]

A náci propaganda a Hitler-ellenes koalíció fiktív voltát bizonygatva arra a következtetésre jutott, hogy a Szovjetunió általában, a Vörös Hadsereg pedig különösen nem fűzhet reményeket az angol–amerikai katonai segítséghez, és különös ostobaság, hogy saját vérét hullatva várja a második front megnyitását Európában, amit a szovjet kormány hiába is sürget a szövetségeseivel még 1941 októberében megkezdett tárgyalásaiban[39]. A német propaganda erősen sulykolta, hogy a Szovjetunió szövetségeseinek helyzete korántsem

A „Mi lehet bennük a közös?" című röpcédula. 1942. GAVO, f. 2100., op, 1., d. 191., 1. l. hátoldala.

reménykeltő, és kár tőlük segítséget várni. „Sztálin és Kaganovics megígérte nektek Anglia és Amerika segítségét, miközben már régóta ők maguk sem hisznek benne – próbált elvenni minden reményt a Vörös Hadsereg harcosaitól az egyik röpcédula. – Amerika már Japán elleni háborúja első napjaiban elvesztette csendes-óceáni flottájának felét, és hamarosan a másik felét is elveszíti a Fülöp-szigeteken. Anglia nem képes tartani támaszpontjait Délkelet-Ázsiában, és hiába kéri Amerika segítségét."[40]

Különösen felerősödött a németek ilyen irányú propagandatevékenysége 1942-ben, amikor a második front problémájával kellett szembenézniük, és a hitleri hadsereg a Volga és a Kaukázus felé tört, Sztálin pedig minden erejével azon munkálkodott, hogy gyors katonai segítséget szerezzen Churchilltől és Roosevelttől. Köztudott, hogy ezek a kísérletek zátonyra futottak, annak ellenére, hogy egy 1942. június 12-én megjelent kommüniké azt adta hírül, hogy a Szovjetunió és szövetségesei megegyeztek a „második európai front azonnali megnyitásában"[41]. A hitleri propaganda itt fájó pontra tapintott rá, és a helyzetet taktikusan ki is használta. Igen hatásosan bírálta a szövetséges angol–kanadai tengeri deszantok sikertelen partraszállási kísérletét Dieppe térségében, a francia partokon (a „Jubileum" hadművelet 1942. augusztus 19-én indult, néhány nappal az után, hogy Churchill Moszkvában tárgyalt a második front megnyitásáról). Az eset kapcsán

kibocsátott röpiratok nem szorítkoztak a Wehrmacht újabb győzelmének egyszerű magasztalására („Hitler ökle néhány óra alatt szétzúzta a második frontot"), hanem az angolok számára is voltak megjegyzései, akik úgymond, a zsidókhoz hasonlóan idegen kezekkel szeretik kikapartatni maguknak a gesztenyét, mert nem szívesen hullajtják saját vérüket. Konkrétan a második világháborúban „Sztálin utasítására Churchill megpróbálta létrehozni Nyugaton a második frontot. Már megint más népek voltak azok, akik ezért a vérükkel fizettek – amerikaiak, kanadaiak és gaulle-ista franciák... Az angolok mikor háborúztak? Nem úgy volt, hogy mindig is lengyelek, hollandok, franciák, szerbek és görögök adták vérüket Angliáért? És az angolok nem másokat küldenek maguk helyett harcba most is? És ti nem a tulajdon bőrötöket viszitek a vásárra, amikor Keleten harcoltok Angliáért?" A németek mindent kisajtoltak a helyzetből, és viszonylag visszafogottan (a hangnemet a pillanat határozta meg, és a német tankok ekkor Sztálingrád felé törtek) arra szólítottak fel, hogy ennek véget kell vetni: „Vörös Hadsereg harcosai! Ne harcoljatok tovább a nemzetközi plutokratákért, nem reménykedjetek többé a második frontban. A második frontról szőtt álom szertefoszlott, titeket eladtak és elárultak. Ti csak ágyútöltelék vagytok. Most már veszett ügyért harcoltok. Ne hullajtsátok véreteket idegen érdekekért! Fejezzétek be az értelmetlen vérontást!"[42]

A „Munkamegosztás" című röpcédula. 1942. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 194., 1. l. hátoldala.

Valamivel később, 1942. november 8-án, amikor a szövetségesek elindították a „Torch" hadműveletet, partra szálltak Észak-Afrikában és azonnal harcba bocsátkoztak a németekkel, a Wehrmacht propagandája így „kommentálta" az eseményt: „Sztálin a »második front« megnyitását nem valahol Afrikában képzelte el, hanem Nyugat-Európában. Nyugat-Európában azonban erős német seregek összpontosultak, amit Anglia és Amerika pontosan tudott. Túlságosan gyengék ők ahhoz, hogy itt »második frontot« nyissanak. Ezért jobbnak látták, ha a németektől minél távolabb, valahol Afrikában rakják partra csapataikat. Nekünk, németeknek, ez semmiféle veszélyt nem rejt magában, nektek pedig semmire sem kínál megoldást."[43] A későbbi események azonban mégiscsak úgy hozták, hogy támadt veszély a németek számára, mert az angol–amerikai seregek kiszorították őket Észak-Afrikából, partra szálltak Szicíliában, és onnan nyomultak előre Olaszországban, aminek következtében összeomlott Hitler legfőbb szövetséges rendszere. Mussolini államának válsága amúgy már a 8. olasz hadseregnek a Donnál elszenvedett vereségével elkezdődött 1942 végén–1943 elején. A Keleti front helyzetére viszont valóban nem voltak jelentős hatással a történések – a szovjet nép egyedül volt kénytelen felszabadítani országát, és végül sikerült is neki.

A náci propaganda mindenáron megpróbálta elhitetni a Vörös Hadsereg katonáival és a polgári lakossággal, hogy Németország célja a háborúban végképp nem Oroszország lerombolása, és még kevésbé, hogy bármilyen károkat okozzon neki. A németek nem Oroszország és az oroszok ellen vagy a Szovjetunió más népei ellen harcolnak, csakis az ő ellenségeik, a bolseviki-zsidók és a zsidó-bolsevikok („plutokraták"-at, bárhogy szerették volna, nem tudtak kimutatni a Szovjetunióban) ellen, akikre a párt, az állam, a rendőrség és a gazdasági rendszer épül, egyszóval a szovjetrendszer, ami nem más, mint az erőszak, az elnyomás és a kizsákmányolás rendszere. A németek fennen hangoztatták, hogy ők nem hódítók, hanem felszabadítók, hogy nem hódító, hanem felszabadító háborút viselnek a fent említett elvetemült rablók ellen, és meg akarják szabadítani a „vörös zsidók igája alatt" szenvedő orosz népet a „szovjetek zsarnokságá"-tól. „Szuronyaink hegyén a szabadságotokat hoztuk el nektek"[44] – hirdették azok a német röplapok, amelyeknek összeállítói kifinomult érzékkel számoltak azzal, hogy a szovjethatalom évei alatt a lakosságban kialakult az hajlam, hogy pozitívan viszonyuljon a forradalmi felszabadító harc gondolatához (például, nem sokkal azelőtt, 1939 szeptemberében a szovjet tömegtájékoztatás eszközei ugyanezzel a fogalmi körrel magyarázták a Vörös Hadsereg

lengyel hadjáratának okait és célját). „Mi nem ellenetek harcolunk, hanem a jóléteteket és boldogulásotokért – fordult egy német röpirat az »orosz katonák«-hoz. – Nekünk nem kell a ti földetek, elég nekünk a magunké... Gondolkodjatok, és dobjátok el a fegyvert... Gyertek át hozzánk! Nekünk nem kell a ti földetek!"

„Céljaitok közösek a mieinkkel – győzködték egyre a náci propagandisták »az orosz harcosok«-at. – A segítségetekkel elpusztítjuk ezeket a parazitákat, amelyek a vérét szívják az egykor oly hatalmas Oroszországnak. Mi segítünk a gazdaságotok helyreállításában, vasutakat, hidakat építünk, és újjáépítjük lerombolt házaitokat. Nézzétek, hogy mit csinálunk az általunk elfoglalt orosz településeken. Segítünk a vetésben, az aratásban, hogy szüleitek, feleségetek és szeretteitek jóllakhassanak, egészségesek és boldogok legyenek. Nyújtástok hát felénk baráti jobbotokat, segítsetek, hogy minél előbb véget vessünk ennek a mészárlásnak. Higgyétek el, hogy nekünk nincs szükségünk a ti földetekre, megvan nekünk a mi szeretett országunk, a mi tulajdon hazánk, amely nem lesz a zsidóké."[46] Ebből is látható, hogy a német fasiszta hadsereg nemcsak igazságos háborút folytat, hanem a kultúra hordozójaként még áldásos küldetést is teljesít, amikor humanitárius segélyt biztosít az orosz népnek, és nem hódítani jött, hanem felszabadítani, nem elvenni, hanem adni, nem rombolni, hanem építeni.

Vessük össze mindezzel, hogy Rosenberg miként összegezte a Hitler által kijelölt célokat a németek keleti politikájában: „Ásványi kincsek feltérképezése és kiaknázása, meghatározott helyeken német kolóniák alapítása, semmilyen művészi, intellektuális fejlődés lehetőség a helyi lakosság előtt, legfeljebb munkaerőként való megőrzése, minden más közömbös"[47]. A megszállt keleti területek birodalmi minisztere 1942 novemberében már egymaga értékelte a helyzetet: „Németország megkapta a Keletet, és biztos benne, hogy az általa elfoglalt életteret meg is tartja kezében... el tudja látni Németországot és Európát élelmiszerrel és nyersanyaggal... Ezen a végtelen kiterjedésű területen létrejön a nagy germán birodalom."[48]

Egy ilyen kép láttán az orosz ember szeme biztosan teleszalad könnyel, szíve megtelik lelkesedéssel és hálával, és ha nem illeti is csókkal a feléje nyújtott, becsületes német kezet, baráti kézszorítással biztosan viszonozza. A német propagandának ezek a reményei, bárhogy törekedtek a valóra váltásukra, szertefoszlottak, mert akárhányszor ismétlik is, a legnagyobb hazugság is csak hazugság marad; a németek tettei és szavai között szakadék tátongott

Oroszországban, és ezt a szakadékot nem lehetett feltölteni propagandairatokkal, bármilyen buzgón szórták is őket.

Természetesen igazságtalan volna az az állítás, hogy a náci propagandában minden hazugság volt: a zsidókkal és kommunistákkal szemben táplált gyűlöletükről a színtiszta igazat mondták, becsületesen, nyíltan és teljes átéléssel. Amikor viszont azt állították, hogy mennyire szeretik Oroszországot és az oroszokat – képmutató és arcátlan módon hazudtak. A hitleristák nem azért jöttek, hogy megszabadítsák Oroszországot a „zsidóktól és bolsevikoktól", hogy felszabadítsák az oroszokat a sztálinizmus alól, hanem azért, hogy elpusztítsák Oroszországot és leverjék az orosz népet, az egyetlen népet Európában, amely még útjában állt az „ezeréves birodalom" végső győzelmének.

„A Szovjetunió elleni hadjárat politikai tekintetben hatalmas jelentőségű vállalkozás – jelentette ki Rosenberg. – Azt a célt valósítja meg, hogy örökre elháruljon a veszély, amely sűrűn fenyegette Németország határait e hatalmas, gazdaságilag fejlett és jól szervezett állam részéről... Németországot egyszer s mindenkorra meg kell védeni ettől a veszélytől, mégpedig a Vörös Hadsereg teljes megsemmisítésével és a Szovjetunió felosztásával elsősorban etnográfiai ismérvei szerint, és azzal, hogy Németország szoros politikai kapcsolatokat alakít majd ki a keleti határai mentén fekvő nem orosz területekkel."[49] A Szovjetunió elleni agresszió céljait már jóval a támadás előtt megfogalmazták a hitleri Németországban, de azokat nem hogy nem propagálták, hanem egyenesen titkolták a szovjet emberek előtt („Egyelőre nem kell propagálni, hogy a Szovjetuniót különálló államokra fogjuk osztani" – írták a Barbarossa tervhez mellékelt, a propagandatevékenységről szóló útmutatásban.[50]) 1940. július 22-én Halder bejegyzést írt naplójába a szárazföldi csapatok főparancsnoki tanácskozásáról, ahol az „orosz problémá"-t tárgyalták meg, és kijelölték az utat a megoldására: „Politikai célok: Ukrán Állam, Balti Államok Szövetsége, Belorusszia, Finnország, a Baltikum – tüskék a testben."[51] Rosenberg 1941. június 20-i beszédében konkretizálta ezeket a célokat, amikor kijelentette: „Politikánk, ahogy én látom, azt az irányt szabja meg nekünk, hogy a Szovjetunió hatalmas területéből kivágjuk a beléjük szervesült államképződményeket, és szembeállítsuk őket Moszkvával, és ezáltal jó néhány évszázadra megszabadítsuk a Német Birodalmat a keleti veszély fenyegetésétől.

Amikor messze keletre kitoljuk Európa határait, négy nagyobb tömbnek kell védenie minket:

1. Nagy Finnország,
2. A Baltikum,
3. Ukrajna,
4. A Kaukázus..."[52]

Konkrétabb megközelítésben arról volt szó, hogy németek a Szovjetunió megszállását négy nagy közigazgatási terület kialakításával képzelték el: „Ezt a beláthatatlanul nagy térséget az eltérő történelmi és nemzeti adottságok szerint fel kell osztani birodalmi komisszariátusokra, amik közül mindegyik különböző politikai célokat szolgál majd. Az Ostland birodalmi komisszariátus, amely magában foglalja Belorussziát is, azt a cél szolgálja, hogy germanizált protektorátussá fejlődve, előkészítse az egyesülést Németországgal. Ukrajnának meg kell maradnia önálló államnak, szoros szövetségben Németországgal, a Kaukázus pedig a hozzá csatolt északi területekkel együtt föderatív állam lesz, élén egy teljhatalmú megbízottal."[53] A németek a „fejlődés" fogalmát természetesen csak mint eufemizmust használták: „magát Oroszországot" meg akarták fosztani minden tengeri kijáratától, területét pedig 209 millió négyzetkilométerre gondolták leszűkíteni, 50-60 milliós lakossággal"[54]. Összehasonlításképpen: Ukrajna birodalmi komisszariátusának lakosságát 59,5 millió főben állapították meg, és Rosenberg véleménye szerint „az ukrán határok felölelik magát Ukrajnát, és ehhez jön még a Kurszk, a Voronyezs, a Tambov és a Szaratov terület... A Csernozjom területet, amely Oroszország legtermékenyebb vidéke, bátran hozzá lehet csatolni az ukrán területekhez..."[55] Egyértelmű tehát, hogy a Szovjetunió feldarabolását nem annyira történelmi és nemzeti adottságokból kiindulva, mint inkább geopolitikai elgondolások szerint tervezték el, és németek fő törekvése az volt, hogy az „orosz veszély"-t a nullára csökkentsék. Oroszországnak azt a sorsot szánták, hogy „visszakerül ősi életterébe", vagyis megközelítőleg a III. Iván- vagy II. Vaszilij-korabeli Moszkvai Fejedelemség határai közé (Szmolenszket Belorussziához sorolták, a Novgorod, Pszkov és Leningrád területet pedig „Ingermanlandia" részeként határozták meg, és Belorussziával együtt a német kolonizációs övezetbe került volna.

Evés közben jön meg az étvágy, mert a Barbarossa-terv szerint a nácik még csak az Arhangelszk–Asztrahany vonalig kívántak elfoglalni szovjet területeket, ám az Ost-terv alapján már befolyásuk alá akarták vonni a Kuzbaszt, a Kemerovo és Novoszibirszk területet is, Nyugat-Szibériát pedig arra szánták, hogy gyűjtőkörzete legyen az odatelepített nem árja népeknek. A tervek

alapján Szibériába gondolták telepíteni a lengyelek 85, a beloruszok 75, Nyugat-Ukrajna lakosságának 65%-át, a balti országok lakosságának és a cseheknek egy részét, összesen 51 millió embert, akiknek a helyét 4,5 millió telepes foglalta volna el[56]. Szibéria gazdag nyersanyagforrásain a németek készek voltak osztozkodni a többi „felszabadított" európai néppel. Wetzel, Rosenberg minisztériumának gyarmatügyi I. számú főigazgatóságának vezetője feljegyzéseket készített az Ost-tervhez:: „Miért ne dolgoznának Szibériában vallon mérnökök, cseh technikusok, magyar kereskedők és hozzájuk hasonlók? Ebben az esetben joggal beszélhetnénk olyan európai területekről, amelyek az utánpótlást biztosítanának a gyarmatosításhoz és a nyersanyag-kitermeléshez... Még egyszer hangsúlyozni kell, hogy Szibéria az egyik olyan tényező, amelyet ha okosan kiaknázunk, akkor meghatározó módon akadálya lenne annak, hogy az orosz nép még egyszer naggyá váljék."[57]

A dolog lényege pontosan ez volt: a német gyarmatosítók nem feltétlenül arra gondoltak, hogy a szóban forgó illetéktelen javak szétosztásával megtartsák maguk mellett a magyarokat vagy a belgákat, hanem sokkal inkább arra, hogy minden eszközzel megakadályozzák Oroszország újjászületését. A hitleristák ugyanúgy készültek a Baltikum kihasználására, ahonnan a „német nép erőpolitikája" nevében kádereket terveztek kiválogatni a leigázott Oroszország gyarmati irányítására (ezzel egyidejűleg pedig németeket, dánokat,

Az „Ezekért" című magyar röplap és frontátlépési igazolvány. 1942. 5537/Ny.t.

A munkaszolgálatos zászlóaljak állományában több tízezer zsidót vittek a Donhoz Magyarországról. Kevés volt köztük a szerencsés, aki hazatérhetett. Don-vidék 1943. január. Felvétel B. Puskás gyűjteményéből.

norvégokat, hollandokat, sőt még angolokat is le akartak telepíteni a balti országokban): „Akkor az orosz lakosság számára kellemetlen intézkedéseket nem a német, hanem például a német közigazgatás alá rendelt, lett vagy litván adminisztráció fogja végrehajtani... A számuk már most sem kevés, és majd közvetlen fölérendeltségben fogják irányítani az oroszokat."[58]

Az alapvető probléma az oroszokkal volt: a Führer azért tervezte még az agresszió előtt „a bolsevik komisszárok és kommunista értelmiség" megsemmisítését, mert meg volt róla győződve, hogy „ideológiai béklyók nem kötik szilárdan az orosz népet. Az aktivisták likvidációja után már magától szétesik"[59]. A náciknak céljaik eléréséhez nem lett volna elég, hogy a megszállt területekre vezényelnek hatvan hadosztályt és mellette egy légiflottát, ahogy azt a Barbarossa utáni időszakra vonatkozó 32. számú direktíva előirányozta; a hitleristák uralmát nem a német katonai erőnek, hanem az oroszok politikai gyengeségének kellett volna biztosítania. „Mindenekelőtt arra kell ügyelnünk,

hogy az oroszok által lakott területeket felosszuk különféle politikai körzetekre, speciális közigazgatási szerveket állítva az élükre, és mindegyikben biztosítsuk az elkülönült nemzeti fejlődést – mondta ki elképzeléseit az adott kérdésről a már említett Wetzel. – Az Oroszország teljes központi területén létrehozott általános komisszariátusok politikájának az egyes területek szétválasztására és elkülönült fejlődésére kell irányulnia. Az orosz gorkiji komisszariátusban munkálkodjék az az érzés, hogy ő valamiben igenis különbözik az orosz tulszki komisszariátustól. Nem kétséges, hogy az orosz területek felaprózása és az egyes régiók elszigetelése egymástól hatásos eszköz az orosz nép megerősödésével szemben vívott harcnak."[61]

Érkeztek azonban ajánlatok hatásosabbnak ígérkező eszközökre is. Abel antropológus professzor elképzelése szerint az, hogy „hosszú időre megőrizzük a német uralmat az orosz nép hatalmas biológiai ereje fölött", csak a következő módon lehetséges: „vagy az orosz nép teljes megsemmisítésével, vagy annak a részének az elnémetesítésével, amelyik az északi faj egyértelmű jeleit viseli magán"[62]. Az előbbi azonban bonyolult volt, a másik pedig nem éppen kívánatos, ezért Rosenberg hivatalának egyik gyarmatügyi szakértője egy kevésbé radikális, de éppoly hatékony változattal állt elő:

„A német politika annak a célnak az érdekében dolgozik majd az orosz területeken élő lakosság viszonylatában, hogy az oroszok születési számát a németeké alá vigye... A kérdéses területeken tudatosan kell alkalmaznunk a lakosság számának csökkentésére irányuló politikát. A propaganda minden eszközével, a sajtón, rádión, filmeken, szórólapokon, rövid brosúrákon, felhívásokon keresztül azt a gondolatot kell belesulykolni a lakosságba, hogy a sok gyerek hátrányos rá nézve. Világossá kell tenni, hogy mennyi eszközre van szükség a gyereknevelléshez, és hogy milyen nehéz megszerezni ezeket az eszközöket. Beszélni kell arról a komoly veszélyről, amelynek egy nő a gyerekszüléssel kiteszi magát és a többi. Ugyanakkor a legszélesebb körben kell propagálni a fogamzásgátló szereket. Hangsúlyt kell fektetni a fogamzásgátló szerek tömeges gyártására. A szerek forgalmazását és az abortuszt nem szabad korlátozni. Mindenképpen ki kell építeni az abortuszállomások hálózatát... propagálni kell az önkéntes sterilizációt, nem fontos harcot indítani a fiatalkori halandóság ellen... Az egészségvédelem területén bevezetett intézkedések mellett semmilyen jogi akadályt sem szabad gördíteni a válások elé. A házasságon kívül született gyerekek után ne járjon semmilyen támogatás... még adóengedmény se.

Számunkra, németek számára létfontosságú, hogy minden tekintetben meggyengítsük az orosz népet, és többé ne legyen olyan helyzetben, hogy akadályozzon bennünket a német uralom megteremtésében Európában."[63]

Ehhez voltaképpen már nincs mit hozzátenni – a napnál is világosabb, hogy milyen sors várt volna Oroszországra és az orosz népre, ha elveszíti a háborút. A Nagy Honvédő Háború nemcsak a gépek háborúja volt, hanem a pszichológusoké is az emberek lelkéért, és a német propaganda tényleg ördögi eszközöket tartott a kezében. Az oroszok ott álltak szemtől szemben a gonosszal, és végül legyőzték; azt azonban nem felejthetik, hogy ma éppúgy, mint korábban is mindig, Oroszországnak megvannak a nyílt és titkos ellenségei, akik ugyanolyan célok felé törekednek és ugyanilyen eszközöket használnak.

Jegyzetek

[1] http://www.vrazvedka.ru/main/analytical/lekt-02_02.shtml
[2] Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, Szentpétervár, 2003, 228. o.
[3] http://dersieg.hotbox.ru/Doc/Speach1.htm
[4] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 256., 1. l.
[5] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 248., 8. l.
[6] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 161., 1. l.
[7] http://dersieg.hotbox.ru/Doc/Speach1.htm
[8] *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1965, 10. sz., 83–84. o.
[9] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, Moszkva, 1965, 392–393. o.
[10] Ugyanott, 391–426. o.
[11] Ugyanott, 397., 415., 416., 423. o.
[12] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 401., 6. l., 6. l. hátoldala.
[13] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 185., 1–7. l.
[14] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 284., 4. l.
[15] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 284., 6. l.
[16] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 284., 3. l.
[17] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 284., 2. l. hátoldala.
[18] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 184., 193., 211., 215., 263. l.
[19] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 198., 1. l.
[20] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 263., 1. l. hátoldala.

[21] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 263., 1. l.
[22] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 263., l. l. hátoldala.
[23] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 237., 1. l., 1. l. hátoldala.
[24] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 265., 1. l., 1. l. hátoldala.
[25] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 246., 2. l. hátoldala.
[26] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 289., 1. l.
[27] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 246., 2. l. hátoldala.
[28] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 266., 1. l.
[29] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 208., 1. l., 1. l. hátoldala.
[30] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 197., 1. l., 1. l. hátoldala.
[31] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 231., 1. l., 1. l. hátoldala.
[32] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 264., 1. l.
[33] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 266., 1. l.
[34] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 213., 1. l.
[35] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 272., 2. l., 2. l. hátoldala; 10. l., 10. l. hátoldala
[36] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 237., 5. l.
[37] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 191., 1. l.
[38] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 194., 1. l.
[39] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. Moszkva, 1998, 434. o.
[40] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 194., 1. l.
[41] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. 448. o.
[42] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 229., 3. l.
[43] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 239., 2. l.
[44] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 231., 1. l.
[45] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 266., 1. l.
[46] GAVO, f. 2100., op. 1. d. 264., 1. l.
[47] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1966. 204. o.
[48] Ugyanott, 1. kötet, 228. o.
[49] Ugyanott, 2. kötet, 183. o.
[50] Ugyanott, Moszkva, 1958, 574. o.
[51] Ugyanott, 1. kötet, 391. o.
[52] Ugyanott, 2. kötet, 165. o.
[53] Ugyanott, 1. kötet, 391. o.

[54] Ugyanott, 2. kötet, 165. o.
[55] Ugyanott, 165. o.
[56] Ugyanott, 3. kötet, Moszkva, 1966, 132., 135. o.
[57] Ugyanott, 141. o.
[58] Ugyanott, 138. o.
[59] Ugyanott, 1. kötet, 410., 414. o.
[60] Ugyanott, 513. o.
[61] Ugyanott, 3. kötet, 144. o.
[62] Ugyanott, 143. o.
[63] Ugyanott, 145–146. o.

5. fejezet

A NÁCI PROPAGANDA FORMÁI ÉS MÓDSZEREI

A második világháború idején a német fasiszta propaganda az információs-lélektani hadviselés legváltozatosabb formáit alkalmazta az ellenség fegyveres erőivel és polgári lakosságával szemben. A legfontosabb formák közé a szóbeli, a filmes és a nyomtatott propaganda számított. Az egyik vagy másik propagandaforma részaránya a propaganda tárgyának sajátosságaitól és a konkrét körülményektől függően változott. A Nagy Honvédő Háború idején a Vörös Hadsereg katonáival és a Szovjetunió polgári lakosságával szemben alkalmazott alapvető forma a nyomtatott propaganda volt. A széles körben kifejtett szóbeli propagandában a nyelvi korlátok zavarták a hitleristákat, filmanyagok bemutatása csak az általuk megszállt területeken jöhetett szóba, de ott is számos technikai és szervezési nehézség mellett, a rádiós propaganda hatásosságát pedig erősen korlátozta az a körülmény, hogy azt a kevés rádiókészüléket is, amennyit a szovjet polgárok birtokoltak a háború előtt, a hatóságok még 1941 júniusának végén[1] elkobozták tőlük (abból a célból, hogy megakadályozzák az ellenpropagandát), minélfogva maradt a viszonylag gyengén fejlett vezetékes rádióhálózat a megszállt területeken. Ami a propaganda nyomtatott eszközeit illeti, a periodikus sajtót széles körben használták a hitleristák, de terjesztésük szférája szükségszerűen az ideiglenesen elfoglalt területekre korlátozódott. A német propaganda legeredményesebb formája, amelynek hatóköre nemcsak a megszállt területek lakosságára terjedt ki, hanem a Vörös Hadsereg katonáira és bizonyos mértékig a közeli hátország lakóira is, a pár oldalas nyomtatott kiadványok voltak, és közülük is első helyen a röpiratok.

A röpiratok előállítása alacsony költségekkel járt, kis formátumban jelentek meg, nagy területen lehetett őket szétszórni, a propaganda célpontjai megőrizhették maguknak vagy átadhatták másoknak is, ami tovább növelte közönségét és hatásfokát. A tárgy híres kutatója, Klaus Kirchner megállapítja, hogy a szórólap „előállításának egyszerű módja, megjelentetése mérsékelt költsége és a terjesztés nem kereskedelmi formája révén még a rádió és a televízió korában is hatásos politikai eszköze a közvélemény formálásának"[2]. A megállapítás fokozottan igaz volt a második világháború idején, amikor a rádió lehetőségei korlátozottak, a televízió pedig még csak születőben volt. Ugyancsak

K. Kirchner felmérései szerint, a német propagandisták 1939-től 1945-ig körülbelül 5 milliárd röplapot készítettek és terjesztettek a frontokon. Hasonló mértékű volt azonban a Hitler-ellenes koalíció válasza is –„egyedül Anglia közel 6 500 000 000 röplapot szórt Nyugat-Európára a második világháború alatt"[3].

A röpiratok nagy részét repülőgépekről dobták le; az aviáció fejlődése nagyszerű szállítási eszközt adott a propagandisták kezébe, és hiteles számítások bizonyítják, hogy a második világháború idején a röplapok 95%-át szórták szét a levegőből. Egyetlen röplapbomba 75 ezer A5-ös formátumú röpcédulát fogadott magába, és ez a mennyiség 16 km²-nyi területen szóródott szét. Ritkábban léggömbökről is bocsátottak le röpcédulákat. A propagandaszolgálatok kisebb mértékben használtak röplapterjesztésre rakétákat, tüzérségi lövedékeket és puskagránátokat is, de ezeknek viszonylag alacsony volt a hatótávolsága és a befogadóképessége is korlátozott (egy 105 mm kaliberű speciális tüzérségi lövedék mindössze 200 darab A5-ös formátumú röpcédulát tartalmazott, a maximális hatósugara legfeljebb a 6000 métert érte el, a rakéták hatótávolsága ennek a fele volt, vagyis 3000 méter, a puskagránátoké pedig mindössze 100 m)[4].

A német röplapoknak, néhány oldalas brosúráknak és leporellóknak sajátossága volt, hogy külső megjelenésükben gyakorta maszkírozták őket hasonló típusú szovjet nyomdatermékeknek. A lélektani hadviselés náci szakértői tudatosan alkalmazták ezt a módszert: amikor kiadványaikban a tipográfiai eszközökkel a párttagkönyvek, komszomoligazolványok, szovjet agitációs brosúrák, újságok és hasonló dokumentumok formátumát és betűtípusát ismételték, akkor azzal számoltak, hogy a vizuális benyomás eleve bizalmat kelt a tudat alatti szinten, továbbá, hogy a mimikri forma megkönnyíti az olvashatóságot, a röpirat megtartását és terjesztését.

Ezért hatalmas mennyiségben készültek olyan röplapok, amelyeket szovjet újságkivágásoknak álcáztak oly módon, hogy tipográfiai eszközökkel (fototípia stb. segítségével) az eredeti szöveget reprodukálták, de a hátoldalra vagy az egyik szöveghasáb helyére a propagandaanyagot csempészték (gyakran igazolványt is a szökevényeknek). Például a 409 Zb jelű röpirat a *Pravda* 1942. május 28-i számának kivágásából készült. Az egyik oldalon az eredeti hasábcím és élőfej alatt meghagyták az eredeti tartalmat – tudósítás az Izjum–Barvekovszk vonalon folyó harcokról; TASZSZ-hírek az angolok líbiai hadjáratáról és hasonlók; a hátoldal kétharmadát szintén az eredeti tudósítás

foglalta el a Voronyezs és Szaratov terület szovhozainak össz-szövetségi szocialista versenyéről –, és csak a jobb oldali hasábon jelent meg „Népünk nem hagyja..." címmel a más betűtípussal szedett propagandaszöveg. Ebben egy bizonyos „Sz. P. Sz. százados, aki a harkovi fronton esett fogságba" (néhány nappal előtte a németek valóban bekerítették a szovjet csapatok barvekovszki csoportosítását, amely május 12-én indított támadást Harkov felszabadítására), hálálkodott a sebeit ellátó német orvosnak, és a jövőre nézve a következő előrejelzést adta: „A háború vége lehet, hogy közelebb van, mint ahogy azt jelen pillanatban gondolnánk. Népünk nem engedi, hogy az angolok és amerikaiak megmentéséért a mi fiaink százezreit dobják oda a németek és szövetségeseik megsemmisítő csapásainak. Népünk a gyors döntések híve. 1917-ben hirtelen felkelt és elkergette a cárt, nagyfejedelmeivel és generálisaival együtt... Most sem fog hallgatni sokáig. A mind gyakoribbá váló szabotázsakciók a termelésben és a katonai egységeknél – megmutatják népünk valódi hozzáállását a kialakult helyzethez..." Ezután következik az obligát felhívás, hogy hagyjunk fel „az értelmetlen ellenállással", és át kell állni a németekhez. Az eredeti szöveg balról keresztbe le volt pecsételve: „Passierschein für Offiziere, Politarbeiter und Soldaten der Sowjetarmee" (Igazolvány a szovjet hadsereg tisztjei, politikai tisztjei és sorkatonái számára)[5]. Ily módon a röpcédula teljes felületének 1/6-át kitöltő propagandaszöveg magában foglalta a motívumok teljes skáláját: a németek jól bánnak a hadifoglyokkal, a Hitler-ellenes koalíció szövetséges tagjai tulajdonképpen ellenségek, közeleg egy új Sztálin-ellenes forradalom, a Vörös Hadsereg vereségre ítéltetett, és végül, hogy itt az ideje az átállásnak. Mindennek a *Pravda* eredeti szövegeinek a keretében a tudat alatt kellett kifejteni a hatását, hogy érvényesüljön az iránymutatás, amely a megfelelő cselekvésre ösztönöz.

Ugyanilyen mintára készültek a sorozat más röpcédulái is. Az egyik úgy jelent meg, mint újságkivágás a *Pravdá*ból, ahol a lapfej a Szovjetunió Legfelső Tanácsának határozatáról tudósított a „hadiiparban dolgozók kitüntetéseiről", és itt bújt meg bizonyos „Ahmed K. hadifogoly" elbeszélése, aki azt bizonygatta, hogy „a németek nemcsak az orosz hadifoglyokkal bánnak jól, hanem a Szovjetunió más nemzetiségeihez tartozó harcosokkal és a tisztekkel is". A továbbiakban a boldog „nemzeti kisebbség tagja" elmondja álmát, hogy mielőbb hazatérjen és odaüljön a traktor kormánya mögé, az utolsó bekezdések pedig útmutatásokat tartalmaztak a potenciális szökevények számára, akiknek igazolványt, kiváltságokat és szakmájuk szerinti foglalkoztatást

ígértek. Egy másik nyomtatvány az *Izvesztyija* 1942. május 29-i számából idézett részletet, ahol a németek az össz-szövetségi szocialista versenyről és a líbiai frontról készült hírek közé egy hasábnyi szöveget illesztettek egy bizonyos „M. L. K." rövidítés mögé bújt, a 200. lövészhadosztályból való hadifogoly főhadnagy elbeszélésével arról, hogy az ő hadosztályában mindenkinek, beleértve a felsőbb parancsnokokat és politika tiszteket is, elege van a háborúból, és hogy az angolok, akiknek harcáról a németekkel Gazalában és Bir Hakeimnél az újság másik oldala írt, nagyon tisztességtelenek. „Sokat regéltek nekünk a segítségről, hogy Anglia és Amerika majd ellát bennünket lőszerrel, fegyverrel és élelmiszerrel – méltatlankodott a főhadnagy. – Mi ezt nemigen hittük. Ahhoz már túlságosan sokat hazudtak nekünk. Azután váratlanul angol gyártmányú csizmákat kezdtek osztani a hadosztályunknál. A csizmák szemre mutatósak voltak, de miután három napig hordtuk őket, úgy mállott szét a talpuk, mint a kartonpapír. Ma már nem maradt ember, aki hinne az angol segítség komolyságában"[7]. Itt kell megjegyezni, hogy 1942. május 26-án írták alá Londonban a Szovjetunió és Nagy-Britannia részéről az egyezményt a katonai szövetségről a hitleri Németország elleni háborúban. A német propaganda egy szempillantás alatt reagált a hírre, és tömegesen állította elő a röpcédulákat, amelyeken mindenféle eszközzel próbálták hitelteleníteni az angolokat, mint szövetségeseket a Vörös Hadsereg katonáinak a szemében. Ugyanezen a röpcédulán, amelyen az angol segítség negatív értékelését adta az a bizonyos, a Vörös Hadsereget képviselő személy (mert hát hadifogolyként is feltétlenül a front véleményét és hangulatát fejezte ki), olvasható volt még egy leleplezés is a brit szövetségesek képmutatásáról, amit azonban már a német fél hivatalos nézőpontja szerint tálaltak. A harcosokat és a parancsnokokat arról győzködték, hogy „az angolok csak a véreteket akarják, és még pénzzel sem gondolnak benneteket segíteni. Ezek az örök kufárok és spekulánsok ebben a háborúban is meg akarnak feszíteni titeket, hogy keresesenek rajtatok. Ne adjátok többé az életeteket értük!"[8]

Érdekes, hogy idővel a ZB-szériába tartozó röpcédulák szerkezetében egyre kevesebb helye maradt az eredeti szövegnek, miközben a propagandarész egyre terjedelmesebb lett, ami szemmel láthatóan a lélektani hadviselés német szakértőinek azt a törekvését tükrözte, hogy ellensúlyozzák az információs-lélektani hadviselés (a fronthelyzet megváltozásával arányosan) csökkenő hatékonyságát. A fent ismertetett röpcédulákon a propagandaanyag az összterjedelem 1/6-át foglalta el, „Az igazság hangja" című, 1942 októberében kibocsátott

szöveg viszont már az 1/4-ét. Azon a röpcédulán, amely a *Krasznaja Zvezda* 1942. június 25. számának részletét használta fel, „Tyimofej Illarionovics V." törzsőrmester, aki egységénél 76 mm-es löveget kezelt, és szeptember végén esett fogságba Sztálingrád alatt (figyelemre méltó az adatok megszaporodása, ami a hitelesség érzetét volt hivatott kelteni), elmondta, hogy már régóta át akart menni a németekhez, csak korábban nem volt alkalma a megerősített ellenőrzés miatt. „Én azonban már hetek óta szabotáltam titokban az értelmetlen öldöklést – avatott be mindenkit a titkába a törzsőrmester. – Mindannyian torkig voltunk már ezzel a háborúval, és csak egy dolgot akartunk – hazatérni a családunkhoz."[9] A *Komszomolszkaja pravda* 1942. június 27-i számát felhasználó röpirat egy harckocsizó személyzet tagjainak hasonló kívánságait fogalmazta meg, akik egy 1942. IX. 14-i csatában estek fogságba Sztálingrádtól 35 km-re; itt megint csak a forrás részletes megjelölésének kellett ösztönöznie a befogadói bizalmat ahhoz a tézishez, hogy „az orosz nép üdvét szolgálná, ha ez a háború a lehető leghamarabb véget érne"[10]. A következő nyomtatvány a *Pravda* 1942. június 30-i számát idézte (megfigyelhető, hogy 1942 októberében, amikor a német csapatok minden fronton védekezésbe mentek át, kivéve Sztálingrádot, amit sehogy sem tudtak bevenni, a Wehrmacht propagandistái a Blau hadművelet még győzelmes időszakában megjelent szovjet hírlapokkal stilizálták anyagaikat), és itt „az igazság hangja" egy állítólagos törzsőrmester szájából szólt, aki az N. lövészezred szállítószázadában szolgált, mielőtt önként átment volna a németek oldalára a volhovi fronton. „Vezetéknevem közlése ellen semmi kifogásom sincs – Alekszej Ivanovics Sirobokov Kujbisevből." Alekszej Ivanovics nem a békevágyáról beszélt, hanem ehelyett nehézkes számtani mutatványokba bocsátkozott: „Ha a jövő esztendő (1943) számjegyeit összeadjuk, akkor az 17-tel egyenlő. Ez a 17-e szám arra utal, hogy minden 17. évben szükségszerűen fordulat következik be Oroszországban. Örülök, hogy 1943-ban végre megdöntjük az átkos zsidó-bolsevista hatalmat, ami annyi keserűséget hozott az orosz népnek."[11]

A valóság azonban nem sietett igazolni „Alekszej Ivanovics" kabalisztikus reményeit, ezért a ZB-sorozat következő példányain fokozatos változás figyelhető meg az eredeti szöveg csökkentésében és a propagandaszöveg növelésében (a sztálingrádi, a Középső- és Felső-Don mellékén aratott győzelmek után a szovjet katonák közt érthető módon nőtt a rendszerbe vetett bizalom és a rendszer támogatása, ezért a német pszichológusok úgy döntöttek, hogy csökkentik a csupán jelképes keretül szolgáló eredeti szöveget). Az

1943-ban kibocsátott 650-es sorozatszámú röpcédulákon, amik az 1943 januárjának első feléből való szovjet újságok részleteit használták fel (amikor még nem kapitulált a Sztálingrád alatt bekerített 300 ezres német csoportosítás, és még nem kezdődött el a Vörös Hadsereg támadása a Felső-Donnál, ami végképp megpecsételte Németország olasz és magyar csatlósainak a sorsát a Keleti fronton), csak egyetlen oldalon hagyták meg az eredeti újságkivágást, a hátoldalt pedig teljesen kitöltötte a propagandaanyag, aminek az aránya ekképpen 1/6-ról 1/2-re változott. Számmisztikai jövendöléseknek itt már nem volt helye; az addigra hagyományossá lett kirohanásokat „az angol–amerikai kapitalisták ellen", akik kirobbantották a háborút és orosz vért áldoztak fel az oltárán („az angol–amerikai tőke a rá jellemző kegyetlenséggel és alattomossággal a más népektől megvásárolt ágyútöltelék segítségével próbálja megvédeni hatalmát a világ fölött"), felváltották a szökevények szemrehányásai a vörösparancsnokok számára címezve. Ezek az újsütetű tisztek épp csak felvarrták zubbonyukra az arany váll-lapot, és máris ütlegelni kezdték harcosokat, mint azelőtt a cári hadseregben. A tiszti verés újjászületésére az a magyarázat született, hogy „már senki sem akar harcolni a bolsevizmusért és Sztálinért, és már csak testi fenyítéssel lehet az embereket az öldöklésbe hajszolni"[13]. Természetesen az átállóknak szóló menlevelek sem maradtak le a nyomtatványról, akiknek a reményeit a biztonságos és gondtalan élet iránt a németek sokat sejtető emlékeztetőkkel tartották ébren: „Ne felejts el csajkát, kanalat és köpenyt magaddal hozni"[14]; a kanalukkal a német kondérhoz rohanó egyedekből azonban mind kevesebb és kevesebb lett.

A Wehrmacht propagandistái nemcsak újságokat, hanem más dokumentumokat is imitáltak úgy, hogy megtartották az eredeti formát, de azt tartalmilag bomlasztó hatású szöveggel töltötték meg. Terjesztettek például „párttagkönyveket" is, amiknek a formátuma és borítója megegyezett a valódival, ám a fedőlap belső oldalán már felhívást intéztek a NK(b)P és a Komszomol tagjaihoz: „A német parancsnokság tudja, hogy a párttagok és komszomolisták nagy része csak a szovjet állami berendezkedéssel járó erőszak és a hazug propaganda hatására lépett az NK(b)P és a Komszomol soraiba." A német propaganda egészen más, abban nemcsak lehet, hanem kell is hinni: „A magukat önként feladó kommunisták és komszomolisták ugyanolyan bánásmódban részesülnek a németek részéről, mint minden más hadifogoly, és nem vár rájuk semmilyen megtorlás. A Német Hadsereg Legfelső Parancsnoksága garantálja Nektek, hogy megkíméli életeteket és megadja a lehetőséget, hogy

a Ti Oroszországotok javára dolgozzatok", ahogy teszi azt már „sok egykori kommunista és komszomolista, parancsnok, politikai tiszt és sorkatona". Ők már „régóta dolgoznak vállt vállnak vetve a Német Hadsereggel a béke mielőbbi helyreállításán a bolsevikok által megkínzott országban". A felhívás alatt – „Fejezzétek be az értelmetlen vérontást! Gyertek át hozzánk!" – alatt ott volt a szökevényeknek szóló igazolvány, amihez kiegészítésképpen odaírták, hogy „ezt az igazolványt a pártonkívüliek is felhasználhatják"[15].

A német propaganda információs-lélektani hadviselésében még nagyobb lehetőségek kínálkoztak „A vörös katona könyvtára" sorozat agitációs füzeteinek a hamisításával. Az eredeti kiadás terjedelmével azonos szövegoldal felét és a borítófedelet pontosan lemásoló kiadványban meglehetősen sok hely maradt a propagandaanyag számára. Ez esetben a németek felhasználták a szövegek karcolatjellegét, amiknek a tartalma értelemszerűen élesen ellentmondott a borítón szereplő „A honvédő háború hősei" alcímnek. A „Sztálini sólymok" című brosúra (a címnegyedben szereplő impresszumadataok között félkövér betűvel emelték ki a német kiadvány valódi kódját – 256 Br) részleteket tartalmazott „Egy átálló feljegyzései"-ből, ahol egy bizonyos „helyreállító vonaton szolgáló munkás" színes leírását adta a Kijev alatt 1941-ben gyűrűbe fogott szovjet hadseregben uralkodó szervezetlenségnek és zűrzavarnak. A bekerítésből kitörni igyekvő szovjet hadsereget úgy ábrázolták, mint egy oktalan nyájat: „Lárma, kiáltás, káromkodás, vad üvöltés, lovak nyerítése, zötyögő szekerek zörgése kísérte útját a magát ki tudja, merre vonszoló tömegnek"[16]. Másfél tucat német géppisztolyos képes volt páni rémületben tartani ezt a tatár hordákra emlékeztető tömeget, merthogy ebben „a tizenötben megvan minden – a győzelemvágy, a férfiasság, a fegyelem, a az irányítás tapasztalata és az egységes terv", miközben a vöröskatonák ezreiben „nincs semmi, csak pánik, gyámoltalan parancsnokok, kishitűség, éhség, a keserűség és a reménytelenség érzése"[17]. A puskájukat eldobó harcosok a szovjetrendszer gyalázatosságát és a szovjet hadsereg tehetetlenségét beszélik meg egymás közt, a fejvesztett parancsnokok ellentétes parancsokat osztogatnak, a komisszárok letépik magukról megkülönböztető jelzéseiket, közben a sebesült vöröskatonák szenvednek és sorra meghalnak, mindenkitől elfelejtve. A siralmas kép egy jóslattal zárult: „Valaki még benyújtja a számlát a szent Kremlben székelő átkozott sztálini hatalomnak. Valaki még megfizet kiontott vérünkért, a hegyekben álló halottakért, azokért az ezrekért, akiket a komisszári tömlöcökben lőttek agyon, a bolsevista tömegsírokban eltemetett milliókért..."[18] Ebben

a kétes művészi értékeket felvonultató szövegben kiemelt szerepet játszott a szovjetrendszer és a Vörös Hadsereg jó néhány valóságos fogyatékossága is, amellett az a körülmény, hogy az elbeszélő nem használta a propagandaanyagokra jellemző közvetlen felszólítást és kihívást, alighanem erősítette a brosúra bomlasztó hatását.

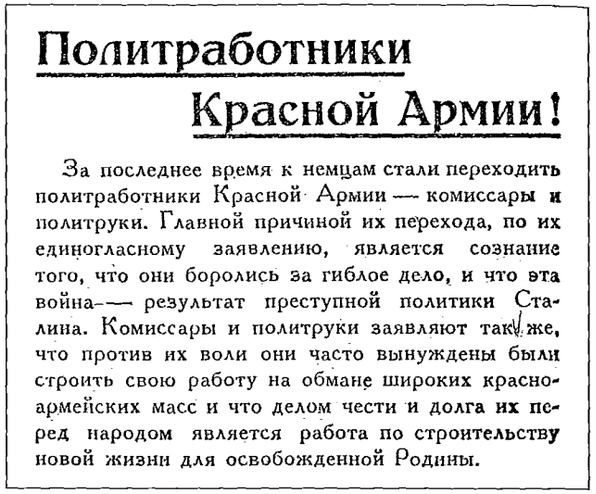

Политработники
Красной Армии!

За последнее время к немцам стали переходить политработники Красной Армии — комиссары и политруки. Главной причиной их перехода, по их единогласному заявлению, является сознание того, что они боролись за гиблое дело, и что эта война — результат преступной политики Сталина. Комиссары и политруки заявляют также, что против их воли они часто вынуждены были строить свою работу на обмане широких красноармейских масс и что долгом чести и долга их перед народом является работа по строительству новой жизни для освобожденной Родины.

A „Vörös Hadsereg politikai tisztjeihez!" című röplap és frontátlépési igazolvány. 1942. GAVO, f. 2100., op, 1., d. 254., 1. l. és 1. l. hátoldala (következő old.)

Igaz, már a sorozat következő brosúrája – a lemásolt szovjet borítólappal, rajta a változatlan címmel, hogy „A rettenthetetlen komszomolisták hőstettei", a belső címoldalon elhelyezett kolofonban pedig ott szerepelt a 257 Br német kód – a hagyományos felhívásokkal indult („A propagandista segítése" cím után az az állítás következett, hogy „minden becsületes embernek propagandistává kell lennie. Mindenkinek kötelessége, hogy segítse a nép felszabadításának ügyét a sztálini rendszer, rezsim, elnyomás, terror és ínség alól. Mindenkinek kötelessége, hogy felnyissa a nép szemét, hogy ne hagyja magát hitegetni, ahogy azt a zsidó kommunista kormány tette vele 24 éven át"), és az elmaradhatatlan igazolvánnyal zárult a szökevény számára. A szöveg gerince a kettő között helyezkedett el, és stílusából ítélve ugyanannak a szerzőnek a tollából származott, mint az előző brosúráé, aki most nem egy munkás minőségében lépett fel, hanem mint „orosz író", „aki örökre megszabadult a sztálini elnyomástól", de attól még meg kíván maradni az ismeretlenségben. E névtelen író felettébb virágos kifejezésekkel írja le ugyanazt a bekerítést Kijev alatt, a parancsnokság által pusztulásnak kitett hadsereget és az egész szovjetrendszert, végül az elbeszélés annál a jelenetnél kulminál, amelyben a vöröskatonák egy csoportja és a mi szemtanúnk is önként megadja magát. A németek – „ezek a csinos és jó szabású mundérokat viselő emberek" érezhetően megdobogtatták a szerző szívét. Végképp nem szörnyetegek, ahogy azt a szovjet propaganda

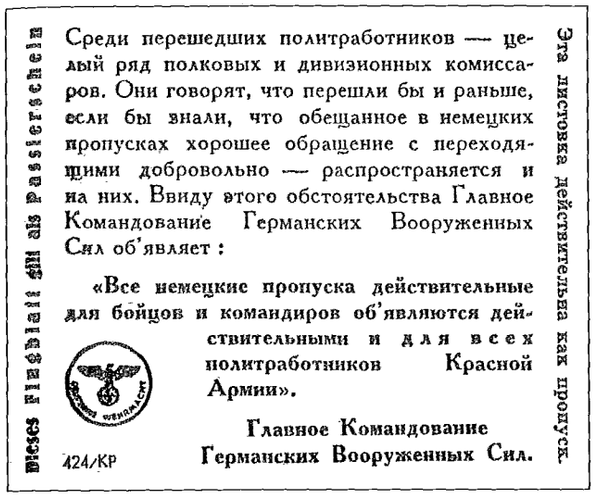

Dieses Flugblatt gilt als Passierschein

Среди перешедших политработников — целый ряд полковых и дивизионных комиссаров. Они говорят, что перешли бы и раньше, если бы знали, что обещанное в немецких пропусках хорошее обращение с переходящими добровольно — распространяется и на них. Ввиду этого обстоятельства Главное Командование Германских Вооруженных Сил об'являет:

«Все немецкие пропуска действительные для бойцов и командиров об'являются действительными и для всех политработников Красной Армии».

Главное Командование
Германских Вооруженных Сил.

424/KP

Эта листовка действительна как пропуск.

állítja róluk, mert íme, „egy szép szál, derék őrvezető" cigarettával kínálja meg a foglyokat, akiket utána elvisznek „valahova, ahol megetetik őket, majd hagyják, hogy kipihenjék magukat". „Megyünk, közben csodálattal és az irigység érzésével nézzük a szembejövő német katonákat – tart ki makacsul a szerző kedves témájánál. – Milyen fessek, gondozottak és milyen elegánsak. Arcukat gondosan simára borotválták." A menet most már hamarosan céljához ér – az „n.-i hadifogolytáborba", ahol 12 000 ember él, és ahol a németek számos jelét adják szokásos nagylelkűségüknek és kivételes vonzerejüknek: „Tizenkétezer ember táplálása egy csöppnyi a faluban – távol minden nagyvárostól, szétrombolt vasútvonalakkal – rendkívüli feladat. A helyi gabonát felgyújtották a komisszárok. Ennek ellenére a német hadsereg napi két alkalommal meleg ételt biztosít nekünk, 12 000 eltartottnak, akik tegnap még tudatosan vagy akaratlanul az ellenségeik voltunk. Hogy mit műveltek ezen a helyen a komisszárok?... Attól miránk az éhhalál várt volna. A csizmánk szárát, a vállszíjunkat rágtuk volna, és az éhségtől tátogva fordultunk volna fel, mint a kutyák, a handabandázó komisszár lába előtt..." Ám a filantróp németek egészen mások, mint a mizantróp bolsevikok. Elszökni az utóbbiaktól és eljutni az előbbiekhez – ez volt a szabadságszerető író áhított célja, és el is érte ezt a célt. „Vidám vagyok. Fogságba estem. Szabadon lélegzem! Üdvözöllek, drága szabadság!"[19] Nehéz megmondani, hogy a brosúra összeállítói előre látták-e, hogy az olvasó miként értékeli majd a dialektika e magasságait, a maguk törvényei szerint azonban maradéktalanul következetesek voltak: az emberek viselkedésére könnyebb hatni művészi képek segítségével, mint logikus okfejtéssel – és lehet, hogy a náci lélektani hadviselés kategóriái közül ez volt a leghatásosabb.

Amúgy a náci propaganda eszközeinek és fogásainak az arzenálja igen nagy volt, és korántsem szorítkozott a fentebb ismertetett módszerekre. Az egyik

ilyen fogás volt a címzett üzenet, amikor a propaganda konkrét célcsoportra irányult. Például külön röpiratok készültek a Vörös Hadsereg politikai tisztjeinek, akiket biztosítottak arról, hogy ha átállnak a németek oldalára, akkor ugyanolyan szívélyes fogadtatásban lesz részük a németek részéről, mint a sorkatonáknak és tiszteknek, és az utóbbiak számára kibocsátott igazolványt a politikai tisztek is felhasználhatják. Ez a röpcédula konkrétan ezt mondta:

„Az utóbbi időben a Vörös Hadsereg politikai tisztjei, komisszárok és politikai megbízottak is kezdenek átjönni a németekhez. Egybehangzó nyilatkozataik szerint azért állnak át, mert rájöttek arra, hogy veszett ügyért harcoltak, és ez a háború Sztálin bűnös politikájának az eredménye. A komisszárok és politikai megbízottak beismerik, hogy bár akaratuk ellenére tették, munkájukat kénytelenek voltak a vöröskatonák széles tömegeinek a megtévesztésére építeni, és most becsület és kötelesség dolgának érzik a nép előtt, hogy új életet építsenek a felszabadult Oroszországban.

Az átállt politikai tisztek között ezred- és hadosztálykomisszárok egész sora megtalálható már. Azt mondják, hogy átálltak volna már korábban is, ha tudják, hogy a német igazolványokban az önkéntes átállók számára megígért jó bánásmód rájuk is vonatkozik."[20]

A röpcédula persze hallgatott arról, hogy a Vörös Hadsereg politikai tisztjeire merőben másfajta bánásmód vonatkozott: ők ugyanis a „Politikai tisztekkel való bánásmód direktívái" alá estek, amelyet a hitleri főhadiszállás bocsátott ki még a Szovjetunió megtámadása előtt, 1941. június 6-án. Ez később a „Komisszárokra vonatkozó parancs" nem hivatalos elnevezést kapta, és a következőképpen rendelkezett:

„...A háború barbár ázsiai módszereinek a kiagyalói a politikai komisszárok. Ezért velük szemben azonnal és minden tárgyalás nélkül a legszigorúbb intézkedéseket kell foganatosítani. Ha harc közben fogják el őket, vagy ellenállást tanúsítnak, akkor előírás szerint meg kell őket semmisíteni.

... Már a harcmezőn el kell különíteni őket a többi hadifogolytól. Erre azért van szükség, hogy semmilyen lehetőségük ne maradjon a fogoly katonák befolyásolására; rájuk nem vonatkozik a hadifoglyok nemzetközi jogai alapján járó védelem. Az elkülönítés után ki kell őket végezni.

...Azok a politikai komisszárok, akik nem tanúsítanak ellenséges magartartást vagy csak gyanúsíthatók azzal, külön rendelkezésig felfüggeszthetők ... Annak megítélésében, hogy az illető »bűnös vagy ártatlan«, a személyes benyomás rendszerint fontosabb, mint a bűnösség bizonyítása, ami aligha lehetséges.

...Az őrizetbe vett komisszárokat gyanús viselkedésük miatt át kell adni a műveleti csoportoknak vagy a biztonsági rendőrségnek és a SD Einsatzkommandóinak."[21]

Ezek szerint a Vörös Hadsereg elfogott vagy magukat önként megadó politikai tisztjeire a kivégzés várt, vagy a harci tevékenységek övezetében azonnal, vagy a haláltáborokban, rövid időn belül vagy kevéssel később. (1941 novemberében az SS Reichsführere, Himmler rendelkezést adott ki arról, hogy „a büntetésből koncentrációs lágerekbe szállított orosz hadifoglyok [különösen komisszárok] kivégzését, ha fizikai állapotuk olyan, hogy használhatók kőfejtő munkára, akkor büntetésük elnapolható"[22]; a vég azonban minden esetben ugyanaz volt, és a kérdés csak a halál neme maradt, hogy gyors lesz-e vagy a még rosszabb, gyötrelmes, hosszan elhúzódó halál.) Mindezzel a röpcédulák készítői is pontosan tisztában voltak, de amikor a Vörös Hadsereg komisszárainak a szökevényeknek járó kiváltságokat ígérgették, végképp nem feszélyezték magukat. A hazugságról mint a náci propaganda egyik vezérelvéről már elég szót ejtettünk, de újra és újra beszélni kell róla, mert azok a hazugságok életveszélyesek voltak.

A náci propagandisták minden erőfeszítésükkel azon voltak, hogy mondanivalójuk hitelesnek tetsszen, bizalmat ébresszen és figyelmet keltsen. Ennek érdekében gyakran közzétették a forrás adatait, aminek minőségében ilyenolyan konkrét személyek léptek fel, olyanok, akik átálltak az ellenség oldalára, és előadták tettük okait és következményeit. Ez a fogás lehetővé tette, hogy ugyanabban a szövegben egyszerre egyesítsék a „fehér" és „fekete" propagandát. (K. Kirchner szerint a „fehér" propagandához azok a közlések tartoznak, amelyekben kiderül az igazi forrás, a „feketéhez" pedig azok, amelyket a címzett úgy fogad, mint közléseket a saját táborából.[23]) A forrás hitelességét, konkrétságát és valódiságát a Wehrmacht pszichológusai nemcsak a szövegben igyekeztek igazolni, hanem vizuálisan is, amikor matricanyomással az eredeti kéziratot vagy a szökevény fényképét is közzé tették.

Így az egyik röpirat előoldalán a nyomtatott szöveg alá két szökevény felhívását is beillesztették a Vörös Hadsereg katonáihoz. Bizonyos A. Csukarin állítása szerint „...egyetlen rossz szavam sem lehet, hogy bármikor bántottak volna. Sok hadifogollyal találkoztam, mindannyian élnek és dolgoznak. Nem tudok olyan esetről, , hogy hadifolyot lelőttek volna..." A második tanú, Mihail Korotyin nemcsak rangját és egységét („sorköteles vöröskatona vagyok a 137. lövészhadosztály 409. lövészezredéből, amely a Mordvin Szövetségi

Köztársaság területén állomásozott Szaranszk városában"), hanem származási helyét (Kazahsztán, Sztyepnyak város) is közölte. Ennek az információnak bizonyára nagyobb hatása volt, mint egy közönséges felhívásnak: „Bajtársak, felszólítalak titeket, hogy dobjátok el a fegyvert, és álljatok át a németek oldalára. Ezzel közelebb hozzátok a háború végét és a megszabadulást a vérszívó zsidóktól. Láthatjátok, hogy milyen az élet Harkovban, ahol már minden visszazökkent a rendes kerékvágásba, a kereskedelem pezseg, a színházak kinyitottak, és van világítás... Gyertek át, és ne higgyetek a gaz zsidók ámításának." A szerzői szöveg után következett a „hivatalos rész" a foglyokkal való jó bánásmódról, a Vörös Hadsereg vereségeiről, a bolsevizmus sírjáról és hasonlókról, majd befejeződött a szokásos felszólítással, hogy „tegyétek le a fegyvert!", és a fontos figyelmeztetéssel, hogy „hozzatok magatokkal csajkát és kanalat!". A röpirat hátoldalára a két szerzői szöveg eredeti kéziratát másolták tipográfiai eszközökkel, mégpedig az összes hibával együtt („meggyorsítjátok" helyett „megyorsítjátok", „hadosztály" helyett „hadasztály", „ne higgyetek" helyett „nehiggyetek" és a többi), ami a kiadó elgondolása szerint a két dezertőr szavainak hitelességét növelte a még mindig a fronton harcoló társaik előtt[24].

Ezzel szemben az ASd 059 jelzetű röpcédula nem tartalmazta sem a szökevény felhívását, sem „K. bajtárs" személyes adatait, akinek titkos álma valósult meg, amikor sikerült átszöknie a németekhez, ahol magától értetődően „szívélyes fogadtatásra, kulturált bánásmódra és bőséges ellátásra talált". Ugyanakkor fénykép jelent meg erről a bajtársról („a felvétel az illető teljes beleegyezésével készült"), ahonnan egy éltes férfi nézett vissza, az ujjain mutatva, hogy „Nyolc gyerekem van! Miattuk vagyok köteles élni és dolgozni, ezért jöttem át a németekhez!"[25] Ily módon a kis alakú oldalon együtt szerepelt az igazoló ok és az ösztönző cél, és ami ennél is fontosabb volt, hogy a konkrét emberi arc vizuális megjelenítése okvetlen együttérzést és bizalmat ébresztett, ahogy mondani szokás, egyszerű, de ízléses tálalásban. Még „eredetibbre" sikerült a sorozat egy másik darabja, amelynek előoldalán a készítők a kézírást reprodukálták a keltezéssel és az aláírással együt, a hátoldalon pedig magáról a szökevényről, és nem is valami névtelen „bajtársról", hanem konkrétan Borovik hadnagyról készült fénykép volt látható. Ő ezt írta a saját kezével (eredeti helyesírással): „Borovik Sztanyiszlav Ioszifovics vagyok a 846. l.h. 267. lövészezredéből ők engem úgy fogadtak mint vendéget adtak nekem vodkát meg ennivalót, és nagyon jól bánnak a hadifoglyokkal. Én mindnyájótokat arra szólítalak gyertek át hozzánk jó életetek lesz itt, elég a vérontásból az

átkozott zsidókért és bolsevokokért." Lehet, hogy Borovik hadnagy nem csinált különösebb ügyet a helyesírásból, de minden egyéb tekintetben jól megvolt magában: a fényképről egy életével elégedett fiatal tiszt tekintett a szemlélőre, talpig egyenruhában, váll-lappal, vállszíjjal, sapkával és csizmával, és persze csajkával a kezében – meg kell adni, irigylésre méltón festett.

A Wehrmacht-propagandisták elképzelései szerint még erősebb hatást kellett kiváltaniuk azoknak a röpcéduláknak, amelyekben nemcsak a közlés forrását közölték maradéktalanul, hanem többé-kevésbé a címzettet is meghatározták. Ezért az egyik röpcédula összeállítói az 1942 őszén a Felső-Donnál védelemre berendezkedett szovjet egységek katonáihoz és parancsnokaihoz fordultak: „Ne higgyetek a kommunisták és politikai tisztek agitációjának, hogy a német csapatok agyonlövik a foglyaikat. Én magam, a Vörös Hadsereg zászlóaljparancsnoka, Mityin M. V. százados és Krutyikov B. M törzsőrmester is megadtuk magunkat, és nem lőttek agyon minket, hanem igen jól bánnak velünk, és jól élünk. Harcostársak és parancsnokok, adjátok meg magatokat, amíg nem késő, mert jön a hideg, és akkor már nem úszhattok át a Don folyón." A szerző minden személyes adata szerepelt a röplapon: Mityin M. V. százados, 17. lövészdandár, ö. á. kiképzőzászlóaljának parancsnoka. Krutyikov B. M. törzsőrmester, 392-es lövésze. II. zászlóalj.

Érdekes, hogy a Wermacht propagandaszázadába beosztott szakértőknek ezt a módszerét olasz kollégáik is átvették. 1943 elején az olasz alpesi hadtest három hegyilövész divízióval (benne a Tridentina 2. apd, a Cuneense 4. apd és a Iulia 3. apd) és a Vicenza gyalogoshadosztály védőállást foglalt a Don jobb partján, a Verhnyij Karabuttól a Nyizsnaja Kalitváig húzódó forntszakaszon, a 2. magyar hadsereg és a német egységek állásai között. A másik parton a szovjet 270. lövészhadosztály rendezkedett be védekezésre. A 18. lövészhadosztálytól délre a 3. harckocsihadsereg egységei készültek az osztrogozs–rosszosi támadó hadműveletre, közvetlen közelében pedig a 37. önálló lövészzászlóalj (a későbbi támadáskor ezt is a 18. lövészhadosztály állományába sorolták)[28] foglalt állást. A voronyezsi forntvonalnak ezen a szakaszán az információslélektani hadviselés feladata az olaszokra hárult, ők pedig elkövettek mindent, ami tőlük tellett. Erőfeszítésük eredménye volt az „Orosz katonáknak a Don mentén" című röpcédula, amelyben bizonyos „harcosok a 270. hadosztálytól és a 37-es zászlóaljtól" fordultak „kedves bajtársaik"-hoz. A háborútól – „amelynek számunkra nincs semmi célja, és amely a mi vérünk árán az amerikaiak, az angolok és a zsidók érdekeit szolgálja – kimerült harcosok elmesélték, hogy

„a napokban dobtuk el a fegyvert, és megadtuk magunkat az olaszoknak". Az olaszok fogságában természetesen minden nagyszerű, és az élelmezés sokkal jobb, mint a Vörös Hadseregben, úgyhogy „nagyon jól érezzük magunkat, csak azt bánjuk, hogy nem korábban adtuk meg magunkat. A helyi lakosság éli a maga megszokott életét, és kapcsolata a felszabadító csapatokkal nagyon szívélyes." Miután a „harcosok" leírták a fogság örömeit, útmutatásokat adtak volt ezredtársaiknak: „A hajnal első sugarával gyertek elő, ahogy mi is csináltuk, és kiáltsátok, hogy »italjano kamerata«. Ugyanolyan barátságosan fognak fogadni titeket is, ahogy minket is fogadtak. Éljen Oroszország anyácska! Le Sztálinnal és a háborúval!"[29] A „művészieskedő" fordulatokat leszámítva a Németországgal szövetséges egységek propagandatermésének ez a mintapéldánya azért figyelemre méltó, mert pontos címzettje van: a röpcédula az ellenség (vagyis a Vörös Hadsereg) konkrét egységeire kívánt hatást kifejteni, azokra, amelyek potosan az olaszokkal szemben foglaltak állást a Don túlpartján. Amúgy ezek a K. Kirchner által „taktikai"-nak nevezett röpcédulák édeskeveset segítettek az olaszokon, akárcsak a magyarokon vagy magukon a németeken is, mert a szovjet csapatok 1943 januárjában az osztrogozs–rosszosi vonalon indított támadó hadműveleteinek következtében akkora vereséget szenvedtek, hogy a hazai hadtörténeti irodalom a „Sztálingrád a Felső-Donnál" néven emlegeti az eseményt.

A „pontos forrásközlés és konkrét címzett" módszerét a német fasiszta propaganda nemcsak a Vörös Hadsereg katonáira irányuló, „stratégiainak" nevezett kiadványaiban használta, hanem az ideiglenesen megszállt területek és a szovjet hátország lakosságának a befolyásolására is. Bizonyos röpcédulák a megszállt területek lakosságának különféle gyűlésein és találkozóin készült gépírásos jegyzőkönyveit használták fel (aláírással), amik a megszállók „új rend"-jét magasztalták, és felhívásokkal fordultak mindenkihez, hogy feltétlenül működjön együtt a helyi hivatalokkal. Például a 414/Res/VP jelű nyomtatvány a bobrujszki fafeldolgozó kombinát 1942. június 27-i munkásgyűlés határozatának úgymond eredeti szövegét közölte, amelynek több pontjában is „megállapodást nyert" (a német propagandaszakértők kitartóan ragaszkodtak ahhoz az elvhez, hogy a nyelvtani és mondattani hibák csak erősítik a szöveg hitelességét), hogy a német hatalom irányítása alatt az élet összehasonlíthatatlanul jobb, mint a bolsevikok idején volt:

„...A mi kombinátunkban most egészen más a rend, mint a szovjethatalom alatt volt. Megszüntették a sztahanovista versenyt. Bevezették a 8 órás

munkaidőt. A munkásokkal senki sem önkényeskedik többé, mint ahogy a szovjet vállalatvezetők csinálták. Nem jár komisz büntetés azért, ha a munkás véletlenül elkésik stb..

... A korábbi gyalázatos munkabér helyett a német hatóságok bevezették a teljesítménybért, és ez igazi lehetőséget teremtett az emberi életmódra.

...A német hatóságok az igazi szocializmus felépítésén dolgoznak..."

Ezek után a gyűlés résztvevői felszólították „a munkásokat és a Szovjetunió valamennyi dolgozóját, hogy ne szolgáljon ágyútöltelékként Sztálinnak és szövetséegeseinek, az angol–amerikai kapitalistáknak és imperialistáknak", és ezt kiáltották: „Éjjen (sic! – a szerző) a barátság a német dolgozó néppel!"[31]

Ugyanennek a sorozatnak egy másik, 413 Res/vp jelzésű darabján, amelyet „A szovjet nőknek címeztek a szovjethatalom alól felszabadult területek asszonyai", egy felhívást tettek közzé. 1942 június 21-én összegyűltek „Artyakovo község egykori kolhozasszonyai", és a parasztok szempontjából jelentős motívumokat vettek sorra új helyzetükben. Érdekes, hogy a 30 sorban (a címtől az aláírásig) 2 helyesírási, 3 nyelvtani, 6 mondattani és 3 sajtóhiba (1 betűkihagyás, 1 betűcsere, 1 betűismétlés (a német pedantéria még a szándékos hibákra is ügyelt) fordul elő: nem kétséges, hogy a náci pszichológusok szempontjából nézve kolhozasszonyoktól csakis ilyen írás várható. Az viszont bámulatra méltó, hogy a jóformán írástudatlan artyakovi asszonyok milyen szónoki magasságokig voltak képesek emelkedni olyan modatokkal, mint például az, hogy „a szovjethatalom megszűntével új fordulatot vett hazánk sorsa", vagy hogy „újra szabadon lélegezhetünk". Artyakovo felszabadult asszonyai felszólították a Szovjetunió valamennyi asszonyát, akinek még nem volt része a hozzájuké fogható örömökben: „Mondjátok meg férfiaitoknak, hogy ne harcoljanak többé Sztálinért. Hogy minden félelem nélkül jöjjenek át a németekhez, és akkor maguk győződhetnek meg arról, hogy 24 évig úgy éltek, mint az igavonó barmok – éhezve, mellőzötten és boldogtalanul. Vagy hogy menjenek haza. Éljenek a családjukért, és ne hagyják magukat megöletni a vérszívó Sztálinért és igazságtalan hatalmáért... Éljen a béke és a német néppel való barátság!"[32]

Az már magától értetődik, hogy a propagandafelhívások címzettjei közül nem maradhatott ki a szeretett vezér – vagyis hát nem közönségesen vezér, hanem maga a Führer sem: így „a bolsevista elnyomás alól a Német Hadsereg által felszabadított" Orsa lakói elküldték Berlinbe – a városi „közigazgatóság" hivatalos papírján, 1942. március 7-i keltezéssel – alattvalói petíciójukat:

„Kérjük Önt, hogy fogadja szívből jövő üdvözletünket és szeretetteljes hálánkat az új földtörvény megalkotásáért, amelyről oly sok éven át álmodtunk, és ami lehetővé teszi számunkra, hogy szabadon élhessünk kultúrában és jómódban – írták a hálás orsaiak, bámulatos gyorsasággal reagálva az új agrárrendről szóló, éppen csak megerősített törvényre. – Kívánjuk Önnek, hogy hosszú évekig jó egészségben munkálkodjék a nép javára"[33] A szöveg alatt több mint negyven olvashatatlan aláírás is szerepel: „Így fogadták fivéreitek és nővéreitek, hogy Adolf Hitler megszüntette a kolhozokat!" – állt a hátoldalon hatalmas betűkkel, hogy mindenkit felszólítson az össznépi örömünnepre a Szovjetunió „felszabadult" és a „felszabadítani" nem sikerült területein[34].

Fontos megjegyezni, hogy a pátosz és az érzelmi ráhatás egyéb eszközein kívül a náci propaganda olyan fogásokat is alkalmazott, amelyek nemcsak az érzelemre, hanem az értelemre is hatottak.A hitlerista propagandisták nem korlátozták tevékenységüket a pszichológia területére, hanem a tájékoztatás eszközeivel is éltek, és objektivitásukat bizonyítandó pártatlan számadatokkal is szolgáltak, már ha ez előnyös volt nekik. Ezen a téren különösen a honvédő háború első időszakában kínálkoztak nagy lehetőségek a Wehrmacht-propaganda előtt, amikor a szovjet csapatok, a sorkatonák és a paracsnokok példátlan elszántsága és hőseiessége ellenére, nemegyszer szenvedtek el komoly vereségeket és hatalmas veszteségeket. A német propaganda kezében pontosan ezek a Vörös Hadsereg veszteségeit közlő számok voltak a legerősebb tromfok; a számok pontossága eléggé viszonylagos volt, és nemritkán ellent is mondtak egymásnak, de az akkori helyzetben, amikor sem a vöröskatonák, sem a Szovjetunió polgári lakossága nem rendelkezett ilyen természetű információkkal, a számadatoknak különösen erős propagandahatása lehetett.

„A Német Főparancsnokság közleményei nem hazudik!" – hirdette az egyik röpcédula. Ez alatt a szintaktikai egyeztetést nem erőltető fejcím alatt adatok következtek a Vörös Hadsereg harckocsiveszteségeiről az 1942. február 1-jétől március 20-áig tartó időszakban, amikor a február 1-je és 10-e közt elvesztett 351 harckocsik száma, február 21-től 28-áig 1060-ra nőtt. A teljes harckocsiveszteség kevesebb mint két hónap alatt elérte a 3959-et. A röpcédulát olvasó harcos (a veszteségek száma alatt nagy, félkövér betűkkel szedve ez állt: „Gondold meg!") a németek szerint csakis arra a következtetésre juthatott, hogy ha havonta kétezer gép a veszteség, akkor a Szovjetunió egykettőre harckocsi nélkül marad, és nem lesz képes ellenállni a Wehrmachtnak. A lap hátoldalán egy rajz volt látható, egy kalitka a „Harkov" feliratú csalétekcédulával,

ahová egy harckocsi nyomult be. A képi ábrázolást aláírás magyarázta meg: „Így hajt titeket Sztálin a kelepcébe" (az utalás a barvenkovi kiszögellésben kialakult helyzetre vonatkozott), és a helyes következtetést az alatta olvasható sorok közölték tapintatosan: „Meneküljetek! Gyertek át hozzánk, mielőtt Ti is léprementek!" Egyszóval a röpcédulán megvolt a megértést könnyítő képi ábrázolás és a számadatok is, amelyek a közlés tárgyilagosságáról győztek meg – és mindez együtt a komplex információs-lélektani ráhatás példájaként szolgált.

A felhasznált számok pontosságának nem volt jelentősége – csak annak, hogy felhasználták őket. A 359 RA[36] jelzetű röpcédulán másmilyen adatok szerepeltek a Vörös Hadsereg veszteségeiről. Itt a Vörös Hadsereg teljes harckocsivesztesége 1942. január 1-je és március 31-a között 2167 gép volt, vagyis másfélszer annyi idő alatt csaknem a fele annak, mint amennyit a fent bemutatott röpcédula közölt. Viszont egyéb veszteségekről is beszéltek a számok (látszólag ugyanolyan fokú hitelességgel): 2519 löveg, 2720 repülőgép, 104 128 hadifogoly. Az adatok arra voltak jók, hogy segítségükkel az emberekbe sulykolják a tézist az áldozatok értelmetlenségéről, és egyáltalán mindenféle ellenállás hiábavalóságától a németekkel szemben. „A szovjet propaganda által felfújt téli támadás győzelmes menetelése csak a vöröskatonák tömeges halálát és vérpatakokat hozott magával és ... néhány kilométernyi előrenyomulást – közölte a röpcédula. – Nem sikerült elfoglalni egyetlen nagyobb várost, egyetlen stratégiailag fontos pontot sem." Ezután ígéretek következtek a „szebb jövőről", amelyet majd a sztálini rabság alól való felszabadulás hoz el, végül az elmaradhatatlan menlevél a szökevényeknek. Itt a propaganda az próbálta igazolni, hogy szükség van az ország felszabadítására a hódítók alól, és hogy tévedés ne essék, nem a németektől, akik tulajdonképpen maguk a felszabadítók, hanem a bolsevikoktól – az igazi betolakodóktól kell megszabadítani: „Le a nép testén élősködő vérszívókkal! Le Sztálinnal, Kaganoviccsal, Mehlisszel és bűnsegédeikkel! Éljen a bolsevizmus alól felszabadult nép!"

Ugyanez a téma, csak kiegészítve még némi antiszemitizmussal, foglalt el központi helyet egy újabb röplapon is: „Harcosok! Parancsnokok! Megígérték nektek, hogy a télen legyőzitek a német seregeket! A Mehliszek azzal hitegettek benneteket, hogy februárra a Szovjetunió határain túlra űzitek a németeket. Ehelyett csak araszról araszra haladtok előre, és minden araszért vérözönnel fizettek. Hol van hát a győzelem? Most az Abraskok és a Sztálinok együtt hajtogatják, hogy »bisztro-bisztro«, szét kell verni a német erőket a tavasszal, vagy

lehet, hogy a nyáron vagy holnapután kiskedden... A győzelem nem jön el a tavaszra, sem a nyárra, mert a bolsevizmus háta mögött már a halál leselkedik. Gondoljatok arra, hogy a haldokló az élőt is képes a sírba húzni magával. A ti igazi győzelmetek Sztálin és a zsidó klikk veresége! Gyertek át hozzánk!"[37]

A Vörös Hadsereg kudarcai lehetőséget kínáltak a náci propagandának, hogy tovább sulykolja a harcosokba és parancsnokokba a katonai vezetés hozzá nem értését és az egész szovjetrendszer ingatagságát. Remek példa rá az röpcédula, amely két karikatúrán Tyimosenkót ábrázolta, a háta mögött Sztálinnal: az egyik rajzon a szovjet marsall büszkén hirdeti meg a háború új szakaszának, a Szovjetunió felszabadításának kezdetét, a másikon pedig Sztálinnal együtt futva menekül a német lövedékek becsapódásai elől, kard, tányérsapka nélkül és mezítláb. Az utóbbi jelenet a Vörös Hadsereg Harkov és Kercs alatt vereségét szimbolizálja 1942 tavaszán. A lap hátoldalára a katonáknak és parancsnokoknak címzett szöveg került:

„Tyimosenko marsall jól átgondolt és alaposan kidolgozott terve Harkov bevételét célozta meg, és hogy kijáratot nyit a német csapatok hátába.

Ám hogy sikerülhetett volna, amikor a terv végrahajtásának folyamatában három válogatott hadtest, a 20. lövészhadtest, a 7. lovashadosztály és a 14. harckocsizó dandár is harapófogóba került?

240 000 hadifogoly, 1249 harckocsi és 538 repülőgép maradt a Német Hadsereg kezén mint trófea a »katlan« felszámolása után. És hányan estek el a harcmezőn? És hányan sebesültek meg?

Arról, hogy mindez hogy történt, beszéljen inkább Tyimosenko marsall: Számára az ilyen »hadműveletek« nem mennek újdonság számba. Az ő parancsnoksága alatt a csapatok csak hadifogolyban szenvedték el az alábbi veszteségeket:

Belosztoknál és Minszknél (1941. június) – 324 000 ember
Szmolenszknél (1941. július) – 310 000 ember
Vjazmánál és Brjanszknál (1941. október) – 658 000 ember
A Kercs-félszigeten (1942. május) – 170 000 ember
Harkovnál (1942. május) – 240 000 ember

A háború tizenegy hónapja alatt Tyimosenko marsall összesen 1 702 000 harcosát és parancsnokát ejtették fogságba ebben az öt ütközetben.

És hány katonáját ölték meg, hány sebesült meg, szenvedett fagyhalált vagy halt meg betegségben? Kérdezzétek meg Tyimosenko marsalltól!

Harcosok és parancsnokok!

Sztálin marsalljai vereségről vereségre vezetnek benneteket. Ez csak a további ellenállás reménytelenségére figyelmeztet, és arra, hogy a sztálini rendszer pusztulásra ítéltetett.

Kercs és Harkov után újabb csapások következnek!

Ne várjátok meg őket! Vegyétek a sorsotokat a saját kezetekbe!

Őrizzétek meg az életeteket a családotok és Hazátok számára – gyertek át hozzánk!"

Ennek a szövegnek a tájékoztató része eléggé tárgyilagos: a becsült adatok félig-meddig objektívak, a következtetések pedig teljesen önkényesek voltak, viszont az egész meglehetősen adekvát képet festett. Akkor, 1942 nyarán nehéz volt bármit ellene vetni a német propaganda hasonló érvelésének, de annak ellenére, hogy valóban volt bomlasztó hatása, rombolta az erkölcsi szellemet és megingatott a végső győzelem hitében, a Vörös Hadsereg mégiscsak kitartott. Sztálingrád után a Wehrmacht propagandája már nem élvezte maradéktalanul azt a lehetőséget, hogy pszichológiai osztalékot húzzon a tényadatok látszólagos objektivitásából, de váltig ragaszkodott ehhez a fogáshoz. Különösen akkor, amikor 1943 júliusában a kurszki kiszögéllésben lezajlott ütközetben végképp eldőlt a háború sorsa, a náci propaganda számokkal a tarsolyában igyekezett meggyőzni a szovjet katonákat arról, hogy győzelmük lehetetlen. Az ASd 072-es röpcédulán is adatok jelentek meg a szovjet csapatok veszteségeiről, amelyeket a Belgorod és Orel környékén vívott csatában szenvedtek el 1943. július 8-án, nevezetesen több mint 400 harckocsit és 193 repülőgépet. Az ASd 074-es röplap az állította, hogy a „Zitadelle" hadművelet megkezdésétől (július 5.) 1943. július 9-éig a szovet csapatok összesen 700 harckocsit és 831 repülőgépet vesztettek (ezzel szemben a németek csak 54-et – ami azért már távol állt az objektivitástól). „Ez hát az igazság – szögezte le a röplap készítője, majd a vöröskatonákhoz fordult: „A helyzetetek reménytelen. Hamarosan újabb harapófogóba kerültök, ahol egy szálig elpusztultok."[39] Csakhogy „a szabadulás útját a páncélosékek közül" nem az átállásban találták meg a szovjet katonák és tisztek: a „katlanok" kora lejárt, mert a Vörös Hadsereg megtanulta, hogy lehet kitörni a német harckocsik „harapófogó"-jából, amiről néhány nap múlva maguk a németek is meggyőződhettek, úgyhogy a szóban forgó röplap nagyon hamar elvesztette az aktualitását.

A német propagandisták objektivitásukat nemcsak számokkal kívánták alátámasztani, hanem valódi vagy hamisított szovjet dokumentumok átdolgozásával és azok negatív bírálatával is. Ezek lehettek akár történelmi

dokumentumok is. Például az egyik röpirat egy 1916-os bolsevista röpcédula szövegét vette át a forrás megjelölésével, miszerint a nyomtatványt a Politikai Irodalom Állami Kiadója adta ki a bolsevikok moszkvai szervezetének a megbízásából. A feldolgozott röpcédula, amely egyszerre volt kormány- és háborúellenes, felszólította a proletariátust, hogy a forradalmi mozgalmak segítségével vessen véget az (első világ-) háborúnak, amellett erősen bírálta a cári kormányt, amely a saját osztályérdekeit a haza megmentésének jelszavával próbálta leplezni. A németek megítélése szerint a dokumentum megint aktualitást nyert az 1942-es események szövegkörnyezetében, csak a jelentése lett más: „A bolsevikok ezt a röpcédulát 1916-ban adták ki, és a cári kormány ellen írták. De vajon nem ostorozza-e ugyanúgy a jelenlegi szovjet kormányt is? Mi ez, a sors iróniája? Nem, hanem csak »a történelem ismétli önmagát«." Ezután a németek „Második Miklós zsarnokságát" hasonlították a „»vérszívó Első Joszifféhoz": a korábban élt uralkodó ugyanúgy honvédőnek nyilvánította az első világháborút, ahogy Sztálin az újat, és mindketten számtalan bajt zúdítottak Oroszországra, amikor belesodorták a háborúba, amit akkor és most is kizárólag az amerikai kapitalisták és az angol lordok kedvéért vívnak. Itt az önkényes társítás technikáján kívül előidézték a kognitív disszonanciát is, amikor az osztályszolidaritás/internacionalizmus és a haza védelmének egyformán fontos eszméjét összemosták, ami a források negatív értékelésére ösztönzött: „Polgártásak! Emlékezzetek, hogy a bosevikok mindig fennen hirdették Karl Marx törvényét: »a dolgozóknak nincs hazájuk«. Ne feledjétek, hogy a haza legádázabb ellenségei azok, akik mostanáig tagadták a haza létét, most pedig a haza nevében a saját bőrük megvédésére szólítanak benneteket. Keljetek fel ellenségeitek – a sztálini főkolomposok és a zsidók – ellen! Mentsétek meg tőlük a hazátokat! A Német Hadsereg segítséget nyújt nektek a bolsevizmus elleni honvédő háborúban!"[41]

A németek jóval gyakrabban használtak fel korabeli dokumentumokat, valódi vagy mesterségesen hamisított publikációkat és kommentárokat, amik lehetőséget adtak rá, hogy megingassák a bizalmat a felső hatóságokban. A Wehrmacht-propaganda különösen nagy előszeretettel használta fel a Vörös Hadsereg politikai szolgálatainak dokumentumait, amiket haditrófeaként őriztek, vagy maguk hamisítottak. Az egyik nyomtatványukon a 151. lövészhadosztály parancsnokheyettese, Zavjalov alezredes rendelkezéseinek a szövegét vették alapul 1943. március 18-áról, amelyben azt követelte beosztottjaitól, hogy fokozzák az agitációs munkát azok között a katonák

között, akiket a nemrég felszabadított területekről hoztak, mert ők „erősen ki voltak téve a fasiszta méreg hatásainak"[42]. A parancsot a nácik így kommentálták: „Zavjalov alezredes maga ismeri be, hogy ha valaki közületek megfordult már a németek oldalán, az végképp nem akarja feláldozni magát a bolsevista kormányért."[43]

Még hatásosabbnak szánták a németek azt a leporellót, amelynek „A 198. számú lövészhadosztály katonai bíróságáé a szó"[44] címet adták. Itt a hadosztálybíróság olyan ítéleteit (nem tudni, hogy valódiakat vagy sem) ismertettek, amelyeket eredetileg az 54. hadtest katonai bíróságának küldtek meg, csak a németek kezére jutottak. A nácik itt azt akarták bizonyítani, hogy az ítéletek súlya nincs arányban a vétségek nagyságával: az egyik harcost pédául, aki spekulációs céllal eladott egy doboz cigarettát, 8 évnyi szabadságvesztésre ítéltek, egy másikat pedig, aki az őrhelyét hagyta el, kivégezték és a többi. A felsorolt ítéletek közül néhány a csapatok morális szellemét tükrözte. A 3. lövészezred katonája, F. V. Gyeszjatov azt mondta társainak, hogy a Német Hadsereg nagyon erős, azért szenved a Vörös Hadsereg akkora veszteségeket; Gyeszjatov ezért a kijelentéséért 10 év börtönt kapott. Ugyanannak az ezrednek a katonája, D. P. Meszrin ugyancsak a társai előtt jegyezte meg, hogy szerinte Németországban nem olyan rossz az élet, mint ahogy a szovjet sajtó írja, és ezért főbe lőtték. Az ismertetett eseteket kommentálták is a propagandisták: „Harcosok és katonák! Lám, mit kellett megérnetek! A Vörös Hadseregben olyan vasfegyelem uralkodik, hogy az embereket a legapróbb vétségért is halálra, tízévi vagy annál is hosszabb börtönbüntetésre ítélik csak azért, mert kimondták az igazat. Továbbra is tűrni fogjátok a véres kezű, sztálini titkosügynök kutyák terrorját? Nem! Ennek a brutalitásnak mielőbb véget kell vetni! ...Dobjátok el a fegyvert, és gyertek át hozzánk! Szabaduljatok meg a véres NKVD spionjaitól és besúgóitól."

I. Sztálinnak a Népbiztosok Tanácsának nevében kiadott 227. számú parancsa a német propaganda támadásainak özönét váltotta ki. A nácik röplapok sokaságát állították előtt, amikben a parancs szövegét ismertették, csak kihagyva belőle azokat a részeket, amelyek a szovjet csapatok harci szellemét emelhették. Az egyik röplap[46] például a parancs minden olyan passzusát idézte, amely a Szovjetunió nehéz helyzetét érzékeltette, felsorolva az elvesztett területeket, településeket, gabonát, fémet, de már a felhívásokat elhallgatta, hogy ideje felhagyni a visszavonulással, hogy „kitartóan, az utolsó csepp vérig védeni kell minden állást, a szovjet területek minden egyes méterét, meg

kell kapaszkodni minden fűcsomóba a földön, és az utolsó leheletig harcolni kell"[47]. Hiányoztak azok a mondatok is, amelyek arra utaltak, hogy a németek nem olyan erősek, mint amilyennek látszanak, hogy állni kell a csapásaikat, mielőtt visszavágunk, és erre képesek vagyunk, és kötelességünk, hogy megcsináljuk. Ugyanígy kimaradt az a bekezdés, amelyik a Wehrmacht büntetőszázadairól beszélt. Nem úgy az utasítások. Azok szóról szóra megjelentek a röplapon, úgymint az utasítás az olyan parancsnokok felelősségrevonására, aki engedték a csapatok önkényes visszavonulását, és utasítások büntetőzászlóaljak, bütetőszázadok és záróosztagok létrehozására. A 227. számú parancs sajátos ismertetése után következett a kommentár: „Gondoljatok végig, hogy mit is tartalmaz ez a parancs, amelyet titkos formában küldtek el a Vörös Hadsereg csapatainak. Az egységek visszavonulásának fő oka nem a fegyelem és a rend hiánya a Vörös Hadseregben, hanem az, hogy a parancsnokok, politikai tisztek és vöröskatonák – ezek a becsületes, Oroszországot szerető emberek – megértették, hogy ez a háború egy értelmetlen háború, ahová a kudarcot vallott, kegyetlen bolsevista kormány küldte őket... Minek a nevében és kinek az érdekében kötelesek ők az életüket adni? Nem másért, mint a zsidók és a tébolyult vezetők szűkk klikkjének a megmentéséért és boldogulásáért, akik csak azért, hogy megtartsák hatalmukat, parancsot adnak saját embereik meggyilkolására, ami már az őrület végső foka ... Le a bolsevista kormánnyal, amely amióta hatalmon van, végtelen szenvedést, börtönt, kivégzéseket és a »Szovjet paradicsom« egyéb gyönyörűségeit idézte a nép fejére."[48]

Egy másik röpcédula ugyanezt a nyomvonalat követte, amikor azt bizonygatta, hogy „Sztálin megszokta, hogy hibáiért és bűneiért mások fizetnek meg. Miután tönkretette és kifosztotta a parasztságot, 1930-ban megírta hírhedt cikkét azzal a címmel, hogy »Megszédülve a sikerektől«, és a saját bűnét az alsó szintű pártapparátusra tolta. Azután hogy ötéves terveivel szétzilálta az ország gazdasági életét, a lakosságot pedig a teljes nyomorba és éhezésbe taszította, a népharag elől valamiféle »népellenségek« mögé bújt el, akiket az NKVD szolgáltatott neki. Most mint a Népbiztosok Tanácsának és az Állami Védelmi Bizottság elnöke Sztálin viseli a teljes felelősséget minden hadműveletért. Miközben műveletlen marsalljai közreműködésével vereségről vereségre vezeti a Vörös Hadsereget a biztos és gyors pusztulás felé, a parancsnokokat és politikai tiszteket hibáztatja! ...A felső katonai vezetés esztelen »terv«-einek összeomlását a ti nyaktokba varrja. Ő maga a »nép« mögé bújik, amely állítólag elvesztette a hitét és tiszteletét a Vörös Hadsereg iránt, átkokat

szór rá azért, hogy egyik területet a másik után adja fel. A nép azonban tudja, hogy Sztálin csak a népharag elől próbál menekülni."[49] Tudta-e mindezt a nép, vagy sem, más kérdés, mindenesetre a német propaganda elég valószerűen tálalta azokat az okokat, amelyek Sztálint a parancs kiadására késztették, és az efféle szónoki kérdésekkel, hogy „Mert nem Sztálin bűnös-e abban, hogy 1937-ben csaknem 40 000 parancsnokát kivégeztette, amivel lefejezte a Vörös Hadsereget, és az elkerülhetetlen vereségre kárhoztatta?"[50], még erősebb kétségeket ébresztett célba vett közönségében.

Ezt a röplapot az „értelmiség"-nek – parancsnokoknak és politikai tiszteknek – szánták; de ugyanebben a sorozatban a „tömegek", azaz a sorkatonák számára is jelent meg nyomtatvány, amiben kevésbé bonyolult következtetések voltak, de erőteljesebb felhívások és jóval több felkiáltójel. Ebben erre a gondolatra esett a hangsúly: Sztálin a parancsával maga ismerte el, hogy a „bolsevizmus a sír szélén tántorog". „A Vörös Hadseregben fejetlenség uralkodik, és hiányzik a fegyelem. A Vörös Hadsereg nem a nép akaratát fejezi ki, úgyhogy a nép nemcsak hogy nem szereti, de lassan meg is gyűlöli. A Szovjetunió hadi forrásai egyre apadnak. Nincs elég gabona és fém. Emberben és gabonában is elveszett a fölény Németországgal szemben."[51] A továbbiakban bárki megtudhatta, hogy a német hadseregben nincs és nem is volt büntetőzászlóalj, a németek sokra tartják a becsületet és a méltóságot maguk közt éppúgy, mint ellenségeiknél, úgyhogy: „Bátran gyertek át hozzánk! Hozzátok bajtársaitokat is! A kulturált német katonák és tisztek részéről számíthattok a szívélyes fogadtatásra és a tisztességes bánásmódra!"[52]

A 227. számú parancsot a németek olyan „taktikai" röpcédulákon is kommentálták, amelyeket konkrét célközönségnek szántak. Szóltak például a 2. és 15. légiflotta pilótáihoz, és arra biztatták őket, hogy szálljanak le gépeikkel a német állások mögött annak biztos tudatában, hogy az „átrepülők" kivételesen jó elhelyezést és különleges ellátás kapnak, azonkívül „jól fizetett munkát a szakmájuknak megfelelően" (ki tudja, hogy hogy ezt a munkát hol gondolták, talán a Luftwaffénál?). „Sztálin az utolsó, 1942. július 28-i, 227. számú parancsával akarata ellenére is elismerte, hogy milyen rosszul áll a bolsevikok szénája!... A ti harcotok már nem a nemzet ügye. Azt követelik tőletek, hogy életeteket áldozzátok a pusztulásra ítélt bolsevista rendszer érdekében."[53] A voronyezsi és brjanszki fronton szolgáló katonáknak, parancsnokoknak és politikai tiszteknek szóló röplap a 227. számú parancsot valamilyen oknál fogva 175.-ként emlegette, és idézőjelbe zárt mondatok helyett olyanokat vett elő,

amelyek semmilyen összefüggésben sem voltak a rendelet eredeti szövegével. A röplap készítői önkényesen cserélgették a különböző pontok tartalmát, és egy adott közönség figyelmének felkeltése érdekében egyenesen hazug mondatokkal egészítették ki őket. Például: „A Déli Hadsereg a Vörös Hadsereg szégyenfoltja... A zárózászlóaljak parancsot kaptak rá, hogy minden visszavonulót lelőjenek."[54] Ezután egy kép következett: „Délen mindenütt fehér zászlók lobognak! Arrafelé véget ért a háború. A vöröskatonák mosolygó arccal vonulnak a németek felé."[55] Végül a röplap felszólította a voronyezsi és brjanszki front katonáit és tisztjeit, hogy kövessék életigenlő társaik példáját, és tegyék le ők is a fegyvert.

A német propaganda ugyanilyen módszerekkel taglalt más, széles körben elhíresült direktívát is, például a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökéségének 1942. október 9-i parancsát és a Honvédelmi Népbiztosság 307. számú rendeletét „Az egyszemélyi vezetés bevezetéséről és a katonai biztosok intézményének felszámolásáról a Vörös Hadseregben". Ezekre a dokumentumokra, amelyek a szovjet fegyveres erőknél megszüntették a katonai és politikai vezetés kettős jellegét, azonnal lecsapott a Wehrmacht propagandája, és éles bírálatokkal illette. Egy speciálisan a parancsnokoknak szóló röpcédulán a nácik azt bizonygatták, hogy a a komisszárok intézményének a megszüntetéséről szóló parancs és rendelet egy közönséges trükk, amivel Sztálin a parancsnoki állományt akarja megtéveszteni. A német propagandisták éket próbáltak verni a Vörös Hadsereg parancsnokai és politikai tisztjei közé, mondván, hogy „ők (a komisszárok – a szerző) kémkedéssel, kijátszással és feljelentéssel a becsületes parancsnokok tízezreit küldték a halálba, azzal pedig, hogy beleszóltak a katonai parancsnokok döntéseibe, harcosok százezreit és millióit áldozták fel." Most azonban, jelentették ki a propagandisták, csak még rosszabb lesz: „Azelőtt a komisszárról mindenki tudta, hogy besúgó, és nyílt ellensége a parancsnoknak. Ezentúl viszont álcázott ellenség lesz, ami még veszélyesebb." Minden, ami Sztálintól jön, értelemszerűen rossz, mert Sztálin „a te ellenséged és néped hóhéra", „ő a háború oka és ő a bűnös a vereségekben". Ezek után érthető a felhívás a parancsnokokhoz, hogy „rázzák le vállukról Sztálint és rabszolgatartó rendszerét", és vigyék magukkal a népet „az új, boldog jövő felé" Európa felszabadult népeinek a családjába, ahol nincsnek kapitalisták és bolsevikok, vagy egyszerűen csak álljanak át a németekhez, és vigyenek magukkal csajkát.

A náci propaganda fontos alkotóeleme volt az ellenpropaganda. A lélektani hadviselés germán specialistái szüntelenül cáfolni próbálták a szovjet

tömegtájékoztató eszközök közléseit a németek kegyetlen bánásmódjáról a szovjet hadifoglyokkal szemben és rémtetteikről az ideiglenesen megszállt területeken. Egy nagy alakú, négyoldalas kiadványt szenteltek annak, hogy megcáfolják a Szovjetunió Külügyi népbiztosának, V. M. Molotovnak 1942. április 27-i feljegyzéseit, amelyekben nagyszámú példa szerepelt a fasiszták valódi, de addig kevéssé ismert viszonyulásáról a hadifoglyokhoz. A cáfolat efféle antitézisekre épült: „A gyilkos Sztálin parancsára Molotov azt állítja, hogy a németek terrorizálják a hadifoglyokat és a felszabadított területek lakosságát. Az igazság azonban az, hogy Sztálin könyörtelenül küldi halálba a kiéhezett vöröskatonákat. Statisztikai adatok szerint Sztálin és a bolsevikok több mint 32 millió szovjet állampolgárt pusztítottak el (kivégezék őket, vagy éhenhaltak a lágerekben és börtönökben). Az igazság az, hogy a németek jól bánnak a hadifoglyokkal, a bolsevista terror alól felszabadított területek lakosság pedig, 24 évi tömérdek szenvedés után, végre szabadon lélegezhet."[57] Vagyis a németek még az antitézist is elferdítették, amikor nem magukat igazolták, hanem inkább vádoltak (szem előtt tartva, hogy a legjobb védekezés a támadás), persze a tagadáson kívül, miszerint „valójában" nem is halt meg néhány millió vöröskatona a németek fogságában, hanem továbbra is élvezi a felhőtlen és békés létezés örömeit a Wehrmacht hátországában, más eszközük nem is igen volt.

Ennek ellenére keresték ők a hatásos érveket, ha nem is annyira a tényekre, mint inkább a képzelőerőre hagyatkozva. Az egyik röpiraton arról győzködte a harcosokat az ellenpropaganda, hogy mindaz, amit nekik a politikai foglalkozásokon mondanak, amit az újságokban olvasnak és a rádióból hallanak a németek embertelen bánásmódjáról a hadifoglyokkal, nem más, mint hazug és aljas, bár eléggé ügyes szovjet propaganda. „Sok vöröskatona e miatt a hazugság miatt nem döntött úgy, hogy átáll a mi oldalunkra. De azok sem olyan ostobák, hogy sokáig be lehessen őket csapni. Az igazságot nem lehet elhallgatni! A tavaszi hadjárat során megint bajtársaitok tízerei jöttek át hozzánk az egész fronton. Attól a veszélytől sem kell tartaniuk, hogy a szovjet kormány majd a családtagjaikat vonja felelősségre. Ezeket a fenyegetéseket nem lehet valóra váltani, mert mi nem hozzuk nyilvánosságra a hadifoglyok listáját, csak azoknak a nevét közöljük, akik ehhez személyes beleegyezésüket adják. És hát Sztálin sem végzett magával, amikor a fia, Jakov fogságba esett."[58] Az utolsó mondat beillesztése egyszerű, de kétségtelenül hatásos pszichológiai fogás volt, mert elterelte a figyelmet arról, hogy előzőleg egyetlen ténybeli cáfolata sem volt annak, hogy a németek rosszul bánnak a foglyaikkal.

Egy másik röpirat Ilja Ehrenburg újsácikkeinek és beszédeinek a „cáfolatára" készült. Ezekben az író számtalan példát sorolt fel a náci gaztettekről. A német propragandisták nem készültek lényegi vitába bocsátkozni vele, hogy tényeket és érveket sorakoztassanak fel ellene, hanem azt a fogást választották, hogy komikussá tegyék a vádakat, és a felidézett gonosztetteket nevetséges rágalmaknak minősítsék. Ennek megfelelően a szerző „lejáratásával" kezdték, ugyanakkor a propaganda célközönségét, a hiúságára apellálva, „felmagasztalták", mondván, hogy Ehrenburg a vöröskatonákat ostobáknak képzeli, ami végképp nem igaz, és különben is, „a hitvány zsidó csak a tintát pazarolja, Te viszont a saját véredet hullajtod, és életedet adod az arcátlan csalókért". Amit ő mond, abból nem igaz semmi, és ha van egy kis eszed, akkor ezt könnyen belátod, csak az a kérdés, hogy tényleg van-e eszed. Persze hogy van, úgyhogy szolgálunk is neked némi szellemi táplálékkal: „Bajtársaid, Pjotr Nazarenko és Fjodor Vigyjuk, harcosok az egyik lövészezredből, 1943. március 13-án elmondták, hogy amerre csak megfordultak, a lakosság arról regélt, hogy a németek milyen jól bántak velük, kenyeret kaptak tőlük és munkalehetőséget, ha pedig betegek voltak, akkor a német orvosok gyógyították őket."

A náci propaganda ez esetben nem tartotta fontosnak, hogy közölje hadtest számát, elvégre ott volt a dátum, és az egyik adat teljességgel pótolja a másik hiányát, a legfontosabb pedig amúgy is a valós helyzet, miszerint a szovjet csapatok által felszabadított területek lakossága panaszkodik a felszabadulására, és az előző „felszabadítók" visszatérését várja. E vitatható állítás bizonyítására a németek „érveket" és „tényeket" is találtak. Tessék az első érv (különösen azok számára, akik még nem jártak felszabadított területen): „A zsidók azt hazudják Nektek, hogy a németek minden férfival leszámolnak. Ez hazugság! Ha így volna, akkor hogy tudna a Vörös Hadsereg összehívni minden férfit 15 és 60 év között az ideiglenesen elfoglalt területeken, hogy utána erővel a harcba hajtsa őket? Nem gyanús esetleg, hogy becsapnak titeket? Nálunk nyugodtan éltetek, dolgoztatok és volt mit ennetek, a Vörös Hadseregben most az éhezés és a halál vár rátok."[60] És itt van mindjárt az első tény is („Pjotr P. vöröskatona" elbeszélése, „aki 1942. április 26-án jött át hozzánk"): „Azokban a Moszkva területi körzetekben, amelyeket tavaly a németek tartottak kezükben, a lakosság azt szeretné, hogy minél hamarabb jöjjenek vissza a németek, mert meg akar szabadulni a kolhozoktól, szeretne békésen gazdálkodni a saját földjén és a saját portáján. Hasonló kívánságokat hallottunk a keletebbre fekvő területeken is, ahol még nem jártak a németek. Ott is azt mondják az emberek,

hogy boldogan találkoznának a németekkel. Én személyes tanúja voltam, hogy valmelyik komisszár fenyegetéssel kényszerített egy nőt, hogy a harcosok között a németek rémtetteiről beszéljen a megszállt területeken."[61]

A Wehrmacht propagandistái minden igyekezetük dacára, amikor is légből kapott érvekkel és maguk által konstruált tényekkel akarták elhitetni a szovjet emberekkel, hogy az igazság hazugság, a hazugság pedig igazság, sem tudták elérni, amit szerettek volna. A vöröskatonák saját szemükkel látták, az ideiglenesen megszállt területek lakói pedig saját tapasztalataikból tudták, hogy valójában miképp fest a fasiszták „új rend"-je, és ezen semmilyen propagandista hipnózis sem tudott változtatni. A náci propaganda felkészült volt, és találékony is, de arra, hogy a „nép képzeletében a poklot is paradicsommá változtassa", ahogy Adolf Hitler mondta, nem volt képes. A németek szavai szüntelen ellentmondásba keveredtek a tetteikkel, és ezért mindig is csak üres szavak maradtak.

Jegyzetek

[1] Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* Moszkva, 2004, 281. o.
[2] Kirchner, K.: *Krankheit retten. Psychologische Kriegsfuhrung.* Berlin, 1976, 9. o.
[3] Kirchner, K.: *Krankheit retten. Psychologische Kriegsfuhrung.* 23., 208. o.
[4] Kirchner, K.: *Krankheit retten. Psychologische Kriegsfuhrung.* 25–26. o.
[5] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 247., 1. l.
[6] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 255., 2. l.
[7] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 270., 1. l.
[8] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 270., 1. l.
[9] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 210., 8. l.
[10] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 210., 4. l.
[11] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 210., 2. l.
[12] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 261., 1. l.
[13] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 252., 1. l.
[14] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 260., 1. l.
[15] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 287., 7–8. l.
[16] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 257., 1. l. hátoldala
[17] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 257., 2. l.
[18] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 257., 5. l. hátoldala

[19] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 215., 1–8. l.
[20] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 254., 1. l.
[21] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1966, 29–31. o.
[22] http://www.jewniverse.ru/RED/Shneyer/glava2otv 5B1 5D.htm
[23] Kirchner, K.: *Krankheit retten. Psychologische Kriegsfuhrung.* 16. o.
[24] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 200., 1. l.. 1. l. hátoldala
[25] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 235., 1. l.. 1. l. hátoldala
[26] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 234., 1. l.. 1. l. hátoldala
[27] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 279., 1. l.. 1. l. hátoldala
[28] Filonyenko, Sz. I.: Osztrogozsszko-Rosszosanszkaja operacija. „Sztalingrad na Verhnyem Donu." Voronyezs, 2005, 151. o.
[29] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 173., 1. l.. 1. l. hátoldala
[30] Kirchner, K.: *Krankheit retten. Psychologische Kriegsfuhrung.* 14. o.
[31] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 168., 1. l.. 1. l. hátoldala
[32] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 165., 1. l.. 1. l. hátoldala
[33] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 273., 1. l. hátoldala
[34] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 273., 3. l.
[35] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 275., 1. l.. 1. l. hátoldala
[36] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 190., 1. l.. 1. l. hátoldala
[37] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 196., 1. l.. 1. l. hátoldala
[38] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 195., 2. l.. 2. l. hátoldala
[39] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 233., 1. l.; d. 232. 1. l.
[40] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 212., 1. l.. 1. l. hátoldala
[41] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 212., 1. l. hátoldala
[42] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 204., 2. l. hátoldala
[43] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 204., 2. l.
[44] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 189., 2–8. l.
[45] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 189., 8. l.
[46] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 258., 1. l.. 1. l. hátoldala
[47] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. Moszkva, 1998, 505. o.
[48] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 258., 1. l. hátoldala
[49] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 227., 4. l.. 4. l. hátoldala
[50] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 227., 4. l. hátoldala
[51] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 187., 2. l.

[52] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 187., 2. l. hátoldala
[53] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 243., 1. l.
[54] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 199., 1. l.
[55] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 199., 1. l. hátoldala
[56] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 230., 1. l.. 1. l. hátoldala
[57] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 286., 2. l.
[58] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 186., 1. l.
[59] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 249., 3. l.. 3. l. hátoldala
[60] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 220., 2. l.
[61] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 202., 2. l.

6. fejezet

A VLASZOVI „MOZGALOM" MINT A NÉMET FASISZTA PROPAGANDA ESZKÖZE

A német fasisztáknak a Vörös Hadsereg katonáira és a Szovjetunió ideiglenesen megszállt területein, köztük a Felső-Don mellékén és a Központi Csernozjomban élő lakosságra irányuló propagandájában 1943-tól kezdve jelentős szerepet játszott A. A. Vlaszov altábornagy nevének felhasználása, aki olyan kollaboráns szervezetek fejeként lépett fel, mint az Orosz Bizottság és az Orosz Felszabadító Hadsereg (ROA – Russzkaja Oszvobogyityelnaja Armija).

A német csapatok Moszkva alatti veresége után a Harmadik Birodalom katonai és politikai vezetőinek egy része lassan hajlott már arra a véleményre, hogy bizonyos korrekciókat kell végrehajtani, ha nem is a náci „keleti politikán" mint olyanon, hanem a propaganda irányultságában. A „Blitzkrieg" bukása és a végkimerülésig elhúzódó háború perspektívája arra késztetett néhány hitleristát (magát Hitlert egyáltalán nem), hogy megpróbáljon találni valamilyen eszközt, aminek segítségével fenn tudja tartani rendszerét a megszállt területek településein, és felhasználhatja propagandatevékenységben is, amely a Vörös Hadsereg és a szovjet hátország bomlasztására irányul. Ez nem hozott volna tényleges változást a Szovjetunió elleni háború és a háború utáni „berendezkedés" céljairól vallott elképzelésekben; arról volt szó inkább, hogy elleplezzék a nácik igazi szándékait a vöröskatonák és a polgári lakosság előtt, amelyek az „Ost" tervben tükröződtek, és hogy lehetőség szerint a propaganda üzenetéből ne süssön az felsőbbrendűség agresszivitása.

Ezt konkrétabban Alfred Rosenberg fogalmazta meg memorandumában, amelyet 1942. március 16-án küldött el Hitlernek. A memorandumban többek között azt írta, hogy „a germán politika kitarthat határozott véleménye mellett a leigázott népek sajátosságairól, de a germán politikai képviselőinek az is a feladata, hogy ne hozzanak olyan határozatokat és rendeleteket, amelyek a leigázott lakosság végső elkeseredését váltja ki, ahelyett hogy a termelőerők termelési kedvét fokoznák". A megszállt keleti területek birodalmi minisztere azt is hangsúlyozta, hogy „Keleten a politikai vezetésnek rejtve kell maradnia akkor, amikor a germán politika kíméletlenségére van szükség, és hallgatnia kell a leigázott népekről vallott megvető nézeteiről"[1].

Még tovább ment ebben az irányban Goebbels propagandaminiszter, aki elsőként dolgozta ki a Szovjetunió elleni háború propagandista-ideológiai elveit, a háborúét, amely egy rendszer, nem pedig egy nép ellen folyt. Ettől a koncepciótól nem állt távol a néppel való szövetség gondolata a közös és helyi harcban a rendszer ellen, akár fegyveres formában is, ami egyébként a Führer számára teljességgel elfogadhatatlan volt, mert ő egy nemzeti fegyveres alakulat felállítását (amihez óhatatlanul szükség lett volna valamilyen politikai platformra is) és bevetését ellentétesnek ítélte a háború céljaival – vagyis a Szovjetunió megsemmisítésével mint az „orosz kérdés" végső megoldásával. „Sohasem engedhetjük meg, hogy a németeken kívül bárki fegyvert viseljen – jelentette ki Hitler. – Még ha a közeljövőben könnyebbnek is tetszene, hogy valamilyen idegen, leigázott nép fegyveres segítségét vessük latba, az nem volna helyes. Mert feltétlenül és elkerülhetetlenül ellenünk fordulna."[2] A kijelentés különösen az oroszokra vonatkozott: Hitler tisztában volt vele, hogy oroszokkal szövetségben nem lehet megsemmisíteni Oroszországot, márpedig éppen ez volt a fő célja. Ha csak a politikai rendszert számolta volna fel, az feltétlenül napirendre állította volna a Szovjetunió orosz és más népeinek nemzeti szuverenitásának a kérdését, ami teljességgel elfogadhatatlan lett volna a náci Németország számára. Ezért Hitler még a politikai párbeszéd lehetőségét is kizárta a Sztálin hatalma alól „felszabadított" Oroszország lakosságával, helyesen következtetve arra, hogy bármilyen, valóban nemzeti-felszabadító mozgalom előbb vagy utóbb kikerülne a németek ellenőrzése alól, és miközben az egyik kérdés megoldásában – a szovjetrendszer megszüntetésében – segít, addig megoldhatatlan nehézségeket állít a nácizmus ennél is fontosabb célja elé, ami Oroszországnak mint nemzeti-politikai egységnek a megsemmisítése volt.

Ugyanakkor Goebbelsnek voltak egyéb szempontjai is – természetesen nem stratégiai, hanem taktikai vonatkozásban, és azon volt, hogy az „orosz kérdés" katonai megoldását kiegészítse politikai elemekkel is. „Én személy szerint azt gondolom, hogy meg kell változtatnunk politikánkat, és mindenekelőtt a keleti népek vonatkozásában – írta naplójába 1942 májusában. – Jelentősen csökkenthetnénk a partizánok oldaláról fenyegető veszélyt, ha valamilyen mértékben sikerülne elnyernünk a lakosság bizalmát... Talán hasznos volna, ha a különböző régiókban bábkormányokat állítanánk fel, hogy rájuk háríthassuk a felelősséget a kellemetlen és népszerűtlen intézkedésekért."[3] Az információs-lélektani hadviselés olyan szakértője, mint Goebbels, pontosan felfogta, hogy

ha nem ad valamilyen felszínes, akár a fantázia világába utalható képet a háború utáni újjáépítésről, akkor a propaganda szertefoszlik a levegőben.

Valóban nem fér kétség hozzá, hogy a propaganda bármelyik célszemélyében – legyen az vöröskatona, akit a tele fazék ígéretével csábítanak, hogy álljon a németek oldalára, vagy paraszt, akit a „saját" földön való munkával kecsegtetnek, vagy munkás, akit meggyőznek a megszállók munkarendjének előnyeiről a szovjethez képest – előbb vagy utóbb felmerül a kérdés, hogy: mi lesz azután? Mi lesz az országgal és a néppel, ha a németek győznek? Az ember ugyanis nem az a fajta ösztönállat, amilyennek az orosz „untermensch"-eket szerették volna látni az árja „übermensch"-ek. Az embernek nemcsak a táplálkozás és a biztonság a létszükséglete, és gyakran előfordul, hogy magasabb rendű eszmei értékek, mint a személyes és nemzeti méltóság, fölébe kerekednek minden másnak A korbács és mézeskalács taktikájával el lehet érni ilyen vagy olyan fokú engedelmességet, de már bizalmat és támogatást nem. Ahhoz az kell, hogy az embereknek megadják a reményt azokra a fontos és pozitív változásokra, amelyek értékrendjébe illeszthetők, és mellé komoly – vagy legalább látszólag komoly – biztosítékokat kapjanak. A szovjet emberek értékrendjében, még ha ideológiailag eltorzított formában is, a népi szuverenitásnak és a nemzeti függetlenségnek feltétlen jelentősége van, és senki sem számíthat az együttműködésükre, ha ezt teljesen figyelmen kívül hagyja. Ha így vesszük, akkor egy bábkormány is, ha csak imitálja is, de legalább jelképezi a valódi szuverenitást, hatásos propagandaeszköz lehetett volna. Mert akárhogy is, de még mindig jobb, ha az emberekben a fiktív népképviselet cselétkével táplálják a nemzeti érzést, mint ha a hódító, a gyarmatosító és rabtartó lenéző fölényével alázzák meg őket. Attól a németek még mindig kedvükre sorolhatták volna Oroszországot a „Kelet"-hez, de az már nem ment, hogy ne lássák: ez itt nem India és nem a Maghreb – mellesleg ezekben az elmaradott régiókban a német nácik és szövetségeseik saját céljaik érdekében igyekeztek kihasználni a helyi nemzeti-felszabadító mozgalmakat (hogy lerombolják Nagy-Britannia gyarmatbirodalmát).

1942 nyarán, Németország új stratégiai támadásának kezdetén, amikor a német tankok az Észak-Kaukázus felé nyomultak a közeli győzelem víziójával a szemük előtt, ez a fajta szemlélet egy időre elveszítette aktualitását. Ám hamar kiderült, hogy nem sok időre: a Wehrmacht harci gépezete már az ősz derekán egy helyben kezdett forogni Sztálingrád alatt, ami azt eredményezte, hogy Goebbels, Ribbentrop és Rosenberg hivatalában (akárcsak

néhány katonai törzskarnál) az elemzők ismét elmélkedni kezdtek a politikai döntések változatain – egyelőre természetesen csak a propagandatevékenység keretei között. Otto Breitigam, a külügyek birodalmi minisztériumának főmunkatársa és Rosenberg minisztériumának politikai főosztályvezetője 1942. október végén ezt írta: „Minél tovább elhúzódik a háború, annál energikusabban kell mozgósítani a politikai erőket... Ha ezekben az utolsó pillanatokban nem változtatunk politikánk kurzusán, akkor bízvást feltételezhetjük, hogy a Vörös Hadsereg és az egész orosz nép ellenállása fokozódni fog, amiért Németországnak a saját vérével kell fizetnie... A vöröskatonák ellenállását abban a pillanatban fogjuk megtörni, amikor elhiszik, hogy Németország jobb életet hoz számukra, mint a szovjetek, és hogy Németország tiszteletben tartja nemzeti sajátosságaikat... A politikai főosztály határozottan úgy látja, hogy »a gyors győzelem nem érhető el kizárólag a fegyverek segítségével, csak nagy és komoly politikai sikerekkel párosítva...«"[4]

Ekkor merült fel a gondolat, hogy a Szovjetunió elleni háborúban ki kell használni nemcsak a nemzeti kisebbségek, hanem az oroszok kollaborációját is, ami ennek a háborúnak új politikai dimenziót, biztos ideológiai alapot és propagandisztikus jelentőséget ad. „A politikai főosztály nemegyszer hangsúlyozta, hogy a keleti népeknek konkrétan mondani kell valamit a jövőjükről... Ezért a politikai főosztály a katonai intézményekkel egyetértésben nemegyszer rámutatott annak szükségességére, hogy tekintélyes német körök tegyenek megnyugtató ígéreteket a keleti népek sorsát illetően. Erre legjobb eszközként egyfajta kormány megalakítását javasoljuk Sztálin ellen, aminek az élére valamelyik hadifogoly tábornok kerülne, vagy hogy kerüljük a »kormány« kifejezést, kell találni egy jellemszilárd tábornokot, akár egy afféle De Gaulle-t, aki maga körül tömörítené a Sztálinnal elégedetlen vöröskatonákat."[5]

És a németek találtak is egy ilyen – hadifogolynak hadifogoly, de jellemszilárdnak nemigen mondható – tábornokot Andrej Andrejevics Vlaszov személyében. Természetesen maga Vlaszov és a német bábjátékosok is, akiket dróton rángatva szolgált, úgy próbálták beállítani a dolgot, mintha a vlaszovi „mozgalmat" nem a német hírszerző és propagandaszolgálatok kezdeményezésére alapították volna meg, hanem az orosz nép önálló, szabad és felelős válasza lett volna a sztálini önkény kihívására. Az igazság attól is erősen különbözött, ami az orosz kollaboránsok egyik programnyilatkozatában állt. Ez a nyilatkozat A. A. Vlaszov altábornagy nyílt levelében látott napvilágot azzal a címmel, hogy „Miért indultam el a harc útján a bolsevizmus ellen" (a levél

először 1943. március 3-án jelent meg nyomtatásban a *Zarja* című újságban, amelyet az OKW propagandaosztálya adott ki szovjet hadifoglyok számára[7], majd rögtön utána sokszorosítani kezdték).

„Szegény paraszt fiaként – mesélte a tábornok – születtem a nyizsegorodi kormányzóságban, előbb papnövendék voltam, később felsőfokú képesítést szereztem. A népi forradalmat lelkesen fogadtam, és beléptem a Vörös Hadseregbe, hogy harcoljak a parasztok földjéért, a munkások jobb életéért, az orosz nép boldog jövőjéért. Attól fogva életem elválaszthatatlan lett a Vörös Hadsereg életétől." Ugyanakkor Vlaszov 1940 áprilisában írt szakmai önéletrajzában (a dokumentumot N. M. Konyajev[8] vonta kutatási körébe), amikor még csak dandárparancsnok volt, azt állította, hogy apja kisiparosként (szabó) dolgozott, ő maga előbb a falusi iskolát fejezte be, majd növendékként tanult a papnöveldében, a középiskola után pedig elvégzett néhány évet a Nyizsegorodi Egyetem mezőgazdasági szakán (vagyis nem szerzett felsőfokú képesítést). A Vörös Hadseregbe nem önként „lépett be", mint ahogy gondolni lehetett, hanem behívták. Ott előbb elvégezte a parancsnoki tanfolyamot, és csak 1920 októberében került a frontra, ahol nem is annyira a Vrangel elleni harcokban vett részt, mint inkább a parasztfelkelések leverésében. Magyarán a nyílt levélben közölt tények kissé el voltak ferdítve, és a hangsúlyok játéka nyomán a nép egyszerű gyermekének heroizált képe rajzolódott ki, a nép ügyéért küzdő, lánglelkű harcosé. Vlaszov persze sosem volt forradalmi idealista, afféle Bugyonnij-sapkát öltő romantikus figura, de attól még – miután elmesélte nehéz gyerekkorát és hősies fiatalkorát – nem fukarkodott az efféle virágos mondatokkal: „A polgárháború éveiben a Vörös Hadsereg soraiban szenvedtem, mert hittem, hogy a forradalom földet, szabadságot és boldogságot hoz az orosz népnek."

Ez a hite azonban nem igazolódott be: „Idővel azonban ráeszméltem – folytatja emelkedett stílusban a tábornok –, hogy abból, amiért az orosz nép a polgárháborúban harcolt, semmi sem vált valóra a bolsevikok győzelmével. Láttam, hogy milyen rossz a sora az orosz munkásnak, hogy hajtják erőszakkal a parasztokat a kolhozokba, miként tűnnek el orosz emberek milliói, akiket minden ítélet és tárgyalás nélkül tartóztattak le. Láttam, hogy eltaposnak mindent, ami orosz..." Felmerül a kérdés: ha mindezt Vlaszov valóban látta, és ha annyira szerette a bolsevikok által elnyomott orosz népet, akkor megpróbált-e tenni valamit a védelmében? Ennek semmi nyoma: ez alatt az idő alatt Andrej Andrejevics Vlaszov nyugodtan építgette katonai karrierjét. 1930-ban

(éppen akkor, amikor „a parasztokat erőszakkal hajtották a kolhozokba", és Vlaszov a saját szavaival élve, „nem szakítottam meg kapcsolatomat a családdommal, a falummal, és pontosan tudtam, hogy él a parasztember") belépett a pártba. Már kommunistaként azt közölte hivatalos önéletrajzában, hogy „agitációs tömegmunkát végeztem, nemegyszer választottak meg az iskola és az ezred pártbizottságának tagjává... a társadalmi munkából mindig aktív részt vállaltam". A tábornok elbeszélésében kevéssé hihető, hogy majd meghasadt a szíve a bolsevizmusban sínylődő nép láttán, amikor az ember ezeket a saját kezű sorait olvassa önéletrajzában: „Pártfegyelmit sohasem kaptam. Más pártokhoz vagy az ellenzékhez soha és sehol nem tartoztam, és bennük semmilyen részt nem vállaltam. Soha nem inogtam meg. Mindig szilárdan követtem a párt irányvonalát, és mindig küzdöttem érte."

Azoknak a soroknak a pátosza is eléggé kétséges, amelyeket a Vörös Hadsereg parancsnoki állományában végrehajtott sztálini tisztogatásoknak szentelt. „1938-tól 1939-ig mint Csang Kaj-sek katonai tanácsadója Kínában tartózkodtam – közli Vlaszov. – Amikor visszatértem a Szovjetunióba, addigra Sztálin parancsára minden indok nélkül megsemmisítették a Vörös Hadsereg felső parancsnoki állományát. A legkiválóbb parancsnokok, köztük marsallok, tízezreit tartóztatták le és végezték ki, vagy koncentrációs táborba zárták őket, ahol örökre eltűntek." Csakhogy köztudott, hogy a legnagyobb tisztogatási hullám 1937 májusa és 1938 szeptembere között söpört végig a hadseregen, aminek a Szovjetunió fegyveres erőin belül 39,8 ezer parancsnok és politikai tiszt esett áldozatául[9]. Ebben az időszakban Vlaszov különféle beosztásokban szolgált a leningrádi, majd a kijevi katonai körzetben, Kínába pedig 1938 szeptemberében utazott, tehát az egész represszió a szeme előtt zajlott le. Ráadásul az sem tudható biztosan, hogy csak passzív szemlélője volt-e a történteknek, annál is kevésbé, mert önéletrajzában szerepel egy legalábbis különös mondat: „a körzeti katonai bíróság tagjává választottak". Akárhogy volt is, Vlaszov megtartotta magának a gondolatait, és ahogy nyílt levelében írja, „a rám bízott katonai egységeknél végzett odaadó munkával és gondoskodással próbáltam elnyomni magamban a felháborodás érzését Sztálin és bandájának bűnei láttán".

A háború kitörésekor A. A. Vlaszov a Kijevi különleges katonai körzet 4. motorizált hadtestének a parancsnoka volt vezérőrnagyi rangban. Erről ő maga így mesél:„A hadtestem Peremislben és Lvovban szenvedett el csapásokat, amiket szilárdan állt, és már a támadásra is kész volt, de javaslataimat

elutasították. A tétovázó és a komisszárok ellenőrzésétől feszélyezett frontparancsnokság súlyos vereségekbe sodorta a Vörös Hadsereget." A tábornok minden tekintetben objektív – csak éppen a Délnyugati fronton lezajlott események a háború első hetében nem jártak súlyos vereségekkel (a Nyugati és Északnyugati fronton bekövetkezett katasztrófákhoz képest Ukrajnában különösebben nem volt rossz a helyzet a háború elején). A Délnyugati fronton volt legnagyobb csapatösszevonás 58 hadtesttel, amivel szemben a német Dél Hadseregcsoport 39 hadosztálya állt. Az erőviszonyok egyértelműen a szovjet csapatok javára alakultak: 957 ezer ember, 12 604 löveg és aknavető, 4783 harckocsi, 1759 repülőgép a németek 730 ezer emberével, 9700 lövegegével és aknavetőjével, 4783 harckocsijával és 772 repülőgépével szemben. A Délnyugati front repülőgépparkja 2,3-szer haladta meg az ellenségét, a harckocsik számában pedig 6-szor, továbbá ha repülőgépben a fölény csupán mennyiségi volt, harckocsiban már minőségi is: A Délnyugati front nyolcadik gépesített hadtestének az állományában új T–34-es és KV–841-es közepes és nehézharckocsik vonultak fel, miközben Kleist 1. harckocsizó csoportjában a 750 tanknak csak a fele volt T–III-as és T–IV-es közepes harckocsi, a többi kiöregedett T–1-es és T–II-es könnyűharckocsikból állt. Különösen erős volt Vlaszov 4. gépesített hadosztálya a 414 új T–34-es és KV harckocsival. Egy rátermett parancsnok irányításával ennek az egyetlen hadosztálynak az ereje elég lett volna hozzá, hogy megállítsa vagy akár szétverje az egész 1. számú harckocsicsoportot.

A parancsnokság azonban sem itt, sem másutt, nem állt a feladata magaslatán: az ellencsapás előkészítése során a 4. gépesített hadtest 8. harckocsihadosztálya az egymásnak ellentmondó parancsok miatt napokig csak vonult egyik helyről a másikra, és június 27-éig 92 tankot vesztett különféle összecsapásokban, 228 harckocsit pedig egyszerűen otthagyott az úton (a mocsarakban teljesen üzemképes KV-k rekedtek el), és végül a megindulási körzetben mindössze 65 harckocsi maradt. Hasonlóképpen festett a helyzet sok más frontegységnél is, úgyhogy a németeket csak július közepére sikerült megállítani a Kijevi megerősített körzet védelmi vonalánál. (Ekkorra a hadsereg 241 594 embert, 5806 löveget és aknavetőt, 1218 repülőgépet és 4381 harckocsit vesztett; ez az utolsó szám meghaladta az összes harckocsi és önjáró berendezés számát, amennyit a németek és szövetségeseik együttesen vetettek be a Szovjetunió megtámadásakor)[10]. Így történhetett, hogy a létszámában sokkal kisebb ellenség, a maga feleannyi repülőgépével és hatszor kevesebb harckocsijával nem egész három hét alatt képes volt elfoglalni egész Nyugat-

Ukrajnát, elérte Kijevet, és megállítására a Vörös Hadsereg minden kísérlete eredménytelennek bizonyult.

Ebben a tekintetben Vlaszov igazat mondott nyílt levelében, csak éppen egyetlen szóval sem említette, hogy mekkora volt az ő személyes felelőssége a lvovi–csernovicki stratégiai-védelmi hadművelet összeomlásában, ehelyett minden hibát másokra tolt. Ehhez mindvégig következetesen tartotta magát, és minden sikert, ha volt ilyen, akkor saját magának, minden vereséget pedig másoknak tulajdonított, hol rosszindulatú komisszároknak, hol alkalmatlan parancsnokoknak. „A csapatokat Kijevbe vezényeltem – írja a továbbiakban. – Ott átvettem a 37. hadsereg parancsnokságát, és a Kijev város garnizonparancsnokának nehéz tisztjét... A súlyos körülmények ellenére a sereg felkészült Kijev védelmére, és két hónapon át sikerrel is védte az ukrán fővárost. Csakhogy a Vörös Hadsereg gyógyíthatatlan betegsége megtette a magáét. A szomszédos egységekkel közös front részeire szakadt. Kijev gyűrűbe került. Végül a felső parancsnokság utasítása értelmében el kellett hagynom a megerősített körzetet." Az tényleg igaz, hogy a 37. hadsereg bátran küzdött Kijev védelmében, de ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy egyfelől a legerősebb hadsereg volt az egész fronton, másfelől azt, hogy Hitler a Kijevért folyó csatározások után egy héttel, 1941. augusztus 12-én parancsot adott rá, hogy fel kell hagyni a kísérletekkel, hogy a várost szemből vegyék be, és ezután egy teljes hónapig mindkét fél állóháborúra rendezkedett be. Miután a németek bekerítették a Délnyugati Front csapatait, Vlaszov szeptember 19-én elindult az övéihez, és 1942. november 1-jén végre eljutott Kurszkba. A 37. hadsereg parancsnoka polgári ruhában érkezett a szovjet állásokhoz, fegyver és iratok nélkül (nem számítva NK(b)P-s tagkönyvét, mert akkor még nem sikerült a „bolsevizmus elleni harc útjára lépnie"), és egész hadosztályából egyetlen harcost vitt magával a bekerítésből, a tábori kórház főorvosnőjét, Agnyessza Podmazenkót, akkori szeretőjét (aki Vlaszovot a férjének tekintette annak ellenére, hogy az nem vált el első feleségétől, A. M. Vlaszovától)[11].

Vlaszov tábornok a 20. hadsereg parancsnoki minőségében (a kinevezést a bekerítésből való visszatérése után kapta) vett részt a moszkvai csatában, amiről ugyanolyan magasztos stílusban írt nyílt levelében: „A 20. hadsereg felállítása nehéz körülmények között ment végbe, és akkor Moszkva sorsa forgott kockán. Ami csak tőlem telt, mindent megtettem az ország fővárosának védelmében. A 20. hadsereg meg is állította a támadást Moszkva ellen, utána ő maga ment át támadásba. Áttörvén a Német Hadsereg frontját,

30 Magyar Nemzet · Magazin

2003. július 26., szombat

Keresztes Lajos

Pedig a keleti fronton harcoló csapattisztek többségének már 1941 őszére világossá vált, hogy csak abban az esetben van remény a Vörös Hadsereg legyőzésére, ha a német véderő együttműködésre tudja bírni az elfoglalt területek lakosságát, valamint az addig fogságba ejtett hárommillió szovjet katonát.

A feltételek kedvezők voltak, hiszen a legtöbb helyen a bevonuló német és szövetséges csapatokat felszabadítókként üdvözölték, vagy legalábbis semleges kíváncsisággal fogadták. Ez olyan módszerek alkalmazására kényszerítette *Sztálint*, mint a szovjet főhadiszállás 1941. november 17-i 0428-as számú hírhedt parancsa, amelynek értelmében minden ezrednél elrendelték a 20–30 fős szabotázsegységek felállítását. E csoportok feladata az volt, hogy az ellenség hátában, egy 40–60 kilométer mély és 20–30 kilométer széles sávban zsákmányolt német egyenruhákban semmisítsék meg a településeket, ügyelve arra, hogy a mészárlásnak legyenek túlélői, akik majd szemtanúkként számolhatnak be a „német" rémtettekről.

1941. augusztus 12-én a tartui egyetem rektora – egyetértésben a korábbi miniszterelnökkel, *Uluotsszal* – levélben fejezte ki a diákság és egész Észtország azon szándékát, hogy fegyverrel harcoljon a bolsevizmus ellen, és javasolta egy önkéntes légió felállítását. Szintén 1941. augusztusi keltezésű a 4. páncéloscsoport parancsnokságának egy lett önkéntes zászlóalj felállítására vonatkozó javaslata. A német politikai vezetés kezdettől fogva fékezni kívánta a csapattisztek lendületét, ezért megtiltotta a balti önkéntesek bevetését az első vonalban, és csak századerejű egységeik felállítását engedélyezte. E tartózkodó magatartást részben az magyarázta, hogy kísértett még az első világháborúban a központi hatalmak által felállított lengyel légióval kapcsolatos gondok emléke, részben pedig az a tény, hogy hiányoztak a világos körvonalak, miként képzeli el Berlin a térség háborút követő politikai újjárendezését. A tiltás ellenére a megszálló feladatokat ellátó 611-es tábori parancsnokság Pleskauban már szeptember 4-én egy zászlóaljerejű észt alakulattal rendelkezett.

hadosztályának 1945. február 9-i támadása az Oderánál.) S akkor Londonnak és Washingtonnak is válaszolnia kell arra a kérdésre, hogy miért állt a bolsevisták oldalára.

A szárazföldi erők vezérkari főnöke, *Halder* vezérezredes azonban – Hitler utasítására – március 24-én ismét megtiltotta további önkéntes alakulatok felállítását, hiszen ezek önálló hadi tényezőkké válva keresztezhették Berlin gyarmatosító törekvéseit. (Hitler többször hasonlította a keleti területek leendő jelentőségét ahhoz a szerephez, amelyet London számára a brit gyarmatbirodalom, ezen belül is India töltött be.) A keleti front valóságát ismerő tisztek többsége tisztában volt vele, hogy csak világos politikai célokkal lehet a megszállt területek lakosságát megnyerni. A harcoló német hadsereg volt az egyetlen erő, amely – bizonyos határok között – a front szükségleteire hivatkozva, nyomást gyakorolhatott a birodalom legfelső politikai vezetésére. S attól sem riadt vissza, hogy megkerülje Hitler utasításait. (Nem tekinthető véletlennek, hogy több tiszt részt vett a Hitler ellen 1944 júliusában elkövetett merényletben, például *Claus Stauffenberg* ezredes.) Amit jól mutat, hogy 1943. május 5-én már számtalan ala-

állók száma. S mint a Leningrád térségében harcoló 18. hadsereg parancsnoka, *Lindemann* vezérezredes megjegyezte, a bizottságnak köszönhető, hogy a mögöttes területek nagy részén megszűnt a szabotázs és a partizántevékenység. Azt a tényt, hogy a bizottság fellépését veszélyként értékelte a sztálini vezetés, jól jelzik a megtett ellenintézkedések. A 48. hadseregnél már 1943 januárjában nyilvános kivégzéssel próbálták elrettenteni a harcosokat a Vlaszov-röplapok elolvasásától. Nem volt könnyű hitelesen képviselnie a szovjet rendszernek a Vlaszov „árulása" feletti megbotránkozást, hiszen *Lenin* a német titkosszolgálat támogatásával utazott 1917-ben Svájcból Oroszországba azzal a feladattal, hogy végleg megszüntesse az orosz hadsereg ellenállását. S hasonlóan kevéssé látszott meggyőzőnek az az érvelés is – tekintettel az 1918–22 közötti polgárháborúra –, amely testvérháború szításával vádolta a bizottságot.

Vlaszov az együttműködést a Német Birodalom és a ROA között – mivel egyedül ez harcolt a sztálini rendszer ellen – egyenrangú felek szövetségének tekintette. 1943. május 5-én orosz foglyok előtt elmondott beszédében kijelentette: „Nem kívánunk kommunizmust, de

Keleti légiók a II. világháborúban: a Vlaszov-hadsereg

A renegát

„A renegát" című cikk részlete. Magyar Nemzet Magazin, 2003. július 26.

elfoglalta Szolnyecsnogorszkot, Volokalamszkot, Dahovszkaját, Szeredát és más helységeket, ezzel lehetővé tette valamennyi moszkvai egység előtt az áttörést, és elérte Gzsatszkot." E sorokat olvasva, azt gondolhatná az ember, hogy Vlaszov, akit csak „a Vörös Hadsereg gyógyíthatatlan betegsége" akadályozott meg abban, hogy megvédje Ukrajna fővárosát, most legyőzte a kórt, és zseniális hadvezéri képességeinek hála a maga egyetlen hadseregével megvédte Oroszország fővárosát, majd egy lendületes támadással visszavetette Moszkva alól az addig legyőzhetetlen németeket. A valóságban most is másképp történt minden: ezúttal maga, a 20. hadsereg parancsnokának kinevezett Vlaszov betegedett meg középfültő-gyulladásban még 1941. november 20-án, és csak december 19-én került vissza az „ő" új hadseregéhez, amely már 1941. december 6-án támadásba lendült Volokalamszk irányába. Az áttörés eleinte elég kedvezően alakult, de azt nem lehet tudni, hogy milyen hatalmasok voltak ebben magának Vlaszovnak az érdemei. Akárhogy is azonban: december 20-án, amikor a németek ellentámadást indítottak a 20. hadsereg egységei ellen, a Nyugati Front főparancsnoka, G. K. Zsukov szükségesnek látta a beavatkozást,

és különleges direktívákat és útmutatásokat adott ki az áttörés megszervezésére. Ez sem segített, mert a Lama folyó nyugati partján létrehozott német hídfőállást nem sikerült bevenni, és 1942. január 6-áig folytatódtak a szüntelen támadások, aminek következtében a 20. hadsereg 352. számú, egyetlen lövészhadteste december 24-étől január 4-éig 7529 embert veszített, állományának 95,7%-át, a szomszédos 354. lövészhadtestből, a 146. harckocsizó, a 40. és 49. lövészdandárból pedig összesen csak 377 ember és 15 harckocsi maradt meg. Vlaszov hadvezéri képességeire mégis felfigyeltek, és január 6-án megkapta altábornagyi kinevezését. A továbbiakban az általa vezényelt 20. hadsereg, miután (Zsukov új rendeleteinek megfelelően) állományát olyannyira feltöltötték a közeli egységekből, hogy hatalmas (élőerőben 3,2-szeres, harckocsiban 2-szeres, lövegben 3,5-szörös, aknavetőben 4-szeres) fölényt élvezhetett a támadási körzetében tartózkodó ellenséggel szemben, január végére elérte a németek „téli állásait" Gzsatszk körzetében, ahol megállították[12]. Eszerint Vlaszov tábornok valóságos szolgálatai Moszkva védelmében sokkal szerényebbek voltak, mint az általa merész ecsetvonásokkal felvázolt képen látszik, amely nyílt levelében szinte egyszemélyi diadalt tulajdonít neki a „Német Hadsereg" fölött.

Ezzel szemben utolsó vereségének körülményeit Vlaszov részletesen megírta a vezérkarnak és főhadiszállásnak is. A 2. csapásmérő hadsereg 1942 márciusában harapófogóba került Ljubany alatt (Vlaszov a hadsereg parancsnokságát április 15-én vette át), majd a harapófogóból nemsokára teljes bekerítés lett, ami a hadsereg szinte teljes megsemmisülésével végződött. „A harcosok és parancsnokok heteken át 100, sőt 50 gramm cvibakot kaptak naponta – tanúsítja Vlaszov. – A legtöbben felpuffadtak az éhezéstől, és sokan már lépni sem tudtak a mocsaras vidéken, ahová a hadsereget a Főparancsnokság közvetlen parancsára vezényelték. Mégis mindenki önfeláldozón harcolt tovább." Ez pontosan megfelelt a valóságnak – a bekerített 2. csapásmérő hadsereg gyakorlatilag élelem és lőszer nélkül haldoklott, és 1942. június végére el is pusztult, de nem adta meg magát. Leszámítva magát a hadseregparancsnokot, aki úgy ábrázolta csapatainak tragikus végét mint saját hősies magatartásának hátterét: „Az utolsó percig kitartottam hadseregem katonái és parancsnokai mellett. Maréknyian maradtunk, de a végsőkig teljesítettük katonai küldetésünket. Nekem sikerült átverekedni magam a gyűrűn, eljutottam egy erdős vidékre, és közel egy hónapig bujkáltam erdőkben és mocsarakban... Az utolsó ütközetben azután maréknyi hű barátommal együtt fogságba estem."

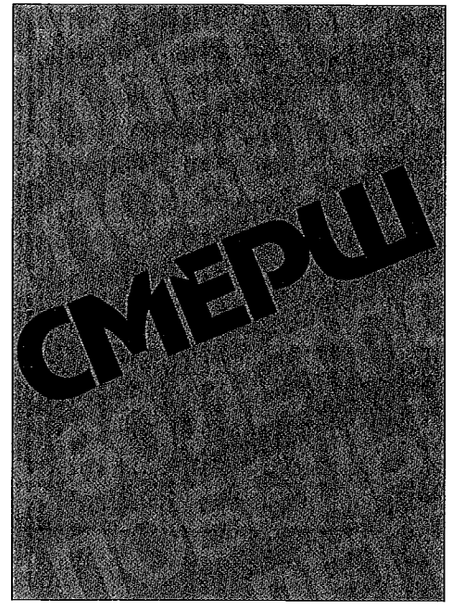

„Történelmi áttekintés és levéltári dokumentumok." A Szmers kiadványa az áruló Vlaszov tábornok hiteles történetével.

A rendelkezésre álló dokumentumok tanúsága szerint a történések valóságos menete egészen más volt: az utolsó kitörési kísérletek során, 1942. június 20-a körül a 2. csapásmérő hadsereg több mint 13 ezer katonája és parancsnoka (akiknek több mint a fele sebesült volt) valóban kijutott a bekerítésből, de nem valami „erdő"-be, mint Vlaszov, hanem az 59. hadsereg állásaihoz. Ez idő alatt a hadseregparancsnok és néhány társa a törzsből valóban bujkált valahol, mégpedig olyan ügyesen, hogy sem a kutatására kivezényelt szakaszok, sem a hasonló paranccsal megbízott partizánok, sem a minden területet átfésülő német felderítőknek sem sikerült megtalálni Vlaszov tartózkodási helyét. A tábornokot csak július 12-én fogták el – mellesleg nem „az utolsó ütközetben" és nem „maréknyi hű barátjával együtt", hanem Tuhovecsja falu sztarosztája adta át a németeknek, amikor egyedül a soros „tábori markotányosnő" volt vele, a törzskar szakácsnője, M. I. Voronova, és Vlaszov ellenállás nélkül adta meg magát.[13]

A fogoly tábornokot a 18. német hadsereg katonai hírszerző egységéhez vitték, ahol részletes vallomást tett[14]. Ezután Vlaszov Vinnyicába, az OKH (Oberkommando der Heeres – a szárazföldi erők vezérkara) „Prominent" nevű speclágerébe került, ahol viszonylag kiváltságos körülmények között őrizték a hadifogoly szovjet tábornokokat, ezredeseket és törzskari tiszteket. Itt szervezte be őt az OKH III. ügyosztályán szolgáló W. Strick-Strickfeldt százados, és Vlaszov beleegyezett a németekkel való együttműködésbe. 1942 augusztusának elején a 41. lövészhadtest volt parancsnokával, Bojarszkij ezredessel együtt összeállított egy memorandumot, ahol azt írta, hogy minden szovjet hadifogoly tisztet „egyesít a vágy, hogy megdöntse Sztálin kormányát és megváltoztassa az államformát", aminek érdekében kötelességüknek érzik, hogy „csatlakozzanak Németországhoz, amely harcot hirdetett a fennálló

kormány és a háborús politikát folytató rendszer ellen". Ezt követően már nem csupán a tisztek, hanem minden egyes hadifogoly, mi több, a megszállt területek lakosságának a nevében is nyilatkozott, amikor kijelentette: „Elképzelhető, hogy ezek az embertömegek alkotják majd azoknak a belső erőknek a magját, amelyek a német kormány vezetésével meggyorsítják a régen érlelődő új politikai rend létrehozását Oroszországban, és ennek a németek által elképzelt Új Európa megalakításával párhuzamosan kell végbemennie". „Mi kötelességünknek tartjuk a népünk – írták a memorandum szerzői – és a Führer előtt, aki az Új Európa megalakításának eszméjét hirdette meg, hogy a legfőbb parancsnokság tudomására hozzuk a fent kifejtett gondolatokat, és hozzájáruljunk az említett eszme magvalósulásának ügyéhez."[15] Ezt a memorandumot kapta kézbe Reinhard Gelen tábornok, az FHO (Fremde Herre Ost – a Keleti Idegen Csapatok) tábornoki törzskarának főnöke, aki a Keleti front hírszerzését felügyelte, és Vlaszovot az OKW parancsnokságához irányította. A tábornokot 1942 szeptemberében vitték Berlinbe, ahol az OKW propagandahivatalának „orosz részlegében" helyezték el. Ebből alakult meg nem sokkal később a különleges rendeltetésű propagandahivatal, amelyet a németek egy szintre emeltek a propaganda-zászlóaljakkal, és tagjait Dabendorfban, a német főváros külterületén létesült kiképzőtáborban készítették fel. Az egész szervezetben kizárólag németek dolgoztak, és minden tevékenységét németek felügyelték. 1946. július 30-án a Szovjetunió Legfelső Bírósága Katonai Kollégiumának tárgyalásán Vlaszov elmondta, hogy „minket teljes mértékben a Német Állami Bank finanszírozott. Egészen 1944-ig a Wehrmacht költségvetéséből bocsátottak rendelkezésünkre eszközöket, 1944-től pedig az SS finanszírozott minket... 1944-ig a németek mindent maguk csináltak, bennünket csak amolyan számukra előnyös cégérnek használtak. Sőt, 1943-ban a németek még azt sem engedték nekünk, hogy orosz szavakat írjunk... a röpcédulákba. A mi részünk, helyesebben kezdeményezésünk az összes ilyen ügyben 1945-ben is alig haladta meg az 5%-ot"[16].

Ugyanazzal a módszerrel készült el a „nyílt levél" és más dokumentumok is, kezdve a programkiáltványokon egészen a különféle röplapokig, amik 1943-ban jelentek meg Vlaszov és a hozzá kapcsolódó szervezet nevével. Az egész a Wehrmacht-propaganda önálló produkciója volt – se több, se kevesebb. A „vlaszovi" propagandaszövegekben erről persze nem esett szó; bennük a (bizonyos értelemben vett) művészi képzelet dominált, és a nyílt levélben is bizonyos műfaji törvények szerint ábrázolták Vlaszovnak „a dolgok

átértékeléséhez" vezető útját. Mesteri mű volt, mert ha a folyamatot úgy ábrázolják, hogy a tábornok már eleve szovjetellenes beállítottsággal ment át a németekhez, akkor az úgy lett volna értelmezhető, mint hideg fejjel kiszámított átállás, ha pedig a német fogságban változott meg viszonya a szovjetrendszerhez, akkor az legfeljebb kisstílű árulásnak minősülhetett. Úgy egyik esetben sem lett volna elvárható, hogy egy ilyen személy szava bizalmat ébresszen a propagandatevékenység célszemélyeiben. Ezért egy harmadik utat választottak a német propagandisták: Vlaszov megváltoztatta álláspontját, de nem követett el árulást, mert az átalakulás folyamata egy köztes időszakban ment végbe, valahol a megvilágosodás mezsgyéjén, a halál rejtélyes locusa és az újjászületés között; a tábornok akkor hozta meg döntését, amikor már nem állt Sztálin hatalma alatt, de még nem volt hadifogságban, vagyis, szabad akaratából hozott önálló és felelős döntést, tehát lehet neki hinni. Hősünk bevonult egy titokzatos erdőbe, és egy másik emberként tért vissza – a tábornok megmagyarázhatatlan eltűnésének különös körülményeit a mitológia alapvető archetipusai szerint rekonstruálták (érződik rajta az igazi művész kézjegye). Lássuk, minként fejlik ki a legújabb mítosz a nyílt levélben: „Ott, a mocsárban elvészve, végleges következtetésre jutottam: az az én dolgom az életben, hogy harcra szólítsam az orosz népet a bolsevikok hatalmának megdöntésére, harcra az orosz nép békéjéért, a vérontás megszüntetéséért, hogy véget érjen az orosz nép idegen érdekekért folytatott háborúja, és harcolhasson az Új Oroszország megteremtéséért, hogy boldog legyen minden orosz ember."

Egyszóval, valahol föld és víz között, egyik és másik világ határán hősünk csodálatos átváltozáson ment keresztül, amikor ráébredt, hogy az ő sorsa nem más, mint hogy elhozza népének a jó hírt, hogy most újjászülethet erőben és dicsőségben. Vlaszov „ezekkel a kiérlelt gondolatokkal, ezzel a küldetéstudattal"esett fogságba. A tapasztalat megedzette a hőst, és új erőt adott neki: „A hadifogolytábor körülményei között, amott a rácsokon túl, nemcsak hogy nem változtattam meg elhatározásomat, hanem még inkább megerősödtem meggyőződésemben." És a mesebeli dalia az utolsó nagy harcra kél a gonosszal szemben – a nép nevében, együtt a néppel és a nép élén, vezetve őt a fény birodalmába, új földekre, új égbolt alá, az öröklét ünnepére, amely legyőzi a halált: „A tisztesség, az őszinte meggyőződés nevében, a Haza, a nép és a történelem iránt érzett felelősségem teljes tudatában, harcba szólítom a népet, és feladatul tűzöm magam elé az Új Oroszország megteremtését." Ezek után érthető módon már nem rángathat elő konkrét

kérdéseket, mert csak megtörné a stílus varázsát: „Miként képzelem az Új Oroszországot? Ezt majd elmondom a maga idején"; addig csak arra szorítkozik, hogy elhívja a népet „a fényes jövő felé", „harcra szólítja az Új Oroszország megteremtéséért", ami persze „a Nagy német néppel együttműködésben és örök barátságban" érhető el. A Nagy Oroszország iránt érzett szeretete automatikusan vált át a Nagy Németország szeretetére; az ő ellenségük a mi ellenségünk, mert mi barátok vagyunk, és ami összeköt minket, az a harc a kommunizmus/kapitalizmus ellen: „Ez a szövetség egyformán javára válik a két hatalmas népnek, mert győzelemre visz minket a bolsevizmus sötét erői fölött, és megszabadít minket az angol–amerikai tőke alávetettségétől." És így tovább mindaddig, amíg papírra nem kerül és részletesen ki nem lesz fejtve a német propagandamotívumok teljes alapkészlete. Ez pedig sokat elárul arról, hogy Vlaszov tábornok milyen mértékig volt a szerzője „A. A. Vlaszov altábornagy nyílt levelé"-nek.

Ugyanezek a vezérmotívumok szövik át a vlaszovisták programnyilatkozatát is az úgynevezett „Szmolenszki kiáltvány"-ban[17]. A kiáltvány az „Orosz Bizottság" nevében jelent meg, amelynek elnöki tisztjét A. A. Vlaszov altábornagy töltötte be, a titkárét pedig V. F. Maliskin vezérőrnagy (a 19. hadsereg volt parancsnoka, akit 1941 októberében kerítettek be, és ejtettek fogságba; 1942-től kezdve működött együtt az Abwehrral, elvégezett egy propagandista-tanfolyamot, utána Dabendorfban dolgozott[18]). A dokumentumot 1942. december 27-ére keltezték, és a kiadás helyének (vagyis az Orosz Bizottság székhelyének) Szmolenszket jelölték meg. A valóságban viszont a kiáltvány már 1942 novemberében kész volt, hogy a sztálingrádi fronton lehessen terjeszteni, csak a náci vezetésen belül támadt nézetletérések miatt 1943. január 13-áig húzódott a publikációja, a kiadás helye pedig nem Szmolenszk, hanem Berlin (Dabendorf) volt. Évekkel később, a kihallgatáson Vlaszov elismerte: „1942 november havában már elkészítették a kiáltvány és egy sor röpcédula tervét. A terv azonban nem volt végleges. Még többször átdolgozták, és csak azután publikálták, hogy megkapta a német jóváhagyást. A röpiratokat mindig német pénzből sokszorosították. A németek voltak érdekeltek benne. Strickfeldt azt javasolta, hogy mi orosz területen működjünk, lehetőleg Szmolenszkben, így került rá a kiáltványra, hogy Szmolenszkben adták ki."[19] Tulajdonképpen az „Orosz Bizottság", nem volt több, mint a német propaganda fikciója, amihez a mintát talán De Gaulle-ról és az ő „Szabad Franciaország"-áról vették.

Az „Orosz Bizottság Kiáltványa" „a Vörös Hadsereg harcosaihoz és parancsnokaihoz, az egész orosz néphez és a Szovjetunió más nemzeteihez" szólt. Indításként az állandó goebbelsi doktrínát fejtette ki a „barátoknak és fivéreknek", miszerint „a bolsevizmus az orosz nép ellensége", a háború oka „Sztálin bűnös törekvése a világhatalomra", és a Vörös Hadsereg vereségében „a bolsevista rendszer rothadása, Sztálin és vezérkara tehetségtelensége" a bűnös, meg hogy „Sztálin szövetségesei, az angol és amerikai kapitalisták, elárulták az orosz népet". Ezután bizonyítékot nyert, hogy „Németország nem az orosz nép és hazája ellen visel háborút, hanem csakis a bolsevizmus ellen; Németország nem az orosz nép életterére és az ő nemzeti politikai szabadságára tör; Adolf Hitler nemzetiszocialista Németországa az Új Európa megszervezését tűzte ki céljául a bolsevikok és a kapitalisták nélkül, ahol minden egyes népnek méltó helye lesz".

Eddig a pontig a kiáltvány nem volt egyéb, mint a náci propaganda szokásos közhelyeinek a gyűjteménye, ám ezután valami egész új dolog következett, egy bejelentés arról, hogy megalakult a Moszkvától független alternatív erők politikai központja, amely az ország és a nép érdekeit képviseli: „Az orosz nép és vezetésének egyesítésére a gyűlölt rendszer elleni harcban, amelyet Németországgal szövetségben folytat az Új Európa felépítéséért, mi, népünk fiai, megalakítottuk az Orosz Bizottságot." A német propaganda a háború kezdete óta először ennek a bizottságnak a nevében kínált a Vörös Hadsereg katonáinak és a Szovjetunió polgári lakosságának valamilyen politikai programot a háború utáni átalakításra, amit 13 pontban részletezett:

„1. A kényszermunka megszüntetése, a dolgozók munkához való jogának biztosítása, ami megalapozza az anyagi jólétét;

2. A kolhozok felszámolása és a földek tervszerű átadása a parasztok magántulajdonába;

3. A kereskedelem, a kisipar és a kézműipar helyreállítása, az egyéni kezdeményezések jogosultsága az ország gazdasági életében való részvételre;

4. Lehetőségek biztosítása az értelmiségnek, hogy szabadon munkálkodhasson népe javára;

5. A társadalmi igazságosság biztosítása és a dolgozok védelme mindenfajta kizsákmányolás ellen;

6. A dolgozók jogainak helyreállítása a képzésre, a pihenésre és a nyugodt öregkorra;

7. A terror és az erőszak rendszerének felszámolása, a valódi vallási, lelkiismereti, szólás-, gyülekezési és sajtószabadság bevezetése. Garancia a személyes és a letelepedési szabadság sérthetetlenségére;

8 Garancia a nemzeti szabadságra;

9. A bolsevizmus politikai foglyainak kiszabadítása: mindazok hazatérnek a börtönökből és lágerekeből, akik megtorlás áldozatai lettek a bolsevizmus elleni harcban;

10. A háború alatt lerombolt városok és falvak újjáépítése államköltségen;

11. A háború alatt lerombolt állami gyárak és üzemek helyreállítása;

12. A Sztálin által az angol–amerikai kapitalistákkal kötött uzsoraszerződések kifizetésének leállítása;

13. A hadirokkantak és családtagjainak a létfenntartási minimum biztosítása."

A jegyzék, mint látjuk, elég zavarosra sikeredett, kissé hevenyészettnek (a nők jogairól például elfelejtett szólni). A közeli célok még viszonylag konkrétak, a távolabbiak már homályosak (a jegyzék helyenként az 1936-os szovjet alkotmány egyes cikkelyeit vette át, legfeljebb kiegészítette a „valódi" jelzővel). Hogyan, mikor és ki által válik valóra a javaslatoknak ez a tarka egyvelege, a homályban maradt, a legfurcsább pedig az, hogy szó sem esik az ország politikai formájáról, államberendezéséről a háború után. E nélkül az alapvető kérdésnek a tisztázása nélkül mind a tizenhárom pont ott maradt a levegőben függve (mellesleg a tizenhármas szám kiválasztása kissé meglepő a „boldog jövő" programjában), de érthető, hogy a német propaganda semmilyen körülmények között sem ment volna bele a kérdés feszegetésébe.

Ezután viszont a szerzők igencsak ékesszólón és a sajátos szovjet lexikát is felhasználva világította meg, hogy ki a bűnös, és mi a teendő: „Az Orosz Bizottság a nép ellenségének nyilvánítja Sztálint és klikkjét. Az Orosz Bizottság a nép ellenségének nyilvánítja mindazokat, akik önként szegődtek a bolsevizmus büntetési szerveinek szolgálatába – különleges ügyosztályokba, az NKVD-be, büntetőosztagokba. Az Orosz Bizottság a nép ellenségének nyilvánítja azokat, aki az orosz népet megillető értékeket semmisít meg. A nép minden becsületes fiának kötelessége, hogy megsemmisítse azokat a népellenségeket, akik hazánkat a mostani szerencsétlenségbe taszították. Az Orosz Bizottság felszólít minden orosz embert, hogy teljesítse ezt a kötelességét." „E kötelesség teljesítésére" „felszabadító partizánosztagok" (amik persze nem a német megszállóktól, hanem a bolsevizmustól való megszabadulásért

harcolnának) megalakítását javasolták, vagy átpártolást a németekhez. A szövegben még egy feltűnő újdonság is felbukkant, az ugyanis, hogy a potenciális szökevényeket a szokástól eltérően nem tele tálakkal kecsegtették az otthonos koncentrációs táborokban, hanem arra biztatták őket, hogy lépjenek be „a Németországgal együttműködésben tevékenykedő Orosz Felszabadító Hadsereg"-be. A propaganda ez esetben nem „alantas", hanem „magasztos" motivációkra apellált: a szökevény immár nem afféle alantas vágyaival igazolhatta maga előtt az átállását, hogy mindenáron mentse a bőrét és megtömje a hasát, hanem magasztos törekvésével, hogy részt vegyen a harcban a hazáért és a nép boldogságáért. Azt feltétlenül tudnia kellett, hogy az igazi Munkás–Paraszt Vörös Hadsereg tulajdonképpen a ROA; azt viszont már nem tartozott rá, hogy a valóságban nem létezett semmiféle „Orosz Felszabadító Hadsereg". (Csak 1944 novemberében alakult meg az SS égisze alatt egy valóságos és nem virtuális vlaszovi szervezet, az „Oroszország Népeinek Felszabadítási Bizottsága" néven. Elkezdődött két gyalogoshadtest és néhány más ROA-egység felállítása is, de az első hadosztály csak 1945. február közepén tette le az esküt, amikor a szovjet csapatok már átlépték az Oderát, és Németország területén harcoltak – egyszóval akkor, amikor már késő volt.)

1943-ban az „Orosz Felszabadító Hadseregnek" pusztán látszatszerepe volt, ami cseppet sem feszélyezte a németeket abban, hogy röpiratokat terjesszenek a ROA parancsnokságának vagy katonáinak a nevében, és különféle szövegkörnyezetben a nevezetes 13 pontot ismertessék bennük részben vagy egészében. A „Mit tudsz az »Orosz Bizottság« Szmolenszki Kiáltványáról?" című nyomtatvány 8-at a közölt a kiáltvány 13 pontjából. A kiadvány közreadóiként „az Orosz Felszabadító Hadsereg önkéntesei" voltak feltüntetve, akik tudatták vörös hadseregbeli bajtársaikkal, hogy „az Orosz Bizottság programjának megvalósításáért a Német Hadsereggel vállvetve már az Orosz Felszabadító Hadsereg is harcba lépett. Az Orosz Felszabadító Hadsereg harcosai, akik népünk felszabadításáért harcolnak Sztálin ellen, ugyanolyan egyenruhában, élelmezésben, fizetésben és felszerelésben részesülnek, mint a Német és a Szövetséges Hadseregek katonái." Ezután egy felhívás következett: „Döntsetek, és gyertek át a mi oldalunkra!", végül az igazolvány a szökevények számára, amely korlátlan számban érvényes volt „a Vörös Hadsereg mindazon parancsnokai, katonái és politikai tisztjei számára, akik átállnak a Német Fegyveres Erők és szövetségesei, köztük az Orosz Felszabadító Hadsereg és az ukrán, kaukázusi, kazah, turkesztáni és tatár felszabadító egységek oldalára"[20]. A sorozat

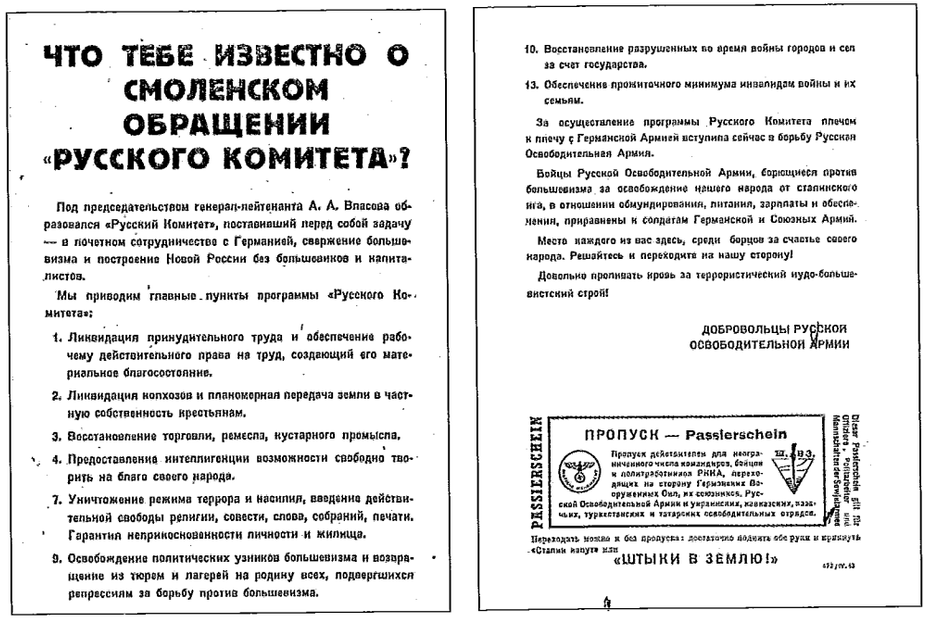

ЧТО ТЕБЕ ИЗВЕСТНО О СМОЛЕНСКОМ ОБРАЩЕНИИ «РУССКОГО КОМИТЕТА»?

Под председательством генерал-лейтенанта А. А. Власова образовался «Русский Комитет», поставивший перед собой задачу — в почетном сотрудничестве с Германией, свержение большевизма и построение Новой России без большевиков и капиталистов.

Мы приводим главные пункты программы «Русского Комитета»:

1. Ликвидация принудительного труда и обеспечение рабочему действительного права на труд, создающий его материальное благосостояние.
2. Ликвидация колхозов и планомерная передача земли в частную собственность крестьянам.
3. Восстановление торговли, ремесла, кустарного промысла.
4. Предоставление интеллигенции возможности свободно творить на благо своего народа.
7. Уничтожение режима террора и насилия, введение действительной свободы религии, совести, слова, собраний, печати. Гарантия неприкосновенности личности и жилища.
9. Освобождение политических узников большевизма и возвращение из тюрем и лагерей на родину всех, подвергшихся репрессиям за борьбу против большевизма.
10. Восстановление разрушенных во время войны городов и сел за счет государства.
13. Обеспечение прожиточного минимума инвалидам войны и их семьям.

За осуществление программы Русского Комитета плечом к плечу с Германской Армией вступила сейчас в борьбу Русская Освободительная Армия.

Войцы Русской Освободительной Армии, борющиеся против большевизма за освобождение нашего народа от сталинского ига, в отношении обмундирования, питания, зарплаты и обеспечения, приравнены к солдатам Германской и Союзных Армий.

Место каждого из вас здесь, среди борцов за счастье своего народа. Решайтесь и переходите на нашу сторону!

Довольно проливать кровь за террористический иудо-большевистский строй!

ДОБРОВОЛЬЦЫ РУССКОЙ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ АРМИИ

PASSIERSCHEIN

ПРОПУСК — Passierschein

Пропуск действителен для неограниченного числа командиров, бойцов и политработников РККА, переходящих на сторону Германских Вооруженных Сил, их союзников, Русской Освободительной Армии и украинских, кавказских, казачьих, туркестанских и татарских освободительных отрядов.

Переходить можно и без пропуска: достаточно поднять обе руки и крикнуть «Сталин капут» или

«ШТЫКИ В ЗЕМЛЮ!»

A „Mit tudsz az Orosz Bizottság szmolenszki kiáltványáról?"című német röpirat és frontátlépési igazolvány. 1943. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 180., 15. l. és 15. l. hátoldala.

egy másik darabján az „Orosz Felszabadító Hadsereg parancsnoksága" értesítette a Vörös Hadsereg katonáit, parancsnokait és politikai tisztjeit az Orosz Bizottság és programjának megszületéséről, majd ezt közölte: „A Bizottság tagjai közül sokan a bolsevikok által elfoglalt területeken tartózkodnak. Közülük néhányan magas posztot töltenek be a szovjet parancsnoki állományban és állami intézményekben. Így érthető, hogy a családnevük nem publikálható."[21] Ez a tudatos „elhallgatás" nemcsak azt célozta meg, hogy elnyerje a címzett bizalmát a titokzatos „Bizottság"-ról szóló információ iránt, amelynek tagjai közül csak Vlaszovot és Maliskint említettek név szerint, hanem az is, hogy kiprovokáljon a szovjet vezetésben és titkosszolgálatainál egy újabb tisztogatási hullámot a Vörös Hadsereg parancsnoki állományán belül. Arra, hogy a vlaszovisták miként igyekeztek meggyőzni propagandájuk célszemélyeit szervezetük valóságos létéről és hatósugaráról, jó példa az a röpirat, amelyben a szerzők úgy állították be Rosenberg 1943. VI. 3-i törvényét a földek magántulajdonának bevezetéséről, mint az Orosz Bizottság Szmolenszki Kiáltványában megfogalmazott második programpont közeli megvalósulását.[22]

A röpirat ezzel a jelmondattal zárult: „Éljen az orosz nép, az Új Európa családjának egyenjogú tagja!"[23] A jelmondat részletesebb kifejtésére egy A4-es formátumú nyomtatvány jelent meg ugyancsak Vlaszov és Maliskin aláírásával (az impresszumadatok közt ott szerepelt, hogy1943. január 30., Szmolenszk városa) és nagy félkövér betűkkel szedett címmel: „Az orosz nép mint az Új Európa szabad népeinek egyenjogú tagja!"[24] A gondosan megválogatott Hitler-idézetektől hemzsegő szöveg azt a tételt igyekezett közvetíteni, hogy Sztálin bukása és a békekötés után a Szovjetunió népei belépnek „az európai népek családi közösségébe", amelynek ellenségei Anglia, az USA és a Szovjetunió sztálini rendszere. „Eleve ki van zárva Oroszország bármiféle germanizációja, mert az élesen ellentmond a nemzetiszocializmus lényegének" – állította a röplap. Hitler azt vallja, hogy „minden népnek szüksége van élettérre", és ebből egy meglehetősen váratlan következtetés származott: „ezért az orosz területek megszállása a német csapatok által nem az oroszok megsemmisítésére irányul, nem az a célja, hogy megfossza az orosz népet az életterétől, hanem éppen ellenkezőleg – a Sztálin fölött aratott győzelem visszaadja az oroszoknak hazájukat az Új Európa népeinek a családjában." „Sztálin hazudik, amikor azt állítja, hogy Hitler azért akarja elfoglalni Oroszországot, hogy kizsákmányolja és megsemmisítse népét – hirdették a szerzők. – Ez az állítás teljes képtelenség, hiszen Nyugat-Európának igenis szüksége van emberi tartalékokra, Az orosz nép életterének lehetőségeit csakis maguk az orosz emberek fedezhetik fel."

Ezek a nem túlzottan logikus következtetések azt voltak hivatottak bizonyítani, hogy „az orosz földet nem éri bántódás!" vagy hogy „Oroszország az oroszoké!"; csak éppen a szerzők még nem érték el a hitleri–goebbelsi magasságokat a „nagy hazugság" tekintetében. Emiatt a szövegben egyre-másra bukkannak fel suta, zavaros mondatok, mint hogy „ki kell bontakoztatni Oroszország termelőerejét ... a népek európai családjának érdekében", vagy hogy az orosz nép kötelessége, hogy „a maga hozzájárulását adja az európai népek általános jólétéhez". A sajátos „nyugatosság" általános pátosza arról próbálta elterelni a figyelmet, hogy a nácik terveikben voltaképpen hogyan is képzelték el az orosz források hasznosítását. Itt mindenesetre arról volt csak szó, hogy „az orosz ember... értelemszerű résztvevője az európai közösségnek", annál is inkább, mert „a Szovjetunió népei is ehhez a nagy, minden európai népet egyenlőképpen magába ölelő közösséghez tartoznak", viszont már

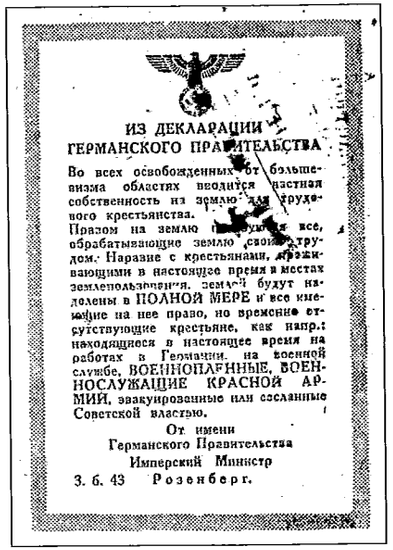

ИЗ ДЕКЛАРАЦИИ
ГЕРМАНСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА

Во всех освобожденных от большевизма областях вводится частная собственность на землю для трудового крестьянства.

Правом на землю пользуются все, обрабатывающие землю своим трудом. Наравне с крестьянами, проживающими в настоящее время в местах землепользования, земель будут наделены в ПОЛНОЙ МЕРЕ и все имеющие на нее право, но временно отсутствующие крестьяне, как напр.: находящиеся в настоящее время на работах в Германии, на военной службе, ВОЕННОПЛЕННЫЕ, ВОЕННОСЛУЖАЩИЕ КРАСНОЙ АРМИИ, эвакуированные или сосланные Советской властью.

От имени
Германского Правительства
Имперский Министр
3. 6. 43 Розенберг.

A „Második pont teljesítve"című német röplap és frontátlépési igazolvány. 1943. GAVO, f. 2100., op., 1., d. 221., 4. l. hátoldala.

„Churchill és Roosevelt Európa ellensége", na és persze „Sztálin is Európa ellensége".

Mellékesen szólva a német nácik számára oly jelentős pátosz „az Új Európa felépítésé"-ről kevéssé hozta lázba az orosz embereket, a Szovjetunió más népeit pedig még annál is kevésbé (érdekes kérdés, hogy milyen hely illette volna meg az üzbégeket, a burjátokat vagy éppen a baskírokat az „európai családban"), és ezzel a dabendorfi propagandisták számot is vetettek. Úgyhogy a Vlaszov neve alatt megjelent propagandatermékek ennél nagyobb teret szenteltek a szovjet emberek számára időszerűbb témáknak. A teljes tárgykör kisenciklopédiájának nevezhető az 1943-ban (32 oldal terjedelemben, A4-es formátumban) kiadott, „Az önkéntes zsebkalendáriuma" című füzet. Ebben benne volt minden – kezdve azon, hogy „az orosz nép egyenjogú tag az Új Európa népeinek családjában", egészen az „Orosz Bizottság programjá"-ig, miközben az egészet „A bolsevizmus az orosz nép ellensége" vezéreszméje hatotta át. Az olvasónak rá kellett ébrednie, hogy a szovjetrendszer „a munkásnak kényszermunkát hozott, a parasztnak a kolhozok rabságát, minden egyes dolgozó embernek pedig adókat, beszolgáltatásokat és kölcsönjegyzéseket, teljes jogfosztottságot és kegyetlen terrort". A bolsevik vezetés terrorisztikus jellegét a ki tudja, honnan vett statisztikai számok is illusztrálták: „A vörös terror napjaiban 1917 és 1923 között összesen 1 860 000 embert végeztek ki. 1921-ben, 1922-ben, 1932-ben és 1933-ban, az éhínség és a jezsovi terror éveiben, 14 000 000 ember pusztult el." Ugyancsak számokkal a kézben bizonyították a nácik, hogy az 1917-es bolsevik hatalomátvételkor a Központi Végrehajtó Bizottság Elnökségének több mint a felét zsidók tették ki, és hogy a helyzet azóta sem változott sokat: „Oroszországot most a grúz Sztálin irányítja Kaganovics, Finkelstein, Gubelmann, Mehlisz, Rotstein és más Zipperovicsok segítségével." Nem maradhatott ki a brosúrából az sem, hogy „Anglia és Amerika kapitalistái a mi kezünkkel háborúznak", mint ahogy az sem, hogy „a kegyetlenkedéseket a

hadifoglyokkal szemben a szovjet propaganda találta ki". És természetesen ott volt végül a hagyományos felszólítás is, hogy „gyertek át hozzánk, hívjátok a barátaitokat is, és hozzatok magatokkal fegyvert", a fegyver helyes használatához pedig útmutatást is adtak a szerzők, miszerint azt „a zsidók és bolsevikok, a háború bűnösei ellen kell fordítani".

Большевизм — ВРАГ РУССКОГО НАРОДА!

ЯНВАРЬ

Воскресенье		3	10	17	24	31
Понедельн.		4	11	18	25	
Вторник		5	12	19	26	
Среда		6	13	20	27	
Четверг		7	14	21	28	
Пятница	1	8	15	22	29	
Суббота	2	9	16	23	30	

РУССКИЕ ЛЮДИ,
об'единяйтесь для
БОРЬБЫ С БОЛЬШЕВИЗМОМ!

3

Részlet „Az önkéntes kalendáriumá"-ból. Az Orosz Bizottság kiadványa, 1942. GAVO, f. 2100., op, 1., d. 184., 1. l. hátoldala, 2. l.

A vlaszovi „üzenet" nemcsak a Vörös Hadsereg katonáinak szólt, hanem a szovjet hátország lakosságának is – éspedig, ahogy azt az AM 05/VI/43-as jelzetű röpcédula őszintén ki is mondta, „a belső robbanás reményében"[26]. Ezen a röpcédulán „az Orosz Felszabadító Hadsereg önkéntesei" mesélik el, hogy a Wehrmacht és a ROA oldalára átállt társaik miként „győződtek meg itt a sztálini propaganda aljas hazugságairól, majd álltak be önként sorainkba". Ezután felemelő kép következik: „Amikor az örömtől síró emberek megérkeznek ide, egyre csak azt kérdezgetik: a többiek mire várnak még a hátországban? Halljátok, fivéreim és nővéreim, ott a hátországban?" Az is kiderült még, hogy „az orosz frontharcosok milliói könnyekkel a szemükben gondolnak a hátországiakra... Hátországi testvérek, kinek segítetek most? Segítitek-e a gorkiji és szaratovi hadiüzemek sztrájkoló munkásait, akik egy hatalmas ügy nagyszerű elindítói voltak, és közelebb hozták a háború végét, mert nem akarnak több tartozást a nyakukba venni az angol–amerikai plutokratáktól, akik már egész bankokat töltöttek meg az orosz dolgozók millióinak pénzével! Testvérek, ne késlekedjetek! Minden elmulasztott perc egy szög a koporsótokban! Támogassátok a sztrájkoló munkásokat! Végezzetek a titeket sanyargató zsidókkal! Követeljétek, hogy férjeitek eltávozást kapjanak. Karoljátok fel az orosz nép hatalmas mozgalmát a bolsevizmus ellen! ... Lépés előre, indulj!" Akárki volt is e sorok szerzője, tökéletesen nem ismerte az orosz nyelvet

– nála a plutokraták „bankokat töltenek meg pénzzel" (vajon milyen bankokra gondol?), „fivéreit" pedig arra szólítja fel, hogy „férjeik számára követeljenek eltávozást", és akkor nem szóltunk még a hiányzó vagy rossz helyre kitett vesszőkről stb. Úgy látszik, hogy 1943-ban a fasiszta propagandistáknak már nemigen telt korrektúrára.

Azért annyi pénzük maradt még, hogy ne csak triviális szövegecskék összeállítására, hanem egyesek költői munkásságának a támogatására is futotta belőle. Az egyik röplapon például egy bizonyos „Ilja Ivlev volt hadifogoly, az Orosz Felszabadító Hadsereg önkéntese" május elseje alkalmából se több, se kevesebb, mint egy nyolc, négysoros szakaszból álló költeménnyel örvendeztette meg vörös hadseregbeli „orosz testvéreit"[27]. Lehet, hogy a versen még csiszolhatott volna keveset, de az biztos, hogy tiszta szívvel írta, mint az alábbi négy sort is:

Tekints bátrabban a lelkedbe,
Van-e benne akár cseppje Sztálin szeretetének,
akiért hőségben és fagyban
Annyiunk vére folyott el hiába.

E kiváló alkotás tetőpontját az utolsó strófával éri el Ilja Ivlev:

Hidd el, tárt karokkal várunk itt!
Jer hát nyitott lélekkel,
Jer hát vértestvéreidhez,
Barátilag felemelt karral.

Hanem a magasköltészet önmagában nem pótolhatta az élet röghöz kötött prózáját. Ezért 1943 áprilisában, a Zitadelle hadművelet előestéjén, mely hadműveletet döntő kísérletnek szánták a háború menetének megváltoztatására Németország javára, a Wehrmacht-propaganda az „Ezüst Váll-lap" kódolt elevezés alatt megszervezte a saját kampányát, és ebben a fiktív vlaszovi szervezet kapta a csalétek szerepét, hogy növekedjék a dezertőrök száma. Ezt a kampányt támogatta „a Német Hadsereg Legfelső Parancsnokságának 13. számú parancsa (amiről már esett említés a jelen tanulmány második fejezetében) is.

A parancs azt mondta ki, hogy attól fogva a szökevényeket nem hadifogolynak, hanem önkéntesnek fogják tekinteni, és számukra „az Orosz Felszabadító

Hadsereg önkénteseinek járó ellátást biztosítják, és lehetőség szerint külön ellátmányban is (dohány stb.) részesülnek." Azt a kis német dohányt azonban meg is kellett szolgálni, ezért a szökevény-önkéntesnek adtak „hétnapos határidőt, hogy határozzon belépéséről az Orosz Felszabadító Hadsereg valamelyik felszabadítási osztagába, önkéntes munkára a hátországban vagy munkavégzésre a bolsevizmustól felszabadított területeken".

Annak érdekében pedig, hogy az önkéntes eleve jó döntést hozzon, kellőképpen fel is kellett őt készíteni, és ezt a munkát a német–vlaszovi propaganda vállalta. Az egyik röpcédulán[29] arról értesítették a Vörös Hadsereg harcosait és parancsnokait, hogy „az Orosz Felszabadító Hadsereg Parancsnoksága bírja a Német Parancsnokág jóváhagyását a Vörös Hadsereg önkéntesen átállt, egykori katonáinak kérdésében", aminek „mind elvileg, mind gyakorlatilag különös jelentősége van az Orosz–Német szövetség harcában a közös ellenség, a bolsevizmus ellen. A félig hivatalos, félig fellengzős stílust a szerkesztők arra szánták, hogy kellőképpen meggyőzzék a vöröskatonát arról, hogy a ROA tényleg létezik, és olyan jelentős erőt képvisel, hogy szinte egyenrangú partnerévé vált a Wehrmachtnak. E benyomás megerősítésére bevetették még a konkrét útmutatás fogását is: „Azoknak a személyeknek, akik menlevéllel vagy anélkül kelnek át a frontvonalon, a legközelebbi ROA-egység parancsnokságán kell jelentkezniük és bemutatniuk a személyazonosságot igazoló papírokat. Ha a német vagy szövetséges szakaszon érkezel, akkor kérd, hogy azonnal irányítsanak az ügyeletes orosz összekötő tiszthez vagy tolmácshoz." Ennek olvastán joggal gondolhatta bárki, hogy a ROA-nak számtalan egysége állomásozik a hatalmas keleti arcvonalon, mert ha a németek ilyen nyugodtan szemlélik a kérdést, akkor egészen biztos, hogy közelebb-távolabb mindig megtalálható az Orosz Felszabadító Hadsereg valamelyik alegysége vagy önálló tisztje. A remélt hatást „mézeskaláccsal" is (vagy pontosabban „sárgarépá"-val, amit a szamár orra elé lógatnak, hogy mozgásra ösztökéljék) fokozni kívánták: a röpcédulán garantálták, hogy „ha önként belépsz az Orosz Felszabadító Hadseregbe, akkor ugyanazt a rangot kínálják fel neked, mint amilyet elértél a Vörös Hadseregben, az egységednél pedig ugyanaz lesz a feladatod."

A 13. számú paranccsal nemcsak gyalogosokat, hanem pilótákat is csábítottak, hogy álljanak át a németekhez, és lépjenek be a ROA soraiba, mert ahogy azt „a légierő számára dolgozó szökevényszervezet" előrelátó parancsnoka mondta az egyik röplapon, az „ő körükben is érlelődik a gondolat, hogy

átrepülnek a mi oldalunkra". A röplap hátoldalán a leszállóhelyek is fel voltak tüntetve a kurszki kiszögellés térségében.[30]

Mindez közönséges propaganda volt, a szó valamennyi értelmében: 1943-ban nem létezett semmilyen Orosz Felszabadító Hadsereg, és ráadásul a megalakítására sem készült senki. N. M. Konyajev közli könyvében az 1943. június 3-án Hitler rezidenciáján megtartott tanácskozás jegyzőkönyvét. Ebből egyértelműen kiderül, hogy a Führer élesen ellene volt annak, hogy bármilyen jelentősebb katonai alegység alakuljon orosz szökevényekből és hadifoglyokból. Ezen a tanácskozáson Keitel beszámolt az „Ezüst Váll-lap" propagandakampányról, amely „a szökevények átcsábítására irányult". „Ezzel a céllal jelentek meg már röplapok, amiknek a tartalmát annak idején egyeztettük Rosenberg birodalmi miniszterrel a keleti ügyek minisztériumából. A szöveg minden egyes szavát átbeszéltük, ő pedig jóváhagyta és aláírta... Ezekben azt ígérjük az oroszoknak, hogy ha átállnak hozzánk, akkor különleges bánásmódban lesz részük. Ugyanezt közöljük a 13. számú parancs ismertetésével az egyik röpcédulán... Ez a széles körben indított propaganda azokra a röplapokra épül, amelyeket a »nemzeti« vagy »nemzeti-orosz« bizottság« jegyez. A röplapokon ezeket hangoztatjuk: itt jól bánnak majd veletek, jó ellátást és munkát is kaptok, végül a felhívás azt mondja, hogy gyertek át hozzánk, és nálunk beléphettek az Orosz Felszabadító Hadseregbe."

Az utóbbi mondatra Hitler magából kikelve reagált. Leszögezte, hogy „egy dolog az, amit a propaganda az ellenséges oldallal közöl, és másik dolog az, amit végül is a valóságban csinálunk... A 13-as számú parancs most nem vita tárgya. Számításból nyugodtan ki lehet adni utasításokat anélkül, hogy bármi következne belőlük..." Ezután a Führer konkrétan is kifejtette álláspontját: „Itt és most csak annyit mondhatok, hogy orosz hadsereget soha nem fogunk felállítani... ez kész agyrém... Nekem nem kell orosz hadsereg, amit még át is kell alakítanom német mintára. Ha ehelyett kapok orosz munkásokat, akkor az nekem bőven elég. Akkor oroszokat tudok átképezni, amivel németeket lehet kiváltani a termelésből. Termelésünk szempontjából az a legelőnyösebb, ha lesz elég munkás Németországban, és arról a munkásról természetesen egészen másképp kell gondoskodnunk, mint a németekről..." Hitler a maga szempontjából igen logikusan kifejtette, hogy „helyi egységek felállításával" és politikai mozgalmak beindításával „tökéletesen megfeledkeznénk a háború igazi céljáról... Semmilyen távoli célt nem látok, aminek a kedvéért értelme volna létrehozni független vagy autonóm államokat. Mert ha elkezdődik

valami, az mindig független államokkal végződik. Ez a napnál világosabb, mindig ez a nóta vége". Utána megint kitért a ROA-ra és a hasonló alakulatokra: „Ezekre nem lehet alapozni... Nem tehetjük meg, hogy felkészítjük őket valamilyen harmadik fél számára, aki majd kézbe veszi őket, és azt mondja: ma veletek vagyunk, de holnap már nem."

Egyszóval a német vezér pontosan megérezte azt a potenciális veszélyt, amely kétségtelenül ott lappangott az orosz hadsereg felállításának gondolatában, akárcsak azt a tág propagandalehetőséget, amelyet a ROA virtuális tervének a felhasználása hozhatott: ezért az utóbbit jóváhagyta, az előbbit elvetette. Ugyancsak ezen a tanácskozáson határoztak Vlaszov sorsa felől, aki addigra már többször megfordult a megszállt területeken (Szmolenszk, Riga, Pszkov), amikor is helyi lakosokkal találkozott, és az Orosz Bizottság eszméit propagálta. Hitler kijelentette: „Erre a Vlaszov tábornokra nekem semmi szükségem sincs a mi hátországi területeinken... Csakis az ellenség térfelén tevékenykedhet." Ezek után Keitel is csatlakozott az állásponthoz: „a röpcédulákon hirdetett kezdeményezést, amelyet Vlaszov ír alá a nemzeti bizottság nevében, úgy fogjuk kezelni, mint egyszerű propagandafogást... Hozzá szeretném fűzni, hogy Vlaszovot azóta visszahívták. Már nincs a fronton. Megtiltottunk neki minden frontpropagandát vagy bármilyen saját propagandatevékenységet." A tanácskozás utolsó mondatai is Keitel szájából hangzottak el arról, hogy a Wehrmacht néhány katonai parancsnoka hajlik a kollaboráns alakulatok bevetésére, mert úgy véli, hogy kíméli vele a fronton harcoló német katonákat: „Ezek az emberek abban reménykednek, hogy tehermentesítést kapnak velük, és nem tudják, hogy mekkora veszély és bonyodalom szakad a nyakukba". Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a vlaszovi mozgalom egyik tagjának, G. N. Zsilenkovnak az elmondása szerint „Himmler Vlaszovot szökevény disznónak és hülyének nevezte"[32], akkor egészen nyilvánvaló lesz, hogy a Német Főparancsnokság miként viszonyult az Orosz Felszabadító Hadsereghez és annak vezetéséhez.

Ettől fogva egészen 1944 őszéig Vlaszov „csak az ellenség térfelén tevékenykedhetett" a saját nevében és a saját eszközeivel, ahogy azt Keitel mondta a tanácskozáson. Az már a német propaganda külön kegye volt, hogy „Vlaszovval a szabad és boldog Oroszországért"[33] címmel megjelent egy röplapsorozat. De abban aztán volt minden – Andrej Andrejevics Vlaszov a legkülönfélébb pózokban, helyzetekben és körülmények között:

„Vlaszov tábornok utazásakor a bolsevizmus alól felszabadított területeken";

„A parasztok Vlaszov tábornok beszédét hallgatják";

„Vlaszov tábornok az Orosz Felszabadító Hadsereg n.-dik egységénél";

„Vlaszov tábornok díszszemlén vesz részt az Orosz Felszabadító Hadsereg n-ik egységénél"

és mindennek betetőzéseként – „Vlaszov tábornok egy német tábornokkal beszélget".

A színes egyéniségű tábornokot ábrázoló röpcédulák hátoldalára rövid jelmondatokat nyomtattak:

„Németország az Új Európa megteremtéséért harcol, amelyben a Szovjetunió népei egyenjogú tagjai lesznek az európai szabad népek családjának!";

„Németország nem akarja elfoglalni az Oroszországhoz tartozó földeket! Hitler azt mondja: »Oroszország az oroszoké!«";

„Sztálin háborúba sodorta Oroszországot! Le Sztálinnal! Harcoljatok az Új Oroszországért, a békés munkáért és a boldog életért!";

„Halál Sztálinra és az elhízott zsidókra! Békét a munkásoknak és parasztoknak! Békét a Szovjetunió minden népének!";

„Hallgassatok az Orosz Bizottság hívó szavára – harcra fel hazánk szent ügyéért! Halálos ütközetre a bolsevizmussal az orosz nép boldogságáért!";

„A bolsevizmus alól felszabadított területeken már új élet kezdődött bolsevikok és kapitalisták nélkül!";

„Mondd meg a parasztoknak, hogy az Orosz Bizottság felszámolja a kolhozokat és magántulajdonba adja a földeket!";

„Ha lakóhelyedet elfoglalják a németek, akkor haladéktalanul állj át hozzánk!".

És így tovább a propaganda alapelveinek megfelelően: egy állítás és egy vizuális megjelenítés, hatás az érzelmekre, kevésbé az értelemre, azután ismétlés, ismétlés és még egyszer ismétlés. Mindegy, hogy ezt Vlaszov és „bajtársai" az árulásban ugyanígy gondolták-e, vagy esetleg megvoltak a maguk saját nézetei, vélekedései és céljai, mert csupán eszközei voltak a német fasiszta propagandának – ami, legalábbis az 1942–1943-as időszakra vonatkozóan feltétlen bizonyítást nyert. Ami a vlaszovi „mozgalom" elméletének és gyakorlatának a későbbi fejlődését illeti, vagyis aktív fellépését 1944 végén–1945 elején, az az időszak már kívül esik tanulmányunk időkeretein. Annyi bizonyos azonban, hogy Vlaszov tábornoknak és követőinek epopeiája szánalmas és tragikus volt, és egy árulóból nem lehet hőst csinálni, sorsát nem szabad úgy szemlélni

mint valami lelki fejlődés történetét, mert akkor mi magunk is áldozataivá válnánk a Nagy Hazugság elvére épülő náci propagandának.

A SZMERS (az NKVD kémelhárító szervezete) titkosszolgálata így összegzi az áruló tábornok pályafutásának végét: „Az áruló Vlaszov a háború végéig mindenben követte a két fasiszta főbűnös, Rosenberg és Himmler utasításait, és propagálta azokat az úgynevezett »nemzeti légiók« (ROA és hasonlók) tagjai közt. 1944-ben, amikor a birodalom bukása már mindenki előtt nyilvánvalóvá vált, az SS-parancsnokság kegyébe férkőzött annak az eszmének a megvalósítása érdekében, hogy minden szovjetellenes nemzeti bizottság és katonai alakulat az »Oroszország népeinek felszabadítási bizottsága« (Komityet oszvobozsgyenyija narodov Rosszii – KONR) égisze, vagyis Vlaszov parancsnoksága alatt egyesüljön, és mint a nemzeti légiók főparancsnoka elkezdte az előkészületeket a fegyveres ellenállásra a támadó szovjet csapatokkal szemben. A németek vagy fehéremigránsok által vezetett nemzeti légiók és kozákseregek mellett a tábornok is engedélyt kapott rá, hogy felállítsa saját hadosztályait, egy repülőezredet és még egy elhárítóegységet is. Mint a birodalom minden katonájának, Vlaszovnak is kiállították a katonakönyvét és rávették, hogy írjon alá egy »egyezséget«, amiben az állt, hogy az antibolsevista mozgalmához csatlakozott légiósok felruházásának és ellátmányának költségeit a jövőben a Szovjetunió gazdasági kincseiből fedezi.

A szovjet kémelhárítás elrendelte, hogy emberei beférkőzzenek Vlaszov környezetébe (a művelet kódolt elnevezése »Holló« volt), néhány hírszerzőnek sikerült beépülnie a ROA struktúrájába, és közel is került a célszemélyhez, de a likvidálás feladatát nem sikerült teljesíteni. Vlaszov tábornokot Csehszlovákiában tartóztatták le, és onnan Moszkvába szállították. 1946-ban a bíróság kötél általi halálra ítélte."[34]

Jegyzetek

[1] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 3. kötet, 205. o.
[2] Idézi: Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* Moszkva, 2004, 87. o.
[3] Idézi: Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, Szentpétervár, 2003, 256. o.
[4] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 238. o.
[5] *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, 234. o.
[6] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 183., 14. 1., 14. l. hátoldala.
[7] Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* Moszkva, 2003, 169., 448. o.
[8] Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* 316–318. o.
[9] *1418 dnyej vojni: Iz voszpominanyij o Velikoj Otyecsesztvennoj.* Moszkva, 1990, 548. o.
[10] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. Moszkva, 1998, 155–164. o.; *Vszerosszijszkaja Knyiga pamjatyi, 1941-1945.* Gyűjteményes kötet, Moszkva, 1995, 75–90. o.
[11] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. 190., 193. o.; Konyajev, N. M.: Vlaszov. *Dva lica genyerala.* 26–27., 394. o.
[12] *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. 272–273., 291–293. o.
[13] „Szmers": *Isztoricseszkije ocserki i arhivnije dokumenti.* Moszkva, 2005, 50–56. o.; Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* 364–390. o.
[14] „Szmers": *Isztoricseszkije ocserki i arhivnije dokumenti.* 56. o.; Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* 396–399. o.
[15] Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* 318., 319. o.
[16] Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* 418., 419. o.
[17] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 169., 3. l.
[18] Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* 439. o.
[19] Ugyanott, 418. o.
[20] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 180., 15. l. hátoldala.
[21] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 156., 1. l.
[22] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 221., 4. l.

[23] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 169., 3. l.
[24] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 172., 2. l.. 2. l. hátoldala.
[25] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 184., 1. l., 16. l. hátoldala.
[26] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 157., 1. l., 1. l. hátoldala.
[27] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 167., 1. l., 1. l. hátoldala.
[28] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 259., 13. l., 13. l. hátoldala.
[29] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 225., 4. l., 4. l. hátoldala.
[30] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 244., 2. l., 2. l. hátoldala.
[31] Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* 399–409. o.
[32] Ugyanott, 431. o.
[33] GAVO, f. 2100., op. 1., d. 158., 159., 160., 162., 163., 164., 166., 170., 171., 184., 175., 176., 177., 178., 179.
[34] „Szmers": *Isztoricseszkije ocserki i arhivnije dokumenti.* 56–57. o.

FILONYENKO, Szergej Ivanovics – orosz hivatásos történész, a történelemtudományok doktora, egyetemi tanár, az I. Péter cár nevét viselő Voronyezsi Állami Agrártudományi Egyetem nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó rektorhelyettese. Közel harminc éve tanít az említett egyetemen, ahol a történelem és filozófia tanszék vezetője. Szakterülete a fasiszta Németországgal szövetséges országok csapatainak a részvétele a szovjet–német ütközetekben. A következő művek szerzője:

- Ot Pruta i Dnyesztra do Dona i Volgi (1999),
- Voronyezs – Sztálingrád– Berlin (2000),
- Retroscena della disfatta italiana in Russia nei documenti inediti dell'8ª Armata» (Trento, 2008), (társszerző: G. Scotoni),
- Vincere! Vinceremo! Cartoline sul fronte russo (1941-1942), (Trento, 2011), (társszerző: Q. Antonelli),
- Szrazsenyija na voronyezsszkoj zemlje glazami russzkih i okkupantov (2012).

FILONYENKO, Mihail Ivanovics – orosz hivatásos történész, a történelemtudományok kamdidátusa, docens, az I. Péter cár nevét viselő Voronyezsi Állami Agrártudományi Egyetem Nemzetközi Osztályának vezetője. Közel tíz éve tanít az említett egyetemen. Szakterülete a második világháború története.

A Voronyezsi front politikai csoportfőnökségének röpirata. 1942. VGAU Múzeum, no. 370.

К ТОВАРИЩАМ ПАРТИЗАНАМ И ПАРТИЗАНКАМ

Братья и сестры! Друзья и товарищи! Граждане Советского Союза!

Фашистские злодеи, занявшие временно некоторые советские области, в своей подлой пропаганде стали много и часто говорить о вас, красных партизанах. Это, конечно, неспроста. Фашисты смертельно напуганы. Фашистский зверь почувствовал на своей шкуре силу ваших ударов. Им приходится вести две войны: одну на фронте против частей Красной Армии, а другую в тылу, против партизанских отрядов, число которых с каждым днем растет.

И вот, когда фашистским гадам прищемили хвост, они в панике завопили: «Караул! Партизаны нарушают правила войны!»

На это можно сказать: чья бы корова ни мычала, а фашистская — молчала.

Когда 22 июня этого года фашисты вероломно, без объявления войны, напали на нашу Родину,— они не заботились о соблюдении правил войны.

Когда фашистские звери истребляют мирное население, рубят на куски детей, насилуют женщин,— они не вспоминают о правилах войны.

Когда эти гады зверствуют над ранеными бойцами Красной Армии и партизанами,— они забывают о правилах войны.

Товарищи! По отношению к фашистским насильникам и убийцам у нас есть только одно правило — **бить их везде, где только можно, и всем, чем только можно!**

Кровь за кровь, смерть за смерть — вот наш закон и наше правило.

A „Partizán elvtársakhoz és elvtársnőkhöz" című szovjet röplap. 1942. 54.94/Ny.t.

В своих гнусных листовках и воззваниях к населению оккупированных советских районов фашисты называют вас, советских партизан, разбойниками и бандитами. Этим фашисты хотят вызвать у советских людей вражду к вам. Фашистским псам не добиться этого!

Товарищи партизаны и партизанки! Ваша героическая борьба с фашистскими насильниками справедлива и священна. Сражаясь с фашистами, уничтожая их военное имущество, вы делаете великое народное дело. **Каждый партизан — это народный герой.**

29 июля 1941 г. Государственный Комитет Обороны СССР принял постановление:

«Сохранить за личным составом партизанских отрядов среднюю заработную плату, как за добровольцами».

Весь советский народ, наше правительство, товарищ Сталин с восхищением и любовью следят за вашей боевой работой. Вы окружены заботой всего советского народа.

За доблесть и мужество, проявленные в партизанской борьбе в тылу против германского фашизма, 73 партизана и партизанки награждены орденами и медалями СССР.

Партизанам Тихону Павловичу Бумажкову и Федору Илларионовичу Павловскому за отвагу и геройство присвоено высшее отличие в нашей стране — звание Героя Советского Союза.

Советский народ не забудет ваших боевых трудов, товарищи партизаны и партизанки. Ваши подвиги золотыми буквами будут записаны в историю нашей Родины.

Товарищи партизаны и партизанки! Ваша борьба приближает победу над фашистами. Помните: недалек день, когда гитлеровская армия, подобно тому как это было с армией Вильгельма II в 1918 г., будет изгнана с советской земли.

Крепче удары по ненавистному врагу!

Не давайте фашистам покоя ни днем, ни ночью!

Бейте их беспощадно, как бешеных собак!

ИЗДАНИЕ ГЛАВНОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ КРАСНОЙ АРМИИ.
Г 52365. Воениздат НКО СССР. Зак. 2615.

A von STEINPRINZ CSALÁD
HADTÖRTÉNELMI MÚZEUM 5499 Nyt.

Перевод с венгерского
в целях информации

ГОНВЕД!

Не сложишь оружие, и ты будешь убит

ЗАПОМНИ!

КТО ПРИШЕЛ В РОССИЮ КАК ЗАВОЕВАТЕЛЬ — ТОТ ЖИВЫМ ОБРАТНО НЕ ВЕРНЕТСЯ.

Подсчитай, сколько убито и искалечено в твоей роте, в твоем взводе.

Только за **ИЮЛЬ** месяц **больше 40 000 венгерских солдат и офицеров погибло и искалечено в районе Дона.**

Посмотри на груды трупов, которыми усеяны подступы к Воронежу, сколько венгерцев навечно простились с жизнью, со своими семьями.

ЗАПОМНИ!

ЗАВТРА И ТВОЕ БЕЗДЫХАННОЕ ТЕЛО БУДЕТ ВАЛЯТЬСЯ СРЕДИ НИХ И ГНИТЬ ЗДЕСЬ, НА ЧУЖОЙ ЗЕМЛЕ, ДАЛЕКО ОТ ДОМА, ОТ СЕМЬИ.

Венгерский Генштаб тебя дурачит, будто в России убито 543 и ранено 965 венгерцев.

Ты сам знаешь, что это неприкрытая ложь. Сколько осталось в живых солдат и офицеров 6-й и 7-й венгерских бригад?

Венгерский солдат **Межич Иожеф**, 35 п. п. 7 венг. бригады, в своем дневнике 10 июля записал:

«В последних боях наша рота была почти полностью уничтожена. Контрудары русских были настолько сильными, что из всей роты осталось не больше 6—7 человек. В полку только убитыми было свыше 500 солдат».

А вот послушай, что говорит военнопленный солдат пульроты 2 бат-на 35 д. п. 7 венг. бригады **Попович Любомир.**

«12 июля нас атаковали русские танки. Большинство наших солдат и офицеров разбежалось. В этом бою за 1 час батальон потерял около 150 человек из 500. Был убит также командир батальона подполковник Жандор Мензиский».

A „Honvéd! Ha nem teszed le a fegyvert, akkor meghalsz" című szovjet felhívás és frontátlépési igazolvány makettje. 1942. VIII. 9. 62.13/Ny.t.

ЗАПОМНИ!

СМЕРТЬ ЖДЕТ И ТЕБЯ НА ПОЛЕ БОЯ. НЕ СЛОЖИШЬ ОРУЖИЕ, И ТЫ БУДЕШЬ УБИТ.

Русские будут драться до тех пор, пока на русской земле не будет уничтожен последний оккупант.

ЗАПОМНИ!

ТВОЕ СПАСЕНИЕ — В НЕМЕДЛЕННОМ ПРЕКРАЩЕНИИ ВОЙНЫ.

Твои товарищи **Карольи Нандор, Бела Ваш, Тот Андраш, Гергель Герль, Ларош Херенгов, Межич Иожеф** и многие сотни других венгерских солдат во-время поняли это. **Они перешли в плен к русским и спасли себя.**

Решай и ты, пока не поздно!

ПРОПУСК
на венгерском и русском языках

T. 1277. 100. 9. 8. 42.

Перевод с венгерского
в целях информации

ЕСЛИ ВОЙНА НУЖНА ГИТЛЕРУ И ХОРТИ, ПУСТЬ САМИ ИДУТ НА ФРОНТ

Дорогие венгерские братья!

Мы обращаемся к вам из русского плена. Мы, венгры, очень боялись плена, потому, что и мы верили рассказам немцев о том, что здесь плохо обращаются с пленными. Но сейчас мы убедились, что это неправда. Пленным здесь никто ничего плохого не делает.

Дорогие братья! Мы все здоровы, находимся в лагере военнопленных, с нами обращаются по-человечески, и мы уже определенно знаем, что после окончания войны вернемся домой здоровыми.

Дорогие братья! Окончания войны желаем не только мы, но и вы. Но война скоро не кончится, если вы будете продолжать помогать немцам — врагам венгерцев. Эта война не даст никакой пользы Венгрии и нам с вами. Не жалко ли проливать столько венгерской крови только потому, что этого требуют Гитлер и Хорти.

Дорогие венгерские братья!

Вспомните, когда нас отправляли на фронт, нам говорили, что мы будем охранять порядок, нам обещали, что воевать будут немцы, а мы будем находиться в тылу, нас не пошлют на линию огня, что мы будем заниматься только охраной порядка. А сейчас они бросают венгерские полки один за другим в бой на верную гибель.

Зачем же воевать венгерскому крестьянину и рабочему против русского крестьянина и рабочего? Они друг другу никогда ничего плохого не делали. Русский крестьянин и рабочий никогда ничего плохого не делали венгерскому крестьянину и рабочему, и они хотят жить в мире друг с другом. Не венгерский крестьянин и рабочий начали войну против России. Венгерскому народу не нужна эта война, а если война нужна Гитлеру и Хорти, пусть сами идут на фронт, пусть сами воюют.

Поэтому жалко каждую каплю венгерской крови, которую венгерский солдат проливает за немца. Хватит проливать кровь! Вы должны помочь кончить войну! Если вас не пускают домой, переходите в плен, и тогда ваша жизнь будет вне опасности, после войны вы так же, как и мы, вернетесь к вашим семьям. Наша родина — Венгрия — будет иметь от этого больше пользы, чем если бы мы умерли за немцев.

Еще раз вам говорим: **не бойтесь плена.** Мы уже знаем, что такое плен, и даем вам венгерское честное слово, что здесь, у рус-

A „Ha Hitler és Horthy annyira akarja a háborút, akkor menjenek ők a frontra" című szovjet felhívás és frontátlépési igazolvány makettje. 1942. VIII. 7. 62.16/Ny.t.

ских, ничего плохого с вами не случится, потому что и с нами они обращались с первого же дня честно и хорошо. Вам будет здесь хорошо.

8 июля 1942 г.

Коша Йонош, из Блушура, комитет Зили, земледелец, 9 арт. полк.

Мешич Йонош, из Мадьярлак, комитет Ваш, земледелец, 35 п. полк. 5 рота.

Немет Йошеф, из Рейцесентдьердь, комитет Ваш, 35 п. п., 1 бат., 1 р.

Калман Йошеф, ефрейтор, из Гэдэрэаза, II бат., 5 рота.

(На обороте факсимиле обращения)

Фотография пленных

Т. 1776. 500. 7. 8. 42.

6216 Ky.

Magyar csapatok indulnak a szovjet–német frontra. 1942.

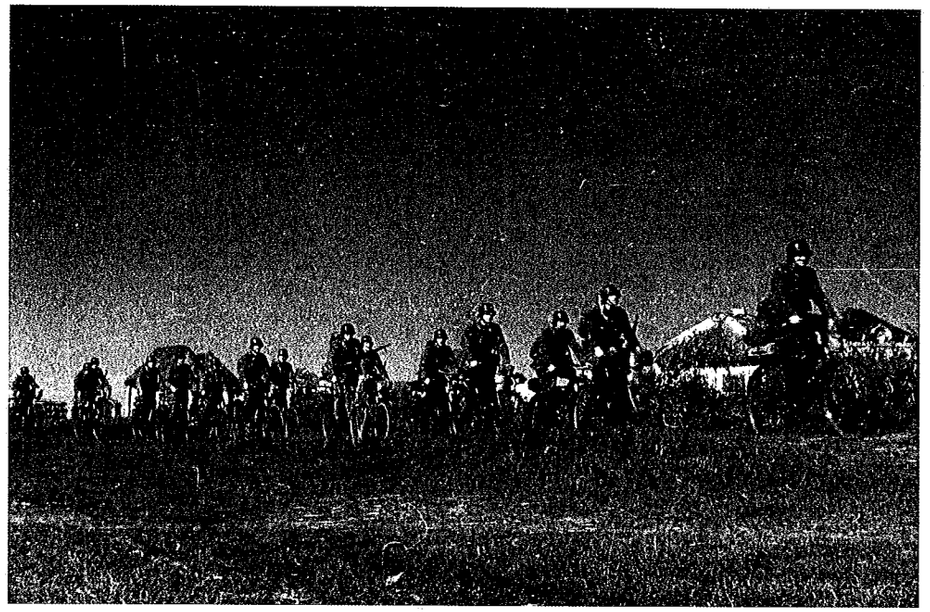

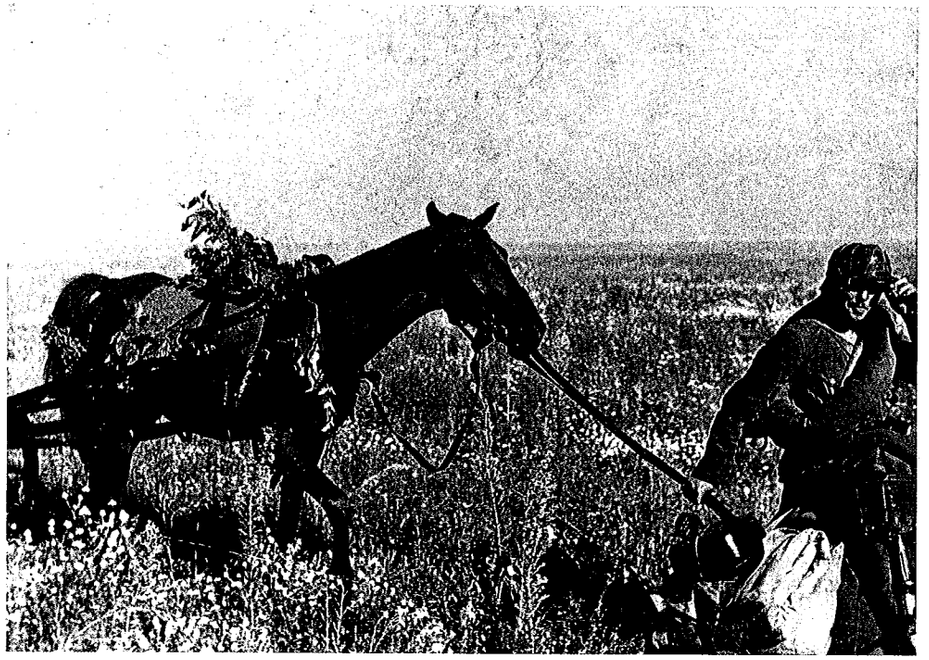

A megszálló csapatok gyalogosai lovon, kerékpáron és motoron közelednek a Donhoz. 1942 nyara.

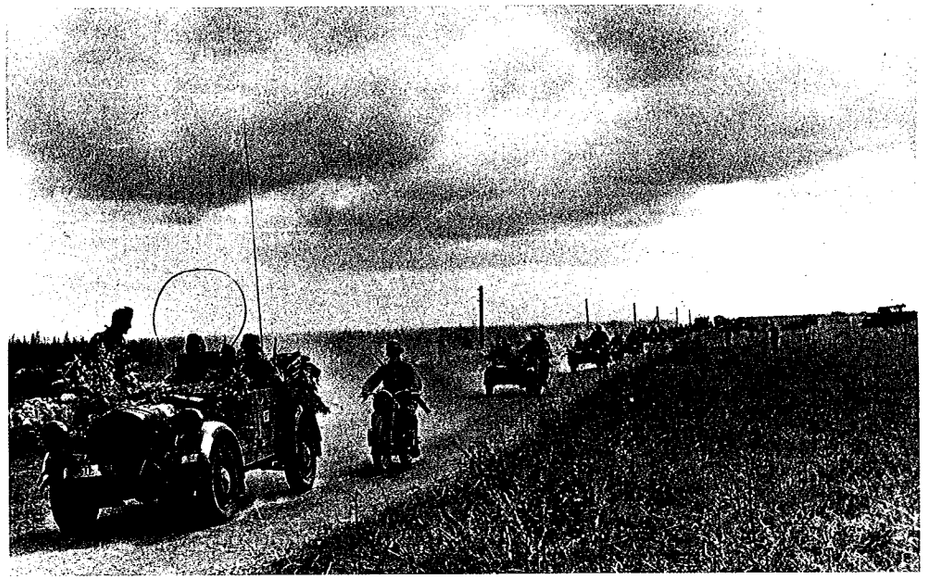

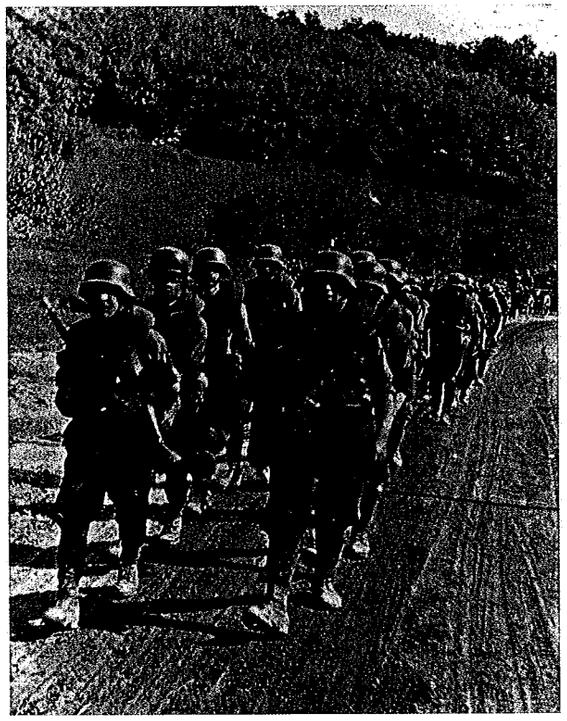

A megszálló csapatok gyalogosai lovon, kerékpáron és motoron közelednek a Donhoz. 1942 nyara.

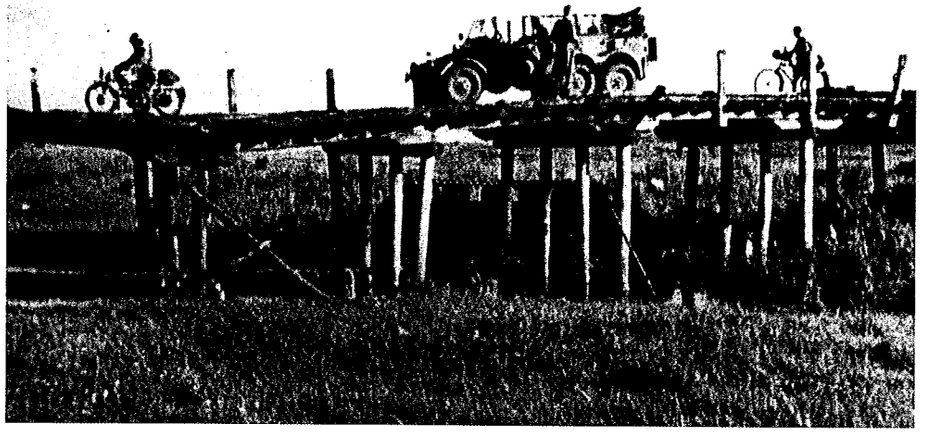

Ezt a hidat magyar utászok építették abban a reményben, hogy úrrá lesznek az orosz ingoványon. 1942. július 28.

Az erős esőzések után a feketeföld gyakran megállította a magyarokat. Don-vidék, 1942.

Magyar haditudósítók a fronton, 1942. július 22.

Magyarok segítik ki a németeket. 1942. július 22.

Magyar katonák válaszúton. Jablotschnoje, Nowouspenka... Merre leselkedik a halál? Archangelskoje 7 km, Storozhewoje 9 km, Rossoschki 11 km, Oskino 2 km. 1942.

A voronyezsiek számára ismerős helységnevek: Puhovo, Kovaljevo... Az útjelző táblákon azonban német nyelvűek a feliratok: Popassnyj 8 km, Kolomeizewo 12 km. Liski 8 km. 1942. augusztus 15.

Ha kiszáradt a föld, akkor már szélvészgyorsan lehetett haladni... Szombathelyi Ferenc a magyar csapatok ellenőrzésére utazik a frontra. 1942. szeptember 8.

Magyar forgalomirányító Osztrogozsszkban. Az útjelző táblák feliratai: Korotojak 17 km, Woltschask (Budjennij és Wolkonowka felé), Swoboda és mások. 1942. augusztus 1.

Magyar harckocsizók Sztorozsevoje 1. körzetében, 1942. szeptember. 1943 telén a magyar páncélostechnika 100%-a megsemmisült a Donnál.

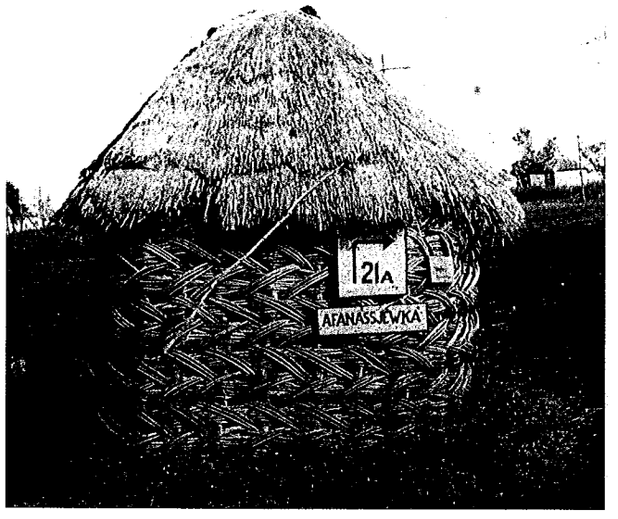

Afanassjewka feliratú útjelző tábla egy pásztorkunyhón Repjevka előtt. 1942. VIII. 15.

Egy nappal a Blau hadművelet megkezdése előtt egy magyar tiszt mutatja japán kollégájának: „Voronyezs arra van." 1942. VI. 27.

A harmadik magyar hadtest támadásra készül Tyim kerületben. 1942. VI. 27.

Harc közben minden hasznos lehet. Még egy első világháborús ágyú is... 1942. szeptember

A második magyar hadsereg gyakorlatozása a Don mentén. 1942. szeptember.

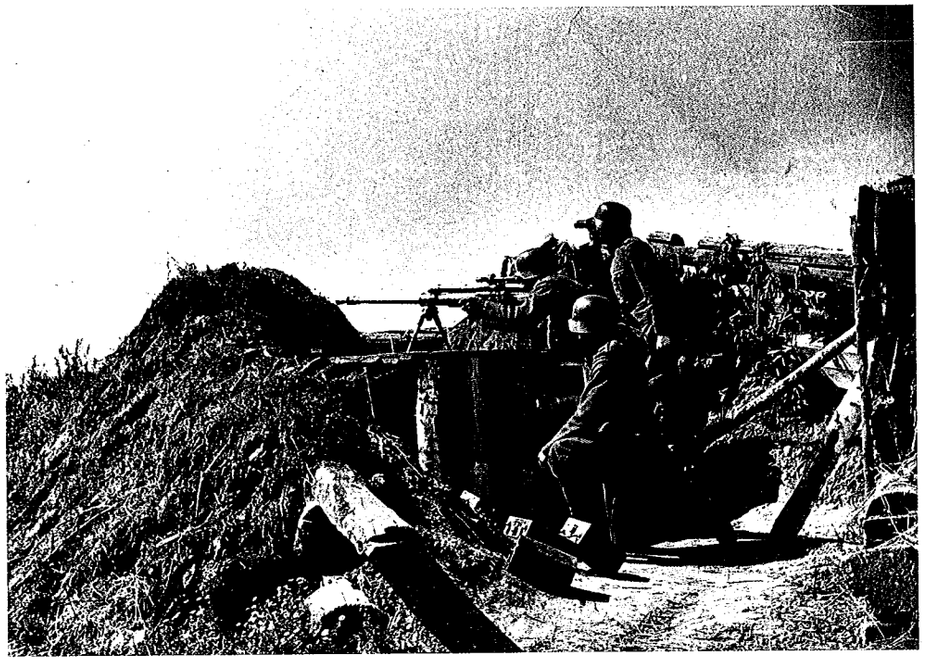

A második magyar hadsereg gyakorlatozása a Don mentén. 1942. szeptember.

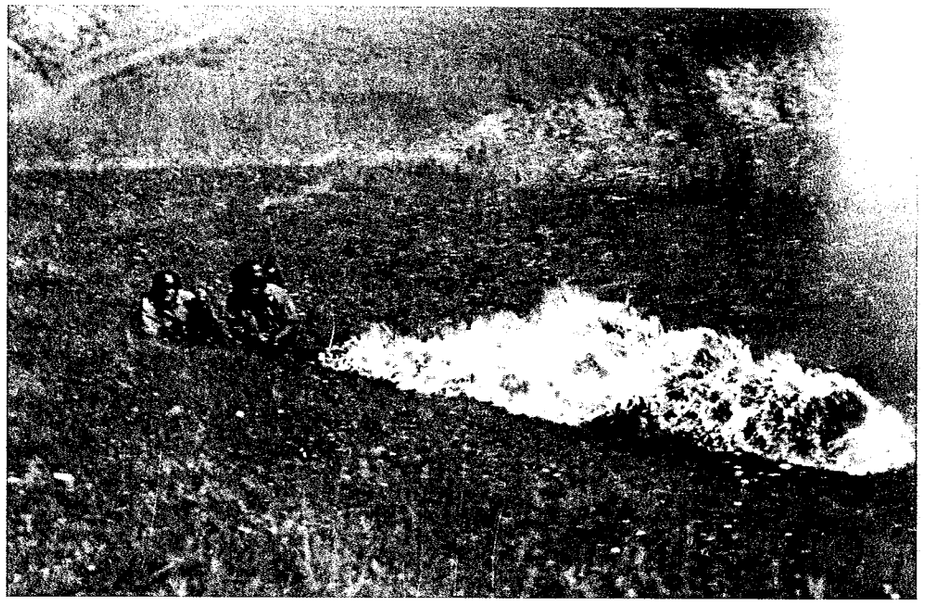

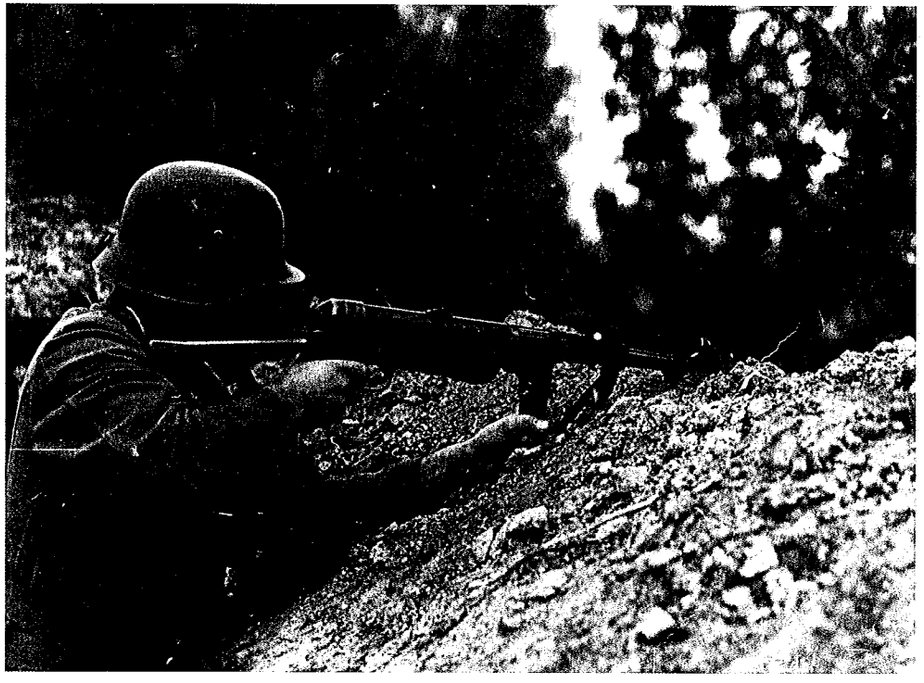

Magyar lángszórósok és géppisztolyosok a Don-vidék sztyeppéin. 1942. szeptember.

Németek látogatják meg magyar szövetségeseiket. Gróf Langerman von Ehrenkamp, a német harckocsizó hadtest 24. hadosztályának parancsnoka (a páncélos szállító járművön balra az első) tiszteleg Grassi Józsefnek, a 13 könnyűhadosztály parancsnokának. 1942. IX. 9.

Lássuk, mit csinálnak az oroszok. Magyar–német „kupaktanács". 1942. IX. 20.

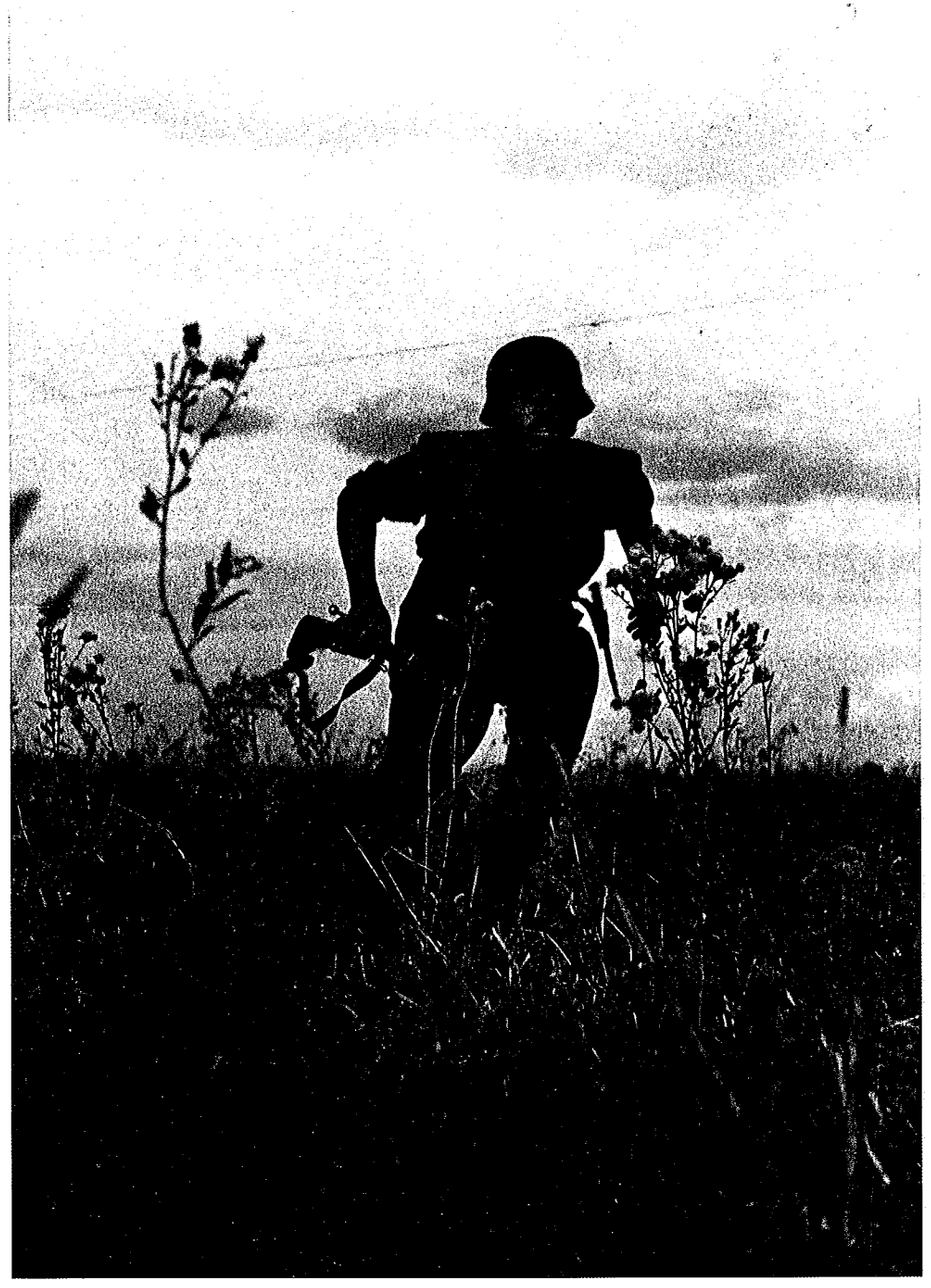

Támadás, előre! Elöl a sebesülés vagy a sír. Egyetlen vágy – a túlélés. 1942. IX. 10.

Ezek a magyarok újabb napot éltek túl a Donnál. Vajon hányat sikerült még? 1942. X. 1.

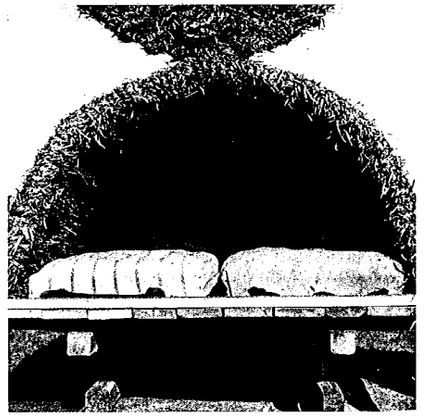

Ők már nem térnek vissza családjukhoz Magyarországra... 1942.

Magyar katona temetése. 1942. X. 17.

Magyar tisztek meghatározzák a harchelyzetet. Készülnek-e támadásra az oroszok? 1942. X. 17.

Nyáron a magyarok olykor motorral szállították a sebesülteket, de télire szánokat terveztek. 1942. ősz.

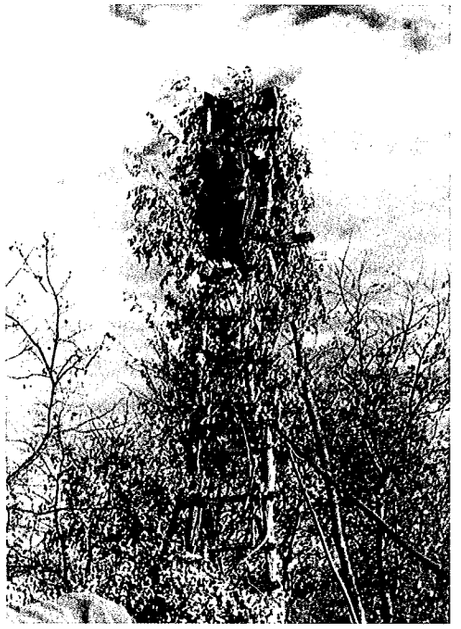

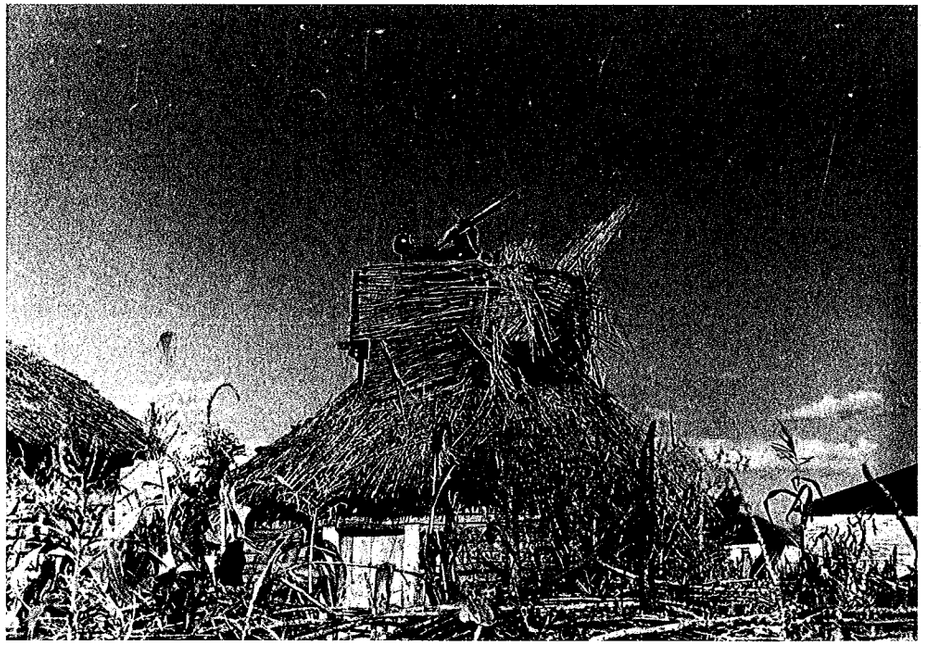

Magyar légierő és légvédelem a doni fronton.1942

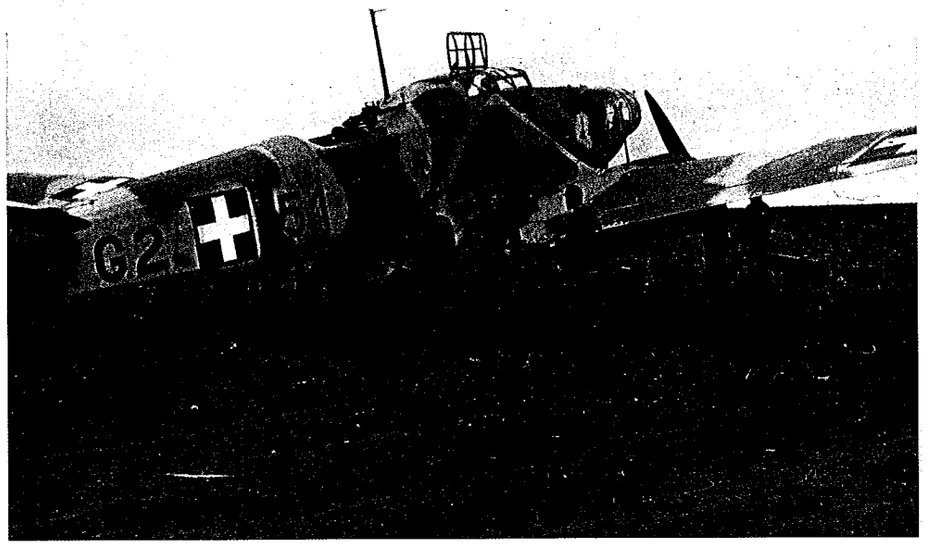

A sebesült Jány Gusztávot a hátországba szállítják. 1942. VIII. 23.

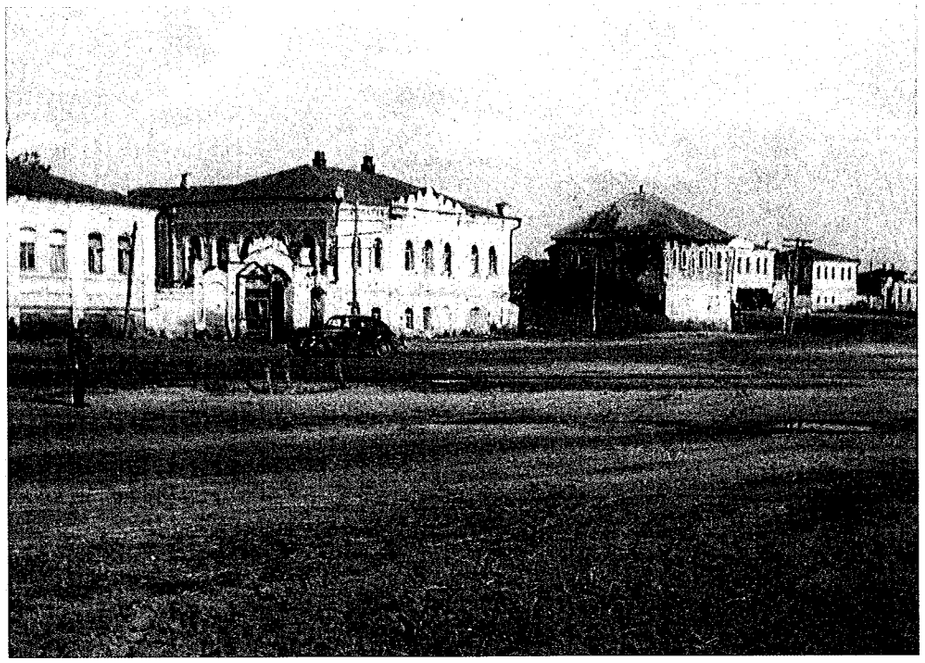

A posta épülete a megszállt Repjovkában. Az összeköttetés hagyományos. 1942. IX. 5.

Ez pedig a második magyar hadsereg postagalamb-szolgálata. 1942. VII. 27.

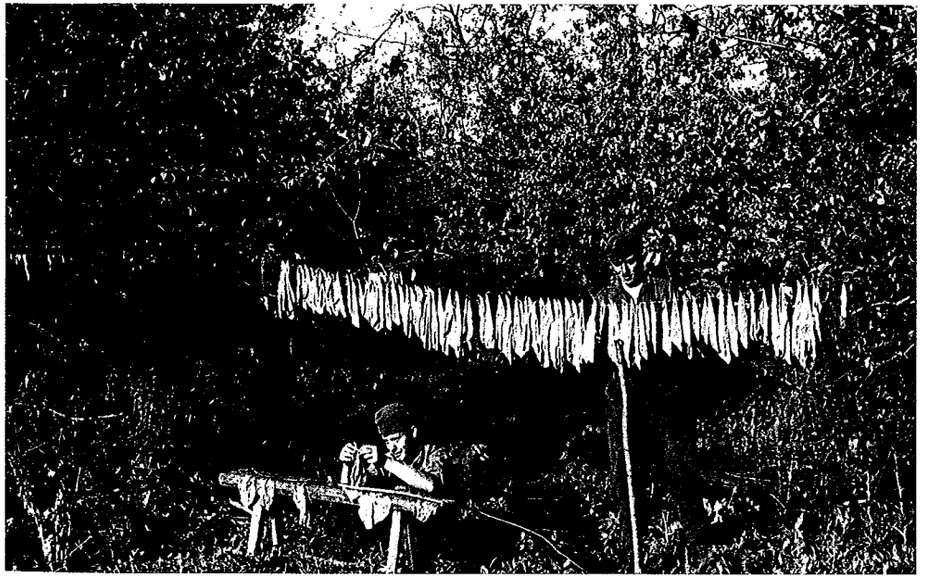

A cigaretta kevés volt. Magyar katonák dohányt szárítanak. 1942. VIII. 7.

A fronton szűkös a fejadag. Kiegészítésül jól jön egy doni halkonzerv, az orosz tehén teje vagy pakk Magyarországról. 1942. ősz.

Lelkészi szolgálat a magyar egységeknél a Don mentén. 1942 nyara

Kitüntetések egy igaztalan ügyért. A magyarok hódító háborút vívtak... 1942. ősz.

Szombathelyi Ferenc kitüntetéseket osztogat a szovjet fronton. 1942.

A magyarok a Donnál elesett fronttársaikra emlékeznek. 1942. XI. 3.

A tél beálltával az oroszok nemezcsizmát húztak, de a magyarok többségének maradt a bakancs.

Egy ilyen kiváló gépfegyverrel lehet harcolni, de alig van trófea... 1942. december.

Az oroszok szívesen támadnak télen. Meg kell erősíteni a védelmet. Sztorozsovoje 1. kerületében a magyar katonák szögesdrót akadályokat szállítanak. 1942. december.

Magyar sítalpas katonák pihenőben. Doni kerület. 1942. XII. 5.

Magyar sítalpas katonák gyakorlatozása a Donnál. 1942. december.

Megkezdődött a szovjet támadás.

Megkezdődött a szovjet támadás. A második magyar hadsereg katasztrófájától csak néhány nap választ el. 1943. január.

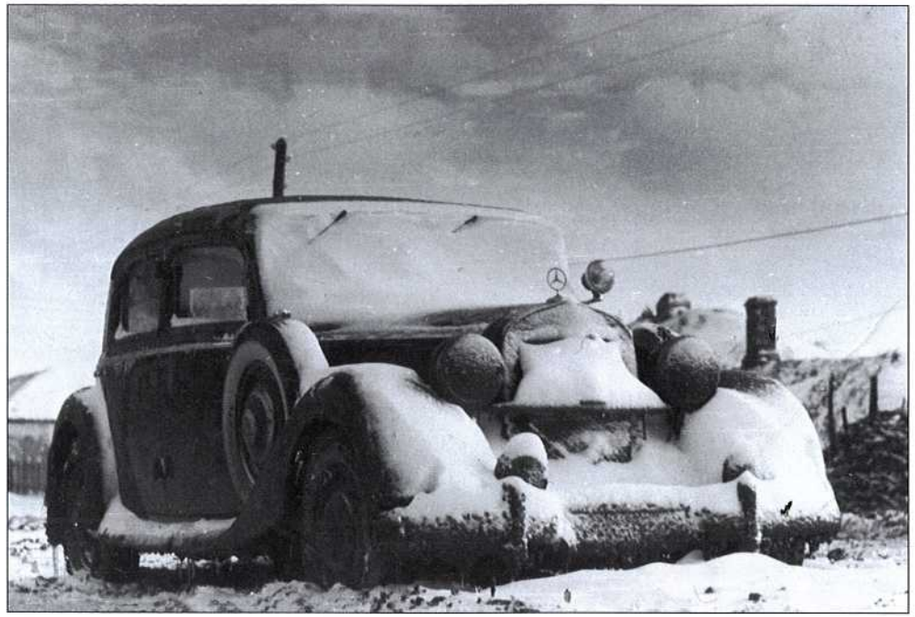

Még a német Mercedesek és Opelok sem bírnak el az orosz téllel, akkor mit lehet mondani a magyar gépjárművekről? 1942/1943 tele a Donnál.

A bolsevistaellenes kiállítás plakátja.

„Horthy!" – kiáltja a plakát. Ő kormányozta Magyarországot a második világháború éveiben.

„Közös erővel a bolsevizmus ellen Európa és Magyarország fennmaradásáért!" A plakátok Goebbels tézisét támogatják Németország megelőző háborújáról a Szovjetunió ellen.

„Ne felejtsd, idegen földön is hazád, családod jövőjéért küzdesz" – hirdeti a plakát a horthysta Magyarország háborújának úgymond nemes céljait a Szovjetunió ellen, miközben hódító szándékairól hallgat.

„GPU: Nálunk is így lenne..." Ez a plakát a szovjethatalom kegyetlenségéről győzködi a magyarokat.

„Nem ismerek könyörületet..." A fasiszták szerint a szovjet katona megjelenésében csakis rettegést és borzalmat kelthet, vele szemben viszont a horthysták és hitleristák „nemes lelkű harcosok és az Új Európa megteremtői".

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári források

Goszudarsztvennij arhiv Rosszijszkoj Fegyeracii (Az Orosz Föderáció Állami Levéltára)

1 GARF, f. 7021., op. 148., d. 256.

Rosszijszkij goszudarsztvennij vojennij arhiv (Orosz Állami Katonai Levéltár)

1 RGVA, f. 1275., op. 5., d. 422.

Centralnij arhiv Minyisztyersztva oboroni Rosszijszkoj Fegyeracii (Az Orosz Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Levéltára)

1 CAMO RF, f. 334., op. 5259, d. 2.
2 CAMO RF, f. 1155., op. 1., d. 42.
3 CAMO RF, f. 1396., op. 1., d. 154.

Goszudarsztvennij arhiv Voronyezsszkij oblasztyi (Voronyezs Terület Állami Levéltára)

1 GAVO, f. 1784., op. 1. d. 7.
2 GAVO, f. 1784., op. 1., d. 33.
3 GAVO, f. 1895., op. 1. d. 1.
4 GAVO f. 2100., op. 1., d. 8, 17, 29, 30, 153–218, 220–284, 286, 287, 289, 292, 295, 297, 299, 301, 308, 316, 325, 330, 332, 339, 371, 379, 393, 394, 396, 398, 399, 401, 405, 419, 420, 426, 449, 451–454, 456, 485–492.
5 GAVO, f. 2100 (zsákmányolt fotóarchívum), op. 1. d. 458, 461, 465, 466, 467, 468.

Goszudarsztvennij arhiv obscsesztvenno-polityicseszkoj isztorii Voronyezsszkoj oblasztyi (Voronyezs Terület Társadalmi-politikai Történeti Állami Levéltára)

1 GAOPIVO, f. 103., op. 1., d. 257.

Centralnij muzej Vooruzsonnih Szil Rosszijszkoj Fegyeracii (Az Orosz Föderáció Fegyveres Erőinek Központi Múzeuma)

1 CMVSZ RF, Inv, № 1/990-a
2 CMVSZ RF, Inv, № 4/971, 4/999. 4/14122, 4/21621, 4/21648, 4/26515, 4/26521, 4/37715, 4/43045, 4/43831, 4/40366/63, A-4/3543/8.
3 CMVSZ RF, Inv, № 3/587/5, 3/B-6650, 3/28461, 3/32007, 3/43420.
4 CMVSZ RF, Inv, № 12/212, 12/2948, 12/2949, 12/7603, 12/7880, 12/8177.

Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézete és Múzeuma, Budapest

a) Hadtörténelmi Levéltár és Központi Irattár

1 IV/130, IV/133, IV/135, IV/171, IV/207, IV/208, IV/209, IV/211, IV/309, IV/332, IV/341.

b) Hadtörténeti Múzeum

1 2076/Ny.t, 3452/Ny.t, 5487/Ny.t, 5522/Ny.t, 5530/Ny.t, 5531/Ny.t, 5535/Ny.t, 5537/Ny.t, 5541/Ny.t, 5543/Ny.t, 5545/Ny.t, 73.401/Ny.t.

c) Hadtörténeti Intézet Fotóarchívuma

1 103.300, 103.304, 22.312, 34.241, 34.340, 34.432, 42.778, 43.696,49.196, 50.394, 50.395, 50.399, 50.408, 50.418, 50.465, 50.480, 50.485, 50.496, 50.509, 50.653, 50.655, 50.707, 50.715, 50.721, 50.725, 50.728, 50.802, 50.850, 50.866, 50.867, 50.871, 50.878, 50.879, 50.880, 50.881, 50.886, 51.339, 51.504, 51.692, 51.694, 51.716, 51.732, 51.736, 51.851, 51.860, 51.866, 51.867, 51.884, 51.885, 51.908, 51.912, 51.913, 51.930, 51.933, 51.941, 51.943, 51.971, 52.169, 52,170, 52.177, 52.185, 52.190, 52.191, 52.206, 52.252, 52.260, 65.963, 76.143, 86.408, 86.891, 87.137, 87.156, 87.246, 88.555, 90.600, 96.952, 97.400, 97.406, 97.421, 97.425, 97.436, 97.463, 97.477, 97.524, 98.427, 34.260, 34.430, 34.434, 34.437, 34.386, 50.481, 50.690, 50.691, 50.700, 51.003, 52.179, 52.193, 52.262, 52.265, 89.243.

Stato Maggiore dell'Esercito Ufficio Storico, Róma

1 38862, 38864, 38867, 38870, 38872, 38873, 38948, 38951, 38953, 38954, 38958, 38959, 38960, 38961, 38964, 38969. 38971, 38972. 39003.

Elektronikus dokumentumok

1 Szovjetszkije vojennoplennije do veszni 1942 g. In Vojna Germanyii protyiv Szovjetszkogo Szojuza 1941-1945. Dokumentalnaja ekszpozicija – (http://ef.1939-1945.net/b_001_005_1.shtml)
2 Informacionno-pszichologicseszkoje vozgyejsztvije na vojszka i naszelenyije protyivnyika v godi pervoj i vtoroj mirovoj vojn. In Isztoricseszkije aszpekti tyeorii i praktyiki informacionno-pszichologicseszkogo vozgyejsztvija – (http://www.vrazvedka.ru/main/analyzical/lekt-02_02.shtml)
3 Obrascsenyije A. Gitlera k nyemeckomu narodu ot 22 ijunyja 1941 goda – (http://dersieg.hotbox.ru/Doc/Speach1.htm)
4 Vojennoplennije szovjetszkija oficeri. In Shneyer, A. Plen. 1. k., II. könyv. Szovjetszkije vojennoplennije v nyemeckom plenu. II. rész. Otverzsennije – (http://www.jewniverse.ru/RED/Shneyer/glava2otv_5B1_5D.htm)
5 *Nyurnbergszkij processz* – (http://nurbergprozes.narod.ru/011/5.htm)

Dokumentumkiadványok

1 *Isztorija otyecsesztva v dokumentah (1939-1945 gg.).* Moszkva, 1994.
2 *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 7 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1958.
3 *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 1. kötet, Moszkva, 1965.
4 *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 2. kötet, Moszkva, 1966.
5 *Nyurnbergszkij processz nad glavnimi nyemeckimi vojennimi presztupnyikami.* 3 kötetben, 3. kötet, Moszkva, 1966.
6 *Presztupnije celi – presztupnije szredsztva: Dokumenti ob okkupacionnoj polityike fasisztszkoj Germanyii na tyerritorii SzSzSzR (1941-1944 gg.).* Moszkva, 1985.

Disszertációk

1 Bolszun, G. A.: *Protyivosztojanyije nyemeckoj i szovjetszkoj propagandi na okkupirovannoj tyerritorii Belaruszi (1941-1944 gg.).* Kandidátusi disszertáció autoreferátuma, Minszk, 1999.

2 Gorelkin, V. A.: *Propagangyisztszkaja gyejatyelnoszty nacisztszkoj Germanyii szregyi vojennoszluzsascsih Krasznoj Armii i naszelenyija vremenno okkupirovannih tyerritorij SzSzSzR v period Velikoj Otyecsesztvennoj vojni: 1941-1945.* Kandidátusi disszertáció, Volgográd, 2003.

3 Doronyina, N. V.: *Nacisztszkaja propaganda na okkupirovannih tyerritorijah Sztavroplja i Kubanyi v 1942-1943 gg.: celi, oszobennosztyi, krah.* Kandidátusi disszertáció, Sztavropol, 2005.

Monográfiák

1 Abroszkin, Sz.–Nyejno, V.–Szergejenko, M.: *Zemlja zalitaja krovju.* Voronyezs, 1944

2 Baszisztov, Ju. V.: *Oszobij tyeatr vojennih gyejsztvij. Lisztovki na frontah Vtoroj mirovoj vojni.* Szentpétervár, Russzko-Blatyijszkij informacionnij centr Blic, 1999.

3 *Velikaja Otyecsesztvennaja vojna. 1941-1945: Vojenno-isztoricseszkije ocserki.* Első kötet: Szurovije iszpitanyija. Moszkva, 1998.

4 Volkovszkij, N. L.: *Isztorija informacionnih vojn.* 2 részben. 2. rész, Szentpétervár, 2003.

5 *Vszerosszijszkaja Knyiga pamjatyi, 1941-1945.* Gyűjteményes kötet, Moszkva, 1995.

6 Gercstejn, R. E.: *Vojna, kotoruju viigral Gitler.* Szmolenszk, 1996.

7 Gogun, A.: *Csornij PR Adolfa Gitlera. SzSzSzR v zerkale nacisztszkoj propagandi: Dokumenti i matyeriali.* Moszkva, 2004.

8 Drobjazko, Sz, I.: *Pod znamenami vraga. Antyiszovjetszkije formirovanyije v szosztave germanszkih vooruzsennih szil 1941-1945 gg.* Moszkva, Izd-vo Ekszmo, 2004.

9 *Isztorija Vtoroj mirovoj vojni. 1939-1945 gg.* 12 kötetben. 4. kötet, Moszkva, 1974.

10 Kovaljov, B. N.: *Nacisztszkaja okkupacija i kollaboracionyizm v Rosszii, 1941-1944.* Moszkva, 2004.

11 Kozlov, N. D.: *Sz volej k pobegye: Propaganda i obigyennoje szoznanyije v godi Velikoj Otyecsesztvennoj vojni.* Szentpétervár, 2002.

12 Konyajev, N. M.: *Vlaszov. Dva lica genyerala.* Moszkva, 2003.

13 Kriszko, V. G.: *Szekreti pszihologicseszkoj vojni.* Minszk, 1999.

14 Le Bon: *Pszihologija narodov i massz.* Szentpétervár, 1995.

15 Müller, N.: *Vermaht i ookkupacija (1941-1944).* Moszkva, 1974.

16 Orlov, Ju. Ja.: *Krah nyemeckoj-fasisztszkoj propagandi v period vojni protyiv SzSzSzR.* Moszkva, 1985.

17 Picker, G.: *Zasztolnije razgovori Gitlera.* Szmolenszk, 1993.

18 Podkovinszkij, M.: *V okruzsenyii Gitlera.* Moszkva, 1981.

19 Pocsepcov, G. G.: *Pszihologicseszkije vojni.* Moszkva, Refl-buk; Vakler, 2000.

20 Proektor, D. M.: *Agresszija i katasztrofa. Viszseje vojennoje rukovodsztvo fasisztszkoj Germanyii vo vtoroj mirovoj vojnye.* Moszkva, 1972.

21 Roberts, J.: *Pobeda pod Sztalingradom. Bitva, kotoraja izmenyila isztoriju.* Moszkva, 2003.

22 Szamszonov, A. M.: *Sztalingradszkaja bitva.* Moszkva, 1989.

23 Tippelskirch, K.: *Isztorija vtoroj mirovoj vojni.* Szentpétervár–Moszkva, 1998.

24 Urlanisz, B. C.: *Isztorija vojennih potyer.* Szentpétervár–Moszkva, 1998.

25 Filonyenko, Sz. I.: *Voronyezs – Sztalingrad – Berlin. Isztorija bojevogo putsi 45-j sztrelkovoj (74-j gvargyejszkoj Nyizsnyednyeprovszkoj orgyena Bogdana Hmelnyickogo II-j sztyepenyi) gyivizii.* Voronyezs, VGAU, 1999.

26 Filonyenko, Sz. I.–Filonyenko, N. V.: *Krah fasisztkogo «novogo porjadka» na Verhnyem Donu (ijul 1942-fevral 1943).* Voronyezs, 2003.

27 Filonyenko, Sz. I.: *Osztrogozsszko-Rosszosanszkaja operacija. „Sztalingrad na Verhnyem Donu."* Voronyezs, 2005.

28 Filonyenko, Sz. I.: *Ot Pruta i Dnyesztra do Dona i Volgi: Razgrom armij szateyllitov fasisztszkoj Germanyii pod Sztalingradom i Voronyezsem (nojabr 1942 goda–fevral 1943 goda.* Voronyezs, Izd-vo VGU, 1999.

29 Csajkovszkij, A. Sz.: *Za csuzsije i szvoji grehi (Vojennoplennije i intyernyirovannije v Urainye1939-1953 gg.).* Kijev, Parlamentszkoje izdatyelsztvo, 2005.

30 Jugyenkov, A.: *Polityicseszkaja rabota partyii szregyi naszelenyija okkupirovannih tyerritorij.* Moszkva, 1971.

31 Szmers": *Isztoricseszkije ocserki i arhivnije dokumenti.* Moszkva, 2005.

32 *1418 dnyej vojni: Iz voszpominanyij o Velikoj Otyecsesztvennoj.* Moszkva, 1990.

33 Schwarz, A.: *Chronik des Infanterie-Regiments 245.* II. Teil, 1969.

34 Kirchner, K.: *Krankheit retten. Psychologische Kriegsfuhrung.* Berlin, 1976.
35 Schwarz, A.: *Woronesh/Donstellung 1942/1943.* Ausgewählte Dokumente. I. Teil, 1978.
36 *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Bund 6. Der globaleKrieg, Die Ausweitung zum Weltkrieg und der Wechsel der Initiative 194-1943.* Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1990.
37 Kirchner, K.: *Flugblattpropaganda im 2. Weltkrieg, Europa.* Band 13. Flugblätter aus der UdSSR: Front-Illustrierte 1941-1945. Erlangen, 1992.
38 Anderson, D.–Clark, L.–Walsh, S.: *Die Ostfront 1941-1945. Barbarossa, Stalingrad, Kursk und Berlin.* Wien, Tosa Verlag, 2002.
39 Knopp, G.: *Stalingrad. Das Drama.* München, C. Bertelsmann Verlag, 2002.
40 Zentner, C.: *Der Zweite Weltkrieg. Ein Lexikon.* Wien, 2003.
41 *Bilder des 2. Weltkriegs.* Herausgegeben von Michael Sontheimer. München, Deutsche Verlags-Anstalt, 2005.
42 Kornis Pál: *A Voronyezsi Front támadó hadműveletének előkészítése a német „B" hadseregcsoport déli szárnyának (2. magyar hadsereg. 8. olasz hadsereg részei) szétzúzására (1943. január).* 1982.
43 Szánty Mihály: *A 2. magyar hadsereg IV. hadtestének tevékenysége az 1943. januári szovjet támadás után.* 1996.
44 *Béke poraikra...*Dokumentum-emlékkönyv a II. világháborúban, a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Budapest, Varietas '93 Kft., 1999.
45 Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúbn, 1941–1945.* Puedlo Kiadó, 2000.
46 Puskás Béla: *Tűzvonalban.* Külön kötet, Magánkiadás, 2003.
47 Kis Gergő Barnabás–Szabó Péter: *Munkaszolgálatosok a Donnál. „A 105/11. tábori munkásszázad igaz és valóságos története 1942 októberétől 1943 januárjáig."* Forrásközlés, 2004.
48 Szabó Péter: *Don-kanyar. A Magyar Királyi 2. honvédhadsereg története (1942–1943).* Budapest, Corvina, 2001.
49 *Hol vannak a katonák? Szemelvények a Don-janyart megjártak vallomásaiból és korabeli hadijelentésekből.* Veszprém, Új Horizont, 2005.
50 Valori, Francesco: *Gli italiani in Russia.* Milano, Bietti, 196.
51 Villella, Giovanni: *Storia della Seconda Guerra Mondiale.* 4 volumi, Roma, Ed. Centro Editorialem 1974.
52 Turrini, Donato: *Russia 1942-1943.* Trento, Casa Edirrice Publilux, 1987.

53 Anceschi, Enzo–Perani, Elodio: *Carabinieri sul Fronte Russo. 1942-43: La Sezione Celepe.* Trento, 1992.
54 Rizza, Mario: *4° Corpo d'Armata Alpino, Storia dei Reparti di una Grande Unità.* Bolzano, 1992.
55 Giusti, Maria Teresa: *I prigioneri italiani in Russia.* Bologna, 2003.

Egyéb publikációk

1 Vorobjev, F.: Za koljucsej provolokoj. In *Szvetlij puty,* 1992. december 17.
2 Gridnyev, V. M.: Proval fasisztszkoj propagandi na vremenno okkupirovannoj tyerritorii SzSzSzR. In *Voproszi Isztorii,* 1986. 10. sz.
3 Gyemoszfenova, G. L.: *Szovjetszkije plakatyiszti – frontu.* Moszkva, Iszkussztvo, 1985.
4 Zaleszkij, K. A.: *Kto bil kto vo Vtoroj mirovoj vojnye. Szojuznyiki Germanyii.* Moszkva, Izd-vo Asztrel, 2003
5 Zaleszkij, K. A.: *Kto bil kto v Tretyjem rejhe.* Biograficseszkij enciklopegyicseszkij szlovar. Moszkva, Izd-vo Asztrel, 2003.
6 Ivasov, L. G.–Jemelin, A. Sz.: Nravsztvennije i pravovije problemi plena v otyecsesztvennoj isztorii. In *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1992, 1. sz.
7 Kirchner, K.: „Vojennije lisztovki". In *Rogyina,* 1996, 5. sz.
8 Kozlov, V. I. : O ljudszkij potyerjah SzSzSzR v Velikoj Otyecsesztvennoj vojnye 1941-1945 gg. In *Isztorija SzSzSzR,* 1989, 12. sz.
9 *Kresztovij pohod na Rosszii: Szbornyik sztatyej.* Moszkva, Jauza, 2005.
10 Kuzin, K. I.: Lagerja vojennoplennih na tyerritorij Jevdakovszkogo rajona Voronyezsszkoj oblasztyi. In *Voronyezsszkij vesztnyik arhiviszta,* 3. füzet, Voronyezs, 2005.
11 Maligina, Sz. A.: Szovjetszkije vojennoplennije vtoroj mirovoj vojni: pervije itogi naucsnogo izucsenyija. In *Matyeriali naucsnih konferencij sztugyentov i aszpirantov isztoricseszkogo fakultyeta TGU. 1988-2001 gg.*
12 Mulin, V.: „O vojennoj propagangye gitlerovszkogo rejha". In *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1956, 1. sz.
13 *Nyemecko-fasisztszkij okkupacionnij rezsim (1941-1944 gg.).* Moszkva, Politizdat, 1963.
14 *Okna TASzSz. 1941-1945.* Sosztavityel H. Gyenyiszovszkij. Moszkva, Izobrazityelnoje iszkussztvo, 1970.

15 *Plakati Velikoj Otyecsesztvennoj. 1941-1945.* Fotoalbum, Moszkva, Planyeta, 1985.

16 Szemirjaga, M. I.: Fasisztszkij okkupacionnij rezsim na vremenno zahvacsennoj szovjetszkoj tyerritorii. In *Vopsroszi isztorii.* 1985, 3. sz.

17 Szimonov, K.: Zametki k biografii G. K. Zsukova. In *Vojenno-isztoricseszkij zsurnal,* 1987, 7. sz.

18 Tyimosecskin, M. F.: *Pecsal i blagodaty: sztyihi.* Voronyezs, IPF „Voronyezs", 2005.

19 Cizer, B.: *Doroga na Sztalingrad. Voszpominanyija nyemeckogo pehotyinca. 1941-1943.* Ford. L. A. Igorjevszkij. Moszkva, ZAO Centrpoligraf, 2006.

Hamarosan 70 éve lesz annak, hogy a 2. Magyar Hadsereg történelmi vereséget szenvedett a náci Németország oldalán a Don-kanyarban. A horthysta Magyarország Hitler kérése nélkül támadta meg a Szovjetuniót 1941. június 27-én. E jellegében és céljaiban rablóháború olyan katasztrófával végződött, amelyet a magyar társadalom jelentős része, főképpen annak hatalmi elitje a mai napig sem tudott teljes nagyságában megérteni és feldolgozni. Nem véletlen, hogy az események iránti érdeklődés évtizedek múltán sem hagyott alább. Itthon és külföldön egyre-másra jelennek meg dokumentumkötetek és tudományos monográfiák a második világháború történetének e szakaszáról is. Az olvasó előtt fekvő mű az első magyar nyelven megjelent könyv, amelyet orosz történészek írtak e témakörben. A magyar olvasó első kézből ismerkedhet meg a történelmi események orosz értelmezésével, amely szerfölött tanulságos lehet nemzeti önismeretünk gazdagítása okán is.

ISBN 978 963 236 509 1

SZ. I. FILONYENKO
M. I. FILONYENKO

LÉLEKTANI HÁBORÚ A DONNÁL

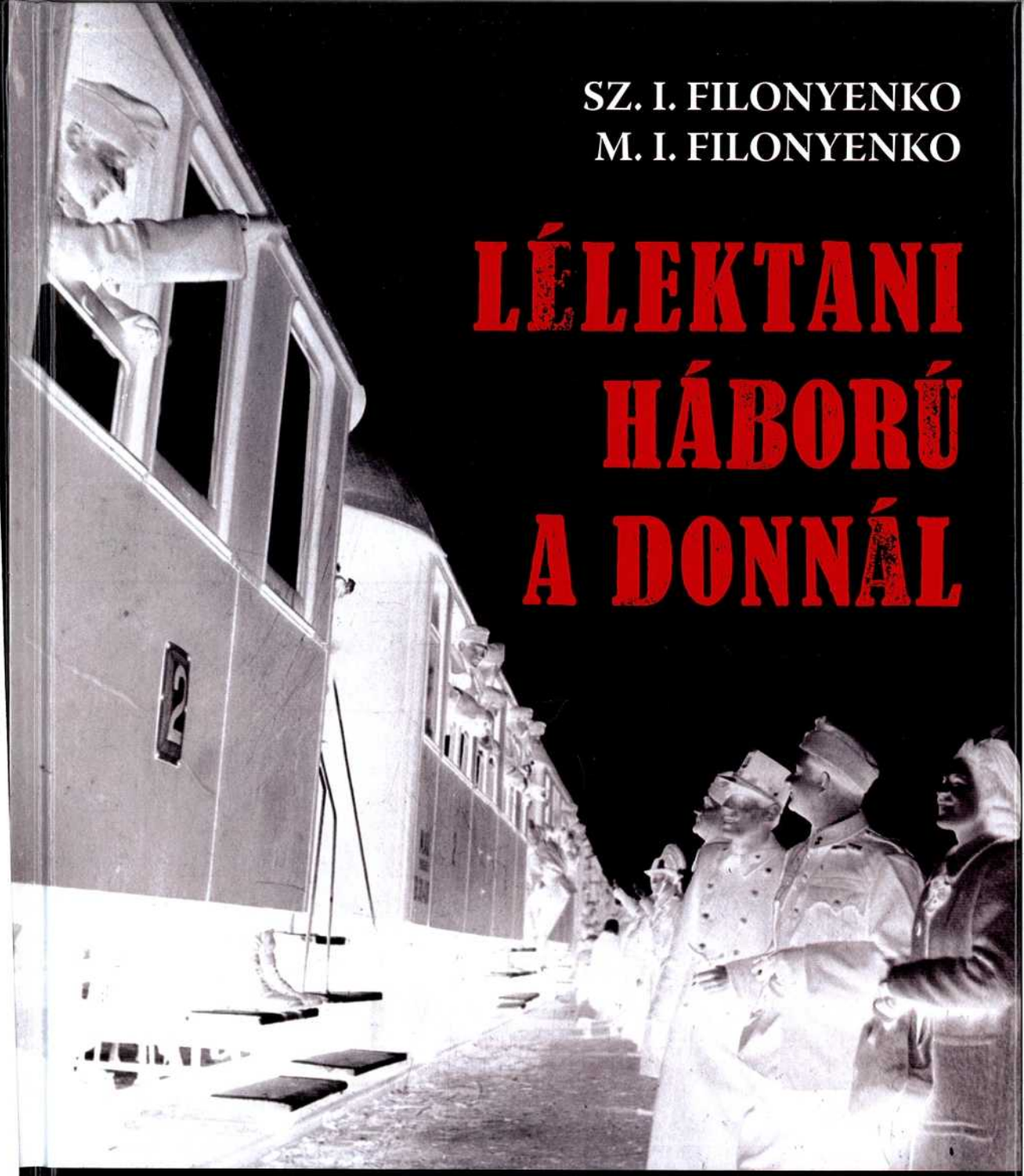

A fasiszta propaganda mítoszai

1942–1943

L'Harmattan